

ЎЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

КЎП ТОМЛИК

ОЛТИН БЕШИК

ЭРТАҚЛАР

ТОШКЕНТ
Гафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1985

ПАҲЛАВОН РУСТАМ

Бор экан, йўқ экан, оч экан, тўқ экан, бўри баковул экан, тулки ясовул экан, тошбақа торозбон экан, курбақа ундан қарздор экан.

Қадим замонда, Жайхун дарёси бўйида хушманзара бир мамлакат бор экан. Бу мамлакатда Нодиршоҳ деган ҳукмронлик қилар экан.

Ўша юртда ақлу фаросатда яккаю ягона Зол деган донишманд ўтган экан. Унинг учта ўғли бўлиб, каттасининг исми Иброҳим, ўрганчасиники Абдулла ва кенжаси эса Рустам экан. Зол болаларини яхши тарбиялабди. Рустам отда юриш, найза отиш, қиличбозлик каби ҳунарларни мукаммал ўрганибди. У баланд бўйли, кенг елкали, баҳодир йигит бўлиб биёбонлар ва боши булутга етган учта тоғнинг нарёғида Девсафид деб аталган баҳайбат дев яшар экан. Унинг учта боши бўлиб, бир боши одам бошига, бир боши илон бошига ўхшар экан. Унинг энг сеvimли овқати одам гўшти экан. Қунлардан бир кун Девсафидга бериш учун келтирилган одамлар тамом бўлиб қолибди. Шунда у икки девни олдига чақириб:

— Ҳозир жўнаб, бир йилга етгудек одам топиб келасизлар. Қурук қайтадиган бўлсанглар, тириклай териларингни шиламан!— деб буйруқ берибди.

— Буйруғингизни бажарамиз,— деб девлар йўлга тушибдилар.

Улар кун чиқиш томонга қараб учиб кетибдилар. Ниҳоят девлар Нодиршоҳ юртига яқинлашиб қолибдилар. Ҳар иккала дев пастга тушиб бир думалаб одам қиёфасига кирибдида, шаҳарга йўл олибдилар. Шу кунни шаҳарда сайил ташкил қилинган, ҳамма хурсанд экан. Фақат созанда ва ашулачилар йўқ экан. Девлар бунни сезиб, сеҳр билан битта таёқни

дугорга, ковун пўчоғини доирага айлантирибдилар-да, мафтун қилувчи куй чалиб, кўшиқ айта бошлабдилар. Хатто бутун уламолари билан сайилга чиққан Нодиршоҳ ҳам буларнинг ашуласини берилиб тинглабди. Шаҳарнинг деярли барча аҳолиси шу ерга тўпланибди. Шунда девлардан бири сўз бошлабди:

— Эй Муҳаммаднинг севимли фуқаролари! Бахтингиз кулган эканки, йўлимиз сизнинг юртингизга тушибди. Сизларни бойитгани келдик. Бизнинг юртимизда олтин худди гупрокдек сочилиб ётибди. Кун ботиш томонга қараб ўн икки кун йўл юриб, учта тоғдан ўтсангиз, бизнинг юртимизга етасиз. Қоп ва араваларни эсдан чиқарманглар, етти авлодингизга етгудек олтинга эга бўлиб қайтасизлар.

Бунчалик бойликнинг дарагини эшитган одамлар уй-уйларига югурибдилар. Бутун уламолари, лашкарлари ва от-аравалари билан Нодиршох ҳам сафарга отланибди. Шунда Зол шоҳнинг олдига кириб:

— Эй ўлуғ шоҳ, бу йўлдан қайт, шайтоннинг васвасасига учма, кейин пушаймон бўлиб юрма,— деб насиҳат қилибди. Шоҳ унга:

— Кўп ваҳима қилавермасанг-чи, атиги ўн икки кунлик йўл экан, бориб кўрамиз, агар келгиндиларнинг гапи рост бўлса, олтинга кўмилиб қайтамиз, мабодо алдаган бўлса, териларига сомон тикаман,— деб йўлга тушишга буйруқ берибди.

Йўловчилар уч кун деганда биринчи тоққа етибдилар, олти кўнда иккинчи тоғдан ҳам ўтибдилар. Тўққизинчи куни учинчи тоғдан ҳам ўтиб, бепоён чўлга чиқибдилар.

Яна уч кун йўл юриб чўққис булутларга етган тоғлар билан ўралган кенг водийга етиб келибдилар. Шунда одам қиёфасидаги девлар бир думалаб ўз қиёфаларига қайтибдилар-да, ҳар иккалалари бараварига гумбурлаган овоз билан:

— Биз энди мақсадга етдик, очкўзлик қилиб, олтин кетидан қувиб келдинглар. Ҳамма томонингиз бепоён чўл. Сизларнинг юртингиз бу ерга олти ойлик йўл. Энди ҳаммаларнинг улуғимиз Девсафидга ема бўласизлар,— дейишибди.

Оғир аҳволда қолишганини сезган Нодиршоҳ ўзининг сеҳргарига:

— Ҳамма умидимиз сендан, аҳволимиздан Золни хабардор қил!— дебди.

Сеҳргар чумчуқ қиёфасига кирибди-да, «пирр» этиб учиб кетибди. Шу пайт қаттиқ шамол кўтарилиб, қуёш юзини булут коплагандек бўлибди. Уч бошли бахайбат махлук — Девсафид одамлар олдига тушибди. Одамлар кўркувдан

калт-калт титрабдилар. Девсафид одамларга тупрокка ўхшаган нарсани сочган экан, ҳаммалари кўр бўлиб қолибдилар. Дев уларни ғорга қамаб, иккўта семизроғини танлаб олибди ва ғорнинг оғзини катта тош билан бекитибди. Кейин танлаб олган одамларни олиб учиб кетибди!

Нодиршоҳ ва унинг йўлдошлари, қоронғи зиндонда шу аҳволда тура турсин. Энди сеҳргардан эшитинг. Сеҳргар тоғ-ма-тоғ, дарахтма-дарахт учиб, охири ўз юртига етиб борибди. Дарҳол Золнинг олдига бориб, уни бўлган гапдан хабардор қилибди. Зол қайсар шохни ич-ичидан койиб, дев панжасига тушган фуқарони кутқаришни ўйлай бошлабди. Ўйлаб-ўйлаб ўзининг уч ўглидан ботирини юбормоқчи бўлибди. Уларнинг мардлигини синашга қарор қилибди.

Аввало тўнғич ўғли Иброҳимни чақириб:

— Ҳов анави тоғни кўрясанми? Ўша тоғнинг нариги ёғида баҳайбат аждар ин қурибди. Ўша аждарни ўлдиришни сенга буюрмоқчиман,— дебди.

Иброҳим кўрққанини билдирмасликка ҳаракат қилиб:

— Хўп, ота, буйруғингизни бажараман,— деб жавоб берибди.

Эртаси куни Зол белгиланган жойга бориб, баҳайбат аждар киёфасига кириб, ўглининг келишини кутиб ётибди. Иброҳимни узоқдан кўриши билан аждар чинқириб унга томон кела бошлабди. Бунни кўрган Иброҳим «о, ўлдим» деб кўнглидан ўтказибди-да, орқасига қарамай қочибди.

Иккинчи куни навбат Абдуллага етибди. У ҳам аждарни кўриши билан қочиб қолибди. Учинчи куни навбат кенжа ўғил — Рустамга етибди. Рустам топширикни эшитгач:

«Кучимни синаш пайти етди», деб қувонибди. Айтилган вақтда тоққа қараб йўл олибди. Узоқдан бир нарсанинг ялтирағайини кўриб қолибди. Яқин бориб қараса, катта бир харсанг тошнинг устида олтин суви берилган қилич ётганмиш. Рустам қилични олиб, у ёқ-бу ёққа айлантириб қараса қилич дастасига майда ҳарфлар билан:

«Ўғлим Рустам! Бу қилич сеники. Унинг ажойиб бир хислати бор: душманга ҳамла қилганда қирқ газ узаяди»,— деб ёзилган эмиш. Рустам бундай ажойиб қилични топганига севиниб, аждар яшириган тоққа мардона юриб кетибди. Бир тепадан ўтгандан кейин аждарни кўрибди. Аждар ҳам даҳшат билан Рустам томонга кела бошлабди. Рустам қўлида кескир қиличи билан наъра тортиб аждарга ташланибди. У қиличини кўтариб, энди зарб билан урмоқчи бўлганда бирдан: «Рустам! Бу отанг-ку»— деган овозни эшитиб сесканиб кетибди. Рустам қараса, олдида аждар эмас, отаси — доно Зол турганмиш.

— Баракалла, ўғлим, баракалла, сен мард йигит бўлибсан, мен сизларни синаш учун аждар киёфасига кирган эдим,— деб тушунтирибди чол.— Мана энди сенга ҳақиқий иш буюраман,— деб, доно чол сеҳргар нималарни айтиб берганини, Рустам Девсафид панжасига тушиб қолган кишиларни кутказиши даркорлигини сўзлабди. Рустам рози бўлибди. Эртаси куни Зол ўглининг сафар анжомларини тайёрлаб кузатаркан: «Ўғлим, сенинг бу сафаринг хатарли. Йўлда учраган нарсаларга эҳтиёт бўл. Тилсимот бўлиши мумкин», деб насиҳат қилибди. Рустам саман отига озуқа солинган хуржунни ортиб, сеҳрли қилични белига такиб, йўлга равона бўлибди. Учкур отида тўхтамасдан йўл юрибди. Биринчи тоққа етгач, овқатланиб, дам олгани ётибди. Энди кўзи илинган экан ҳамки, оти уни тумшуғи билан туртиб уйғотибди. Жонивор бирор хабар сизди шекилли, деб ўйлаб, Рустам у ёқ-бу ёққа аланглабди, ҳеч нарса кўринмабди, яна ухлагани ётибди. От яна уйғотибди. Яна ўрнидан туриб у ёқ-бу ёқларни айланиб қарабди. Ҳеч нима кўрмабди. Учинчи марта от туртиб уйғотганда Рустам сакраб туриб қараса, каттакон дев горга яшириниб ётганмиш. Шундагина Рустам отининг ишорасини пайқабди. Дев уни ухлаб ётган жойида ўлдирмоқчи экан. Рустам дев билан олишмоқчи бўлибди. Горнинг оғзига бориб:

— Ҳой конхўр дев, чик, олишамиз!— деб кичкирибди. Дев яширинган жойидан чикибди. Улар олиша кетибдилар. Дев ўзининг тўксон ботмонли гурзиси билан ҳамла қилибди. Рустам чап берибди. Девнинг гурзиси тошга бориб урилибди. Рустам қиличини кўтариб чаққонлик билан бир урган экан, девнинг боши танасидан жудо бўлибди.

Жангдан кейин Рустам бир оз дам олиб яна йўлга тушибди. Шу боришда икки тоғдан ўтибди. Бепоён жазирама чўлда дам олмай йўл юрибди. Бир неча ҳафта чўлда тинимсиз йўл юргач, узоқдан тўрт паҳса билан ўралган чорбоғни кўриб қолибди. Отини ниқтаб чорбоғ томон борибди. Отдан тушиб чорбоққа кирибди.

Қараса, чорбоғда ҳам жон эгаси кўринмасмиш, боққол дўконларида турли-туман мевалар, канду новвотлар, холваю мурабболар тўлиб ётганмиш. Ҳатто мевалар тарози палларига солинганича, матолар газларга ўралганича, кўк чой пиёлаларга қуйилганича турганмиш. Гўё, бозор айни қизиганда барча жон зотини ер ютгандек. Рустамнинг бу нозу неъматлардан егиси, кўк чойдан қониб-қониб ичгиси келибди. Олтин пиёлани қўлига олиб ичай деб турганида бирдан: «Ичма, захар»,— деган овоз эшитилибди. Бу овоз отасининг овозига жуда ўхшар эмиш. Рустам у ёқ-бу ёққа қарабди,

ҳеч ким кўринмабди. Шундан кейин Рустам бозорни айланиб чиқишга қарор қилибди.

Бир вақт қараса, бозорнинг бир бурчагида олти дев суҳбатлашиб ўтирганмиш. Девлар Рустамни кўриши билан ҳар томондан ёпирилибдилар. Баҳодир қилич яланғочлаб тайёр бўлиб турибди. У бир зарб билан олдидаги девнинг бошини кесибди. Шу заҳоти дўконлардаги мевалар йўқ бўлибди. Ўнг қўлидаги қиличи билан бир девнинг ҳамласини қайтариб туриб, чап қўли билан ўлик девни кўтариб урганда яна икки девни қулатибди. Шу заҳоти барча ширинликлар ғойиб бўлибди. Яна икки девни ўлдирганида бозор ичида ҳеч нима қолмабди. Охирги девнинг ҳам бошини кесганда, паҳса девор ҳам ғойиб бўлибди. У бепоён жазирама чўлда оти билан ёлғиз ўзи турганмиш. «Отам айтган тилсимотлардан бири шу экан-да», — деб қўйибди ўзича Рустам. Бу бозор Девсафиднинг Рустамни нобуд қилиш учун қўйган тилсими экан.

Рустам саман отига миниб йўлга равона бўлибди. Ташналик ва очликка бардош берибди. Тўққиз кун тинмай йўл юриб, бир боққа етиб борибди. Отни боғ деворига қоқилган қозикка боғлаб, ўзи боққа кирибди. Чўлнинг ўртасида бундай хушманзара боғни кўриб, оғзи очилиб қолибди. Чўл ўртасидаги бозор воқеасидан кейин Рустам жуда эҳтиёткор бўлиб қолибди. Секин-аста юриб, боғнинг ўртасига борибди. Қараса, ўртада катта ҳовуз бор эмиш. Ҳовузнинг тўрт томонида ҳам олтин супалар бўлиб, супаларга қимматбаҳо гиламлар, атлас кўрпачалар тўшалганмиш. Супаларнинг бирида мункиллаб қолган бир чол чарм муқовали қалин китобни ўқиб ўтирганмиш. Рустам ҳовуз бўйига келиши билан чол китобдан бошини кўтариб унга қарабди. Рустам қўл қовуштириб салом берибди.

— Ваалайкум ассалом! Кел, Рустамжон, кел. Тўққиз юз тўқсон етти йилдан бери орзиқиб кутган меҳмоним, кел! Ахир, келар кунинг ҳам бўлар экан-ку! Кел! Сени бир ўпай.

Чол қийналиб ўрнидан турибди-да, Рустамнинг пешана сидан ўпибди. Кейин Рустамни ёнига ўтқизиб, бу боғда ер ости саройи борлиги ва ундаги бойликни Рустамга деб, сал кам минг йилдан бери асраб келаётганини айтибди. Шундан кейин чол юролмаслигини ваъж қилиб, Рустамдан ер ости саройи эшигигача кўтариб боришни йлтимос қилибди. Чол Рустамга ер ости саройидаги хазиналарни ўз қўлим билан топшираман дебди. Рустам чолни елкасига миндирибди. Чол ўзининг гавдасига қараганда минг марта оғир экан. Рустам уни кўтариб зўрға ўрнидан турибди. Йигитнинг елкасига миниб олган чол, аввало боғни бир айланиб чиқиб, кейин ер ости саройига кирмоқчи бўлибди. Боғни айланиб чиққунча,

Рустам терлаб кетибди. Чол айтган жойда ҳеч нима кўрма-
гач, Рустам: «Қани, ота, энди тушинг!»— дебди. Шунда чол
йигитнинг елкасига ўрнашиброқ ўтириб, қаҳ-қаҳ кулибди-да:
«Ҳаҳ, ит ўғли! Қўлимга тушмас экансанми! Мен сени шу минг
ботмон оғирлигим билан босиб ўлдирмоқчиман»,— дебди.
Рустам уни силтаб ташламоқчи бўлган экан, чолнинг бадани-
дан саноксиз томирлар ўсиб чиқиб, йигитни ўраб ташлабди.
Рустам оғир юкдан холдан кетиб йиқилибди, унинг кўз олди-
да отасининг йўлга жўнатаётган пайтлари, Девсафид қўлида
азоб чекаётган ҳамшаҳарлари бир-бир ўта бошлабди. Борма-
са ҳамшаҳарларининг нобуд бўлишини ўйлаган Рустам, ўзи-
нинг бу аҳволда ётишидан уялибди. Чолнинг ҳийлагарлиги-
дан ғазабланибди.

— Отажон! Банди ўғлингизга ёрдам беринг! — деб
бор кучини тўплаб, бир керишган экан, томирлар узилиб
кетибди. Ўрнидан туриб қараса, ҳалиги хушманзара боғ
ғойиб бўлибди. Чолнинг гавдаси тушган жойда бир тўнка
ётганмиш.

Рустам яна йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса
ҳам мўл юрибди. Етти кун деганда тош деворли бир қалъага
етиб борибди. Қалъанинг дарвозаси темирдан эмиш. Баҳодир
отдан туриб дарвоза олдига борибди. Қараса, дарвозанинг
ўнг равоғида:

«Рустам, бу қалъада кучда сендан зўр, кураш машки ва
ҳийлада сендан эпчил, гўзалликда чўлпон юлдузини чўрилик-
ка ҳам қабул қилмайдиган бир баҳодир киз бор. У кираве-
ришда ўнг томонда баланд тахтада ўтирибди. Сен унинг ҳус-
нига маҳлиё бўлма! У сенинг душманинг, қаерга ва нима учун
бораётганини эсдан чиқарма. Қизга тескари қараб тур.
Шунда у сенга: «Хой йигит, менга қаранг!» дейди. Сен унга:
«Бу ёқда ҳам сенга ўхшаган бир пари бор»,— дегин. «Қани
у?» деганида «мака»,— деб эпчиллик билан шартга чопиб
ташлагин!»— деб ёзилганмиш.

Рустам ичкари кирибди. Дарвозада ёзилган маслаҳатга
амал қилиб, Девсафиднинг энг зўр паҳлавонини ҳам енгди.
Каттакон қозонда пишиб турган гўштни ебди, шўрвасини
ичибди. Ҳордиғини чиқариб яна Девсафидни излаб йўлга
турибди. Бир неча кун йўл юргач, отини ўтлагани қўйиб
уйкуга кетибди. Шу пайт бир дев келиб қолибди. Вафодор от
эгасини ҳимоя қилишга отилибди. То тонг отгунча девни Рус-
тамга яқинлаштирабди.

Эрталаб баҳодир уйкудан кучига куч қўшилиб турибди.
Қараса, от билан дев олишиб ётган эмиш. Рустам дарҳол
девга ҳамла қилибди. Қуролсиз девга қилич кўтаришни эп
кўрмай, кучли қўллари билан девнинг белидан кучоқлаб даст

кўтариб ерга урибди. Дев бўйнигача ерга ботиб кетибди. Ўлдирмоқчи бўлган экан, дев ялина бошлабди.

— Эй паҳлавон йигит, мени ўлдирма, то ўлгунимча қулинг бўламан. Нима буюрсанг, шуни бажараман, раҳм қил.

— Хўп, майли, сени ўлдирмайман, лекин шарт шуки, мени Девсафид олдига бошлаб борасан.

Шундай қилиб, Рустам девни қулоқларидан тортиб, ердан суғуриб олибди ва йўл бошлашни буюрибди.

Ниҳоят, девори катта-катта харсанг тошлардан қилинган уйларга етиб борибдилар. Бу девлар шаҳри экан. Рустам узокдан худди тандирга ҳўл ўтин ёқилгандагидек буруксиб тутун чиқаётганини кўриб қолибди.

— Бу қанақа тутун?— деб сўрабди у Самандевдан.

— Бу Девсафиднинг энг зўравон уч полвонидан бири Қорадевинг ўпкасидан чиқаётган тутун,— деб жавоб берибди Самандев.

Рустам тутун чиққан жойга бориб қараса, тутун каттакоп бир қудукдан чиқаётганмиш. Бу қудук Қорадевинг макони экан. Самандев Қорадевини чақирибди. Қўлида ўттиз ботмонлик гурзиси билан Қорадев чиқиб келибди. Ўттиз ботмонлик гурзини Рустамни янчиб ташламоқчи бўлиб кўтарибди. Рустам ҳамла билан жавоб берибди. Кескир қиличи билан девнинг гурзи кўтарган қўлини шартта кесиб ташлабди.

Баҳодирнинг қиличи иккинчи марта кўтарилиб тушганда, девнинг боши ҳам танадан ажралган қўл ёнига бориб тушибди. Энди Самандев Рустамни Девсафиднинг иккинчи паҳлавони Қўнғирдевинг маконига бошлаб борибди. Бу қудукдан учқун аралаш тутун чиқиб турганмиш. Рустам пешнидан то кечгача олишиб, бу девни ҳам жаҳаннамга жўнаптибди.

Учинчи паҳлавон ётган қудук бошига борсалар, осмонга ўт қўйгудек аланга отилиб чиқиб турганмиш. Бу Девсафиднинг энг кучли паҳлавони бўлиб, отини Аквондев дер эканлар. Аквондев кучда Девсафидга тенг келар экан. Ҳар бир қўли каттакоп дарахт гавдасидай экан. У тик юрганда боши булутга етгани учун, энкайиб сув ичишга эриниб, булутларнинг сувини шимиб ичаркан. Тўксон ботмон гурзини тўққиз чақирим жойга ота олар экан. Бу сафар Рустамга ана шундай душман билан жанг қилишга тўғри келибди. Дев икки қўлига қирқ беш ботмонли икки гурзини олиб гоҳ униси билан, гоҳ буниси билан жанг қилаверибди. Рустам гоҳ гурзиларга чап бериб, гоҳ қарши ҳужумга ўтиб баҳодирларча жанг қилибди. У ҳар қилич силтаганида девнинг бирор жойига зарар етказаверибди. Чанг, тўзон осмонга кўтарилибди, шу ахволда улар уч кечаю уч кундуз дам олмай жанг қилиб-

дилар. Тўртинчи кун тонготар маҳалда Аквондев ҳолдан кетиб йиқилибди. Рустам қиличи билан бир уриб, унинг танасини иккига ажратибди, қиличини артиб кинига солибди. Самандевга овқат тайёрлашни буюрибди. Бу оғир курашдан кейин яхшилаб ҳордиқ чикармоқчи бўлибди. Тўққиз кўйнинг гўштини бир ўтиришда еб кўйибди. Вафодор отини ҳам беда ва арпа бериб тўйдирибди.

Эртаси куни қуёш эндигина бош кўтарганида, Девсафиднинг маконига етиб борибди. Девсафид тошдевор ва темир дарвозали етти танобча келадиган саройида, бошини тўрдаги ёстикка қўйиб, оёғини эшикка тамба қилиб, атрофни ларзага келтириб хуррак отиб ухлар экан. Рустам зарб билан эшикни итариб ичкари кирибди-да, Девсафидни туртибди. Дев кимир этмабди. Рустам унинг оёғига қиличининг учини сукқан экан, дев ёнбошига ағдарилиб ётибди. Рустам қилични каттиқрок сукқан экан, у туриб ўтирибди. Шунда Рустам:

— Эй конхўр дев, тур ўрнингдан, бугун барча қилмишларингга жавоб берасан. Мен сендан ўлган дўстларимнинг қасосини олгани, тирикларини озод қилгани келдим,— деб қилич яланғочлаб ташқаридаги уруш майдонига бориб турибди.

Дев ўрнидан кўзғалмай:

— Мен сурункасига бир ой ухлашим керак. Бугун йигирма еттинчи кун, яна уч кундан кейин кел. Шунда сени қовуриб ейман,— деб гўлдирабди.

Рустам Самандевнинг маконига бориб яхшилаб дам олибди. Уч кундан кейин жанг майдонига келиб турибди. Девсафид юз ботмон гурзини ўйнатиб чиқиб келибди. Сулҳсиз жанг бошланиб кетибди.

Рустам қилични усталик билан ишлатибди. Ҳар қилич силтаганида девнинг ботмонча келадиган гўштини кесиб ташлайверибди. У чакқонлик қилиб девнинг гурзи ушлаган қўлини кесиб ташлабди. Дев кесилган қўлини иккинчи қўлига олиб шу ердаги бир деворнинг орқасига ўтиб келган экан, кесилган қўл ўз ўрнида турганмиш. Дев келиб яна аввалгидай куч билан Рустамга ҳамла қилаверибди. Гурзининг ўткир тишлари Рустамнинг у ер-бу ерига тегиб, тилиб ҳам юборибди. Шунга қарамай, баҳодир кетма-кет зарбалар бераверибди. Лекин дев ҳар сафар кесилган жойини ўша сирли девор орқасига ўтиб ямаб қилаверибди. Олти кун аҳвол шу тарзда ўтибди. Еттинчи кун, майда-чуйда зарбаларнинг фойдасизлигини сезган Рустам девнинг кўзини шамғалат қилиб, ўртадаги бошига зарб билан урган экан, дев иккига бўлинибди. Қалт-қалт титраб, икки томонга гурсиллаб ағдарилибди. Унинг бу қулашидан ер ларзага келибди. Рустам

қиличини яхшилаб тозалабди ва бир ўпиб қинига солибди. Девнинг кесилган жойини ямаш сирини билиш учун девор орқасига ўтибди.

Қараса, каттакон харсанг тошнинг остидан бир булоқ отилиб, ҳовузга қуйилиб турганмиш. Рустам булоқ сувидан қониб-қониб ичибди. Ҳовуздан чиқиб қараса, Девсафид билан бўлган жангда орттирган яралардан асар қолмабди. Кучи янада ортганини сезибди. Шундан кейин Самандевни олдига солиб ватандошлари қамалган гор ёнига борибди. Девсафид қўйган харсанг тошни улоқтириб, горнинг оғзини очибди.

— Қонхўр девга асир бўлган азиз ватандошларим, чиқинглар. Сизлар озодсизлар,— деб хитоб қилибди.

Очликдан, ҳасратдан озиб-тўзиб кетган одамлар ёруғ дунёга чиқа бошлабдилар. Рустам билан йиғлаб-йиғлаб қучоқлашиб кўришибдилар. Рустам одамларни шифобахш ҳовузга бошлаб бориб ювинтирибди. Ҳаммаларининг кўзи очилиб, Рустам билан қайта кўришибдилар. Шундан кейин сафар анжомларини тайёрлаб, ўзларининг севимли диёрлари томон йўлга чиқибдилар. Олти ой чўлу биёбонларда йўл юриб, ўз мамлакатларига етиб келибдилар. Қайтиш шарафига етти кун тўй-томоша берибдилар. Энди ҳеч ким олтин излаб ўзга юртга бормайдиган бўлибди. Улар ўзларининг севимли, гўзал Ватани туганмас олтин қони эканлигини энди англабдилар.

«Бировнинг юртида, шоҳ бўлгандан, ўзининг юртингда гадо бўл», деган мақол ўша пайтдан қолган экан.

ОЛМОС БОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан. Қадим замонда бир чол билан бир кампир яшаган экан. Чол олтмиш ёшга кирибди, кампир эллик ёшга кирибди-ю, лекин болалари йўқ экан. Ниҳоят кампир ўғил туғибди. Бу боланинг оғирлиги бир ботмон, бўйи икки газ эмиш. Эртаси куни чол билан кампир суюна-суюна болани мулланинг олдига олиб борибдилар. Муллага бир халта олма ҳам олиб борибдилар. Мулла: «Олма олиб келибсиз, ўғлингизни оти Олмос ботир бўлсин», дебди. Шундай қилиб, болани ҳар куни мулланинг олдига саломга олиб келаверибдилар. Бола соатлаб ўсаверибди: ақлли, доно йигит бўлибди. От минишда, қилич чопишда бу юртда Олмос ботирга бас келадиган одам қолмабди. Қунлардан бир кун Олмос ботирнинг доврўғи подшонинг қулоғига бориб етибди. Подшо уни саройга чақиртирибди. Чол билан кампир ноиллож Олмос ботирни етаклаб, подшонинг саройига боришибди. Подшо

Олмос ботирни ёнида олиб қолибди. Бу вазирга ёқмабди. У Олмос ботирни қандай қилиб йўқотсам экан, деб зўр ташвишга тушибди.

Кунлар ўтибди. Олмос ботирнинг доврўғи ҳамма ёққа тарқалибди. Олмос ботир бу подшоликка бостириб келган кўп ёвларни қирибди.

Кунлардан бир кун подшонинг кўзи хиралашиб, яхши кўрмайдиган бўлиб қолибди. Вазир: «Энди Олмос ботирдан қутуладиган пайт келди» дебди-да, подшога:

— Подшоҳим, фалон-фалон париларнинг юртидан ўтгандан кейин Кўҳикоф деган тоғнинг орқасида бир ялмоғиз кампир бор, шу кампирнинг боғида Булбулигўё деган бир қуш бор, агар шу қушнинг сайрашини эшитсангиз, кўзингиз дарров равшанлашади,— дебди.

— Бу қушни қандай қилиб келтирамиз, уни ким олиб келади?— деб сўрабди подшо. Шунда айёр вазир:

— Бу иш фақат Олмос ботирнинг қўлидан келади,— дебди.

Вазирнинг айтган ери Борса-келмас деган юрт экан. У юртга борган одам болаёи ҳеч вақт қайтиб келмас экан. Подшо мажлис чақириб, маслаҳат солибди. Юртнинг катталари Олмос ботирга қарабди. Олмос ботир ўрнидан туриб, таъзим билан:

— Подшоҳим, хизматингизга тайёрман. Буюрсангиз, менга от, йўлга керакли нарсаларни ҳозирласалар. Йўл узок, хавф-хатар кўп. Мен қирқ кун деганда қайтиб келаман. Қирқ биринчи кун ҳам кутинглар. Келмасам, мени ўлди, деб ҳисобланглар. Ота-онам қариб қолган, кўмақдан маҳрум қилманглар,— дебди-да, қайрилиб чиқиб кетибди.

Шундай қилиб, Олмос ботир йўлга равона бўлибди, тоғ-чўллاردан, дарё-кўллاردан ўтибди. Юриб-юриб бир тоғ этагида тўхтабди. Қараса, ҳамма ёқ майсазор, сувлар шилдираб оқиб ётганмиш. Олмос ботир отини ўтлагани қўйиб, ўзи тоғ оралиғига кириб бораверибди. Бир ғорга дуч келибди. Ғорнинг ичи чароғон ёруғ эмиш. Тўрда бир нуруний кампир ўтирган эмиш. Олмос ботир кампирнинг олдига бориб:

— Ассалому алайкум, она,— деб салом берибди.

— Саломинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютар эдим. Қани, одам боласи, бошингга на мушкул иш тушди?— дебди ҳалиги кампир.

Шунда Олмос ботир:

— Шундай-шундай, она, юртимиз подшосининг кўзи яхши кўрмайдиган бўлиб қолди. Кўҳикоф деган юртда Булбулигўё деган бир қуш бор эмиш. Шу қуш сайраса, подшонинг кўзи чарақлаб очилиб кетармиш. Мен шу қушни олиб келгани кетаётирман,— дебди.

Кампир:

— Ишинг мушкул экан, болам. Сени бу ишга юборганлар, душманларинг экан. Бу кушни кўлга олгунингча, жуда кўп азоб-укубатлар чекасан. Майли, мен сенинг ишингни осон қилай: ҳозир ўғилларим келади. Улар сени Кўҳикофга олиб бориб ташлайдилар. Шунда сен ажойиб бир боққа кирасан, бу боғ Ялман деган ялмоғиз кампирнинг боғи. Булбулигўё мана шу боғда бўлади. Сен кун тиғи тушган пайтда боққа кириб, ҳовузнинг лабига борасан. Этагингга дон сочиб кўясан. Бир чиройли куш келиб, донни чўқийверади. Қолган кушлар ҳам унинг орқасидан эргашади. Ўша олдин келиб этагингга кўнган куш Булбулигўё бўлади. Сен дарров этагингни ёпиб, ура қочасан. Дарвозани ёпганда, аста ёпгин, ялмоғиз кампир билиб қолса, тирик қолмайсан. Унда кейин, ялмоғиз кампир сенинг орқангдан кувади. Мен сенга учта нарса бераман. Ялмоғиз кампир «Ана етдим-етдим» деганда, мана бу игнани йўлга ташлайсан, чангалзор бўлади, ундан ўтаман, деб кампир анча овора бўлади. Кейин яна «етдим-етдим» деганда мана бу тароқни ташлайсан, калин ўрмон пайдо бўлади. Яна етай деганда мана бу ойнани ташлайсан, катта дарё пайдо бўлади. Шунда менинг юртимга етиб келган бўласан,— дебди кампир.

Кеч кирибди, кампир Олмос ботирга сандикнинг ичига оти билан ўзига жой тўғрилаб берибди.

Кампирнинг учта дев боласи бор экан. Улар келиб, атрофни ҳидлаб:

— Она, бу ердан одамзоднинг иси келяпти-я,— дебдилар. Кампир:

— Шундай-шундай, болаларим, одамзоднинг боласи бизнинг юртга бош уриб келибди. Сизлар эртага уни Кўҳикофга олиб борасизлар,— дебди. Болалари:

— Хўп, она,— дебдилар. Ҳар қайсиси етти кўза қатиқ билан етти тандир нонни ебди. Эрта тонг қоронгисида Олмос ботир бир девнинг орқасига мишибди, икки дев икки ёнида осмонга учиб кетибди. Кўз очиб-юмгунча, Кўҳикофга етиб боришибди.

Олмос ботир кампир айтгандай ҳовуз бўйига бориб, этагига дон солиб ўтирибди. Чиройли бир куш келиб дон ея бошлабди. Олмос ботир этагини ёпиб олибди-да, ура қочибди. Бундан хабардор бўлган ялмоғиз кампир унинг орқасидан кувибди. Кампир етай-етай деганда, йнгит тароқни ташлабди. Кампир пайдо бўлган ўрмонзордан ўтибди. Яна етай-етай деганда, Олмос ботир ойнани ташлаган экан, дарё ҳосил бўлибди. Ялмоғиз кампир дарёдан ўтолмай, Олмос ботирнинг ортидан «Сен дарёдан қандай ўтдинг?» деб қичқирибди. Ол-

мос ботир: «Кўйлагимни белимдан маҳкам боғладим, ичига тош тўлдирдим!» дебди. Ялмоғиз кампир Олмос ботир айтгандай қилиб, дарёга ўзини ташлаган экан, дарё тагига чўкиб кетибди.

Олмос ботир парилар юртига етиб келиб, кампирнинг олдига борибди.

— Ҳа, ўғлим, омон-эсон келдингми?— дебди кампир. Дарров Олмос ботирни учар отига миндириб, Булбулигўёни хуржунига солиб, оғзини маҳкам тикиб берибди.

— Ўғлим, хуржуннинг оғзини сира очма, бўлмаса, қилган меҳнатинг бекорга кетади,— дебди.

Олмос ботир кампир билан хайрлашиб, осмонга парвоз қилибди-да, ўз юртига етиб борибди. Олмос ботир тўғри подшо турган боққа бориб, хуржундаги Булбулигўёни олиб қасга солибди. Қуш сайраб юборган экан, подшонинг кўзи чарақлаб очилиб кетибди. Подшо хурсанд бўлиб, уни бош вазир қилиб тайинлабди. Олмос ботирга қизини берибди. Ҳаммалари мурод-мақсадларига етишибди, аммо вазирларнинг юзи шувут бўлиб қолаверибди.

ГУЛИҚАҲҚАҲ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо ўтган экан. Подшо овга чиқиб кетаётса, узокдан бир қизил нарса кўринибди. Подшо икки вазири билан бориб қараса, қип-қизил гулнинг тагида учта пари қиз ўтирган эмиш. Подшо қизлардан:

— Кўлингизда ҳунарингиз борми?— деб сўрабди. Бири:

— Мен шу қизил гулдан бичиб, тўн тикаман,— дебди. Яна бири:

— Мен учар қушдан нусха оламан,— дебди. Учинчи қиз.

— Мен тилла кокилли ўғил туғиб бераман,— дебди. Подшо қизларни шаҳрига олиб бориб, иккисини икки вазирга олиб берибди. Ўзи эса «тилла кокилли ўғил туғаман», деган қизга уйланибди. Кундан-кун, ойдан-ой ўтиб, маликанинг ойкуни яқинлашибди. Буни билган кундошлари бир шум кампирни чақириб, унга: «Кундошимиз тилла кокилли ўғил туғса, унинг боласини йўқ қиласан. Сенга ҳаммамиз бир товоқдан тилла берамиз»— дейишибди. Кампир иккита кучукваччани олиб келиб, маликанинг ёнига қўйибди. Тилла кокилли болани бир чўл-биебонга олиб бориб ташлабди. Подшо хотинининг кўзи ёриганини эшитиб, суюниб овдан қайтиб келаётса кампир учрабди.

Хотиним нима туғди?— деб сўрабди подшо.

Хотининг иккита кучукча туғди,— дебди кампир.

— Бўлмаса, хотиним билан болани зиндонга ташлансин,— дебди. Подшо хотини билан кучукни зиндонга ташлаибди.

Чўл-биёбонга ташланган болани бир кийик тўрт ёшгача эмизибди. Бола катта бўлиб қолгач, мени отиб ўлдириб қўймасин, деб кийик қочиб кетибди. Бола тентираб юриб-юриб бир куни отасининг ўрдасига бориб қолибди. Подшонинг хотинлари уни кўриб қолиб, кампирни чақириб:

— Тилла кокилли бола келди, болани тездан йўқ қилиб юбор. Ҳаммамиз бир товоқдан тилла берамиз,— дейишибди. Кампир болани битта эски сандикқа солиб, дарёга оқизиб юборибди. Бола сандикда кун ҳам оқибди, тун ҳам оқибди. Бир балиқчи дарё бўйида қармоқ солиб ўтирган экан, сандикни кўриб қолиб, сувдан тортиб олибди. Сандикни очиб қараса, ичида кокиллари тилла бир бола ётганмиш. Болани уйига олиб келиб тарбиялаб катта қилибди. Бола бир куни дарё бўйида ов қилиб юрганида жуда кўп ғоз-ўрдакларни тутиб олибди. Биттасини ҳам ўлдирмабди. Бир ўрдак дарёнинг у ёғидан бу ёғига сузиб юрган эмиш. Бола бу ўрдакни тутолмай, «энди қушимни солиб оламан», деб турганида, дарёнинг нариги ёғида бир одамни кўрибди. Бола уни кўриб, шундай отанг бўлса, дебди. У ёқда подшо, ўғлинг бўлса шундай бўлса, дебди. Тилла кокил бола, кийимларим ёмон, йиртик, у одамга қандай учрайман, деб уялиб уйига кириб кетибди. Подшо бола томонга ўта олмай: «Боланинг олдига ўта олмадим. Шу бола ўлдирса ўлганимни ҳам билмас эдим», деб уйига қайтибди. Тилла кокил уйига кирса, уйда бир кампир ўтирган эмиш. Кампир тилла кокилни кўриб:

— Болам, худди подшоларнинг ўғлидек экансиз. Сизга Гулиқаҳқаҳ пари мос экан,— дебди. Тилла кокил:

— Ўша Гулиқаҳқаҳ пари қаерда яшайди?— деб сўрабди. Кампир болага: Гулиқаҳқаҳ пари фалон жойда бўлади, дебди. Тилла кокил Гулиқаҳқаҳни қидириб кетибди. Қидириб кетаверибди, қидириб кетаверибди. Чарчаб бир жойга бориб ўтирса, унга бир чол:

— Куш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган бу жойларда нима қилиб юрибсан, болам? Ким сени бу ерларга юборди?— дебди. Бола:

— Мени бир кампир юборди,— дебди.

— Болам, бўлмаса, ўзингга эҳтиёт бўл. Зинҳор-базинҳор бу йўлдан юрмай, ана у йўлдан юр,— дебди. Бола кетаверибди, йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Бир жойга борса, бир киши майса устида намоз ўқиб ўтирган экан. Бола ҳам бориб ўша киши ёнига ўтирибди. У киши намозини ўқиб бўлгач, бола салом берибди. Чол:

— Бу ерга келиб салом берганинг учун мана бу ерда ўтир,— деб болани бир ўрага солиб, ўранинг устига тахта қўйиб бекитибди. Бирдан шу ерда ухлаб ётган девлар уйғониб қолиб, «уфф, одам иси келяпти, одам иси келяпти», деб у ёкни, бу ёкни кидиришибди, аммо ҳеч кимни топиша олмабди. Битта дев тишини ковласа, бир одамнинг сони чиқибди. Девлар ўшанинг ҳиди экан-да, деб тагин ухлаб қолишибди. Чол Тилла кокилни ўрадан тортиб олибди. Бир уйга олиб кирибди. Бола кириши билан Гулиқаҳқаҳ пари кулиб юборибди. Ҳаммаёқ гул-лола бўлиб кетибди. Чол гулилоладан бир жуфт олиб Тилла кокилга берибди. Тилла кокил Гулиқаҳқаҳ парини олиб уйга борса, ҳалиги кампир ўтирган эмиш. Кампир ўз-ўзига: «Ўлмабди, энди қирқ қозонга буюрай», дебди. Болага:

— Бу Гулиқаҳқаҳга қирқ қозон бўлса-чи,— дебди. Бола:

— Қирқ қозон қанақа?— деб сўрабди, Кампир:

— Болам, бир қўй гўштини солиб қўйсанг, бир йилгача қирқ қозонда қирқ хил таом пишиб туради. Қайсини хоҳласанг ўшани олиб ейсан,— дебди. Ўша қозонни олиб келсанг, Гулиқаҳқаҳ хурсанд бўлади.

Тилла кокил ҳам Гулиқаҳқаҳни уйга қўйиб ўзи йўлга чиқибди. Йўлда тагин унга аввалги чол йўлиқибди.

— Э болам, йўл бўлсин, қаёққа кетяпсан?— дебди. Бола:

— Э ота, мени бир кампир йўлга соляпти. Қирқ қозон деган нарса бўлар экан, шунга кетаётибман,— дебди. Чол:

— Э болам, ўша кампир сенинг душманинг экан. Тўғри йўлдан кетавер. Бир қора тош бор, ўшани сал кўтариб кўр, сув чикса, секин жойига ташлаб орқангга қайт. Агар кон чикса, тошни кўтариб бок! «Қирқ қозоннинг ҳақиға шу қозонни менинг юртимга олиб бориб қўйинглар!» десанг, қозонни қирқта дев қирқ қулоғидан ушлаб айтган жойингга олиб бориб қўяди, сенга зиён қилмайди,— дебди.

Тилла кокил кетаверибди, кетаверибди, ниҳоят бир уйга дуч келибди. Уйга кириб қараса, бир тош турган эмиш. Тошни секин кўтариб кўрса, бир четидан кон чиқиб кетибди. Дарров тошни кўтара солиб: «Қирқ қозоннинг ҳақиға шу қозонни юртимга олиб бориб қўйинглар»,— дебди. Девлар қозонни олиб бориб қўйибди.

Борса яна кампир ўтирган эмиш. Кампир ўзича: — «Вой, шундай хавфдан ҳам қутулиб қолибди. Энди бир жойга юборайки, ўн жонидан бир жонни ҳам қолмасин»,— дебди. Болага:

— Энди, бу Гулиқаҳқаҳга, қирқ қозонга ойнаи жаҳоннамо бўлса, ҳамма юртлардаги воқеаларни, подшоларнинг жойларини кўриб турар эди,— дебди. Тилла кокил ҳам унинг

гапига кириб ойнаи жаҳоннамони излаб кетибди. Йўлда яна чол учрабди.

— Тағин қаёққа кетяпсиз, болам?— деб сўрабди. Тилла кокил:

— Ойнаи жаҳоннамо деган нарса бўлар экан, ўшани олиб келгани кетаётибман,— дебди. Чол:

— Бўлмаса мана шу йўлдан юр, йўлда бир чинор бор. Ўша чинорнинг устида қуш бола очган. Тагида бир аждар бор, шу аждар қушнинг болаларини егани чиққанда, мана шу тош билан пешанасига ур. Ўлса, унда қуш сени муродингга етказди,— дебди. Тилла кокил чол кўрсатган йўлдан юрибди. Чинорнинг тагига борса, бир аждар оғзидан олов сочиб дарахтга ўралиб, қушлар турадиган шохга чиқиб келаётган эмиш. Тилла кокил чол берган тош билан аждарнинг пешанасига бир урибди. Аждар дарахтдан қулаб тушибди. Қуш болаларининг олдига келса, аждар ўлиб ётган эмиш. Қуш болаларидан: «Аждарни ким ўлдирди?» деб сўрабди. Болалари: «Анави киши ўлдирди», дейишибди. У қуш тилла кокилга: «Тила, тилагингни берай, муродингга ет»,— дебди. Тилла кокил: «Ойнаи жаҳоннамони олиб келишга ёрдам берсангиз»,— дебди. Қуш:

— Эй, қаттиғидан тутдинг-ку,— дебди,— бўлмаса, менинг икки оёғимни маҳкам ушла. Мен учиб булутларнинг устига олиб чиқаман. Ўша булутнинг устида бир қўйчивон бор. Ўша қўйчивоннинг боши йўқ қўйи бор. Ўша қўйни ундан тилаб ол. «Бунинг боши йўқ, қай еридан сўяди?» деб сўра. У қўйчивон: «Сен ушлаб тур, мен сўйиб бераман», деб сенга қўй ҳайдайдиган таёғини беради. Шу таёқда ойнаи жаҳоннамо бор. Олганингдан кейин, дарҳол ёнимга югур, сени учириб кетаман, у қўйчивон ҳайрон бўлиб қолади,— дебди. Тилла кокил қушнинг айтганини қилибди. Қўйчивон ҳай-ҳайлаганича қолаверибди. Қуш Тилла кокилни учириб, жойига олиб келиб қўйибди. Патидан бериб: «Қачон бошингга мушкул иш тушса, шуни куйдирсанг, етиб келаман», деб учиб кетибди. Бола уйига эсон-омон қайтиб келибди.

Бир кун Тилла кокил овга чиқса, отаси подшо ҳам дарёнинг нариги томонида ов қилиб юрган экан. Тилла кокил дарёнинг бу ёғида ов қилиб юрибди. Дарёнинг ўртасида бир ўрдак сузиб юрган экан. Подшо уни кўриб Тилла кокилга:

— Овни солинг, ўғлим, овни солинг,— деб қичкирибди. Тилла кокил:

— Йўқ, ота, аввал каттадан, кейин кичкинадан,— дебди. Подшо уч марта ов солса ҳам қушни ололмабди. Тилла

кокил бир марта солиши билан ўрдакни тутиб олибди. Тилла кокил подшога:

— Энди бу ўрдакни сиз олинг,— дебди.

Подшо:

— Йўқ, ўғлим, ов сизники, мен олмайман,— дебди.

Бола:

— Ов олмасангиз, бизнинг уйга меҳмон бўлинг, мен сизга ўрдакни пишириб берай,— дебди. Подшо рози бўлиб Тилла кокилнинг уйига келибди. Подшо оловсиз қайнаган қозонда ҳар хил овқатлар пишиб турганини кўриб ҳайрон қолибди.

Тилла кокил подшонинг олдига ҳар хил таомларни кўйибди. Подшонинг куши ипини узиб келиб таомларни чўқиб ташлабди. Подшо:

— Э аҳмок, нимага бундай қиласан,— дебди. Қуш:

— Эй подшо, сиз аҳмокми, мен аҳмокми? Шунча подшодлик қилиб туриб ўзингизнинг болангизни танимай ўтирибсиз,— дебди. Подшо ҳайрон бўлиб чолдан:

— Бу бола ўзингизнинг ўғлингизми?— деб сўрабди.

— Йўқ, таксир, дарёда бир сандиқ оқиб келди. Мен уни сувдан чиқариб очиб қарасам, шу бола ётибди. Бошида тилла кокили бор, уни тарбиялаб катта қилдим,— дебди. Подшо суюнганидан йиғлаб юборибди:

— Сен менинг ўғлим экансан,— дебди. Шум кампир ҳам шу ерда экан. Ундан суриштирса, кампир:

— Хотинларингиз бир товоқдан тилла беришди. Мен болани чўлга ташлаб келдим. Бола ёшлигида ўрдага келиб қолди. Яна тилла беришди, мен болани дарёга оқиздим,— дебди.

Подшо ғазабланиб, хотинларини йиғдириб келибди. Уларга:

— Ошпичок керакми, қирқ бия керакми?— дебди. Хотинлари: «Биз ошпичокни нима қиламиз, бия керак. Соғиб қимиз ичиб юрамиз», дейишибди. Подшо икки хотини ва айёр кампирни отнинг думига боғлаб чўлга ҳайдаб юборибди. Тилла кокилни уйига олиб келиб тахтига ўтқазибди. Чолни вазир қилиб тайинлабди. Подшодан Тилла кокил:

— Онамни қаерга ташлагансиз?— деб сўрабди.

Подшо:

— Зиндонга,— дебди. Тилла кокил:

— Зиндондан онамни олиб келинглар,— дебди. Онасини олиб келишибди. Она-бола йиғлаб кўришишибди. Тилла кокил қирқ кечаю-қирқ кундуз тўй-томоша қилиб Гулиқаҳқаҳни никоҳлаб олибди. Тилла кокил давр-даврон суриб муродмақсадига етибди. Сиз ҳам етинг муродга, биз ҳам етайлик муродга, ёмон қолсин уятга.

АҲМАДЖОН БИЛАН ЛУҚМОНЖОН

Қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг олти хотини бўлиб, энг каттасидан икки фарзанд бўлган экан. Бирининг оти Аҳмаджон, иккинчисининг оти Луқмонжон экан. Подшонинг энг кичик хотини давлатпараст бўлиб, қари подшонинг мулкига эга чиқишни ўйлаб юрар экан. У: «Агар шоҳ ўлса, тахтни унинг икки ўғли эгаллайди. Шунинг учун буларнинг чорасини кўришим керак»,— деб ўйлабди. Бир куни у подшога: «Э подшоҳи олам, кеча катта ўғлинг кўлимдан тортди. Нега бундай қиласан десам, у «отам қари-ку»,— деди.— Мен онаманми, ё ўйнашми?»— дедим. Ҳазабланган шоҳ жаллодни чакирибди. Жаллодга:

— Икки ўғлимни чўлга олиб бориб ўлдириб, қонига кийимларини булғаб кел,— дебди. Ҳеч нарсадан хабарсиз болаларни жаллод олиб кетибди. Жуда кўп йўл юришибди, сувсиз чўл ўртасида, қарға-қузғунлар маконига етишибди. Жаллод: «Ҳеч гапдан вокифмисизлар?»— дебди. Болалар «йўқ» — дебдилар. Жаллод: «Оталаринг сизларни ўлимга ҳукм қилган, энди сизларни ўлдираман. Қонларингга кийимларингни бўяб олиб кетаман»,— дебди. Болалар ҳайрон бўлиб қолибдилар. «Э бобо, бизнинг ўн гулимиздан бир гулимиз очилгани йўқ, бирор одамга ёмонлик қилмадик, не сабабки, отамиз бизга ўлимни раво кўради?»

Жаллод: «Ҳукм амри вожиб»,— дебди. Катта ўғли ҳайрон. Луқмонжон: «Э бобо, бизнинг қонимиз керак бўлса, мана шу кийикни отиб, қонига кийимимизни бўяб олиб кетсангиз, қандай бўлади. Энди биз отамиз олдига қайтмаймиз, иккинчи марта у ерларнинг сувини ичмаймиз»,— дебди. Жаллод анча вақт ўйлаб: «Шунча одамни ўлдирдим, кел, энди шу икки ёш гўдакни қўйиб юборай»,— дебди. Қийикни отибди, қонига кийимларини бўяб, иккисини ҳам қўйиб юборибди. «Э бобо, бизга милтиқ берсангиз»,— дейишибди болалар. Жаллоднинг раҳми келиб, милтиқ берибди. Кейин, кийимларни подшога олиб бориб берибди. Энди гапни икки боладан сўранг. Икки бола чўлма-чўл юриб, бир неча кундан кейин бир тутнинг тагига келибди. Иккалови тут тагида ухлаб қолибдилар. Даштдаги бу якка тут дарахти қушлар макони экан. Аҳмаджоннинг уйқуси серғак экан. Икки қуш дарахтга келиб қўнганида уйғониб кетибди. Аҳмаджон қуш тилини билар экан. Шунинг учун у қулоқ солиб ётибди.

— Э ўртоқ,— дебди биринчи қуш,— пастда ётган одам мени отиб, гўштимни еса, пдшо бўлади.

Иккинчиси эса:

— Мени отиб еса, вазир бўлади,— дебди. Шунда Аҳмад-

жон икки кушни отиб туширибди ва бирини пишириб ебди. Аҳмаджон Лукмонжонни уйғотса, у кимирламасмиш. Шунча чакирса ҳамки, индамасмиш. Укаси рагисак¹ ка мубтало бўлган экан. Аҳмаджон укам ўлибди-да, — деб уни шу ерда қолдириб, ўзи укасига даво излаб кетибди. Бир шаҳарга етганда, қоронғи тушибди. Мачит девори тагида чарчаб ухлаб қолибди. Эрталаб туриб бир подачи билан танишибди. Подачи уни ўғил қилиб олибди ва эгнига кийим бериб, ўзи билан бирга олиб кетибди.

Шу шаҳарнинг подшоши вафот этган экан. Уч кундан буён давлат қушини учирishaётган экан. Бирок қуш ҳеч кимга қўнмабди. Тўртинчи кун яна қуш қўйибдилар. Қуш учиб шаҳардан чиқиб, четлаша берибди. Ясовуллар қуш орқасидан от чоптириб келиб қарасалар, у бир подачининг бошига қўнибди. Бунни кўрган ясовуллар «қуш тентак бўлиб қолибди» — дебдилар. Бирок улуғларнинг гапи билан йиғитни олиб келиб, подшо қилиб кўтарибдилар.

Энди гапни Лукмонжондан эшитинг. Йиғит дарахт тагида узоқ вақт ётгач, у ёқ-бу ёққа қараб, акасини тополмабди. Очлик уни қийнаб юборибди. У егулик нарса қидириб, йўлга тушибди. Ниҳоят акаси дам олган мачит ёнига етиб келиб, ўша ерда ётиб қолибди. Эрталаб ёнидан подачи ўтиб қолибди.

— Нима қилиб турибсан, болам? — дебди подачи. Йиғит:

— Ота, мен нон талабман, — дебди. Подачи: «Бу йиғит, кечаги йиғит десам, у тетикроқ эди, бошқа десам, турки бир», деб ўйлабди ва: — Эй йиғит, менга ўғил бўлиб қарашиб юрақол, — дебди. Лукмонжон рози бўлибди. Чол уни қийинтириб, овқат берибди, кейин пода бокқани чиқиб кетишибди. Бир кун йиғит подани ўтлагани қўйиб юбориб, қумлоқ ерга ўтирибди. Қараса қум ичидан бир нарсанинг учи кўринибди. Тортиб қараса, занглаб кетган қилич экан. Қилични тозалаб бекитиб қўйибди. Кечқурун шаҳарга қайтиб келибди. Қараса, шаҳардаги ҳамма одамлар юзига қора суртган, йиғлаган. Бола ҳайрон бўлибди. У подачидан, нима гап деб сўрабди. Чол:

— Сенинг ҳеч нарсадан хабаринг йўқ. Аввалги подшодан бир қиз қолган. Ҳар йили шаҳар четига бир аждар келиб, кўринган қизни еб кетар эди. Шу аждар яна келибди. Шаҳаримизда қиз қолмаган. Энди навбат ҳалиги қизга келган, — дебди. Лукмонжон ҳам қозон қуясидан бетига суртибди-да, уйга кирибди: «Шу кеча аждар билан олишиб кўраман, ё

¹ Рагисак — томир қотиб қоладиган касал. Агар ўша томирга бир нга санчса, юриб кетар экан.

ўламан, ё қоламан», деган қарорга келибди. Кечаси ҳамма ухлаганда қиличини олиб, аждар келган томонга жўнабди. Шаҳар четига етганда, қараса, қўл-оёғи боғланган бир қиз ерда ётганмиш. Йигит қизга яқинлашибди. Қиз:

— Э йигит, менинг вақтим тугаган, ҳали-замон аждар келиб, мени ютади. Сен тезда бу ердан кет,— дебди. Йигит:

— Мен бир оз ухлаб олай, аждар келса, мени уйғотасан,— дебди-да, ухлаб қолибди. Бир маҳал аждар келибди. Қиз эса йигитни уйғота олмай йиғлаб юборибди. Охири қизнинг кўз ёшлари тиззасида ётган йигит бетига томчилабди. Йигит сееканиб уйғониб кетибди. Қараса, қаттиқ бўрон кўтарилиб, аждар қизни ўз дамига тортаётганмиш. Шунда йигит чаққонлик билан қилич тиғини аждар оғзига кўндаланг қилиб кетаверибди. Қилич аждарни ярим белигача иккига бўлиб борибди. Аждар ўлибди. Лукмонжон аждардан бир тасма қирқиб қўйнига солибди. Яна бир тасма қирқиб қизга берибди-да: уйингга кетавер, дебди. Воқеани кўрган қиз кетмабди. Сен мени ўлимдан қутқардинг. Мен чўринг бўламан, дебди. Йигит унамабди. Эрталаб подшо сарбозлари кўча кезиб юришганда қизни кўриб қолиб: «Нега қочиб келяпсан?»— дебдилар. Қиз: «Аждарни бир арслон юракли йигит ўлдирди, мени қутқариб олди»,— дебди. Сарбозлар бошлиғи йигитни пойлаб турибди.

Лукмонжон келгач, миршаблар уни маҳкам ушлабдилар. Ёнидаги қиличи билан тасмани тортиб олибдилар. Йигитни ўлдириб, яқиндаги ҳаммом қулига кўмиб кетибдилар. Йигит чалажон экан. Шу ердан ўтиб кетаётган ҳаммомчи чол кўриб қолиб, уйига олиб кетибди... Чол билан кампир боланинг ҳамма ёғига малҳам боғлаб, ювиб-тараб, тарбия қила бошлабдилар. Бир ойда солимул аъзо бўлиб кетибди. Лекин пичоқнинг захри рангини сарғайтирибди. Кампир бир куни чолга:

— Болани бозорга олиб бориб ўйнатиб келинг!— дебди. Чол:

— Хўп,— деб уни бозорга олиб борибди. Бозордаги чойхонада ўтиришганда, сарбозлар бошлиғи кириб, уни танибди. Кейин чойхоначига:

— Мана шу чойнақларни ўша йигит ўтаётганда ёнига ташлаб юбор, синсин. Йигитни айбдор қиламиз, чунки у олдин ҳам жиноят қилган эди,— дебди. Кейин сарбозлар бошлиғи йигитни ушлаб уриб-уриб, кундага солиб зиндонга ташлабди. Қарвон шу шаҳардаги дарёдан аввал зиндондаги бир одамни сотиб олиб, дарёга ташлаб, кейин ўтар эканлар. Улар зиндонга келиб зиндонбондан:

— Ўлимга ҳукм қилинган одам борми?— деб сўрабдилар.

Зиндонбон йигитни олиб чиқиб берибди. Йигитни консираган дарё лабига олиб борибдилар. Энди қўл-оёғини боғлаб ташламоқчи бўлишганда, йигит: «Бир илтимосим бор эди», дебди. «Менга бир туя берсанглар, шу туя билан сувга тушсам, оксам, оқиб кетаман, қолсам-қоламан»,— дебди. Қарвонбоши рози бўлибди. Йигитни туя билан дарёга ташлабдилар. Туя сувда сузиб, болани нариги қирғоққа олиб ўтибди. Қарвон ҳам дарёдан эсон-омон ўтиб кетибди. Аммо улар қирғоқда туя билан болани кўриб ҳайратда қолишибди. Қарвон ўз шаҳрига кириб келаверсин, гапни шу қарвон кириб келаётган шаҳардан эшитинг. Шаҳарда бир бойнинг қизи бўлиб, туғилганидан бери гапирмас экан. Эр-хотин маслаҳатлашибди.

— Мен шу бугун қул бозорига бориб бир қул сотиб олиб келсам, зора қизим шу қул билан гаплашса,— дебди. Бой қул бозорига келибди. Қарвонбоши йигитни сотмоқчи бўлиб, бозорга солиб турган экан. Бой шу йигитни олибди. Уйига келиб:

— Э қизим, мана шу қулни олиб келдим, кўргин,— дебди. Қиз:

— Э ота, бу болани қул деманг, гуноҳ бўлади. У бир подшонинг боласи,— дебди. Эр-хотин қикирлашиб кулишибди. Қизнинг гапириб юборганига суйинишибди.

— Э қизим, шу бола сени гапиртирди. Энди сени шунга берсак нима дейсан? Қиз:

— Э ота, бу йигит мени олса, жон деб тегар эдим. Афсуски, у-мени олмайди,— дебди. Қизни йигитга тўй қилиб берибдилар. Энди йигит шу уйда яшайверибди. Кунлардан бир кун Лукмонжон кечаси ётганда ух тортибди. Шунда Қиз:

— Э азизим, ўрнингиздан турунг, нега «оҳ» тортдингиз, нима камчилик борки, сиз «оҳ» тортдингиз!— дебди. Йигит:

— Ҳеч қандай камчилик йўқ! Фақат акамни соғиндим,— дебди ва қизга бошидан ўтганларни айтиб берибди. Шундан кейин қиз отасига:

— Эримнинг акаси йўқолиб қолган экан. Уни кидириб топиш учун бир ойга рухсат берсангиз,— дебди. Бой: «Майли, жавоб бераман. Ҳам савдогарчилик қилиб келасизлар, ҳам акаси билан учрашасизлар»,— дебди. Бой етти туяга сандиқларда мол ортиб, қарвонбоши тайинлаб жўнатибди. Бир неча кундан кейин улар ўша туя олиб ўтган дарё лабига бориб қўш ташлабдилар¹. Шу вақт қаттиқ шамол кўтарилибди. Шамол чодирнинг бир четини учирганда, қарвонбоши қизнинг жамолини кўриб ошиқ бўлиб қолибди.

¹ Қўш ташлаш — бир кун дам олиш.

Карвонбоши ярим кечада йигитнинг кўл-оёғини боғлаб, сандиққа солиб, дарёга отиб юборибди. Қиз дод-фарёддан фойда йўклигини билиб, карвонбошининг таклифини рад қилмабди. Аммо бирор шаҳарга боргач тўй қиламиз, деб шарт кўйибди. Карвонбоши рози бўлибди. Дарёдан ўтибдилар, молларни сотибдилар. Қиз алоҳида хужрада турибди. Бир кун карвонбоши қизга ваъдасини эслатган экан, у:

— Эй ит! Сенга ўзингга ўхшаган ит тегади. Мен одам боласиман,— дебди. Карвонбошининг жаҳли чиқиб, шу шаҳарнинг подшоси Аҳмаджонга арз қилибди. Қизни олиб келишибди. Подшо киздан воқеанинг сабабини сўрабди. Қиз:

— Бу ит менинг эрим эмас, менга ноҳақ тухмат қияпти,— дебди.

— Сенинг эринг ким?— деб сўрабди шоҳ. Қиз:

— Кимда-ким Аҳмаджон билан Лукмонжондан гап очса, ўша менинг эрим бўлади,— дебди. Шоҳ:

— Нима дединг?— дебди. Қиз яна гапирган гапини қайтарибди.

— Шаҳарга жар солинг! Қим келиб Аҳмаджон билан Лукмонжон дафтарини очиб сўз бошласа, ўша менинг эрим,— дебди. Шоҳ карвонбошини ушлаб, ҳақиқат аниқлангунча қамаб кўйишни буюрибди.

Энди гапни Лукмонжондан эшитинг. У дарёда оқиб бора-верибди. Бир жойда уч киши балиқ овлаётган экан. Бирдан бир нарсанинг лопиллаб келаётганини кўриб қолишибди. Уни сувдан тортиб чиқаришибди. Учалоғи сандиқни очмасдан олдин шарт кўйишибди. Биринчи балиқчи:

— Тилла бўлса, меники,— дебди. Иккинчи балиқчи:

— Гўзал қиз бўлса, меники,— дебди. Учунчи кекса балиқчи:

— Одам бўлса, меники,— дебди. Сандиқни очибдилар. Қарасалар; бир йигит эмиш. Уни учунчи балиқчи уйига олиб кетибди. Улар ҳар куни балиқ тутиб, бозорда сотиб юраверибдилар. Бир куни Лукмонжон балиқчидан:

— Ота, шаҳарда нима гап?— дебди. Чол:

— Э ўғлим, нимасини сўрайсан, шаҳарга бир карвон келган экан, унинг хотини бор экан-у, бироқ хотини эридан чиқаман, деб жанжал қилиб юрганмиш. Қим агар Аҳмаджон билан Лукмонжондан гап очса, ўша менинг эрим бўлади, деганмиш. Шоҳнинг жарчилари шундай деб жар солиб юрибди,— дебди ва Лукмонжонга подшонинг тахтга кўтарилиши воқеасини айтиб берибди. Эртасига йигит:

— Она, балиқни сиз билан бирга сотиб келсам, отам уйни пойласалар, қандай бўлади?— дебди. Онаси кўнибди. Икко-

ви балик сотаётганда, жарчи яна ўша гапни айтиб чақириб қолибди. Шунда йигит:

— Она, мен бир айланиб келай,— деб онасидан рухсат олибди. Эски паранжи топиб ёпиниб шоҳ саройига жўнабди. Шоҳ дарвозаси олдида — ясовуллар «хотинни» саройга киритмабдилар. «Хотин»:

— Мен Аҳмаджон билан Лукмонжон ҳикоясини айтман,— дебди. У сарой ичига кириб, шоҳ қаршисида таъзим қилибди. Қараса, шоҳ акаси Аҳмаджон эмиш.

— Хўш, нима хизмат?— дебди шоҳ.

— Мен Аҳмаджон билан Лукмонжон воқеасини айтман,— дебди паранжи ичидан Лукмонжон.

— Қани, бошла,— дебди шоҳ.

— Йўқ, бошламайман, даъвогар карвонбоши билан аёлни чақиринг,— дебди, Лукмонжон. Икковларини олиб киришибди. «Хотин» гапни бошлабди. У акаси ва ўз бошидан ўтган бутун воқеаларни бирма-бир ҳикоя қилиб, гап орасида: «Бир куни Аҳмаджоннинг бошига бахт қуши келиб қўнди. Уни подшо қилиб кўтардилар»,— деганда, Аҳмаджон: «Қани, қани, гапиравер», деб, «хотин» олдига яқин келиб ўтирибди. «Хотин» гапини давом эттирибди: «Энди гапни Лукмонжондан эшитинг», деб ўз бошидан ўтган воқеаларни гапириб, сўз: «У подачи бўлиб пода боқиб юрди»га келганда гапини тўхтатибди. Шунда шоҳ «давом эт!» деса «хотин»: «Энди бизга сарбозлар бошлиғи керак»,— дебди. Сарбозлар бошлигини олиб келишибди. Кейин «хотин» яна:

— Лукмонжон бир куни кум орасидан бир қилич топиб олибди,— деб давом эттирибди.— Сарбозлар бошлиғи Лукмонжонни ушлаб олиб, қўлидан аждардан қирқиб олинган тасмани тортиб олибди, кейин савалаб, «ўлди» деб ўйлаб қулга кўмиб кетибди. Ҳикоя шу ерга етганда, подшо «оҳ» тортиб юборибди. Ҳалиги аждар оғзидан кутқарилган қизга шоҳ уйланган экан. «Хотин» ҳикоясини давом эттирибди:

— Бир куни бир чол Лукмонжонни кул ичидан чиқариб олиб, парвариш қила бошлабди, йигит тирик экан,— деганда Лукмонжоннинг «хотини»: «Эй хотин, тирик деган тилингни чиқар, бир ўпай», дебди. Шоҳ «давом эт!» деганда, «хотин»:

— Йўқ, шаҳар чойхоначисини чақиринг,— дебди. Чойхоначи ҳозир бўлибди. «Хотин» ҳикояни давом эттирибди:

— Йигит чол билан чойхонада ўтирганда сарбозлар бошлиғи кириб қолиб, унга яна тухмат қилибди,— деганда сарбозлар бошлиғи шоҳга қараб: «Шу хотиннинг гапига қулоқ солиб ўтирасизми? Ҳайданг, уни»,— дебди. Шунда «хотин»: «Бўлмаса гапирмайман», дебди. Шоҳ сарбозга

«жим ўтир», дебди. Кейин чойхоначи сарбознинг сўзи билан йигит устига чойнакларни тушириб юборибди.

Ҳикоя шу ерга етганда, чойхоначи: «Тўхтат гапингни», дебди. Шох чойхоначининг ҳам оғзини юмибди. Хотин гапида давом этибди:

— Карвонбоши йигитни зиндонбондан сотиб олиб, дарёга ташлабди,— деганда, Аҳмаджон яна «оҳ» тортибди. Аҳмад-жоннинг хотини йиғлаб юборибди. «Хотин» ҳикояни давом эттириб, охири:

— Мана шу карвонбошини «ит» деб ҳайдаган хотиннинг эри мен бўламан,— деб паранжисини олиб ташлабди. Шундан кейин шох карвон бошлиғини, сарбозни, чойхоначини жазога буюрибди. Ҳаммомчи чол, подачи, балиқчи чолни эса иззат билан саройда қолдирибди. Луқмонжон акасига вазир бўлиб, мурод-мақсадига етибди.

КИРОН БОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонларда бир подшо бор экан. У подшонинг ёлғиз бир ўгли бўлган экан. Йиллар ўтиб, подшонинг ўгли улғайибди. Бир кун тушида бола бир кизни кўриб, ошиқ бўлиб қолибди. Отасининг қўнмаганига қарамай, юртни ташлаб, кизни ахтариб кетмоқчи бўлибди. Подшо ноилож болага қирқ туя мол-дунё юклатиб, лом-лашкарларини кўшиб берибди. Бола йўлга тушибди. Бораверибди, бораверибди, узок йўл босгандан кейин ҳашаматли бир боғ олдига келиб тўхтабди. Бола отасининг лом-лашкарларига: «Сизлар бораверинглар!»— деб жавоб бериб юборибди. Қунлардан бир кун азон пайтида кун чиқар томондан шовкин-сурон кўтарилибди. Бола баландроқ жойга чиқиб қараса, юз киши бир кишини судраб келаётганмиш. У кишининг қўлларига занжир, оёқларига кишан қилинган экан. Бола уларнинг олдига бориб сўрабди: «Ўзи нима гап, нима учун бу кишининг қўл-оёқларига кишан урдинглар, нима гуноҳ қилди?» «Подшоҳимиз бу одамни тутишга буюрган эди, кўпдан бери уни тутолмай юрган эдик. Бу одам ҳаддан зиёд зўр, исми Қирон ботир. Бугун тонг пайтида пойлаб туриб, намоз ўқиётганида тутиб олдик»,— деб жавоб берибдилар. Бола: «Сизларга мен мана шу қирқ туя молимни берайин, бу одамни менга беринглар!»— дебди. У одамлар рози бўлиб, Қирон ботирнинг оёқларидан, қўлларидан кишан-занжирларни олибдилар, Қирон ботирни болага топширишиб, қирқ туя молни олиб кетибдилар.

Қирон ботир болага:

— Сен мени ўлимдан олиб қолдинг, ўзинг кимсан, нима мақсадда бу элларда юрибсан? Қим бўлсанг ҳам мен сенга хизмат қилишга тайёрман,— дебди. Бола ниятини Қирон ботирга айтиб берибди. Шунда Қирон ботир билан йигит ака-ука тутинибдилар.

— Укам, сен тушингда кўрган қиз ҳақиқатан ҳам мана шу боғда яшар эди. Бундан икки ҳафта илгари бу қизни девлар олиб қочиб кетди. Қиз шу юрт подшосининг қизи эди. Энди сен менга ука бўлдинг, қанчалик кийин бўлса ҳам, мен сенга бу қизни топиб бераман. Сен шу боғда мени қирқ кунгача кут, агар қирқ биринчи кун чашшоҳ вақтида келмасам, умидингни узиб, ўз юртингга кетавер,— дебди Қирон ботир. Кейин укаси билан хайрлашиб йўлга тушибди.

Қушлар ўтибди, қирқ биринчи кун чашшоҳ вақтида сандик орқалаган Қирон ботир етиб келибди. Бола қувониб сандикни очмоқчи бўлибди. Қирон ботир: «Йўқ, укам, сен ўз юртингга бормагунча сандикни очмайсан, агар шошилиб очиб қўйсанг, қиздан ажраласан»,— дебди. Йигит «хўп» дебди. Қирон ботир йигитни отга миндирибди, қиз солинган сандикни олдига ўнгариб берибди ва:

— Укам, мана шу катта йўл билан кетавер, бора-бора йўл иккига ажралади. Ўнг томондаги йўлга эмас, чап томондаги йўлга юр,— деб тайинлабди.— Мен икки кундан кейин орқангдан етиб бораман.

Бола йўлга тушиб кетаверибди, йўл иккига ажралган жойга келиб Қирон ботирни кутибди. Бироқ Қирон ботирдан дарак бўлмабди. Боланинг юраги сиқилиб, сандикни очибди. Очиб қараса, ўзи тушида кўрган қиз ётган эмиш. Жамоли ойдек, қошлари ёйдек, юзлари кундек, сочлари тундек қиз экан. Қиз ёстиқ тагидан ханжарни олиб, болага ўкталибди, бола қочибди, қиз қувиб кетибди. Қиз энди ханжарни урмоқчи бўлганда, йигит: «Сени менга Қирон акам келтириб берди, сени девларнинг қўлидан қутқазган ўша одам»,— дебди. «Ундай бўлса, мен ўзимни сенга бағишладим»,— дебди қиз. Йигит суюлганидан акасини кутишни ҳам унутибди, қайси йўлга юришни ҳам эсидан чиқариб қўйибди. Қизни отга мингаштириб, йўлга равона бўлибди. Бироқ чап томонга юрмай, ўнг томондаги йўлга юрибди.

Қўп йўл босибдилар, ахир иккиси ҳориб, бир жойга етибдилар. Бола отдан тушиб, бир уйга кирибди. Қараса, уй ичида етти дев ўтирганмиш. Девлар: «Семиз экансан, яхши келдинг»,— деб йигитни дарров ушлабдилар-да, зиндонга ташлабдилар. Зиндонда одам қўп экан. Бир оздан кейин ҳалиги девлар келиб, болани олиб чиқибдилар-да, пичоқ олиб, бола-

ни емоқчи бўлибдилар. Бола: «Мени еманглар, орқамдан акам Қирон ботир келяпти, сизларни омон қўймайди»,— дебди. Шунда девлар болани чуқур кудуққа солиб, оғзига юз ботмонлик тошни бостириб қўйибдилар.

Энди гапни Қирон ботирдан эшитинг.

Қирон ботир икки йўл ажралган жойга келиб қараса, сандик турибди, бола ҳам, қиз ҳам йўқ. Отнинг оёқ изи ўнг томонга қараб кетибди. Қирон ботир ҳам шошилиб ўнг томонга қараб кетибди. Борса қиз отнинг жиловидан тутиб турибди. Қирон ботир:

— Укам қани?— деб қиздан сўрабди.

— Мана шу уйга кириб кетган эди, кўп бўлди, чикмаяпти,— дебди қиз. Қирон ботир қиличини суғуриб, ичкари кирибди, девлар билан олишиб кетибди. Етти девнинг ҳаммасини ўлдирибди. Кейин зиндонга тушибди. Шунда зиндондаги одамлар: «Мен ориқ, мана бу семиз, мен ориқ, мана бу семиз»,— деб бурчак-бурчакка қочаверибди. Қирон ботир: «Менга ориқ-семизингиз керак эмас, шу бугун бир йигитни шу ерга олиб келдиларми?»— деб сўрабди. Одамлар: «Ховлидаги кудуқнинг ичида», деб жавоб беришибди. Шунда Қирон ботир одамларнинг ҳаммасини озод қилибди-да, ҳовлига чиқиб, кудуқнинг оғзидаги юз ботмон тошни улоктириб ташлаб, укасини чиқариб олибди.

Учаласи кетаверибди, йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, юриб-юриб бир ерга етишибди. Бу ерда иморатлар олтиндан, деворлари кумушдан ясалган бир боғ бор экан. Қирон ботир билан йигит қизни шу боққа қўйиб, ўзлари ов овламоқ учун кетишибди. Овга кетиш олдидан Қирон ботир қизга қирқ калит берибди. Қиз ҳалиги калитлар билан қирқ уйни очиб кўрибди. Улар бир-биридан чиройли безатилган, ҳар бирининг ичида ҳар турли мол-дунё, олтин-кумуш тўла экан. Лекин қирқ биринчи уйнинг калити йўқ экан. Қирон ботир қизга бермаган

Қадим замонда бир ³⁰золим подшо бўлган экан. У халкни хўрлаб, фуқароларидан йиққан пулга ўрдасида чинор қурдирибди. Усталарни йигиб: «Бу чинорнинг танаси ёқутдан, шохлари зумраддан, барглари забаржаддан, мевалари гавҳару шамчироғдан бўлсин!»— деб амр қилибди. Шаҳар халқи бунни эшитиб: «Бу дарахт битгунча, бош қашигани тирноғимиз ҳам қолмаса керак»,— деб қайғурибди.

Чинорни етти йилда тайёр қилибдилар. Бир кун подшо чинор тагида ухлабди. Шунда ўнг бетига иссиқ тегибди. Кўзини очиб қараса, тангадек офтоб тушиб турганмиш. Подшо юртга:

— Қимки шу дарахтнинг баргини олган кимсани топса,

ерга бериб йиглаб ётаверибди. Қирон ботир: «Ука, бугун овдан эрта қайтганимнинг сабаби шу экан. Икки парини уйга камаб қўйиб эдим. Кеча хотининг соқолимни қараганда, қирк биринчи уйнинг калитини олиб қўйган экан. Мана энди парилар хотинингни олиб қочиб кетибди. Энди сен мени кутиб, шу боғда ўтир, мен қирк кундан кейин қайтиб келаман, агар қирк биринчи кун чошгоҳ вақтида қайтиб келмасам, умидингни узиб, она юртингга кетавер»,— дебди. Хайрлашиб йўлга тушибди. Қирон ботир бора-бора катта бир денгизнинг бўйига етибди. Баланд бир тепаликка чиқиб, бир кампирни кўрибди. Кампир келиб салом берибди. «Саломалайкум», деб Қироннинг қўлини сиқибди. Шунча қаттиқ қисса ҳам, Қиронга билинмабди. Кампир кимнинг қўлини қисса, ўлдирар экан. Кампир: «Болам, сен паҳлавон йигит экансан, бу ерларда нима қилиб юрибсан?» дебди. Қирон: «Шу ердан йиғирма беш кун илгари осмондан икки пари учиб ўтди-ми?»— деб сўрабди. «Ҳа»,— дебди кампир. «Шу париларни қаердан топаман?»— деб сўрабди Қирон ботир. Кампир: «Мана шу денгизнинг ўртасида бир отов бор, парилар ўша отовнинг ўртасидаги бир кўшқда яшайдилар»— дебди. «Бу отовга мен қандай қилиб ўтаман?»— деб сўрабди Қирон ботир. Кампир: «Сузиб ўтасан»,— дебди. Қирон таваккал қилиб ўзини денгизга ташлабди. Отовга яқин қолганда, Қирон ҳолсизланиб, сувга бота бошлабди. Шунда ғойибдан: «Қушнинг қанотига ёпиш!» деган овоз эшитилибди. Қирон ботир энг охириг кучини тўплаб, тепасида пастлаб учиб бораётган қушнинг оёқларига ёпишибди. Қуш Қиронни отовга олиб чиқиб ташлабди.

Қирон отовда қизни қидириб юрса, узоқдан бир чартак кўринибди. Қирон яқинлашиб қараса, чартакда қиз ўтирган эди. Қиз Қиронни кўрган замон: «Акажон, мен катта гуноҳчи бўлганда, йиғилган одам уйни очиб, шунчалик азоб-уқубат чексени девларнинг қўлида йўқилдим, энди ўшанга одам»,— дебди. «Ундай бўлса, мен ўзимни сенга бағишладим»,— дебди қиз. Йигит суюнганидан акасини кутишни ҳам унутибди, қайси йўлга юришни ҳам эсидан чиқариб қўйибди. Қизни отга мингаштириб, йўлга равона бўлибди. Бироқ чап томонга юрмай, ўнг томондаги йўлга юрибди.

Кўп йўл босибдилар, ахир иккисин ҳориб, бир жойга етибдилар. Бола отдан тушиб, бир уйга кирибди. Қараса, уй ичида етти дев ўтирганмиш. Девлар: «Семиз экансан, яхши келдинг»,— деб йигитни дарров ушлабдилар-да, зиндонга ташлабдилар. Зиндонда одам кўп экан. Бир оздан кейин ҳалиги девлар келиб, болани олиб чиқибдилар-да, пичоқ олиб, бола-

иккита қутичада иккита қаптар бор. Шу қаптарларни қўлингга олиб, сал сиқсанг, иккимиз ҳам дарров етиб келамиз»,— дебди. Париларнинг жони шу қаптарларда экан. Эртаси парилар овга чиқиб кетибди. Қирон ботир қизнинг олдига келибди. Қиз парилардан эшитганини Қирон ботирга айтиб берибди. Қирон ботир қизни дарров дарёнинг бўйига олиб борибди. Қиз сочини сувга ботирибди, бир балқ чиқибди, балқнинг ичини ёрган эканлар, иккита қутича чиқибди. Қутичанинг ичидан икки қаптарни олибдилар. Қаптарни сиққан эканлар, икки пари бир зумда етиб келибди. Қирон ботир дарров иккисини ҳам ушлабди. Парилар: «Тавба қилдик, Қирон оға, биздан ўтди, энди нима қилсанг ҳам бизни ўлдирма, ўлгунимизча сенга хизмат қиламиз»,— дебдилар. Қирон ботир: «Бизни дарров йигит турган боққа олиб бординглар!»— деб буюрибди. Иккиси икки парининг орқасига минибди, парилар осмонга кўтарилиб, кўз юмиб-очгунча, йигит турган боққа олиб келибдилар. Йигит билан қиз яна соғ-омон топишибди. Қирон ботир икки қутичани йигитга берибди: «Қачон керак бўлса, қаптарларни қиссанг, дарров келади,— дебди.— Мени кўргинг келса, мен фалон юртда бўламан, истаган вақтингда париларга буюрсанг, дарров топиб берадилар»,— дебди. Кейин Қирон ботир: «Буларни йигитнинг ота юртига олиб бориб ташла!»— деб буюрибди. Парилар йигит билан қизни орқаларига миндириб, осмонга учиб кетибдилар, бир зумда йигитнинг ота юртига етказибдилар. Подшо ҳам жуда хурсанд бўлиб, қирқ кун тўй-томоша қилиб берибди. Йигит билан қиз мурод-мақсадларига етибдилар. Қирон ботир бўлса ҳали ҳам бор эмиш, минг йилдан бери одам боласига ёрдам кўрсатар эмиш, ёвузларнинг жазосини берар эмиш.

БУЛБУЛИГУЁ

Қадим замонда бир золим подшо бўлган экан. У халқни хўрлаб, фуқароларидан йиққан пулга ўрдасида чинор қурдирибди. Усталарни йиғиб: «Бу чинорнинг танаси ёқутдан, шохлари зумраддан, барглари забаржаддан, мевалари гавҳару шамчироғдан бўлсин!»— деб амр қилибди. Шаҳар халқи буни эшитиб: «Бу дарахт битгунча, бош қашигани тирноғимиз ҳам қолмаса керак»,— деб қайғурибди.

Чинорни етти йилда тайёр қилибдилар. Бир кун подшо чинор тагида ухлабди. Шунда ўнг бетига иссиқ тегибди. Кўзини очиб қараса, тангадек офтоб тушиб турганмиш. Подшо юртга:

— Кимки шу дарахтнинг баргини олган кимсани топса,

подшолигимга шерик қиламан. Айтганим топилмаса, бундай шаҳар менга керак эмас, шаҳарнинг кулини кўкка совурман,— деб жар солибди. Ўнг қўл вазири:

— Бу кеча пойлоқчиликка одам қўй, улдасидан чиқолмаса, кейин бундай сиёсат қил,— дебди.

Қирқ йигит яроғ-аслаҳа билан пойлабди. Улар ярим кечага бориб ухлаб қолибдилар. Подшо уйқудан уйғониб қараса, яна бир мирилик чақадек барг йўқ эмиш. Подшо газабланиб:

— Жаллод!— деб қичқирибди.

Ўн тўрт жаллод, мурғи саловат қиличи бурро:

— Кимнинг ажали етди, офтобни сояга еткармай жонини олай!— деб ҳозир бўлибди.

— Буларнинг бошини танидан жудо қил!

— Эй шоҳим, ҳар куни қирқтадан бош кесаверсанг, шаҳарда одам қоладими? Буларни ҳозирча зиндонга сол, бошқа пойлоқчи қўй,— дебди вазир. Подшо:

— Бу кеча дарахтимни ким пойлайди? Бирор кимса менга шу сирни очиб бермаса, шаҳар халқини тигдан ўтказиб, тупроқ билан баравар қиламан,— дебди.

Подшонинг уч ўғли бор экан. Катта ўғли :

— Мен пойлай бу кеча,— деб дарахтнинг тағига борибди. Ярим кечада у ҳам ухлаб қолибди. Тонг отғач подшо қараса, туйнук кечагидан каттароқ эмиш. Ғазабланиб, катта ўғлини зиндонга солибди. Ўртанча ўғли отасига:

— Бу кеча мен пойлайин, сирни билмасам, мени ҳам акамга қўшиб ўлдилинг!— дебди. Ўртанча ўғли ҳам кечаси билан дарахт тагида турибди, тонгга яқин уйқу элтиб, ухлаб қолибди. Подшо эрталаб уйғониб қараса, дарахт барглари орасида кафтдек жой очилиб қолибди. Кўзи қонга тўлиб, ўртанча ўғлини ҳам зиндонга ташлатибди.

Кичик ўғли:

— Эй отажон, ижозат берсангиз, қўлимга ўқ-ёйни олиб, бу баргни ўғирлаётган кимсанинг жигарини пора-пора қилмасам, подшозода бўлмайин,— дебди. Подшо ижозат берибди.

Кенжа шаҳзода қўлига ўқ-ёйни олиб, ўнгга-сўлга қараб ўтирибди. Саҳарда кўзини уйқу босганда, чўнтагидан пичоқчасини олиб, бир жимжилоғини кесибди. Кесган жойинга тузқалампир босибди. Қўли оғриққа туриб, уйқуси қочибди— Азонга яқин осмондан бир парранда учиб келиб, чинорнинг шохига қўнибди. Қушнинг тумшуғи ёқутдан, оёқлари забаржаддан, қанотлари дурри маржондан экан. У чунон сайрабдики, замини-замон ларзага келибди. Шаҳзода ўзини тутиб олиб, камонини тўғрилаб, қушнинг кўкрагини мўлжаллаб отибди. Ўқ қушнинг қанотига тегиб, бир пати узилиб тушиб-

ди. Ўқнинг шарпасига подшо ва саркардалари уйғониб кетибди.

Кичик ўғлининг бир қўлида ўқ-ёйи, бир қўлида бир пат:

— Эй ота, бир қуш келиб чинорнинг барғини олиб кетар экан. Мен қушга ўқ отган эдим, қанотига тегди,— деб отасига патни кўрсатибди. Подшо қўлига олиб қараса, пат етти йиллик бож-хирожга арзигулик экан. Подшо:

— Кимки шу қушни келтирса, тахтимга чиқариб, подшолигимга шерик қиламан,— дебди.

Кенжа ўғил зиндондаги икки акаси ва қирқ йигитни озод этишни сўрабди. Подшо:

— Бу ишга ким бел боғлайди?— деганда икки катта ўғли:

— Бу хизмат биздан бўлсин, ота,— деб қўл қовуштириб турибди. Подшонинг кўзи тиниб, қўлидаги пиёласи ерга тушибди. Ноилож икки ўғлига жавоб берибди. Икки ўғли қирқ туядан мол олиб, савдогар кийимида шаҳардан чиқиб кетибди.

Орадан уч кун ўтибди. Подшонинг кенжа ўғли туш кўрибди. Тушида бир парча булут узилиб қўйнига тушибди. Чўчиб уйғониб подшонинг ёнига келиб:

— Эй отажон! Менга ҳам сафар йўли тушиди. Туш кўрдим, тушимда сафарга чиқишни хуш кўрдим. Яхшилик билан жавоб берсангиз ҳам, «йўқ!» десангиз ҳам кетаман,— дебди.

Подшо кенжа ўғлини ҳам жўнатибди. У бир ҳафта деганда акаларига етиб олибди. Юриб-юриб бир ерга етишганда уч йўл келибди. Бири борса келар, иккинчиси борса хатар, учинчиси борса келмас экан.

Катта акаси борса келарга кетибди. Ўртанчаси борса хатарга, кичкинаси борса келмасга жўнабди.

Ўртанчаси: «Бу борса хатар, чаток. Акам билан биргалашиб, гаплашиб кетсам бўлмайдами?» деб акасининг кетидан кетиб, унга етиб олибди. Иккиси бир шаҳарга бориб, супада қатиқ ичиб ўтиришган экан, шу шаҳар подшосининг қизи равоқдан уларни кўриб қолибди. Малика ғабланиб: «Менинг рўпарамда уялмай ўтиришпти» деб, еб турган олмасининг пўчоғини катта шаҳзодага отибди.

Ака-ука подшонинг қизи бизга ошиқ бўлиб қолибди, деб ўйлаб, қирқ туя молларини унга тухфа қилибдилар. Кеч-қурун маликанинг канизакларидан бири чиқиб:

— Нимага кетмай бу ерда ўтирибсизлар?— дебди. Подшозода:

— Малика бизга ошиқ бўлиб, олма отиб, ҳазил-мазах қилди. Биз бир илтифот бўлмаса кетамизми?— дебди. Канизак:

— Бу ердан тез кетинглар, бўлмаса бошингиздан жудо

бўласиз,— деб кўрқитибди. Икки шахзода кўрқиб қочиб қолибди. Улар кечаси бир дўконнинг-тахтаси тагида ётибдилар. Эртасига бири шўрвапазга, бири ошпазга шогирд тушибдилар.

Икки калима сўзни кенжа шахзодадан эшитинг:

Кечани кеча, кундузни кундуз демай чўлма-чўл, биёбон-ма-биёбон йўл босиб, бир булоқ бошига етибди. Булоқ ёнида бир чинор бор экан. Отни чинорга боғлаб, хуржунга кўлини солиб қараса, бир дона кулча қолибди. Сувга солиб, энди ейман деб турганда биёбонда чанг кўтарилибди ва бир маймун шахзода томонга югуриб келибди. Шахзода кўрқиб, ўзини дарахтнинг тепасига олибди. Маймун ивиган кулчани еб, тумшугини артиб, дарахтга қараб, шахзодани, имлаб: пастга туш, дебди.

Шахзода: «Нонни еб тўймади, энди мени ҳам ейди»,— деб кўрққанидан чинорга маҳкам ёпишиб олибди, маймун бир-сакраб чинорнинг пастки шохига чиқибди. Шахзода яна дарахтнинг барглари орасига яширинмоқчи бўлган экан, маймун буни сезиб:

— Ерга туш,— дебди. Шахзода дарахтдан тушибди. Маймун:

— Куш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган бу ерларда нима қилиб юрибсан?— дебди.

Шахзода ерга тушиб, нима мақсадда йўлга чиққанини айтиб берибди. Маймун:

— Бир туз ичган ерга қирқ кун салом. Сенинг кулчангни емасам бўлар эди. Кулчангни едим, энди, тузингни оклайман. Отга минайлик, давлат бизга ёр бўлса, кушингни қўлга кири тайлик,— дебди.

Иккиси йўлга тушибди. Бир манзилга етиб, отдан тушиб, дам олиб ўтиришганда, маймун:

— Мен шу ердан лаҳим ковлаб, беш кечаю кундузда чиқаман. Беш кечаю кундузда чиқмасам, келган йўлингга қайт,— деб ер ковлашга тушибди. Олтинчи куни маймун чиқиб:

— Сен айтган жонивор булбулигўё экан. Қафаснинг тагидан чиқдим. Бу ғорга кирасан. Тешик оғзига етасан. У ердан саройга чиқилади, аскарлар кўп. Ярим соатча кутасан. Аскарлар ухлайди. Шунда қафасга кўлингни узатасан, ёпқичини очмасдан олиб чиқасан. Подшо билиб қолса, ўн жонингдан бир жонингни ҳам кўймайди,— дебди.

Маймуннинг сўзини эшитиб олгач, йигит ғорга кирибди. Посбонлар бешта, ўнта бўлиб ҳар ер-ҳар ерда ухлаб қолибдилар. Шахзода ғордан чиқиб: «Отам айтган етмиш қават парда ичидаги жонивор шуми, ёки бошқами?» деб парданинг

бир қаватини кўтарибди. Қуш чунон сайрабдики, шаҳзода хушини йўқотиб қўйибди, қўлидан кафас ерга тушибди. Ўзига келиб қараса, икки ясовул олдида, учтаси кетинда подшонинг ўрдасига ҳайдаб кетаётганмиш. Подшо жаллодни чақирибди ва:

— Бу ўғрининг иккала қўлини тирсагидан кес!— дебди.

Вазир подшога мурожаат қилиб:

— Бир қушни деб шундай йиғитни ўлдирасизми? Нима сабабдан келганини сўрайлик,— дебди.

Шаҳзода бошидан кечирган воқеаларни айтиб берибди. Вазир воқеани эшитиб:

— Эй подшо, бу йиғитни бир қийин йшга буюринг, ўз ажали билан ўлиб кетсин. Бир қушни деб, бир йиғитни ўлдирсак, бизга иснод бўлиб қолади,— дебди. Подшо:

— Кун ботарда бир шаҳар бор. Бу шаҳардан отлик тўқ қиз ойлик йўл. У шаҳар подшосининг бир қизи бор. Шу қизни менга келтирсанг, қушни сенга бераман,— дебди. Подшо шаҳзодага бир ҳамён тилла берибди. Маймун кўрса, шаҳзоданинг қўлида ҳеч нарса йўқ. Иккови отга миниб, яна сафарга жўнашибди. Тўққиз ой деганда бир катта шаҳарга етибдилар. Маймун яна гор ковлаш билан машғул бўлибди. Тўққиз кеча, тўққиз кундуз ўтгач, у горни ковлаб бўлибди. Маймун:

— Мен малика равоғининг қоқ тагидан чиқдим. Қўнғироқларга эски увалаларни тикиб, жирингламайдиган қилиб қўйдим. Малика қирқ канизак ўртасида ўтирибди. Хонада олтиндан ясалган тахт бор. Тахт устида бир қути турибди. Агар малика ухламоқчи бўлса, ана шу қутининг ичига тушиб ухлайди. Сен аввал қутини очиб қара, маликанинг кўзи очик бўлса, уни ол, кўзи ёпиқ бўлса, тегма,— дебди.

Шаҳзода ғорга кириб, қирқ зинадан чиқиб, қирқ хужрадан ўтиб, равоққа кирса, қирқ канизак ўртасида бир маликаи дилором ўтирганмиш.

Шаҳзода андак сабр қилиб турибди. Қизлар жой-жойига ўтириб ухлай бошлабди. Шаҳзода бориб қутини қўлига олса, ўн тўрт кечалик ойдек барқ уриб, малика ётганмиш. Шаҳзоданинг ақли учиб, юраги жўш уриб, маликанинг нақш олмай юзидан бир бўса олай, деб яқин борганда, кўзини очиб:

— Эй одамзод, тепамда нима қилиб турибсан?— дебди ва канизакларини чақирибди.

Канизаклар уйғониб, шаҳзоданинг қўлини орқасига боғлаб, подшо ҳузурига олиб борибдилар. Подшо дарғазаб бўлиб, уни ўлимга буюрибди. Подшонинг вазири:

— Таксир, бу болани кечаси ўлдирсак, тонг отгач, катта-кичик эшитиб: «Подшо қизининг хушторини ўлдириб, қизини олиб қолибди»,— деган иснодга қоламиз. Уни бир хизматга

буюринг, ўз ажали билан ўлиб кетсин,— дебди. Подшо:

— Менинг бир шартим бор, шуни бажарсанг, қизимни сенга бераман. Шу ердан ўттиз ойлик йўлда бир дарёи Қулзам бор, деб эшитаман. Шу дарёнинг нариги юзида, Арзаки деган бир жодугар бор. Унинг Қорақалдирғоч номли оти бор. Бир ойлик йўлни кўзни юмиб очгунча босармиш. Шу отни менга келтириб берсанг, қизим сеники,— деб тилхат билан бир ҳамён олтин берибди.

Шаҳзода маймуннинг олдига келиб зор-зор йиғлабди. Маймун:

— Эй, шаҳзода, ғам ема, давлат бизга ёр бўлса, жодугарнинг отини сенга олиб бераман,— дебди. Ҳар иккиси йўлга равона бўлишибди. Сахроларда сайри томоша қилиб, шикор қила-қила бир дарёнинг бўйига етишибди. Бу дарёнинг нариги қирғоғи кўринмабди. Маймун:

— Бу дарёдан қандай ўтамиз?— деб сўрабди. Шаҳзода:

— Бу дарёдан нима қилиб бўлса ҳам ўтишимиз керак. Келган йўлимизга асло қайтмаймиз! Е ўтамиз, ёки дарёга фарк бўламиз,— дебди.

Маймун боланинг химматига завки келиб:

— Ҳар ишга кадам қўйсанг, шердек хайкириб кадам қўй. Асло қўркма! Сен, мен омон бўлсам, мурудингга етасан. Сени ўз шаҳрингга етказаман,— деб дарёнинг лабидан чуқур қовлай бошлади. Қирқ кеча, қирқ кундуз, деганда маймун қайтиб чиқиб:

— Мен отнинг охури ёнидан тешиб чиқдим, хушёр бўлиб, бошингни тешиқдан бир марта кўрсатасан. От бир сайха тортиб кишнайди. Жодугар уйқудан туради, чиқиб отни уриб, яна уйга кириб ётади. Бошингни иккинчи марта кўтарасан. Жодугар отни уриб, қасам ичади. Учинчисида хушёр бўл; от кишнагунча тўрвадаги кишмишни унинг бошига ил: «Эй жонивор, қачонгача, калтак еб юрасан», деб чакқонлик билан отни ечиб.ол, эгар, юган, тўқим дема. Жодугар бир ухла-са қирқ кеча-кундуз ухлайди. Жодугар шу бугундан бошлаб уйқуга кирди.

Шаҳзода маймуннинг гапини эшитиб олгач, ғорга кириб, отнинг охури ёнидан чиқибди. Тешиқдан бошини чиқариб қараса, отхонанинг тўрт бурчагида тўртта олтин қозик. Тўртта олтин қозикқа боғланган от турибди. От шаҳзодани кўриб, бирдан сайха тортиб кишнаб юборибди. Жодугар уйқуда ётган экан. У отнинг кишнашини эшитиб, уйғониб кетибди. Оғзидан ўт сочиб, отхонага кирибди. Шаҳзода кўрса, бўйи минордек, ҳар кифти чинордек, оғзи ғордек, бурни мисли тандирдек, бадани филнинг баданига ўхшаган бир баҳайбат нарса эмиш.

— Эй жонивор, бу ерларда куш учса каноти куяр, одам юрса оёғи. Бу ерни жазираи олмас дейдилар. Одамзоднинг ҳидини олдингми сен?— деб отга бир камчи урибди. Сўнгра хонасига кириб кетибди. Шаҳзода яна бир карра бошини чиқарибди. От кишнабди. Жодугар қайтиб чиқиб, қўлида камчи:

— Эй ҳаром ўлгур. Одамзоднинг исини олдингми? Ернинг остида, осмоннинг устида бўлса ҳам тутиб бир ямлаб, бир ютаман,— деб отга уч камчи урибди. Жодугар қайтиб кетгач, шаҳзода чакқонлик билан чиқиб отнинг бошига тўрвани илиб:

— Эй жонивор, золимнинг зулмида, жодугарнинг илгида қачонгача калтагини еб юрасан?— деб отнинг бош-кўзини силаб-сийпаб, эгар-юган, тўқимини олиб, минибди. Отнинг бўйнидан кучоклабди. От бир силкинибди. Унинг икки бикинидан канот пайдо бўлиб, қарчиғайдек осмонга кўтарилибди. Отнинг туёғидан чиққан чакмоқ жодугарнинг пешанасига тегибди. Жодугар отни булут орасида кўриб, «шошма, одамзод!» деб отнинг орқасидан чангалини ёзиб қувлаб кетибди. Отга яқин етиб, отнинг думидан ушламоқчи бўлибди. От дарёга ўзини отибди. Жодугар отнинг думидан тутиб, дарёга урай деб турганда, от қўш оёқлаб жодугарнинг оғзига тегибди. Жодугарнинг жони чиқиб, дарёга ғарқ бўлибди. От ҳавога парвоз қилибди. Шаҳзода кўзини очса, ўттиз ойлик йўлни уч кунда учиб, бояги маликанинг мамлакати устида от давра олиб турибди. Шаҳзода отнинг чап қулоғини уч марта ҳимариб кўйибди. От бояги ғорнинг оғзига тушибди. Шаҳзода караса, маймун ғорнинг оғзида ёнғоқ чақиб ўтирган эмиш. Маймун:

— Энди нима қиламиз?— деб шаҳзодадан сўрабди.

— Отни бериб, кизни оламиз,— дебди шаҳзода.

— Бу отни шу подшога бериб бўладими? Мен бир юмалаб от бўламан. У мени ёқтириб олади. Сўнгра маликани олиб илгариги жойга бориб турасан,— дебди. Маймун бир юмалаб отга айланибдики, бунинг олдида бояги от хачирча ҳам бўлмаёқлиги қилибди. Шаҳзода икки отни подшо ўрдасига олиб борибди. Подшонинг кўзи отга тушибди, рўпарасида икки қора қалдирғоч от турганмиш. Подшо вазирга:

— Чақир анави йигитни, биз боб от экан, сотса олайлик,— дебди.

Вазир чақирибди. Тахтнинг икки кунгирасига икки от қўниб, тўрт оёғини жуфт қилиб турибди. Подшо ҳайрон бўлиб:

— Бу отнинг баҳоси неча пул?— деб сўрабди. Шаҳзода:

— Пулга сотмайман. Биттасини бир кизга бераман,— дебди. Подшо:

— Эй нодон бачча, шу отни кизга алмашадими?— дебди. Бола кўйнидан қоғозни чиқариб, подшонинг олдига кўйибди. Подшонинг ўзи: «Кимки шу отни келтирса, кизимни бераман», деб ёзган экан. Подшо вазирига қараб:

— Нима қиламиз?— дебди. Вазир:

— Мард сўзидан, йўлбарс изидан қайтмас. Қизингизни берсангиз шундай йигитга берасиз-да,— дебди. Подшо:

— Бирига пул, бирига кизимни берай, икки отни менга бер!— дебди. Бола:

— Бирини кизингиз учун бераман, яна бирини кизингизнинг ўзи шикорга чиққан пайтларида минади,— дебди.

Подшо хурсанд бўлиб отнинг иккаласини ялангочлаб:

— Эй вазир, отнинг қайсиси яхши? Танла!— дебди. Вазир Арзаки жодугарнинг отини ёқтирибди. Подшо:

— Эй вазири нодон, мана бу от яхши,— деб маймун отни ёқтирибди. Чунки маймун от ҳар нафасда сайха тортиб кишнаб тураркан.

Подшо кизини йигитга топширибди.

Энди подшодан эшитинг:

Подшо «отни эртага овга минаман», деб отхонага олиб кириб кўйишни буюрибди. Сайислар отни бойлай деса от олдидан келганини тишлаб, кетидан келганини тегиб, ҳеч кимни таблага киргизмабди. Подшо хафа бўлиб, отхонанинг эшигига калладек кулф солдирибди. Маймун от деворнинг тешигидан чиқиб кочибди. Эрталаб подшо эшикнинг тирқишидан «отим туриптими, йўқми?» деб қараса, от у ёқда турсин, курак билан қашлагич ҳам йўқ эмиш. Буларнинг ҳаммаси тилладан экан. Подшо хафа бўлиб, вазирини чақириб воқеани айтибди. Вазир:

— Бу от Арзаки жодугарнинг оти эди. Арзаки жодугардан дев-париларнинг ҳаммаси кўрқар эди. Неча-неча подшолар «бу отни олаамиз», деб жодугарнинг қўлида боши кесилган. Яхши сизга зиён етказмай отни олиб кетибди. Бу ишдан сиз хафа бўлманг. Қизингизни бўлса бир шахзодага бердингиз. Яна бир от кизингизнинг қўлида қолди-ку,— деб подшонинг кўнглини хотиржам қилибди.

Энди сўзни шахзодадан эшитинг:

Булбулигўёни олиш учун ғор қовлаган жойга борса, маймун ёнғоқ чақиб ўтирганмиш. Шахзода отдан тушибди. Маймун:

— Нима қиламиз?— деб сўрабди. Шахзода:

— Қизни бериб, қушни олаамиз,— деб жавоб берибди.

Маймун:

— Эй нодон бачча, бир қушга шу қизни бериб бўладими? Мен бир юмалаб қиз бўламан. Менинг олдимда бу қиз тўқ-

сонга кирган кампирдек бўлиб қолади. Подшонинг олдига олиб кирасан. У мени ёктириб олиб қолади,— дебди. Шаҳзода:

— Қизни шу ерга қўйиб, сизнинг ўзингизни олиб борсамчи?— дебди. Маймун:

— Елгиз мени олиб борсанг номардлик бўлади. Подшо иккимиздан биримизни танлаб олса, кейин пушаймон қилмайди,— деб бир қизга айланибди. Шаҳзода отни горга яшириб, икки қизни икки қутига солиб, подшонинг олдига борибди. Подшо уни девона фахмлаб, ғазначига:

— Келган меҳмонга бир нарса бериб юбор,— дебди. Подшонинг вазири:

— Эй подшо, бу йигит девона эмас, бу булбулигўёнинг ишқида келган шаҳзода,— дебди. Подшо:

— Эй ўғлим, хизматни бажо қилдингизми?— деб сўрабди. Шаҳзода:

— Келтирдим,— дебди.

Подшо, вазир ва шаҳзода бир уйга кириб ўтирибдилар. Бола икки қутини ерга қўйибди. Подшо:

— Қиз қани?— деб сўрабди.

— Қиз шу қутининг ичида. Сиз бир қиз деб эдингиз, мен икки қиз келтирдим. Иккисидан бирисини ёктириб оласиз. Бирни ўзимга қолади,— дебди. Подшо кулиб:

— Қиз қутининг ичига сиғадими?— дебди.

Шаҳзода қутини очибди. Икки қиз баравар акса уриб қутидан чиқибди. Подшонинг ақли шошиб, хуши бошидан учибди. Подшо:

— Эй вазир, қайсисини олай?— деб сўрабди.

Вазир подшонинг қизини ёктирибди. Чунки подшонинг қизи бошини эгиб; одоб сақлаб ўтирган экан. Маймун қиз қутидан чиқиб, подшонинг тиззасига ўтириб, бўйнига қўл солиб, юз-кўзини артиб, ноз-карашма билан турган экан. Подшога маймун қиз ёкибди.

Подшо вазирга: «От бўлса йўрға бўлсин, хотин бўлса сатанг бўлмасин-у, сатанг сифат бўлсин, деган гапни эшитмаганмисан?»— дебди. Подшо маймун қизни олиб, булбулигўёни шаҳзодага берибди. Шаҳзода шаҳардан чиқиб, отга мишиб, қизни ўнг тиззасига ўтқизиб, чап тиззасига олтин қафасни қўйиб жўнаб кетибди.

Энди сўзни подшодан эшитинг:

Подшо юртга тўй-томоша қилиб берибди. Кечқурун подшо қиз турган уйга кирибди. Маймун қиз подшони алаҳситиб, уй ичидаги бари яхши нарсаларни йиғиштириб, тешиқдан чиқиб қочибди. Подшо уйқудан уйғониб қараса, бошидаги тожи, қиличи, камари йўқ эмиш. Қиз ҳам кўриш-

мабди. Подшо вазирни чақириб воқеани баён қилибди. Вазир:

— Бу малика подшонинг қизи, унинг сизга ўхшаган ошиқлари жуда кўп: Шулардан бири қизни олиб, сизни ўлдирмай кетибди. Бунга ҳеч хафа бўлмаг, — дебди.

Энди гапни шаҳзодадан эшитинг:

Шаҳзода биринчи йўлдаги чинорнинг тагига борса, маймун ёнғоқ еб ўтирган экан. Маймун:

— Энди нима қиламиз? — деб шаҳзодадан сўрабди. Шаҳзода:

— Мен кетаман, — дебди. Маймун:

— Менинг уйимга бориб уч-тўрт кун меҳмон бўласан, — дебди.

Шаҳзода:

— Сенинг уйинг тоғнинг тешиги бўлса, мен сизгаманми? — дебди. Маймун кулиб:

— Ҳалиям менинг ким эканимни билмас экансан. Юр, уйимни кўриб кетасан, — деб йўл бошлабди. Улар бир тоғнинг орқасига ўтибдилар. Шаҳзода қараса, бир ажойиб бўстон, булбуллар сайраган, анжир, шафтолилар пишиб, тагига тўкилган. Бўстоннинг тўрт бурчагида тўрт олтин тахт. Зар кўрпачалар солиқлик. Тўрт тарафда қатор хужралар. Ҳар хужрада паризодларнинг болалари ўқиб ўтиришганмиш. Маймун бир юмалаб, бир қизга айланибдики, оламда бундай гўзал бўлмаган экан. Шаҳзода уни кўриб ҳушидан кетиб йикилибди. Бир вақт кўзини очиб қараса, маймун-парининг тиззасига бош қўйиб ётганмиш. Маймун-пари шаҳзодани уч кун меҳмон қилибди. Уч кундан кейин:

— Қайси парини хоҳласанг бераман, — дебди. Шаҳзода:

— Хоҳласанг ўзингни сўрайман, — дебди.

— Мен эр қилмайман, парилар подшосининг қизиман. Бу қизларга домламан. Эр қилсам, мени ўлдиришади. Энди, тахтга ўтқизиб, ўз шаҳрингга етқизиб қўяй, — дебди пари.

Шаҳзода:

— Ўзим келдим, ўзим кетаман, — дебди.

Маймун-пари кокилидан кесиб берибди:

— Қачон бошингга мушкул иш тушса, шу сочининг учини куйдирсанг, мен ҳозир бўламан. Шаҳзода ундан:

— Менга бунча яхшилик қилишининг сабаби нима? — деб сўрабди. Маймун-пари:

— Сен келмасдан илгари қуръада кўрдим. Кун чиқар тарафда бир золим подшо бор, фуқаросининг бор бисотини тортиб олиб, бир туп олтин дарахт ясатади. Шу дарахт туйфайли шаҳарни вайрон қилади. Подшонинг уч ўгли бор, кичкина ўгли шу дарахтни деб, отам шаҳарни бузса, халқ кўчада қолса, яхши бўлмайди. Шу дарахтга зиён етказувчи

кушни олиб келаман, деб шу биёбонга келади. Бир бола бечора халқ учун жонини фидо қилса, мен нечук тахтда, фароғатда ўлтирай, деб етти йилдан бери шу чинорнинг тагига ҳар куни етти марта келардим, — дебди.

Сўнгра шахзода маймун-пари билан хайр-маъзур қилиб, жўнабди. Неча вақт, неча замон йўл юриб, уч кўча айрилган ерга етибди. «Акаларимдан хабар олай», деб борса келар йўлга юрибди. Шаҳарга кириб кўчама-кўча юриб, бир шўрвапазнинг дўконига кўзи тушибди. Катта акаси ўчоққа ўт ёқиб одамлардан қолган суяк-саёқларни ғажиб кун ўтказар экан. Шахзода:

— Э шўрвапаз, шу ўт ёқаётган боладан рўпарангиздаги мачитнинг ичига бир коса шўрва юборинг, — дебди. Шўрвапаз катта шахзоданинг юзига бир тарсаки уриб, кўлига шўрва бериб:

— Ўзингдан узоқроқ ушла, бошингдаги чанглар косага тушмасин, — дебди. У шўрвани олиб бориб мачитнинг супасига қўйибди. Шахзода:

— Ўтириб ўзинг ич! — дебди.

— Мен ўтирсам устам уришади.

— Уришмайди, ич шўрвани! — деб зўрлаб овқатни едирибди. Қаерлисан, асли зотинг ким?

— Мен шўрвапазнинг шогирдиман. Шу шаҳарнинг бола симан.

— Мендан яширма, сени танидим. Рост сўзласанг, ўз шаҳрингга олиб кетаман.

Шўрвапазнинг шогирди йиғлаб, бошидан ўтган воқеаларни айтиб берибди.

— Укангни танийсанми кўрсанг?

— Танийман.

— Қандай биласан?

— Ешлигимда дарёга от суғоргани борганимда, «мен ҳам бораман» деб отга ёпишди. От укамнинг елкасига тепди. Отнинг тақаси чап елкасига тамға бўлиб қолган, — дебди.

— Нима учун укангни олиб бормагансан?

— Биз икки ўғил бир онадан. Кичик ўғил бошқа онадан эди. Ўғайлик қилиб олиб бормадим.

— Укангнинг тамғаси шунга ўхшайдими? — деб шахзода чап елкасини очиб кўрсатибди. Акаси укасининг оёғига ўзини ташлаб, зор-зор йиғлабди. Кичик шахзода уни бозорга олиб бориб, кийим ва яхши от олиб берибди.

Шахзода ўртанча акасини ахтариб, уни ҳам шундай аҳволда топибди.

Учови ўз мамлакатларига жўнашибди. Икки ака маслаҳат қилиб:

— Укамизни ўлдирсак. Отамиз хузурига маликани, отни, булбулигўёни ўзимиз олиб борсак яхши бўларди,— дейишиб, шаҳзодага қасд қилишибди.

Бир дарёнинг лабига борганда, малика шаҳзодани чакириб:

— Иккала аканинг нияти бузук. Сени ўлдиришмоқчи. Бу кеча ўзингги панага торт,— дебди. Шаҳзода бир ухлаб туриб, ётган ерига эски замбилни келтириб қўйибди. Ўзи бошқа жойга бориб ётибди. Иккала акаси замбилни икки ёғидан ушлаб дарёга ташлашибди ва: «Укамизни йўқотдик», деб ўйлашибди. Тонг отибди. Узоқдан бир шарпа келаверибди. Қарашса, укаси дарёнинг нарёғида бетини ювиб ўтирганмиш. Шаҳзода икки акасига қилган яхшилиги учун пушаймон бўлиб дарёдан ўтибди. Икки ака маслаҳат қилиб, илгарироқ кетиб бир кум тепага етишибди. Улар ўтқир қиличнинг дамни осмонга қаратиб қумга кўмиб қўйибдилар. Ўзлари белларидан пастини қумга кўмиб ётибдилар. Укаси бориб:

— Бу қумда нега ётибсизлар?— деб сўрабди. Катта акаси:

— Бел оғриқ, оёқ оғриқ бўлмайди киши. Сен ҳам туш, сени ҳам кўмамиз. Оёқларинг яхши бўлади,— дебди.

Укаси оддан тушиб, тиззасигача қумга кўмилибди. Қумнинг иссиғи ўтибди.

— Э ака, қум иссиқ экан-ку,— дебди у. Акаси:

— Оёғингги қимиллатсанг қум совийди,— дебди.

У оёғини қимиллатибди, қилич иккала тиззасидан шартта кесиб кетибди. Шаҳзода қонига беланиб, қумда ётиб қолибди. Иккала ака қизни, отни, қушни олиб мамлакатига жўнабди. Отаси қизни ўрдадаги қирқ қанизакка қўшиб қўйибди. Отни отхонага боғлатибди. Булбулигўёни қафаси билан олтин чинорга осиб қўйибди.

Қуш сайрамай, бошини қанотининг остига олиб ётибди.

От олдидан келса тишлаб, кетидан келса тепиб, ҳеч қимни яқинлаштирмабди. Малика бошини кўтармай, олтин қутисидан чиқмай ётаверибди.

Энди сизга ёш берсин, бизга ҳаёт. Шаҳзодадан эшитинг:

Уч кеча-кундуздан кейин шаҳзода кўзини очибди. Ўз аҳволини кўриб, ҳушидан кетибди. Бир замондан кейин ҳушига келиб, маймун-парининг берган тутатқиси ёдига тушиб, сочининг учини қуйдирибди. Зум ўтмай, тўрт бурчини тўрт пари кўтарган, маймун-пари ўтирган олтин тахт пайдо бўлибди.

— Эй одамзод, сенга бу зулмни қим қилди?— деб шаҳзоданин бошини тиззасига олибди ва маконига олиб кетибди. Маймун-пари шаҳзодани олтин тахтга ётқизиб, бир қанизак парини ёнига қўйиб, отасига хат ёзибди:

«Бу одамзод фарзандини муолижа қилиб, қирқ кунда тузатиб юборасиз. Бу одамзод менга туғишган ини бўлиб қолган»,— деб мухрини босиб, тахтни париларга кўтартириб, Кўҳикофга жўнатибди. Парилар Биллур тоғдан ўтиб, уни парилар подшосига топширишибди. Шахзода қирқ кунда соғайиб, илгариги ҳуснига неча баробар ҳуси кўпилиб, парилар юртидан қайтибди. Маймун-пари: «Сени шу аҳволда отангга кўрсатмайман. Қаландар суратида олиб бораман. Маликани акангга бериб, уни тахтга чиқарган бўлса, шаҳарга кирмай қайтамиз. Агар отанг ўз ўрнида турган бўлса, маликани сенга тўй қилиб, сени тахтга ўтқизиб келаман»,— деб болани уч ой сақлабди. Уч ойда боланинг сочи ўсиб пешанасини ёпибди. Тирноқлари ўсибди. Маймун-пари шахзода билан тахтга ўтириб шаҳар чеккасига келиб тушибди. Шаҳарнинг ташқарисида париларни қолдириб, шахзоданинг қўлидан ушлаб, подшонинг ўрдасига келибди.

Подшо вазирига:

— Олти ой бўлди, мен ҳам лойига ботдим, бу куш бирор марта сайрамайди. От бир марта кишнамайди. Малика бир лўкма таом емайди,— деб турганда подшонинг ўрдасига кирган бир қаландар баччага кўзи тушибди. Подшо уни кўриб, қадди-қоматини кичик ўғлига ўхшатиб:

— Э қаландар бачча, кел бери!— деб чақирибди. Қаландар бачча кўрса, отасининг икки ёнида икки акаси ўтирибди. Билдики, бу акаларига ҳали амал текқани йўқ.

Тахтга кадам қўйибди, шу он олтин чинордаги булбулигўё чунон сайрабдики, халки-олам мумдек эрибди. От отхонада туриб уч марта сайха тортиб кишнабди. Малика қутидан ирғиб чиқиб, қўлига тилла созини олиб, қирқ канизакнинг ичиде ўйини-қулги бошлабди.

Подшо севиниб:

— Бу қаландарнинг пўйқадами ёқди,— деб қаландарнинг бошидан бир лаган тилла сочибди. Қаландар бачча:

— Мен қаландар эмасман. Маликадан сўрасангиз ишонасиз ё ишонмайсиз. Қафасдаги булбулдан, охурдаги отдан сўранг,— дебди. Подшо:

— Эй ўғлим, оламда от билан қушнинг сўзлаганини қачон кўргансан?— дебди. Уша захотиёқ қуш тилга кириб, бўлган воқеаларни сўзлаб берибди. Подшо ўғлининг пешанасидан ўпибди. Қирқ кун юртга ош бериб, маликани шахзодага олиб берибди.

У икки катта ўғлининг қўлини орқасига бойлаб, қўй кўшоклагандек қўшок қилиб, кичик ўғлининг олдида тиз чўқдирибди:

— Сенга зулм қилган шу икки оғанг сенинг ҳукмингда! — дебди.

Кичик ўғил ақаларининг гуноҳидан кечибди. Подшо ўглининг гина сақламаслигини билиб, унга яна меҳри ошибди. Юртга жар солиб, ўғлига тахтини берганини эълон қилибди.

Маймун-пари шахзода билан маликанинг тўйини парилар юртидагидек қилиб ўтказибди. Кейин сочининг толасидан бериб, хайрлашиб кетибди.

Мен ҳам шу тўйда бўлдим, ош едим, соқол-мўйловимни ёғлаб қайтиб келдим.

КЕНЖА БОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадимги замонда бир подшо яшаган экан, у тинч ҳаёт кечиршни, халқи ҳам тўқ ва фаровон яшашини орзу қиларкан. Подшо дунёдаги энг яхши мевалардан келтириб экиб, ажойиб боғ қилган экан. Боғнинг ўртасига олтин олма кўчатини эккан экан. Олма тез вақт ичида мевага кирибди. Унинг меваси ҳеч қайси олма мевасига ўхшамас экан. Буни кўриб подшо жуда ҳам хурсанд бўлибди. Лекин учинчи йили олма фарқ пишган вақтда, меваси кундан-кунга камая борибди. Подшо вазирларини чақириб, боғдаги ҳодисани айтиб берибди. Шу кундан бошлаб боққа қоровул қўядиган бўлибди. Подшо ҳар куни олмани санар экан, бари бир кунига битта-иккита кам чиқаверибди. Бу кеча подшо бир вазирини икки аскар билан соқчиликка қўйибди. Эртасига санаса, олма яна камайиб қолганмиш. Бошқа вазирларидан соқчи қўйибди. Олма бояғидай камая берибди. Ниҳоят подшонинг ўзи пойлабди. Ухлаб қолиб, ҳеч нарса сезмабди. Эрталаб мевани санаса, олма яна камайиб қолибди.

Подшонинг учта ўғли бўлиб, иккитасининг онаси бой хонадондан, кенжа ўглининг онаси камбағалнинг кизи экан. Шунинг учунми, кенжа ўғлини ёқтирмас экан. Кенжа ўғли эса зийрак, ақлли ва жуда шўх бўлган экан. Боғдаги олтин олманинг камайиб қолишини кенжа ўғлидан кўрибди. Шу пайт тўнғич ўғли келиб қолибди. У отасидан:

— Отажон, хафа кўринасиз, нима бўлди? — деб сўрабди.

Подшо ўз гумонини айтмабди-ю, олма ўғрисиини ҳеч ким ушлай олмаётганини, шундан хафа эканлигини гапирибди.

— Ҳа, ота, шунга хафа бўласизми? Бугун мени юборинг, ўғрини мен ушлаб олиб келай, — дебди тўнғич ўғил. Подшо катта ўғлига руҳсат этибди. Тўнғич ўғил қўлига катта таёқ олиб, боғдаги олтин олманинг остига бориб ўтирибди.

Кечаси, тимқоронғи, ҳамма ёқ жимжит эмиш. Подшонинг катта ўғли, ўғри менинг бу ердалигимни билмасин деб, ўсиқ ўтларнинг ичига кириб яшириниб ётибди. Ниҳоят ой баркашдай бўлиб ҳамма ёқни ёритиб юборибди. Атроф жимжит, ҳеч нарсадан дарак йўқ эмиш. Шаҳзодани уйку босибди. Бир вақт уйғониб қараса, тонг ёришиб қолибди. Худди шу пайт подшо етиб келибди. Ўғлидан сўрашнинг ўрнига олмани санай бошлабди. Мева яна камайиб қолган экан. У бошини қуйи солиб тахтига ўтирибди.

Подшонинг ғамгинлигини кўриб ўртанча ўғли унинг хаёлини бўлибди.

— Ота, ўғрини акам ушлай олмабди, энди бугун мен пойлайман,— дебди. Подшо кулиб:

— Ишончли одамларим, сендан катта аканг ушлай олмагач, сенга йўл бўлсин?— дебди. Қистай бергач, ўғлининг юзидан ўтолмай, розилик берибди. Севимли ўғлининг ёнига икки вазирни қўшибди. «Энди, ўғри албатта, қўлга тушса керак», деб ўзига далда берибди.

Боғда яна жимжитлик эмиш. Икки вазир ва ўртанча ўғил, уйқулари келса ҳам кўзларини нишқалаб, бир-бирларини туртишиб ўтиришибди. Биринчи вазир: «Мен ортиқ чидай олмамайман, уйкум келаётир»,— деб юмшоқ ўтга ёнбошлабди. Иккинчи вазир билан ўртанча ўғил галма-галдан ухламоқчи бўлишибди. Ой ҳам ботибди, атрофни тонг қоронғилиги босибди. Навбатчилик қилаётган ўртанча ўғил олмага суйниб, ухлаб қолибди. Қалқиб кетиб кўзини очиб атрофга қарабди. Тонг отиб ҳамма ёқ ёришиб кетган экан. Ўртанча ўғил икки вазир билан суҳбатлашиб турганда, бокқа подшо кириб келибди.

— Нима гап? — дебди у ва олтин олма дарахтига қарабди.— Олма яна кам-ку? — деб жаҳли чиқибди унинг.

Шу кунни кенжа ўғил подшога:

— Ота, бугун мени бокқа юборинг, олтин олма ўғрисини пойлай,— дебди. Бу сўзни эшитган подшонинг жаҳли чиқиб, ёмон кўриб юрган ўғлини койиб ташлабди.— Сендан катта одамлар, иккала аканг ушлай олмади-ю, сен қандай қилиб ушлар эдинг!— дебди. Кенжа ўғил отасининг бундай жавобидан сесканиб кетибди, билаклари кучга тўлибди. Юрагнда ўт ёнибди. Отасининг рухсат бермаганига карамай, кечкурун нон, пичоқ ва бир оз туз олиб бокқа жўнабди. У қандай бўлмасин, олманинг йўқолиш сирини билишга аҳд қилибди.

Тун қоронғи экан. Кенжа бир атрофига, бир кўкка боқар, бир олманинг устига қараркан. Ниҳоят тун ярмидан ошибди. Тун пардасини ёриб тоғ орқасидан ой чиқибди. Ой Кенжага: «Балки сен зерикаётгандирсан, мен сенга ҳамроҳ бўлгани

келаётирман», — дегандек туюлибди. Кенжанинг бутун фикрини ойнанинг гўзаллиги ўзига тортибди. У олманинг энг устки шохига чиқиб олиб, ойга боқибди, атрофни яхшилаб кузатибди. Ниҳоят Кенжанинг тийрак кўзларини уйқу боса бошлабди. Ёнидаги пичоқчасини олиб товонини тилибди. Лекин уйқу устулик қила бошлаган экан. Кенжа тилинган товонига туз сеппибди. Шу найт узоқда учар от пайдо бўлиб, олма томонга келаверибди. Унинг қанотлари узун, ёллари ялтирармиш.

От учиб келиб, эҳтиётлик билан ерга тушибди-да, бир олмани ебди. Энди иккинчисини еяётганда, Кенжа ўзини унинг устига ташлаб, ёлидан маҳкам ушлаб олибди. От осмонга парвоз қилибди. Кенжа унинг қанотини ушлаб олгач, от секин ерга туша бошлабди.

От тилга кириб:

— Мен сени яхши биламан, сен подшонинг учинчи ўглисан, отанг сени ёмон кўради. Мени подшонинг олдига олиб борсанг, севинми ўгиллари бажара олмаган ишни сен уддалаганингдан жаҳли чиқади, мени сўйиб ташлайди! Яхшиси, мени кўйиб юбор. Бахтингни синаш учун бу ердан кетай десанг, хоҳлаган ерингга элтиб қўяман, — дебди.

Кенжа отнинг гапларига хайрон бўлибди. Акаларидан кўрган хўрликларини эслаб, юртидан кетмоқчи бўлибди.

— Мени шундай бир шаҳарга олиб боргинки, у ерда ўз ҳалол меҳнатим билан кун кечирай, — дебди отга.

— Сен хафа бўлмагин-у, шахзодалар мунофиқ, қора кўнгил бўлади. Ҳалол меҳнат билан яшаш учун ростгўй, софдил бўлиш керак. Шундай бўлиш қўлингдан келса, устимга мин, — дебди от.

От Кенжани устига миндириб кўкка парвоз қилибди. Тоғ келганда товусдек, қор келганда қарчигайдек, дарё келганда довулдек учиб бораверибди. Жуда кўп адир, қир, боғ-ўрмонлар устидан ўтиб бир мамлакатга етиб, шаҳардан анча четга кўнишибди.

— Елимдан юлиб ол, қачон ёлни куйдирсанг, мен ўша замони хузурингга етиб келаман, — дебди от хайрлашиб. Кенжа отнинг ёлидан бир тутам қирқиб олибди. Эндигина уч қадам босган экан, оёқ остида чиройли олтин патга кўзи тушибди. Кенжа бу патни олай деганда, от унга: «Олма, ташла! Бу олтин пат бошингга мушкул ишларни солади», — дебди. Кенжа патни ташлашга кўзи қиймай, уни кўйнига солибди-да, шаҳар томон йўл олибди.

Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, подшо саройига етиб борибди. Сарой нобони олдига бориб, у билан саломлашибди, подшога чўпон бўлмоқчи эканини билдирибди. Подшо бу хабарни эшитиб болани хузурига олиб келишни буюрибди.

Кенжа подшога икки букилиб салом берибди. Чўпон фарзанди эканини, подшога хизмат қилиш ниятида келганини айтибди. Шундай қилиб, Кенжа қўлига таёқ ушлаб чўпонлик қила бошлабди.

Ўша йили мамлакатда қурғоқчилик бўлиб, яйловларда ўт жуда кам унган, қўйларнинг териси суягига ёпишиб кетган экан. Кенжа серўт жойларни қидириб, сурувни тоғ томонга ҳайдабди.

Кенжа шўх қўзиларни бағрига босиб эркаларкан. Бир куни Кенжа бир шўх, чиройли қўзини ушлаб олиб халтачасидаги нонидан озгина берибди, унинг майин жингалак юнглари ни силабди. Шу пайт олтин пат ёдига тушиб қолибди. Яна бир томоша қилай, деб патни қўйнидан олибди-да, шу пат билан қўзичоқнинг сағрини силабди. Қўзичоқ бир-икки силкишибди-да, бир онда семира бошлабди. Кенжа жуда ҳайратда қолибди. Қўзларига ишонмай, қўзичоқнинг қатта бўлиб осилиб бораётган қуйруғини кўтариб ушлаб кўрибди. Уни қўйиб юбориб, бошқасини олтин пат билан сийпай бошлабди. Хуллас, кечгача бир қанча шўх қўзиларни ушлаб олиб пат билан силабди, ҳаммаси ҳам силкиниб-силкиниб семира-верибди. Кенжанинг шодлиги ичига сиғмай, она қўйларни ҳам силаб-сийпаб қўйибди. Улар ҳам семира бошлабди.

— Е ажабо, бу қандай сир? — дебди-да, беижтиёр атрофига қараб қўйибди. Қуёш ботай деб қолган экан. Тезлик билан қўй-қўзиларни олдига солиб, подшо саройи томонга ҳайдабди.

Қўйларни кўрага қамаб, хонасига борибди-да, олтин патни эҳтиётлаб қўйнига солиб қўйибди.

Ҳафталар кетидан ҳафталар, ойлар кетидан ойлар қувлашиб ўтаверибди. Қўйлар тўқ эмиш, подшо чўпондан хурсанд бўлиб унга бир қанча совғалар инъом қилибди.

Кунлардан бир куни бу подшонинг ҳузурига қўшни мамлакат подшоси меҳмон бўлиб келибди. Меҳмон бу мамлакатда қурғоқчилик бўлгани ва қорамол, қўйларнинг қирилиб кетаётганидан хабардор экан. Лекин подшо унинг олдига семиз-семиз этларни пишириб қўйибди. Меҳмон ҳайрон бўлибди.

— Сенинг юртингда қурғоқчилик-ку! Аммо қўйларингнинг ҳаммаси семиз. Бунинг сирини нимада? — деб сўрабди меҳмон. Подшо бу сирни ўзи ҳам билмай чўпонни чақириб келишга буюрибди. Ясовуллар Кенжани саройга келтиришибди. Подшо чўпонга ўша саволни берибди. Кенжа сирни очгани келмабди. Лекин унинг ёдига учар отнинг: «Ростгўй бўл!» — деган сўзлари тушибди-ю, олтин пат воқеасини айтиб берибди. Меҳмон билан подшо, вазирлар олтин патни то-

моша қилишибди. Подшо, Кенжага, шу қушни топиб саройга келтирасан, дебди. Агар топиб келтирмасанг, бошинг кесилади, дебди. Чўпон нима қилишни билмай дашт-биёбонга чиқибди. Учар отни эслаб, уни бир кўришга интизор бўлибди. Ёнидаги ёлнинг бирини тутатган экан, от учиб келибди. Кенжа отнинг бошини бағрига босиб, хўнграб-хўнграб йиғлабди-да, бўлган воқеани унга айтиб берибди.

— Эҳ, болайи нодон, патни олма десам олдинг, бошингга азоб-укубат, мушкуллар тушади, десам қулоқ солмадинг, бўлар иш бўлди, подшодан йигирма кунга муҳлат ол, озик-овқатни ғамла, катта қуш сиғадиган қирқ хоналик қафас ясаиб берсин, ҳар бир хонага идиш қўйилсин. Ўттиз тўққизга идишга ширин, тиниқ ичимлик, қирқинчисига беҳуш қиладиган ичимлик қўйилсин. Шундагина қушни излагани бора-ман деб айт,— деб ўргатибди от. Кенжа бошини қуйи солибди-да, саройга бориб, подшога шартини айтибди, йигирма кунга муҳлат сўрабди. Ҳамма нарса тайёр бўлгач, чўпон қафасни олиб йўлга чиқибди. Даштга етгач, отнинг ёлини тутатибди.

Тун ярим, ҳамма ёқ қоп-қоронғи, зим-зиё, ҳатто ой ҳам кўринмас эмиш. Белгиланган ерда вафодор от пайдо бўлибди.

— Белингни қаттиқ боғлаб, мени маҳкам ушла, хушёр бўл, тез учамиз,— дебди етиб келган от.

Кенжа билан от дарёлар, чўл-биёбонлар, тоғ-тошларни, қанчадан-қанча эл-юртларни ортда қолдириб гўзал манзарали, қушларнинг ёқимли овозига тўлган, қуёш нурига кўмилган ўрмонга етиб боришибди. Бир катта дарахтнинг остига тушиб дам олишибди.

От Кенжага:

— Олтин патли қуш шу поёнсиз ўрмоннинг яккаю ягона тиниқ ва тотли булоғидан сув ичади, холос. У ҳар куни туш пайтида сув ичгани келади. Қафасни булоқ ёнига қўйиб, узокдан қушнинг товушини эшитишинг биланок булоқни лойқалатиб хас-хашак ташлайсан. Ўзинг бекиниб ётасан. Ташна бўлиб келган қуш булоқнинг лойқа сувини ичмайди, қафасдаги тиниқ сувдан ичади. Охирги идишдаги сувни ичиб, беҳуш бўлади. Қуш қўлга тушади,— деб ўргатибди. Чўпон отнинг айтганини қилиб эндигина яшириниб ётган экан, узокдан ўрмонни аллалагандек, ёқимли қуй эшитилибди. Кенжанинг аъзойи бадани жимирлаб, ўтлар орасида эриб кетай дебди.

Қуш келиб дарахтга қўнибди. Унинг патлари қуёш нурида алвон товланаркан. У булоқ бўйига тушибди-ю, лойқа сувни кўриб сайрашдан тўхтабди. Томоқлари қақраган қуш, ат-

роф-теваракка бокиб сув излабди. Қафас ичидаги сувни кўриб оҳиста яқинлашибди. Кичик идишдаги сувни ичиб бўлгач, бошқасига кўзи тушибди...

Кенжа қушнинг сайрашига маст бўлиб қолган экан, бир вақт қараса, қуш қафаснинг охири хонасида чўзилиб ётганмиш! У сакраб ўрнидан турибди-да, қафаснинг эшигини бекитибди. Кенжа отга миниб осмонга кўтарилибди. Бир неча кун ўтгач, подшо саройига омон-эсон етиб келибди. Кенжа қафасни кўтариб, худди муҳлат тугайдиган куни подшонинг олдига кириб борибди.

Подшо қушни олтин қафасга солдирибди. Бир неча кун ўтибди. Аммо қуш на овқат ермиш, на сайрамиш.

Подшо:

— Эй жонивор, нега овқатланмайсан, нега сайрамайсан, сайра, ўзингни ҳам бизни ҳам шод эт!— дебди. Шунда қуш бошини кўтариб подшога қарабди-да, тилга кирибди:

— Талабинг тўғри, мен дунёга шодлик учун келганман. Лекин сизларга бир саволим бор. Шу саволимга жавоб берсангиз, сайрайман,— дебди.

— Қандай савол экан?

— Бутун жонзодга ҳаёт берувчи қуёш эрта билан кўтарилади-ю, қоқ тушга келиб тик туриб олади. Бутун ўрмонлардаги, боғлардаги нафис гулларга тигдек нурини санчиб сўлдиради. Хаммани толдиргач, аста-секин яна юра бошлайди. Қуёшнинг тикка келиб неча вақт туриб қолишининг сабаби нима?— дебди қуш.

Подшо жавоб тополмабди. Вазир-вузароларини чақиртирибди. Ҳеч ким қуёшнинг тикка келиб тўхтаб қолиш сабабини билолмабди. Шундан сўнг чўпонни чақириб келишни буюрибди. Чўпон подшонинг олдидан хафа бўлиб қайтгач, ёлни тутатибди, учар от ўша замон етиб келибди. Йигит отга қушнинг саволини, подшо шу саволга жавоб топиб қелишни буюргангани, бўлмаса бошини олажагини айтиб берибди.

— Йигит бўлсанг, йиқилмайсан, бардам бўлсанг, бардош берасан, майли, буни ҳам бажарамиз. Лекин жуда ҳавфли. Подшодан икки ойга муҳлат ол, озиқ-овқат, қурол-яроғни ҳозирла. Уч кундан сўнг тинч дарёнинг лабида найза харсангтош ёнида кутаман,— дебди-да, учиб кетибди.

Кенжа подшонинг олдига келиб, икки ойга муҳлат сўрабди. Кейин ҳамма нарсаларни тайёрлаб кечки оқшомда ёр-дўстларни билан хайрлашибди-да, ярим тунда найза харсангтош олдига етиб борибди. Отга миниб кўкка парвоз қилибди.

Бир неча кун учиб, охири бир жойга қўнибди. Бу ерда шовқин-сурон ҳукмрон, одамлар дод-фарёд солар, ер эса

ларзага келиб кимирлармиш. Бу ерда булутлар билан ўпишган икки тоғ бўлиб, улар кеча-кундуз бир-бирлари билан жанг қилиб ётганмиш. Шовқин-сурон ва зилзиланинг сабаби ҳам шу экан. Кенжа у ердан ўтиб кетай деса, сира имкон бўлмабди. Кенжа яқинлашгач иккالا тоғ жангини тўхтатиб, қаерга кетаётисизлар, деб суриштира кетишибди. Кенжа бошидан кечирганларини бирма-бир айтиб берибди. Уришқок икки тоғ қуёшдан ўзларининг тўхтовсиз жангини қандай қилиб тўхтатишни билиб келса ўтказиб юборишини айтишибди. Кенжа рози бўлибди ва тоғ орасидан ўтиб йўлни давом эттирибди.

Бир қанча вақтдан кейин бир шаҳарга етиб боришибди. Шаҳарда қий-чув, нола эмиш. Аҳоли безовта, ҳамма ёқни сув босган экан. Одамлар баланд тепаларга, дарахтларга, томларга чиқиб олиб, сув балосидан қутулишга уринаётган эмишлар.

Кенжа ботир одамлардан:

— Нима гап ўзи, нима учун шаҳарни сув босди?— деб сўрабди.

— Шаҳарнинг четидан катта дарё ўтади,— деб жавоб берибди дарахт устида жон сақлаб ўтирган одам.— Катталиги саккизта катта уйдек балиқ дарёга кўндаланг бўлиб, сувни тўсиб ётибди. Сув дарёдан тошиб, шаҳарни, атрофдаги қишлоқларни, далаларни босиб кетди.

Кенжа учар отда дарёга борса, наҳанг кўзлари олазарак бўлиб, кимирламай азобда ётган эмиш; ҳар қанча уринса ҳам кенг дарёда сузиб кетолмас эмиш. Кенжа балиқдан нима сабабдан бу ерда ётганлигини сўрабди.

Балиқ тилга кириб:

— Шу ерга келганда кимирлай олмай қолдим. Ёрдам беринглар,— дебди. Кенжа ботир наҳангининг олдида пашшадек экан. Бечора қандай ёрдам бера оларди! Қайтишда ёрдам беришга ваъда қилиб йўлга равона бўлибди.

Шундай қилиб, от билан Кенжа ботир тинимсиз жуда узоқ учишибди. Охири ернинг четига етиб боришибди. Ҳаммаёқ қоронғи — на қуёш, на ой, на юлдуз кўрinar эмиш. От катта бир харсангтош устига қўнибди ва Кенжага ернинг четини кўрсатиб шундай дебди.

— Энди ёлимдан маҳкам тутиб, шундай камчи босгинки, теримдан ўтиб суягимга етсин, аямай ур, энди биз ернинг остига — зулматга тушамиз. У ерда ё қуёшнинг, ё унинг онасини учратамиз,— дебди-да, ер остига учишга ҳозирланибди.

Кенжа отнинг бўйнига маҳкам ёпишиб, ҳолимиз нё кечаркин дебди-да, отга бир камчи урибди. От кулоқларини чимн-

риб, қанотларини ёйдай очибди-да, ўқдек ер остига учиб туша бошлабди. Бир неча дақиқадан сўнг ернинг остига етишибди. Ҳаммаёқ майин шуъла билан мунаввар эмиш. Бу қуёшнинг онаси таратаётган нур экан. У Қенжа билан отни кўриб, меҳрибонлик билан:

— Келинлар, азиз меҳмонлар, бошингизга қандай бахтсизлик тушди? Нима истайсизлар!— дебди.

Қенжа аввал таъзим, сўнгра салом бериб, она олдида тиз чўкибди. Ўз бошидан ўтган, кечирган воқеаларни айтиб берибди. Дарёни тўсиб, шаҳар ва қишлоқларни фарқ қилаётган наҳанг балиқ, бир-бири билан жанг қилиб, ерни ларзага солаётган икки тоғ сирини, сўнгра қуёшнинг тикка келганда тўхтаб қолиш сирини сўрабди. Она ўғли қуёшнинг йўлда тўхтаб қолиши, бундан бутун мавжудот қийналиши, қушлар ташна бўлиши, ўт-ўланларнинг сўлиши, инсоннинг соя излашини эшитиб бошини қуйн солибди. Қуёш қайтадиган вақт бўлиб қолган экан. Меҳмонларга жавоб бермай, уларни ўғлининг ҳарорати етмайдиган, аммо унинг гаплари эшитилиб турадиган жойга яшириб қўйибди. Она қуёшнинг бошидан синаб:

— Ўғлим, қуи бўйи одамларнинг нолиши қулогимга кираётир, кеча-кундуз гумбурлаган товуш эшитилади. Ер юзида нима бўлаётир?— деб сўрабди.

— Онажон, инсонлар дод-фарёдиннинг сабаби: денгизда ўйнаб юрган катта бир шўх балиқ дарёга қараб сузди-да, сув бетига чиқиб оғзини очиб келаверди. Дарёнинг устида эса ингичка, жуда қаттиқ дарахт эгилиб ётарди. Шу дарахтдан бир айиқ юриб келди-да, эндигина кейинги оёқларини осилтириб сувга тушаётган эди, оч-балиқ айиқни кўриб, дарахт билан бирга ютиб юборди. Орқасига қайтмоқчи бўлган эди, шу дарёга кўндаланг бўлиб қолди. У ҳозир қаттиқ ёгочни ҳазм қилолмай, азоб чекмоқда. Қани энди, бир мард ботир бўлса-ю, балиқнинг оғзидан кириб шу дарахтни ўткир ойболтаси билан икки еридан чопиб ташласа, эл ҳам бу ташвишдан қутулар эди. Гумбурлаётган нарса икки тоғнинг жангидир. У тоғлар катта тўқайдаги она арслоннинг қонини ялаб тинчимасалар, бошқа илож йўқ,— дебди.

— Энди охирги саволим: эрта кўтарилиб кетасан, ўз нуринг билан бутун оламга нур сочасан, қок туш пайтида ерगतик боқасан-у, жим қоласан, ҳамма ёқни ҳароратинг билан қуйдирай дейсан. Нима бўлди сенга, ўғлим?— дебди она

— Ер юзига чиқмайсиз-ку, буни қаердан биласиз?— дебди-да, хўрсиниб қўйибди ўғли.

— Онанинг юраги ҳамма нарсани сезади, болам!

— Ҳар қуни туш пайтида фалон дарё бетига бир қиз чи-

қиб, сочини тарайди. У шундай гўзалки, мени ҳам мафтун қилади. Сочларини ўриб, бир оз ўтиради-да, сўнгра сув остига тушиб кетади. Ойи, шу қизнинг хуснини томоша қилиб беихтиёр тўхтаб қоламан. Шу қизни бирор йигит сувнинг остидан олиб чиқиб кетса, шундагина мен ундан кутуламан,— дебди. Сухбат шу ерга етганда куёш осмонга сайрга чиқадиган вақт бўлибди. У юқорига кўтарила бошлабди. Куёшнинг онаси боласини кузатгач, от билан Кенжа ботирга воқеаларнинг сабабини яна бир марта тушунтирибди-да, уларга оқ йўл тилаб, хайрлашиб қолибди.

От Кенжага: «Мени шундай ургинки, гўштимдан ўтиб, суягимга етсин»,— дебди. Кенжа отга қамчи босибди. От қанотларини ёзиб, парвоз қилибди. Бир қанча вақтдан сўнг, зулматни ортда қолдириб, ер юзига чиқишибди.

Улар йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юриб, балиқ кўндаланг бўлиб ётган дарёга етишибди. Балиқ қамоғидан қутулиш учун урина-урина ҳолдан тойган экан.

Чор атрофдаги шаҳар ва қишлоқларнинг аҳолиси кўчиб кетган, айрим кишилар ҳали ҳам томларда жон сақлашаётган экан. Бу аҳволни кўрган Кенжанинг билаги кучга тўлиб, белбоғидаги ойболтани филофидан чиқариб олибди-да, балиққа: «Оғзингни катта оч, мен қорнингга кириб, дардингни оламан. Тагин мени тишларинг билан мажағлаб юбормагин»— дебди.

Кенжа ботир балиқнинг қорнига кирибди-да, узунасига тиралиб қолган катта ёғочга дуч келибди. Уни ойболта билан тўрт еридан чопиб ташлабди. Икки бўлагини елкасига олиб, ташқарига олиб чиқиб ташлабди.

Балиқ дарддан халос бўлиб, сузиб кетибди, дарё суви эса ўз изига тушибди.

Икки тоғ яқинлашганда тўқайзор учрабди. «Куёш айтган арслон шу ерда бўлса керак», деб ўйлабди йигит ва қиличнини баланд кўтариб, тўқайзорга қараб йўл олибди.

Арслон одамни кўриб, шундай каттик бўкирибдики, тўқайзор ларзага келибди. Сўнг ерга қапишиб, йигитга ташланишга шайланибди. Шу пайт от кишнаб юборибди. Кенжа ёнига қарамоқчи бўлган экан, арслон мушукдай сакрабди. Ботир ўзини зўрға четга олиб қолибди. Арслон иккинчи марта ташланмоқчи бўлган экан, Кенжа қилич билан қоқ миясига урибди. Арслон ботирнинг кучига қойил қолиб, таъзим қилгандек унинг оёғи остига йиқилибди. Йигит арслонни кўтариб келиб, икки тоғ ўртасига ташлабди. Уришқоқ тоғлар арслонга икки томондан зарб билан урилиб, уни янчиб ташлабди ва аста-секин икки томонга чекиниб, ўз жойида тўхтабди. Қулоқларни қар қилгудек-гумбур-гумбур тинибди, узокдан қуш-

ларнинг сайраши эшитилибди. Кенжа яна отга миниб йўлга равона бўлибди.

Кенжа эсон-омон қайтиб келиб, кўрган-кечирганларини бирма-бир айтиб берибди. Қуш саройни тўлдириб сайрай бошлабди. Лекин подшонинг кўнгли тун зулматидан ҳам қоронғи бўлиб қолибди. Унинг хабари куёш мафтун бўлган қизда эмш.

Бир кунни чўпонни чақиртириб келиб:

— Сенга қирқ кун муҳлат, дарё қизини олиб келсан, ё бўлмаса бошинг узилади,— дебди. Кенжа энди бу азоб-укубатлар бормиди, деб ўкиниб озиқ-овқат, анжомларни тайёрлаб, йўлга чиқибди. Шаҳардан бир неча парсах юргач, қўйнидаги ёлдан олиб тутатган экан, от етиб келибди. Йигит подшонинг буйруғини меҳрибон отига айтиб берибди ва учар отга миниб, тоғларни, адир, қирларни, не-не гўзал боғларни, катта-катта дарёларни босиб ўтиб, охири зилол сувли, тиник Оқар дарёга етиб келибди. Худди шу пайт куёш ботай деб қолган экан. От Кенжага: «Гўзал қиз шу дарёнинг остида яшайди. Уни мен олиб чиқаман, аммо сен дадил бўл, унинг хуснини кўриб хушингдан кетиб йиқилма»,— дебди-да, дарёга шўнғиб кетибди. От дарёнинг остига тушиб, катта миноранинг ичига кирибди, ширин уйқуда ётган гўзал қизни устига ёпинган ҳарир пардалар билан ўраб ташлабди-да, сув бетига олиб чиқибди. Унинг жамоли қоп-қоронғи тунни ёритиб юборибди, Кенжа қизни кўриб, хушидан ажралишига сал қолибди. Лекин отнинг гаплари эсига тушиб, ўзини тутиб олибди. Учар от қирқинчи кун гўзал қизни ҳам, Кенжани ҳам подшо саройига етказиб келибди. Подшонинг канизлари гўзал қизни ўртага олишибди. Унинг чиройи тавсифи бутун мамлакатга тарқалибди. Ҳамма қизнинг жамолини кўриш учун келар экан. Етти қават ҳарир парда тутган қизни кўргач, не-не йигитлар беҳуш йиқиларкан.

Подшо қизга уйланмоқчи бўлибди. Лекин қиз на подшога, на вазирларга тегишга кўнмабди.

— Шартимни бажарган мардга тегаман,— дебди қиз.— Майдонга қирқ қулоқлик дошқозон қурилсин. Қозонга сут тўлдириб, қайнатилсин. Варақлаб турган сутга узугимни ташлайман. Қимки узукни олиб чиқса, қайноқ сутда куймаса, ўша мардга тегаман.

Қизнинг айтганларини ҳозирлаб, майдонга дошқозон қуришибди, қозонга сут солиб, уч кеча-кундуз ўт қалашибди. Шу вақт қозоннинг тепасига юзига парда тутган қиз келибди. У қўлидаги ёкут кўзли узукни қозонга ташлаб юборибди ва юзидан пардани кўтарибди. Подшо ва сарой аъёнлари қизнинг ҳуснига маҳлиё бўлиб, ўзлари нима қилаётганликларини

ни билмай, беҳуш-беихтиёр қиз томонга қараб юришибди. Ҳаммаси қозонга тушиб кетишибди. Фақат Кенжа ботир ўзини тутиб қолибди.

Гўзал қиз фаросатли йигит — Кенжа ботирга тегишини айтибди. Тўй-томошани бошлаб юбормоқчи бўлганларида, халқ номидан донолар чиқиб, мамлакат подшоҳсиз қолди, Кенжа подшо бўлсин, адолат билан иш тутсин, — дейишибди. Кенжа ботир халқ истагини бажо келтирибди. Гўзал қиз ва Кенжа ботир мурод-мақсадларига етибдилар. Эл тинч, юрт обод бўлибди.

МАЙНА

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир камбағал киши бўлган экан. Бу кишининг хотини ўлиб, ундан биттагина ўғил қолган экан. Бир кун у киши ўзича, ўғлим иссиқ овқатсиз, кир-чир бўлиб, етимлик азобини чекмасин. Унга бир меҳрибон она зарур деб, уйланмоқчи бўлибди. У ёк, бу ёкни суриштириб, бир қизи билан қолган бева хотинни топибди. Ўртага одам қўйибди. Хотин аввал, у менинг тенгимми, зотим улуг бўлса, мен келиб-келиб шу исқирт, омбори дон, сандиғи нон кўрмаган бир гадога тегаманми, — деб ўйлабди. Кейин: «Нон топиб келишга ҳам одам керак, ўғли ҳам ишга яраб қолганга ўхшайди, ота-болани ишлатиб, нонини емайманми», — деб кўнглидан ўтказибди ва рози бўлибди. Камбағал бу бой хотинга уйлангандан кейин, боши жанжалдан чиқмабди. У хотинининг чакагини тийиш учун кўпроқ ишлаб, уйига кўпроқ нарса олиб келишга ҳаракат қилибди. Қиз билан бола ўғайликни билмай, бир-бирлари билан иноқ бўлиб, ўйнаб юришибди. Ота уларнинг иноқлигидан хурсанд бўлибди, ҳар икковини баравар эркалабди. Ўғай онанинг эса бунга гаши келиб, қизини улардан айириш, боланинг кўнглини чўқдириш пайида бўлибди. Отаси ўғлини ишга олиб кетса, қизи ҳам уларнинг кетидан кетаркан. Учаловлари балиқ овларканлар. Улар кечкурун уйга келганларида, ўғай она баҳона топиб жанжал бошларкан. Қунларнинг бирида бу хотин бой тоғасиникига борибди. Тоғасига ўғай ўғлини ёмонлаб:

— Булар қизимни йўлдан уришяпти. Нима қилай? — деб маслаҳат сўрабди. Тоғаси:

— У болани тезда йўқот, йўқотсанг, отаси сен билан қизингга меҳр қўйиб, уйга боғланиб қолади, — деб ўргатибди.

Бир кун эри тегирмонга ун тортгани кетганида, она қизини ўрмонга ўтин териб келгани юборибди-да, ўғлини уйда олиб қолибди. Унга сув ташитибди, ўтин ёрдирибди. Бола

энди ўн икки ёшга кирган бўлса ҳам ишни жуда пухта қиларкан. Хотин болани уйга чақирибди-да, бошига катта тош билан урибди, бола беҳуш бўлиб ерга йиқилибди. Хотин уни яна бир урган экан, ўлиб қолибди. Бола жони чиқаётган пайтда оғзини очган экан, битта майна учиб чиқиб, эшикка қўнибди-да:

Шум хотинни онам десам,
Ўгай,— деди, айирди.
Отагинам ёлғиз десам,
Қанотимни қайирди,—

деб «пир» этиб учиб, ҳовлидаги тутга қўнибди. Сўнгра кўм-кўк далалар томонга учиб кетибди. Ўгай она боланинг ўлигини аввалдан тайёрлаб қўйган ўрага кўмибди. Ерга тушган қонни қириб ташлабди-да, ҳеч нарса кўрмагандай ўтираверибди. Кечкурун эри келиб, ўглини сўраган экан, ўгай она:

— Синглиси ўрмонга ўтин тергани кетганди, келмади. Ўғлингиз синглисини топиб келгани кетди,— деб жавоб берибди.

Ниҳоят қиз ҳам ўрмондан бир бог ўтнини эшакка ортиб қайтиб келибди.

— Она, акажоним қани?— деб сўрабди қизи.

— Сени олиб келгани чиқиб кетганди,— деб жавоб берибди она.

Улар болани тонг отгунча кутишибди. Қизи безовталаниб дадасига:

— Дадажон, акам ўрмонда адашиб қолиб, бирон дарахтни тагида бизни кутиб, йиглаб ўтиргандир,— дебди ва бориб қидирайлик, деб ялиниб дадасини ҳол-жонига қўймабди. Дадаси рози бўлибди ва болани излаб ўрмонга кетишибди.

Майна эса ўша кетганча оппоқ очилган пахтазорга учиб бориб, пахта тераётган қизларнинг боши устида:

Онам мени ўлдирди,
Отам буни билмайди.
Бечора ёш сингилчам,
Кўзида ёш йиғлайди,—

деб сайрабди. Қизлар майнанинг мунгли сайрашини эшитиб: «Майнажон, жуда яхши сайрадинг» дейишиб, унга муштдай пахта отишган экан, майна пахтани илиб олиб, узоқ-узоқларга учиб кетибди. Майна учиб-учиб, ип йигираётган кампирнинг олдига бориб, бояги қўшигини яна айтибди.

— Бечора, етим майна экан,— дебди кампир ва унинг тумшугидаги пахтани йигириб, ип қилиб берибди. Майна ип-

ларни олиб, яна учиб кетибди. Охири учиб-учиб бўз тўқиётган кишининг ёнига келибди-да, яна қўшиқ айтиб сайрабди. Бўзчи унинг қўшиғига кулоқ солиб тинглабди.

— Бечора, бу ҳам менга ўхшаб етим экан,— деб унга раҳми келиб, ипини олиб бир парча бўз тўқиб берибди. Майна бўзни тишлаб учибди. Учиб-учиб, дўппи тикаётган қизларнинг олдига бориб қўнибди. Майна яна шу қўшиғини айтган экан, қизлар майнага тикилиб қолишибди ва унга ачиниб:— Оҳ, бечорагина, сен ҳам бизга ўхшаб зулм кўрган экансан-ку. Кёл, майна, сенга дўппи тикиб берамиз,— дебди қизлар. Майна дўппини олиб отаси билан синглисини уни қидириб юрган ўрмонга учиб кетаётган экан, йўлда бир ҳашаматли бинони кўрибди. Айвонда қорни катта бой оғзини очиб ухлаб ётганмиш. Бу бой ўгай онанинг тоғаси экан. Майна айвонга чиқибди-да, бўз дўппини қозикқа илиб, бойнинг шойи бўркини томга қўйиб тушибди-да, тўппа-тўғри бойнинг оғзига кириб кетибди. Бой томоғини бир нарса тимдалаб ўтиб кетганидан чўчиб уйғониб, додлаб юборибди. Унинг додига хизматчилари ва болалари югуриб келишибди. Бойнинг кўзлари ола-кула бўлиб, «ичимга бир нарса кириб кетди, ичимни тимдалаб, ичак-чавоғимни йиртиб юборай деяпти»,— деб дод солиб кичқирибди. Хизматчилари нима қилишларини билмай, анграйиб туришаверибди. Бойнинг ичидан бир овоз чиқибди:

Панжаралик айвонда,
Бой-бегимни кўрдим.
Гордек оғзиларига
Мен ўзимни урдим.

Бой яна «дод» деб бақирибди.

— Войдод, бу бир балога ўхшайди, мени ўлдирадиган бўлди. Ичимни тимдалаб юборди, кутқазинглар мени,— дебди бой. Бойнинг болалари у ёқдан-бу ёққа югуришиб, бир коса сув келтиришибди.

— Қилични келтиринглар, мен йўталаман. Оғзимдан чиққан замон чопинглар,— деб буюрибди бой. Хизматчилардан бири қилични тайёрлаб турибди. Бой бир йўталган экан, майна «пирр» этиб учиб кетибди. Хизматкор шошиб қолиб қилични бир силтаган экан, бойнинг боши иккига бўлиниб кетибди. Майна учиб борибди-да, айвондаги қозикда осиглиқ турган оқ ҳарир рўмолчани олиб, учиб кетибди. Шу учишда тўппа-тўғри ўрмонга борибди. Ўрмонда бир қайин дарахтда дам олиб ўтирса, отаси билан синглиси жигаргўшаларини қидириб юришганмиш. Улар хўнг-хўнг йиғлашармиш. Қиз атрофга қараб:

— Акажон, сизни соғиндим, қаердасиз?— деб қичқирибди. Отаси эса:

— Ўғилгинам, қаерларда қолдинг, кўзичоғим,— деб йиғлабди.

Майна уларни кўрибди-да, кизнинг бошига оқ ҳарир рўмолни, отасининг бошига эса шойи бўркни ташлабди. Улар юқорига қараган эканлар, майна шундай деб ашула айтибди:

Мени онам ўлдирди,
Фунча эдим сўлдирди.
Синглим билан отамнинг
Кўзига ёш тўлдирди.

Шунда кизи отасига:

— Отажон, бу акамнинг арвоҳи экан, у тепамизга келиб, бизга совға ташлади,— дебди. Отаси қушга қараб йиғлаб юборибди. Майна кизнинг бошига қўнибди, кейин елкасига, ундан қўлига қўнибди. Қиз майнанинг бошини силабди, кейин ўпмоқчи бўлиб лабларига яқинлаштирганда, кизнинг кўзидан тушган бир томчи ёш майнага томибди. Майна ўша заҳоти бир силкиниб, ерга тушибди-ю, болага айланибди. Қиз хурсандлигидан акасининг атрофиди гир-гир айланибди. Отаси ўғлини қучоқлаб, кўксига босибди. Шундай қилиб, бу уч меҳрибон бир-бирлари билан топишиб, қаёққа боришларини билмай, бошлари қотибди. Шунда қиз:

— Энди уйга бормаймиз, ўз онам бўлса ҳам ёмон кўраман, чунки бошқаларнинг боласига раҳми келмайди. Мен сизлардан сира ажралмайман, қаерга борсаларингиз, мен ҳам шу ёққа бораман,— дебди. Шунда бола:

— Сен менинг туғишган синглимсан,— дебди. Отаси: «Менинг меҳрибон кизимсан»,— дебди ва пешанасидан ўпибди. Учовлари золим онанинг ёнига бормай, бошқа юртга бош олиб кетишибди. Ўғай она бўлса ёлғизликдан ёрилиб ўлибди. Ўғил, қиз ва ота бахтли ҳаёт кечириб, мурод-мақсадларига етибди.

ЗИЕД БОТИР

Султон Мурод ўлгандан кейин ўрнига Султон Фотиҳ тахтага ўтирибди. Султон Фотиҳ кўп доно, ақлли, ҳушёр одам экан.

Султон Фотиҳ истамбуллик, Султон халифа Усмоннинг наслидан экан. Халифа Усмоннинг отаси саҳрода юрадиган кўчманчи турклардан экан. Нима бўлибди-ю, очарчилик пайтида икки юз хонадон Истамбулга бориб қолибди. Ўша пайтда Истамбул халифасини душман ўраб олган экан. Ҳалиги

кўчманчи туркларнинг икки юз хонадонидан битта-иккитадан одам чиқиб, қўлига чўқмор, найза олиб халифага астойдил ёрдам берибди. Буларнинг орасида Султон Усмоннинг отаси ҳам бор экан. Улар астойдил урушиб, халифанинг душманига зарба беришибди. Халифа бу урушда жонбозлик кўрсатганларни яхши мансабларга тайин қилибди. Шунда халифа Султон Усмоннинг отасини ўзига вазир қилиб олган экан. Халифа ўлгандан кейин тахтга Султон Усмон ўтирибди. Шундан кейин халифалик туркларга ўтиб қолибди. Султон Усмон халқни ўйлаб, ариқ очдирибди, яхши иморатлар қурдирибди. Гапнинг қисқаси, Султон Фотиҳ халифа Усмоннинг набирасининг набирасини набираларидан бири экан.

Султон Фотиҳнинг гўзалликда тенги йўқ, ақлли, ўқимшли қизи бўлган экан. Бу қизни ким бир марта кўрса, яна кўрсам деб орзу қиларкан. Исми жисмига манад Қамархон экан. Султон Фотиҳ қизини жон-дилидан яхши кўраркан. Ўқ отишда, найза санчишда, тиг уришда унга тенг келадигани йўқ экан. Қамархонга хуштор бўлганларнинг сон-саногни йўқ экан. Бошқа мамлакатлардан ҳам шаҳзодалар, бекзодалар, ошиқ бўлиб, совчи кўяр, аммо киз ҳаммасига йўқ деб жавоб бераркан.

Султоннинг саройида бир уста бўлиб, ҳамма ҳунарга омил экан. Унинг ясаган асбоблари Султонга жуда мақбул бўлгани учун саройдаги барча усталарнинг бошлиғи қилиб қўйган экан. Саройдагиларнинг каттасидан кичиги устани ҳурмат қиларкан. Устанинг навқирон ўгли бўлиб, хушсурат, ўқиган, ақлли, шижоатли йигит экан. Бу йигитнинг оти Зиёд ботир экан. Ботирликда анча шухрат қозонган экан. Зиёд ботир ҳам Султоннинг қизи Қамархонга ошиқ экан.

Отаси ўғлига ҳунар ўргатмоқчи бўлиб: «Ўғлим, кўзим тириклигида ҳунар ўрганиб олгин», — дебди. Зиёд ботир кўп вақт ўтмасдан отасининг ҳунарларини ўрганиб олибди. Бир кун малика устага ўқ-ёй буюрибди. Уста маликанинг кўнглидагидек ўқ-ёй қилиш учун бор ҳунарини ишга солибди. Ўгли ҳам отасидан яширинча ўқ-ёй тайёрлаган экан. Тайёрлаган ўқ-ёйни отасига кўрсатибди. Отаси уни кўриб хайратда қолибди. Ўқ-ёй отаси тайёрлаган ўқ-ёйдан анча яхши ишланган экан. Ўқ-ёйнинг қабзасига ажойиб рубойлар нақш этилган. Отаси азбаройи хурсанд бўлганидан ўглининг пешанасидан ўпиб: «Балли ўғлим, менинг ҳунаримни ўрганиб олибсан, энди ҳеч кимга хор бўлмайсан», дебди. Сўнг ўзи тайёрлаган ўқ-ёйни қолдирибди-да, маликага Зиёд ботир ишлаган ўқ-ёйни юборибди. Малика ўқ-ёйни қуриб, қойил қолибди. Ўқ-ёй ўзининг ўйлаганидан ҳам зиёда бўлгани учун устага инъомлар берибди...

Уста анча кексайиб қолган экан. Касал бўлиб қолибди, ҳеч қандай дорн-дармон қор қилмабди. Охири оламдан кўз юмибди. Уста ўлгандан сўнг Султон Фотиҳ Зиёд ботирни отасининг ўрнига тайинлаб, усталарга бошлиқ қилиб қўйибди.

Қуларнинг бирида Султон ҳарамга кирса, қизи бир камонни ўйнаб ўтирган экан. Камоннинг ишланишини кўриб, ҳайратланибди ва қўлига олиб томоша қилиб турганда кўзи камоннинг қабзасига ёзилган байтга тушибди. Бундай ўқиб қараса, ошкона ёзилган байт. Султон дарғазаб бўлиб Зиёд ботирни чақириб:

— Буни ким ёзган?— деганида, Зиёд ботир:

— Мен ёздим,— дебди. Султон:

— Ҳали сен шундай ярамас ишларни ҳам қиласанми, кўрнамак!— деб жаллод чақириб, уни ўлимга буюрибди.

Шунда вазирлардан бири подшонинг оёғига йиқилиб, Зиёд ботирнинг гуноҳини сўрабди. Султон вазирининг сўзини ерга ташламай Зиёд ботирни ўлимдан озод қилибди, лекин шаҳардан ташқарига ҳайдаб юборибди.

Зиёд ботир йўл юриб, чўл юриб, тоғ босиб, қир ошиб, бир неча кун деганда бир тоққа етибди. Бу тоғ кўкаламзор, одамнинг кўнглини очадиган хушҳаво жой экан. Зиёд ботир тоғда айланиб юрган йилки-қўйларни ўтлатаётган мўйсафидни кўрибди. Зиёд ботир чолга салом берибди. Чол йигитнинг чарчаб келганини билиб, бир коса қимиз узатибди ва:

— Қаердан келяпсан, ўғлим?— деб сўрабди. Зиёд ботир бошига тушган мусибатни гапириб берибди. Чолнинг раҳми келиб:

— Ўғлим, энди қаёққа борасан?— деб сўрабди.

— Э ота, энди қаёққа борар эдим. Ўз юртимдан жудо бўлган ғарибу мусофирман. Ҳозир бошим оққан томонга кетаётиман,— дебди Зиёд ботир.

— Мен шу тоғ халқининг молини боқаман,— дебди чол,— ота-бобомдан тортиб ҳаммамиз шу касбни қилиб келамиз. Топганимга қаноат қилсанг, менга ўғил бўла қол.

Зиёд ботирга бу гап маъқул тушибди:

— Отажон, агар сиз шуни хоҳласангиз, мен жону дилим билан розиман,— дебди у.

Шундай қилиб, Зиёд ботир чўпонга ўғил бўлиб, қўй-йилқиларни боқиб юра берибди. Зиёд ботир бу ерда палахмонга тош солиб отишни жуда яхши машқ қилибди. Йиртқич ҳайвонлар молларни таласа, бир тош билан уриб ўлдираверибди. Зиёд ботирнинг бу ишидан отаси ҳам хурсанд бўлибди. Хар йили бир қанча молни йиртқич ҳайвонлар нобуд қилар экан. Зиёд ботир келганидан сўнг моллар тинчиб қолибди. Зиёд ботирнинг таърифи бутун тоғ халқига ёйилиб кетиб-

ди. Одамлар Зиёд ботирга «Сангандоз¹ ботир» деб ном берибдилар. Орадан икки йил ўтибди. Зиёд ботир шу ерда отаси билан мол боқиб юраверсин. Энди гапни Султоннинг қизи Қамархондан эшитишг. Қамархон зимдан Зиёд ботирга кўнгил кўйган, ичида: «Агар отам мени эрга берса, шунга берса», деб юрар экан. Отаси Зиёд ботирни шаҳардан ҳайдаб юборгандан кейин ёруғ дунё Қамархоннинг кўзига қоронғи бўлиб, эртаю кеч Зиёд ботирни ёдлаб, кечалари йиглаб тонг оттирар экан. Аммо дардини ҳеч кимга айтмас экан. Қамарнинг қирқ канизи бўлиб, уларнинг бошлиғи Хумоюн деган бир қиз экан. Қамархон ўз сирини ахири шунга айтибди. Малика кўнгил ёзиш учун тез-тез овга чиқиб турибди. Бир куни эркакча кийиниб, отасидан ижозат олиб, ов итини олдига солиб овга кетибди. Бир неча кун юргандан сўнг бир ўрмонга етибди. Тустовуқ ва қирғовулларни овлабди, лекин тузукроқ ов учрамабди. Қамархон отни бошқа томонга солибди ва осмонўпар тоғ олдидан чиқибди. Қиз тоққа чиқиб кетаётган пайтда олдидан бир бўри чиқиб қолибди. Қамархон бир ўк билан бўрини ўлдириб, канизагининг кўлига бериб, олдинга қараб юрган экан, кийикка дуч келибди. Кийикнинг қулоғига тилла ҳалқа осилган, шохига тилладан муҳр босилган, бўйинига ҳар хил асл тошлар тақилган экан. Қамархон кийикни яхши кўриб қолибди. Қизларга: «Шу кийикни ўраб олиб, тириклай тутинглар, кийикни ҳеч ким қочирмасин, агар кимки қочирса, юзига қора суртиб, овдан ҳайданглар», дебди.

Қизлар Қамархоннинг айтганини қилиб, қўлларига каманд солиб кийикнинг атрофини ўрабдилар. Хумоюн ўртага тушиб кийикка каманд ташлабди. Кийик чап бериб, маликанинг ёнидан ўтиб кетибди. Малика кетма-кет уч марта каманд ташлабди, аммо кийикни илинтиролмабди. Қизлардан уялиб кийикнинг орқасидан қувиб кетибди. Кийик ҳам отган тошдай зириллаб, учар қушдай пириллаб кетаверибди. Кийик ҳам, от ҳам ниҳоятда чарчабди. Кийик ҳаллослаб бир горга кириб кетибди. Ҳа, энди тутдим, деб малика суюниб горга кириб қараса, гор тешик экан, кийик нарёғидан чиқиб қочибди. Маликанинг жаҳли чиқиб, яна отга мишиб, кийикнинг орқасидан қорама-қора қулабди. Кийик тоғ ёқалаб кетаётган пайтда Зиёд ботирга дуч келиб қолибди. Зиёд ботир шу тоғда йилкиларни ўтлатиб юрган экан. Палахмонга тошни солиб кийикнинг шохини мўлжаллаб урибди. Тош келиб кийикнинг бир ёқ шохини учириб юборибди. Жонивор кийик тил тортмасдан ўлибди. Кетма-кет малика ҳам қувиб келибди.

---

¹ Сангандоз — Тошотар.

Қарасаки, кийик ўлиб ётибди. Ғазаб билан қиличини кинидан суғуриб:

— Номард чўпон! Кийикни отадиган бўлсам, аллақачон отардим, максадим тириклайин тутмоқ эди, сен нега бировнинг овини отасан,— деб отининг жиловидан тортиб, Зиёд ботир томонга бурган пайтда тўсатдан шер пайдо бўлибди. Маликанинг оти йўлбарсдан хуркиб орқасига чекинганда малика от устидан учиб кетибди. Қўлидаги яланғоч қилич тирсагига ботибди. Зиёд ботир шер пайдо бўлиши биланок палахмонга тошни солиб мўлжаллаб турган экан. Шер маликага сакрай деганда Зиёд ботир шернинг мўлжаллаб урган экан, тош шернинг тумшугига тегиб, тил тортмай ўлибди. Кейин келиб қарасаки, юзига ниқоб тутган бир чиройли қиз беҳуш бўлиб ётибди. Йигит дарров кўйлагини ечиб, энгини йиртиб, қизнинг қилич кесган кўлини танғиб қўйибди.

Бу бечора бекорга ўлиб кетмасин деб, сув олиб келиб юзига сепибди. Юзидан ниқобини олиб, сув ичирмоқчи бўлган экан, қараса, қора сочлари юзига ёйилиб кетган Қамархон. Йигит ўзини йўқотиб қўя ёзибди.

Орадан бир оз ўтгандан кейин қиз ўзига келибди. Кўзини очиб қараса, тепасида чўпон йигит йиғлаб ўтирганмиш. Тикилиб қараб, Зиёд ботирни танибди ва қувонганидан яна хушидан кетибди. Шу пайт Қамарнинг канизаклари етиб келишибди. Қарашса, бир шер ўлиб ётибди, малика беҳуш, чўпон йигит тепасида сув сепиб ўтирибди. Қизлар дарров отдан тушибдилар. Хумоюн югурганича келиб, маликанинг бошини тиззасига олиб, кўзидан ёш тўкиб турган пайтда малика хушига келибди. Маликани шаҳарга олиб қаётишмоқчи бўлганда у унамабди. То тузалмагунимча шу ердан жилмайман, дебди. Ўша ерда чашма, чашма ёнида икки туп дарахт бор экан, сояси икки ботмон ерга тушаркан. Маликанинг барғохини ўша ерга тикишибди. Малика Зиёд ботир танирмикин деб, ундан: «Сиз бу ерда қачондан бери чўпонлик қиласиз!»— деб сўрабди. Зиёд ботир, нима бўлса бўлар, ростини айтиб қўя қолай деб: «Сизнинг отангиз ҳайдаб юборгандан бери»,— дебди. Малика Зиёд ботирдан кечирим сўраб:

— Менда айб йўқ,— дебди. Зиёд ботир қувониб, отасини чақириб келибди. Отаси: «Бу азиз меҳмонларни зиёфат қилишимиз керак», деб, кишлоқдан бир катта қозон келтириб, бир неча қўйни сўйибди. Чўпон ота қизларга:

— Чанқагандирсизлар?— деб чораларда қимиз қуйиб бериб турибди. Орадан бир қанча кун ўтибди. Маликанинг яраси ҳам тузала бошлабди.

Энди сўзни маликанинг отасидан эшитинг.

Малика овга чиқиб кетганига ўн беш кун бўлибди ҳамки,

ундан дарак бўлмабди. Отаси бир паҳлқвонни чақириб, унга бундай дебди:

— Бир ой бўлди, ҳалигача маликадан дарак йўқ, бориб бир хабар ол-чи, қаерда экан? Уни қаерда учратсанг ҳам олиб кел.

Бу паҳлавон маликани севар экан: Шунинг учун ҳам подшога астойдил хизмат қилиб юрар экан. Подшонинг буйруғини эшитиб, паҳлавон бениҳоят хурсанд бўлибди. У йигитларга: «Маликани қаерда ёлғиз топсак, у билан суҳбат қура-миз», деб, бир хум шароб олиб, сафарга чиқибди. У беш кун деганда маликани топибди. Қараса, малика Зиёд ботир билан суҳбат қилиб ўтирган эмиш. Буни кўриб паҳлавоннинг жони чиқиб кетибди. Бир нарса дегани маликадан кўрқиб, отдан тушибди, улар билан сўрашиб бўлиб, маликага:

— Отангиз сиздан хавотир олиб, мени юбордилар,— дебди.

Шу пайт меҳмонларга овқат олиб келишибди. Паҳлавон ҳам олиб келган шаробини ўртага қўйибди. Икки-уч киз косагул бўлиб, шароб қуйиб турибди. Паҳлавон арзимаган нарсадан баҳона топиб, Зиёд ботирни урибди.

Зиёд ботир аччиғланиб, паҳлавонни бир урган экан, чакаги тушиб, оғзидан кўпик оқиб, ўша ондаёқ ўлиб қолибди. Паҳлавоннинг йигитлари Зиёд ботирга ташланибдилар. Зиёд ботир жанг қилиб, уларни енгибди. Жанг тугагандан кейин, малика: «Энди бу ерда туриб бўлмайди, бошқа бир юртга кетайлик», дебди, кейин канизакларига жавоб бериб:

— Отам мени сўраса: «Малика бир кийикнинг орқасидан қувлаб кетди, биз ахтариб тополмадик», деб айтинглар,— дебди ва улар билан хайрлашибди.

Зиёд ботир билан малика чўпон отага қуллуқ қилиб хайрлашиб, икки отга миниб, йўлга равона бўлишибди. Улар ов қила-қила бир неча кун деганда бир шаҳарга етиб борибдилар. Бу шаҳарнинг номи Хирот экан. Ана шу ерда Султон Хусайн Мирзо подшо экан. Булар келиб бир саройга тушибдилар. Бир неча кун ўтгандан кейин Зиёд ботир қизни никоҳлаб олиш учун домла ахтарибди. Шу саройга яқин жойда бир шайх яшар экан. Зиёд ботир шайхникига борибди. Шайх уйда йўқ экан. Унинг ўғли Зиёд ботирнинг гапини эшитиб: «Мен ўзим никоҳлаб қўя қолай», дебди ва Зиёд ботир билан саройга келибди. Никоҳ пайтида кизга кўзи тушиб: «Аттанг, шундай чиройлик қизни никоҳлаб қўлдан бериб қўйдим», деб афсусланибди.

Киз дардида йигит Зиёд ботир билан оғайни бўлиб қолибди.

Шайхнинг ўғли:

— Мусофирни сийламок суннати пайғамбар,— деб уларни бот-бот кўргани келиб турибди.

Зиёд ботир малика билан маслаҳатлашиб, бир темирчига шогирд тушибди. Темирчига унинг хизмати ёқиб қолибди. Темирчи қарасаки, йигит ўзидан ҳам хунарманд. Темирчи инсофли одам экан. Уни ўзига шерик қилиб олибди.

Бир куни шайхнинг ўғли Зиёд ботирга:

— Биродар,— дебди сиз саройда ётманг, мен маҳалладан бир ҳовли топиб қўйдим. Шуни сизга олиб бераман.

— Ҳовли олишга пулим йўқ,— дебди Зиёд ботир.

— Сизда бўлмаса, бизда бор, менга топганингизда берарсиз,— дебди шайхнинг ўғли.

Зиёд ботир ҳовлини кўриб ёктирибди. Ишлаб орттирган пули бор экан, пулни нақд санаб берибди. Шундан кейин эр-хотин кўчиб келишибди. Кунларнинг бирида шайхнинг ўғли Зиёд ботирга:

— Хотинингиз ёш нарса, сиз ишга кетган пайтда у ёлғиз қолади. Бизникида бир зоҳид кампир бор, ўзи бефарзанд. Шу кампирни сизникига юборсам қандай бўлади?— дебди.

Зиёд ботир ундан жуда хурсанд бўлибди.

Шайхнинг ўғли бир маккор кампирни топиб, унга пул берибди ва: «Шу Қамархонни нима қилиб бўлса ҳам йўлдан уринг», деб, уни Зиёд ботирнинг уйига обориб қўйибди.

Кампир Қамархон билан она-боладай бўлиб кетибди. Кампир эртаю кеч кўлида тасбех, номоз ўқир экан. Қамар эри ишга кетгандан кейин гилам тўқир, зерикса ашула айтар экан. Кампир аста-секин қизнинг пинжига кириб, шайхнинг ўғлини мақтай бошлабди. Қамар маккор кампирнинг мақсадини сезиб қолибди.

Эрига кампирнинг гапларини айтиб берибди. Шунда Зиёд ботир:

— Мен ҳам нега бу меҳрибон бўлиб қолди, деб ўйлаган эдим-а. Сабаби бу ёқда экан-да! Майли, ҳозирча индамай турайлик-чи, яна нима дер экан,— дебди.

Эртасига маккор кампир яна шайхнинг ўғлидан гап очиб:

— Сизни у киши жуда яхши кўради, у билан бир гаплашсангиз нима қилади?— дебди.

Қамарнинг аччиғи келиб, кампирнинг лунжига бир туширибди. Кампирни лунжи шишиб, тили оғзига сиғмай, йигитнинг олдига борибди ва бўлган синоатни айтиб берибди. Шайхнинг ўғли аччиғланибди. Қаллақесар бир таниши бор экан, уни чақириб:

— Бу кеча ҳеч қаерга борма, бир иш бор, шуни бажарасан,— дебди.

Шайхнинг ўғли ярим кечада хизматкори билан Зиёд

ботирнинг уйига келибди. Буларнинг ухлаганини билиб, иккиси девордан ошиб тушибди. У Зиёд ботирни ўлдириб, хотинини олиб чиқиб кетмоқчи экан. Қамар одам шарпасини сезиб, Зиёд ботирни уйғотибди. Зиёд ботир қараса, айвон олдига икки одам турган эмиш. Естиги тагидан ханжарини олиб, шайхнинг хизматкорига ташланибди ва унинг калласини шартта олиб, унга ҳамла қилмоқчи бўлиб турган шайх ўғлини ҳам даст кўтариб ерга урибди. Шайхнинг ўғли Зиёд ботирнинг оёғига йиқилиб, иккинчи бундай номаъқулчилик қилмасликка сўз берибди.

Малика «ўлдирайлик» деса ҳам, Зиёд ботир: «Майли, кетсин бу номард! Иккинчи бундай ишни қилмасин!», деб уни уйдан чиқариб юборибди.

Шайхнинг ўғли бу ердан чиққанидан кейин: «Нега подшога бориб чакмайман?» деб, саройга йўл олибди.

Султон Хусайн Мирзо ўз яқинлари билан ўтирган экан, улар орасида шайх ҳам бор экан. Шайхнинг ўғли подшога таъзим қилиб:

— Шоҳим, яқинда юртимизга бир оқпадар йигит бир қиз билан келган эди. Мен уларни дуруст одам деб никоҳлаб қўйган эдим. Кейин ҳовли ҳам олиб бердим. Шу кеча кўчадан ўтиб кетаётсам, ҳовлидан кулги эшитилди. Қарасам, ҳалиги оқпадарнинг хотини йигитлар ўртасида ўйнаб турган экан. Аччиғимга чидолмай йигитни чақириб: «Бу нима бузуклик, уялмайсанми?» деган эдим, у менга бир мушт солди. Шоҳим, шу ярамас йигитни шаҳардан бадарға қилишга фармон беришингизни сўрайман. Бунинг касофати ҳаммамизга тегмаса деб кўрқаман, — дебди.

Султон газабланиб:

— Уни шаҳардан ҳайдаб юбориш эмас, ҳозироқ калласини танидан жудо қиламан! — дебди ва Зиёд ботирникига навкарларини юборибди. Султон юборган кишилар Зиёд ботир билан Қамархоннинг кўлларини орқаларига боғлаб олиб келишибди. Султон Қамарни кўриши биланок ўзини йўқотиб қўйибди. Икковининг ҳеч қандай гуноҳи йўқлигини сезибди. У Зиёд ботирдан:

— Сен бу қизни қаердан олиб келган эдинг? — деб сўрабди.

— Ўзидан сўранг, — дебди Зиёд ботир.

Подшо Зиёд ботирга:

— Сен бу қизни бизга ташлаб кетавер! — дебди.

Зиёд ботир унамабди. Султон аччиғланиб:

— Жаллод! Олиб чиқ буни, дорға ос, — дебди. Ботирни жаллодлар олиб чиқиб кетишаётганда Зиёд ботир чакконлик билан улар кўлидан чиқиб қочибди ва тўппа-тўғри

халиги темирчи устанинг уйига борибди. Бўлган воқеани унга сўзлаб берибди. Темирчи: «Фалон жойда бир ғор бор, сен ўша ерга бориб турасан, мен шаҳарда нима гап бўлганини эртага бориб сенга айтаман», дебди.

Энди гапни малкадан эшитинг:

Султон Қамарга яхши гапириб: «Мен сизни маликаларнинг маликаси қилай, сиз менга тегишга розилик беринг»,— деб кўп ялинса ҳам бўлмабди. Султон газабланибди. Султоннинг боғида яширин бир зиндон бор экан, уни ҳеч ким билмас экан. Қамарни шу зиндонга солибдилар. Зиёд ботирнинг қочганини эшитиб, шаҳар дарвозаларини бекитиб, қидирув бошлашибди. Эртасига кечкўрун темирчи уста Зиёд ботир яшинган ғорга борибди.

— Энди нима қиламиз, бир тузукроқ йўл кўрсатинг?— дебди Зиёд ботир.

— Бир йўл бор,— дебди,— сен вазир Алишер Навоий билан учрашасан, бутун воқеани унга айтасан, дардинга ўша киши даво топа олади,— дебди темирчи ўйлаб-ўйлаб.

Зиёд ботир ярим кечада ғордан чиқиб, Навоийнинг уйига борибди. Эшикда турган мулозимга салом бериб:

— Мен Навоий ҳазратларникига узок ердан меҳмон бўлиб келдим,— дебди.

Навоий кечалари ухламасдан ишлар экан. Мулозим Навоий ҳузурига кириб: «Бир меҳмон йнгит узокдан сизни кўргани келибди», деган экан, Навоий:

— Чақир, кирсин!— дебди.

Зиёд ботир Навоий билан кўришиб-сўрашиб бўлгач, бошидан ўтган воқеани бирма-бир баён қилибди. Навоий уни юпатиб:

— Хотиржам бўлинг, султон Қамархонни ўлдирмайди, эртага хабар оламан,— дебди.

Навоий эртаси подшо саройига бориб, тўғри бокқа кирибди. У султоннинг шу ерда яширин зиндони борлигини билар экан. Боғни айлашиб юрганда боғбонга дуч келибди. Боғбон Навоийга таъзим қилиб, бир даста гуя тутибди. Бу киши ҳам боғбонлик, ҳам зиндонбонлик қилар экан.

Навоий боғбонга қараб:

— Қиздан хабар олиб турибсизларми? Ешлик қилиб тагин ўзини ўзи ўлдириб қўймасин,— дебди.

— Ҳа, таксир, хабар олиб турибман, султоннинг ўзлари ҳам ҳозир келиб кетдилар,— дебди боғбон.

Шу билан Навоий хотиржам бўлиб, уйга қайтибди ва Зиёд ботирга кизнинг соғ-саломатлигини билдирибди. Ўзи шу кундан бошлаб одамларга подшо боғига томон лаҳм қовла-

тибди. Уч кун деганда лаҳм ковланиб бўлибди. Навоий Қамарни зиндондан чиқазибди.

— Сенга биродарман, Қамар бажонидил синглим, менинг уйимда бир умр турсангиз ҳам бемалол, биров сизларга даҳл қилмайди, — дебди Навоий. Қамар билан Зиёд ботир хурсанд бўлиб Навоийнинг уйда яшабдилар. Орадан уч йил ўтибди. Қамар ўғил кўрибди. Боласи юрадиган бўлибди. Бир кун Навоий боғдан чиқиб кетаётганда бола йўлда сув ўйнаб турган экан. Навоий уни кўтариб, кўлига гул бериб, эшик олдига етганида ичкаридан Зиёд ботирнинг овози эшитилибди:

— Нега йиғлайсан, онангни соғинганинг билан бориб кўролмайсан. Кўй, йиғлама, юрагимни эзма!

Навоий буни эшитиб, ҳовлига кирибди. Қамар кўз ёшини артиб ўрнидан туриб, Навоийга салом берибди. Навоий:

— Хафа бўлманг, синглим, яна бир ой сабр қиллинг, юртингизга ўзим обориб кўяман, отангизга ҳам тушунтираман, — дебди.

Орадан бир ой ўтибди. Навоий султондан саёҳат баҳонаси билан ижозат олиб, ўзининг сирдош йигитларидан тўрттасини ҳамроҳ қилиб, сафар жабдугини ростлабди. Йигитлар бир hafta илгари Қамар билан Зиёд ботирни шаҳардан чиқариб, бир тоғнинг бағрига қўйиб келишибди. Навоий бир haftaдан сўнг йўлга чиқибди. Қамар билан Зиёд ботирни олиб, тўппа-тўғри уларнинг юртига жўнабди.

Бир неча кун йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юриб, ахири Қамарнинг юртига етибдилар. Султон Фотиҳ Навоийни келганини эшитиб, бир қанча йигитларини пешвоз чиқарибди. Навоийни бир неча кун меҳмон қилгандан кейин:

— Хуш келибсиз, хизмат? — дебди подшо.

Навоий:

— Сиздан икки гуноҳкорнинг гуноҳини кечшингизни сўрагани келдим. Шуларнинг гуноҳини ўтсангиз, бир неча кун тураман, бўлмаса ҳозир қайтиб кетаман, — дебди.

Подшо:

— Агарда гуноҳкорлар отамни ўлдирган бўлсалар ҳам сиз туфайли уларнинг гуноҳини кечдим, ким экан улар? — дебди.

Навоий Қамар билан Зиёд ботирни чақирибди. Қамар келиб, отасига ўзини ташлабди.

Подшо севинганидан хушидан кетаёзибди.

— Қасрда эдинг, болам? — деб йиғлаб юборибди. Қамар йўқолганидан сўнг Султоннинг дарак солмаган жойи қолмаган экан.

Султон шаҳар халқига етти кун зиёфат берибди. У Зиёд ботирни ўзига лашқарбоши қилиб тайинлабди. Зиёд ботир

тогда чўпонлик қилиб юрган отасини чақиртириб келибди. Навоий бир неча кун тургач, Хиротга қайтибди, Зиёд ботир билан Қамар шод-хуррамлик билан умр кечирибдилар.

ОПА-СИНГИЛЛАР

Бир бор экан, бир йўк экан, бир тоғнинг орасида бир кампир уч қизи билан яшар экан. Бир куни тўртови ўтин тергани чиқишибди. Ўтин териб бўлиб уйга жўнашибди. Қизлар олдин жўнашибди. Кампир эса ўтинни елкасига ололмай роса уринибди. Ўтинни ёрга қўйиб, бир қисмини ташлабди, аммо колганини ҳам кўтаролмабди. «Бу нимаси?»— дебди ўзига ўзи кампир. Шундай деб арконни ечиб ўтиннинг яна бир қисмини ташлаётганда, бирдан қимирлаётган илонга кўзи тушибди. Кампир кўрқиб кетиб, ўзини орқага ташлабди. Илон бўлса оғзини очиб, тилга кирибди:

— Уч қизингдан бирини менга хотинликка берасанми, йўкми. Тезроқ жавобини бер. Агар бермасанг, сени тирик қўймайман, бир ямлаб ютиб юбораман,— дебди.

Илон шундай дейиши билан, кампирни қалтироқ босибди ва қизларини чақирибди.

— Қизларим, қизларим, қайтинг орқангизга, ёрдам беринглар менга,— деб ёлборибди. Улар чопиб келишиб, онасининг илон олдида қалт-қалт қилиб титраб турганини кўришибди. Кампир:

— Азиз қизларим, илон сизлардан биттангизни ўзига хотинликка сўраяпти, қайси бирингиз тегасиз?— дебди. Қизларининг учови ҳам ҳайрон қолишибди. Илон эса ғазабланиб пишиллай бошлабди, кампир катта қизига, кейин ўртанчасига ялиниб кўрибди. Аммо қизлари: «Биз одаммиз-ку, қандай қилиб илонга тегамиз»,— деб рози бўлишмабди. Кампир кичик қизига карабди. Кенжа қизи:

— Она, сиз уйга боринг, илонга мен тегаман,— дебди. Қиз илон билан эгри-бугри йўллардан юрибди, тўлқинли дарёлардан сузиб, баҳайбат дарахтлар атрофидан айланиб, ниҳоят қалин ўрмонзорга етибди. Ўрмоннинг ўртасида ярқираб турган сарой кўринибди. Сарой олдига бориб, илон:

— Мана шу бизнинг уйимиз бўлади,— деб эшикка сурқалиши билан ёш ва гўзал йигитга айланибди. Қиз ҳайрон қолибди. Бир йилдан кейин қиз ўғил кўрибди. Орадан икки-уч йил ўтибди. Бир куни у онасиникига бормоқчи бўлибди ва энг чиройли кийимини кийибди, сочларига, қўлларига, бўйнига марварид, ёкут безаклар тақибди. Катта опаси синглисининг қимматбаҳо тошлар ва ипак-бахмалларга ўралганини

кўриб, қалби ҳасадга тўлибди. У синглисини ўлдириб, унинг ўрнига илоннинг олдига ўзи бормоқчи бўлибди. Синглиси уйига қайтаётганда:

— Мен сеникига меҳмон бўлиб бораман,— дебди.

— Майли, юринг опа,— дебди синглиси.

Улар тоғлардан ошиб, дарёлардан кечиб, узок йўл юрибдилар. Опаси синглисникига олиб борадиган йўлни сўрабди. Улар ярим йўлга борганда, опаси синглисига:

— Қун жуда исиди, сен боланг билан чарчадинг, менга бер, мен кўтара қолай,— дебди. Синглиси боласини опасига берибди, улар яна йўл юришибди. Бир оз йўл юргандан сўнг, опаси кўлидаги болани билдирмай секин чимчилабди. Бола чирқираб йиғлабди.

— Нимага йиғлаяпти?— деб сўрабди синглиси. Опаси:

— Бошингдаги пешанабоғингни берармишсан, ўрармиш,— дебди. Синглиси бошидан рўмолини ечиб, ўглига ўраб кўйибди. Ярим йўлга боришгач опаси яна болани чимчилаб олибди, бола йиғлаб юборибди. Синглиси, «нимага йиғлаяпти», деб сўрабди.

— Бўйинбоғингни сўраяпти,— дебди опаси. Яна бир оздан кейин боласи чинқириб йиғлабди, онаси ҳайрон бўлиб яна сўрабди.

— Боланг тилла ва кумуш маржонларингни сўраяпти,— дебди. Онаси ҳаммасини ечиб, ўглига берибди. Опа-сингил катта дарёнинг бўйига етиб келишибди. Сув балангликдан тушар экан. Опаси дарё лабида очилиб турган кизил гулни кўриб, болани чимчилабди. Бола чидаёлмай қичқириб юборибди. Синглиси сабабини сўрабди.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ, ху анави кизил гулдан бошқа ҳеч нарса керак эмас, деяпти. Нега қараб турибсан? Гулни олиб бер,— дебди опаси. Синглиси келиб, кизил гулга қўл чўзганда, опаси уни итариб юборибди. Синглиси сувга йиқилиб гойиб бўлибди. Опаси болани баҳона қилиб олган кийимларни кийибди, болани елкасига ўтқизиб синглиси айтиб берган йўлдан кетаверибди. Кўп ўтмай олтин қасрга кириб борибди. Уни кўриши билан йигит:— Сен хотинимга ўхшамаяпсан. Хотиним чўтир эмасди, унинг юзлари оппоқ эди,— дебди.

— Бунни қаранг-а, нега ўхшамас эканман, кийимларимга қара, безакларимни кўр. Юзим ўзгарибдими? Нега ҳам ўзгармасин, илгари ҳеч қачон бунча узок йўл юрмаган эдим, офтобда қорайиб кетдим. Онам чор-ночор яшайди, қорним тўйиб овқат емадим. Шунинг учун ҳам қорайдим. У ерда қаравот ҳам, пар ёстик ҳам йўқ, сомоннинг устида ётдим, сомон юзимга ботди, шунинг учун чўтир бўлиб қолдим,— дебди. Йигит унинг куйиниб гапирган гапларига ишонибди.

Бола тўққиз ёшга киргач, пода боқа бошлабди. Бир куни бола ўз подаси билан дарёнинг онаси чўккан жойинга келибди. У сув ичмоқчи бўлиб эндигина энгашган экан, сувдан чиройли кушча учиб чиқибди. У дарахтга қўниб, қўшиқ айта бошлабди.

Эх, етимча, етимча,
Мол боқасан тунгача.
Ўтин ташиб ўрмондан,
Овқатсиз, кун ботгунча.
Қўздан бери сен шўрлик,
Ўгай онага малай,
Туккан онанг эмас-да,
Қийнайди, чунки ўгай.

Бола бу қўшиқни эшитгач, атрофга қарабди, кўзи кушчага тушибди. Бола кушчадан кўзини узолмай, унинг қўшиғини тинглабди. Бу вақтда унинг моллари бировларнинг экинига кириб, пайхон қилиб юборибди. Дехқонлар боланинг отасига чақибдилар. Кечкурун бола даштдан қайтгач, отаси ундан: «Нега молларни дехқонларнинг экинларига қўйиб юбординг», — деб сўрабди. Бола: «Бошимда рўмол йўқ, дала жазирама иссиқ бўлгани учун, салқин жойда ўтирган эдим, моллар экинга кирибди», — дебди. Отаси ўғлига рўмол олиб берибди. Кейинги кун бола яна ўша дарё бўйига борган экан, кушча учиб чиқиб, яна кўшиқ айта бошлабди. Бола ашулага кулоқ солиб маҳлиё бўлиб турганда, моллар яна экинларга кириб пайхон қилибди. Отаси яна боласини уришибди.

— Кеча онам менга битта юпқа кўрпа берди, кечаси билан совуқ қотиб чиқдим, кундузи эса офтобда исиниб ўтириб, ухлаб қолибман, — дебди бола. Кечаси отаси ўғлининг устига иккита кўрпа ёпиб қўйибди. Бир кун ўтгач, бола молларни яна дарё бўйига ҳайдаб борибди. Дарёдан ўша кушча учиб чиқибди. Бу сафар боланинг боши устидан айланиб учиб куйлабди:

Эх, етимча, етимча,
Ухламайсан кун-кеча.
Туккан онанг у эмас,
Хабаринг йўқ заррача.

Бола кушнинг қўшиғини эшитиб хайрон бўлиб турганда, моллари яна ўша экинзорга кириб кетибди, буни эшитиб, отасининг жаҳли чиқиб, ўғлини урмоқчи бўлиб қўл кўтарганда: — Ота, мен бир гап айтаман, кулоқ солинг, — дебди

бола. — Мен молларни тоғ орасидаги дарё бўйига ҳайдаб борсам, ҳар куни сув ичидан чиройли бир қушча учиб чиқади ва одамдек куйлай бошлайди. Унинг куйлашича, мен етимча эмишман, ўгай онамни ўз онам деб юрган эмишман. Қушча ҳар куни шу гапни айтади, унга кулоқ солиб, молларни эсимдан чиқариб қўяман, улар эса экинларга кириб кетишади.

Отаси ўғлидан: «Шу гапларни ростдан айтяпсанми?» — деб сўрабди. Бола: «Рост айтаяпман, дада, — дебди, — ишонмасангиз эртага мен билан юринг, ўз кўзингиз билан кўрасиз». Боришибди. Ўғли айтганидек сувдан чиройли бир қушча учиб чиқиб, дарахт тепасида одамдек куйлай бошлабди. Отаси ўйланиб туриб:

— Эй қушча, келиб чап кафтимга қўн. Агар келмасанг сенга ўк узаман, — дебди.

Қушча дарахтдан канот ёзиб учибди ва отасининг чап кафтига келиб қўнибди. Отаси қушчани қўйнига солиб уйига қайтибди. Уйда у тўр кафас ясаб, қушчани унга солиб, олди-га дон ташлабди. Кафасни уй олдидаги дарахт шохига осиб қўйибди. Шундан кейин уй олдидан ўтувчилар қушчанинг қўшиғини эшита бошлабдилар. Бир куни ўгай она уйда ёлғиз ўтирганда, қушчанинг қўшиғини эшитиб қолибди:

Евуз хотин бу хотин,
Қора, бедаво хотин.
Доим ёмонликларни,
Раво кўрган бу хотин.

Ўгай она бу сўзларни эшитиб, ғазабдан титраб, кафасни дарахтдан олиб олиб, уйга кирибди. Тўр кафас ичидан қушчани олиб қижимлаб ўлдирибди. Кейин бу қилган ишимни биров кўриб қолмадимикин деб, деразага югурибди. Орқасига қараса, қушчанинг ўрнида бир парча суяк ётганмиш. Қўрқиб кетиб, ваҳима билан бошқа хонага югуриб чиқибди. Қайтиб чиқиб қараса, суякнинг ўрнида янги қайчи турганмиш. Тўймас, хасис хотиннинг кўзлари ёнибди ва уни олиб уйига яширибди. Кечкурун ота-ўғил қайтиб келибдилар ва қушчани сўрабдилар. Хотини: «Мен уйдан чиққаным йўқ, қушчанинг қаёққа йўқолганини билмайман», — дебди. Ўгай она эрталаб уйига кирса, қайчи ҳамма нарсани киймалаб ташлаган эмиш. Қайчини олиб, улоқтирибди. Қоялар орасида бир кампир ёлғиз яшаркан. Шу куни у сув олиб кетаётганда ерда ётган қайчини кўриб қолибди ва олиб, қўйнига яширибди. Кампир топиб олган нарсасидан хурсанд бўлиб уйига қайтибди. Бир куни кампирга қайчи керак бўлибди, кидириб, кидириб, ҳеч қаердан тополмабди. Ховлиси-

да эса бир чиройли товук дон териб юрганини кўрибди. Кампир қайчига жуда ачинибди. Лекин ҳовлисида пайдо бўлган бу товукни яхши кўриб, ёввойи мушуклар ўғирлаб кетиб қолмасин деб унга ин ясабди. Унинг ичига товукни қамабди ва унга сув, гуруч берибди. Эртаси куни кампир даладан, уйга кириб, ош қиламан деса, қозон тўла иссиқ ва мазали овқат тайёр эмиш. Кейинги куни ҳам кампир эрта билан товук турган қафасни бекитиб далага чиқибди, кун оғиб, уйига қайтибди. Қараса, товук ҳамишадагидек инда турган эмиш, бироқ, овқат пиширилган эмиш. Учинчи куни кампир даладан барвақт қайтиб, ҳовлисига шох девор орқасидан мўралабди. Қараса, гўзал бир қиз уйларни саранжомлаб юрибди. Кампир эшикни очиб, «ҳой қиз» деб қичқирган ҳам эканки, у тўсатдан ғойиб бўлибди. Кампир товук турган инга бориб қараса, товук жимгина ухлаб ётганмиш. Қозонда эса яна овқат пишириғлик эмиш. Тўртинчи куни кампир инни бекитиб, далага жўнабди-ю, ярим йўлга бормай, яна орқасига қайтибди. Аста эшик олдига келиб, тирқишидан ичкарига мўралабди. Уйда гўзал бир қиз юрганини кўрибди. Кампир эшикни ланг очибди-да, «яхши қиз, кўркма», дебди секингина. Бу сафар қиз товукқа айланиб улгуролмабди. У кампирга ўзининг ғамли тақдирини гапириб берибди ва «мени қиз қилиб олинг», дебди. Кампир хурсанд бўлибди. Икковлари бир-бирини ҳурматлаб, далада бирга ишлаб, кунни ўтказаверибдилар. Бир куни кечкурун қиз кампир билан узок маслаҳатлашибди. Эртасига эрта билан чўпон болани кўрган келибди. Боланинг отаси бу гўзал қизга узок вақт тикилиб қолибди, хотинига ўхшатибди ва уни саройга таклиф қилибди. Эртаси куни эса қиз кампир билан саройда меҳмон бўлишибди. Бола қизга узок тикилибди-да, секингина:

— Бу менинг онам, тукқан онам,— дебди.

Ўгай она болани савалай кетибди. Йигит бу қизни ва хотинини синамокчи бўлибди. «Агар қиз ҳақиқатан ҳам менинг хотиним, ўғлимнинг онаси бўлса, у бегуноҳ. Тиканзордан бемажол ўтади. Қим ёлғончи бўлса, жазосини ейди». — деб ўйлабди ва иккала аёлга тиканзордан яланг оёқ ўтишни буюрибди. Биринчи бўлиб, синглиси тиканзор устидан эпчил юриб кетибди, оёқлари қонамабди ҳам. Навбат опасига келибди. Ердан найзадек бўлиб чиқиб турган тиканакларни кўриб, унинг ранги ўчибди, тикилиб турган кўзлар уни илгари юришга мажбур қилибди. Лекин у уч қадам ҳам боса олмабди. Тиканлар оёғига кирибди, қонатиб юборибди. Ниҳоят, йиқилиб тушибди ва тўқсон тўққиз тиканак унинг юрагига санчилибди, у тил тортмай ўлиб қолибди. Сингил эса шу захоти аъвалги қиёфасига қайтибди. Ота-бола ўзларини унга отибдилар. Шундай қилиб, мурод-мақсадларига етибдилар.

ҚИЛИЧ БОТИР

Қилич ботир деган бир полвон бор экан. Бу полвон сафарга чикибди. Йўл юрсаям мўл юриб бир жойга борса, бир одам турганмиш. Бу одам Қилич ботирга:

— Йўл бўлсин, оғайни?— дебди. Қилич ботир:

— Мен Оқбилак ойим олдига кетяпман, сен нима қилиб турибсан бу ерда?— деб сўрабди. Йўл тўсиб турган бўзчи экан. Бўзчи:

— Шу томонда Қилич ботир деган бир полвон чиққан эмиш. Уша билан курашмоққа чиқиб турибман,— дебди.

Қилич ботир:

— Кел бўлмаса, мен ҳам Қилич ботир билан бирга юрган эдим, мен билан бир бел ушлашиб кўй-чи,— деган экан, бўзчи:

— Хўп бўлмаса, бир курашайлик,— дебди. Шу билан иккаласи кураша бошлабди. Қилич ботир бўзчини кўтариб чунон урибдики, ҳалиги бўзчи қўлтиғигача ерга кириб кетибди.

Бўзчи:

— Торт, мен сенинг қулинг бўлай,— дебди.

Қилич ботир тортиб олибди, бўзчига икки дона найча бера туриб:

— Мана бу найчаларни ол. Агар биридан қон келса, беғам бўл, биридан зардоб келса, тездан қанот боғлаб, орқамдан учиб ет,— деб йўлга тушибди.

Бир қанча йўл юргандан сўнг яна бир одамга дуч келибди. Бу одам темирчи экан. Бу ҳам:

— Ҳа, йигит, йўл бўлсин?— деб сўрабди. Қилич ботир унга:

— Мен Оқбилак ойим олдига бормоқчиман. Хўш, нима учун сен бу ерда турибсан?— дебди. Ҳалиги одам Қилич ботирга:

— Қилич ботир деган бир паҳлавон келаётган эмиш, шу билан курашмоққа чиқиб турибман,— дебди. Қилич ботир:

— Мен ҳам Қилич ботир билан бирга юрган эдим, агар курашмоқчи бўлсанг, аввал мен билан курашиб кўр-чи, қандай экансан,— дебди. Шунда темирчи:

— Кел бўлмаса, курашайлик,— деб, Қилич ботир билан бел ушлашибди. Қилич ботир темирчини чунонам йикитибдики, туролмай қолибди. Темирчи: «Мени турғизиб кўй»,— деб ялинибди. Ботир уни ўрнидан турғазиб кўйибди. Бунга ҳам икки дона найча берибди: биридан қон, биридан зардоб томишини, қон томса, беғам бўлиш, зардоб томса, орқасидан

учиб етиш кераклигини айтиб, «битта эдинг, иккита бўлдинг, ўзим билан учта бўлдинг», — деб йўлга тушибди.

Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, охирида бир қишлоққа етибди. Бу қишлоқда бир сувчи бор экан, у ҳам йўлга чиқиб турган экан. Қилич ботир у билан ҳам сўрашиб, иккиси курашибди. Қилич ботир уни ҳам йиқитибди. Унга ҳам ҳалиги найчадан икки дона берибди: «Сен билан учта бўлди, ўзим билан тўртта бўлдик, тўрттовимиз ҳам бир киши. Шу найчанинг биридан қон томса, беғам бўл, биридан зардоб томса, тезда етиб бор», деб йўлга тушибди. Юриб-юриб, саҳрода бир гала қўй боқиб юрган қўйчивонга дуч келибди, у билан сўрашиб бўлиб:

— Бу қўйлар кимники? — деб сўрабди. Чўпон унга:

— Окбилак ойимники, — деб жавоб берибди. Қилич ботир:

— Окбилак ойим қаерда? Унга етиш йўли борми? — деб сўраган экан, қўйчивон:

— Э азамат йигит, сизга ўхшаган кўп йигитлар, шахзодалар келиб ололмай, ўзларини нобуд қилишди, кўрдингизми, ҳов анави кўрғон сизга ўхшаганларнинг каллаларидан ясалган, — дебди.

Қилич ботир бир оз ўйлаб туриб:

— Мен албатта бораман, бунинг учун нима қилиш керак? — деб сўрабди. Чўпон жавоб берибди:

— Сиз бозорга бориб, бир хуржунни икки кўзини тўла-тиб кишмиш олинг. Окбилак ойимнинг бир оти бор, у кишмиш ейди. Агар Окбилак ойимнинг олдига бирор киши кирса, оти кишнаб юборади. Окбилак ойим уйдан чиқиб, келган кишининг калласини қилич билан узиб ташлайди. Энди сиз бир хийла қиласиз: узоқдан ер тагидан лаҳм қовлаб бориб, худди от турган отхонанинг тагидан чиқасиз. Бир бордон оласиз. Ҳалиги кишмиш билан бирга бордонни тешикнинг оғзига келтириб қўясиз. Кечаси тешикдан чиқиб, бордонни тешик оғзига тортиб, ўзингиз панада турасиз, буни отга билдирмай-сиз, агар буни от билиб қолгудай бўлса, сизни майда-майда қилиб юборади. Окбилак ойим ухлаган вақтида дарров чиқиб, кишмишни от охурига соласиз, шу билан Окбилак ойимни қўлга киритасиз.

Қилич ботир чўпон билан хайрлашиб, унинг айтганларини бажаришга киришибди: лаҳм қавлаб, отнинг охури ёнидан чиқибди. Отга билдирмасдан, бордонни тешик оғзига ёпмоқчи бўлиб турганда, от сезиб қолиб, бирдан кишнаб юборибди. Буни эшитган Окбилак ойим ётган еридан тура солиб от ёнига келибди:

— Ҳа, жонивор, нима сир бор, кишнаб қолдинг? — деб

отнинг бошини силаб, у ёк-бу ёкка қараб, ҳеч нарсанинг шарпасини сезмагандан кейин қайтиб кетибди. Эндигинна кўзи уйкуга кетган пайтда от яна кишнабди. Оқбилак ойим яна чиқибди. Қараса, ҳеч гап йўқ эмиш. Кейин:

— Сен мунча кишнайвердинг уйкумни безовта қилиб!— деб аччиғланиб отни камчи билан уриб-уриб кириб кетибди. Шунда Қилич ботир чиқиб, отга кишмиш солибди. От кишмишни еб турганда Қилич ботир шошилмасдан уйга кириб қараса, Оқбилак ойим ухлаб ётган экан. Тездан унинг боши теварагига қирқта қозик қоқиб, қирқ кокилини қозикларга боғлаб қўйибди. Бир вақт Оқбилак ойим уйғонса, тепасида бир йиғит тикилиб ўтирган эмиш. Оқбилак ойим Қилич ботирга қараб:

— Не учун келдинг? Менда нима қасдинг бор? Ўрнимдан турсам, каллангни оламан!— деб ҳаракат қилибди-ю, туролмай, Қилич ботирнинг тадбирига қойил қолибди. У йиғитга тегнишга розилик берибди. Ойдан ой, йилдан йил ўтибди. Қилич ботир ҳалиги отни миниб, овга чиқиб келиб юрибди. Қўп подшолар Оқбилак ойимга хуштор бўлиб, унга етолмаган экан. Қорахон деган подшо бир кампирни топиб, унга: «Агар ўша қизни келтирсанг, бўйинг баробар олтин бераман»,— деб ваъда қилибди.

Кампир эшакка миниб, йўлга тушибди. Қилич ботирнинг ордан қайтадиган вақтида йўлга чиқиб, эшакнинг бир оёғини тош билан уриб синдирибди-да, ўзи йиғлаб ўтирибди. Сал ўтмай, Қилич ботир ордан қайтибди. Кампир Қилич ботирга ялиниб, хўнг-хўнг йиғлабди:

— Болам, менга раҳм қил, бу одамзод йўқ чўл-биёбонда қолиб кетиб, ҳалок бўлмай,— дебди.

Қилич ботирнинг кампирга раҳми келиб, уни орқасига мишгаштириб уйга олиб келибди. Оқбилак ойим эрининг бу ишига жуда аччиғланибди ва эрини пана жойга чақириб олиб:

— Бу шум кампирни нега келтирдигиз? Бошимизни ейдик-ку!— деган экан, Қилич ботир:

— Эбунинг қўлидан нима келарди дейсан. Қайтага сенга даяда бўлиб ўтиради, оғирингни енгил қилади,— дебди. Кампир Оқбилак ойимга хизмат қилиб юраверибди.

Қуллардан бир кун кампир Оқбилак ойимдан сўрабди:

— Болам, Қилич ботирнинг жони қаерда, биласизми? Буни билиб олсангиз, ёмон бўлмасди.

Оқбилак ойим:

— Қандай сўрасам экан?— деса, кампир:

— Кечқурун ботир келганда гаплашмасангиз, айтади. Биласиз-кўясиз,— дебди.

Кечкурун Қилич ботир овдан келибди. Окбилак ойим Қилич ботирга рўйхуш бермабди, отига ҳам қарамабди: ўзини жуда хафа қилиб кўрсатибди.

Қилич ботир Окбилак ойимдан:

— Нега хафасиз, жоним?— деб сўрабди.

Окбилак ойим:

— Шу чокқача мен сизни ҳеч бир нишонангизни билмайман,— дебди.

— Хўш, қандай нишонамни?— дебди Қилич ботир. Окбилак ойим сўрабди:

— Жонингиз қаерда туради?

Қилич ботирнинг жаҳли чиқибди-ю, бироқ хотинини хафа қилмаслик учун:

— Менинг жоним қиличимда, тугилган вақтимда энгагимга қилич қўйишган экан, қилчсиз асти юролмайман,— дебди.

Окбилак ойим бу сирни кампирга айтиб қўйибди. Кампир:

— Қани бўлмаса; ботир эрта билан овга кетишида қиличнини олиб қолингчи, нима бўлар экан?— дебди.

Эрталаб Қилич ботир ўрнидан турганда Окбилак ойим эридан қиличини ташлаб кетишини сўрабди. Қилич ботир қиличини зўрға берибди ва овга чиқиб кетибди.

Кампир дарров қиличини тош билан букиб, сойга ташлабди. Худди шу пайтда Қилич ботир йўлда йиқилиб қолибди. Кампир яшириб қўйган ёғоч отни одиб чиқиб, миниб, у ёқ-бу ёққа учириб Окбилак ойимни алдаш пайига тушибди.

— Болам, сиз ҳам миниб кўрингчи, қанақа бўларкин. Баҳона билан ҳамма ёқни томоша қилиб келасиз,— дебди.

Шунда кампир отнинг олдига миниб, Окбилак ойимни орақасига мингаштириб, учиб кетибди:

Ҳаш-паш дегунча Қорахон подшонинг шаҳрига етишибди. Ўрдага бориб, подшога таъзим қилиб:

— Шохим, мана, хизматингизни адо қилдим. Окбилак ойимни олиб келдим,— деб рўпара бўлганда Қорахон қирқ кечаю қирқ кундузли тўйни бошлаб юборибди.

— Ҳеч ким уйдан тутун чиқармасин, агар қимки тутун чиқарса, уйн талонда, боши ўлимда,— деб буйруқ чиқарибди.

Энди ҳалиги Қилич ботирнинг ошналарига келайлик.

Бирданига бўзчи, темирчи ва сувчининг найчаларидан зардоб тома бошлабди. Булар тезлик билан Қилич ботирнинг ҳолидан хабар олгани келибдилар. Қилич ботирнинг эшиги олдидан катта сой ўтган экан.

Бўзчи сувчига қараб:

— Сувни бўғ!— дебди.

Сувчи сувни бўғибди. Сойга тушиб қараса, ботирнинг киличи букилиб ётган эмиш. Уни темирчига бериб:

— Сен бунни тўғрилаб пешла!— дебди сувчи. Темирчи килични пешлабди. Шу билан Қилич ботир ўз ҳолига келибди. Уйга келиб қараса, Оқбилак ойим йўқ эмиш, уйда эса ошналари ўтиришган эмиш. Ўртоқларига қараб:

— Бу нима сир? Оқбилак ойим қўлдан кетибди-да!— деб қайғурибди.

Бўзчи, темирчи билан сувчини олиб Қорахон подшонинг шахрига жўнабди. Қорахон подшо шахрига киришда бўзчи темирчини миниб олибди, сувчи темирчини етаклаб олибди. Шу ҳолда подшонинг равоғи тагидан ўта берибдилар. Қарашса, шаҳарда хушчақчақлик.

— Бу ерда нима сир бор, мунча тўполон?— деб сўрашибди. Қорахон подшонинг бир хизматкори:

— Бу ерда тўй бўлаётир,— дебди. Сувчи қандай тўйлигини сўрабди. Ҳалиги хизматкор: «Оқбилак ойимни Қорахон подшо олмоқчи», деб айтиб турганда, саркардалардан бири чиқиб қолибди. Бирига бири мингашган, бири бирини етаклаган одамларни кўриб ажабланибди. Қизик экан, деб уларни подшонинг саройига олиб кирибди. Шу ерда Оқбилак ойим бошини ювиб ўтирган экан. Бўзчи, темирчи, сувчи уни кўриб бир-бирларига мингашганча ирғишлашиб, изларига қайтибдилар. Сирни Қилич ботирга баён қилибдилар. Улар тўрт киши бўлиб яна Қорахон подшонинг юртига жўнабдилар. Бир кам қирқ кун деганда етиб боришибди. Қилич ботир Қорахон подшога қарши уруш бошлабди. Урушда енгиб, Қорахон подшони асир қилибди. Бўзчини шу ерга подшо қилибди. Енига сувчини вазир қилиб қўйибди. Темирчини бошлаб, Оқбилак ойимни отга миндириб, жўнаб кетибди. Улар Оқбилак ойимнинг қўрғонига етиб келиб, шу ерда ошларини ошаб, ёшларини яшабдилар.

МОМИР БИЛАН СОМИР

Бир неча асрлар илгари туркман мамлактида бир шоҳ бўлган экан. Шоҳнинг икки ўғли бўлиб, бирининг оти Момир, иккинчисининг оти Сомир экан. Шоҳ ҳар икки ўғлини ҳам бениҳоят яхши кўрар ва чексиз муҳаббат билан тарбиялар экан. Номдор қаҳрамонлар ҳар иккисига ҳам паҳлавонлик машқларини: камон билан ўқ отиш, шамшир-бозлик қилиш, гурзи билан душманни уриш ва бошқа хил машқларни ўргатар экан. Шоҳнинг ўзи ҳам энг забардаст паҳлавонлардан бўлиб, кўн девларни қирган экан. Кўхикоф тоғининг нарёғида омон қолган девлар, ўз авлодлари учун шоҳдан ўч олиш йўлларини излар эканлар.

Куилардан бир куни девлар шоҳнинг икки ўгли борлиги дан хабардор бўлиб, уларнинг келажакда отаси каби паҳлавон бўлишларига кўзлари етиб, шаҳзодаларни ёшлигида ўғирламоқчи бўлибдилар. Уларни маконларида бир неча йил тарбия қилгандан кейин, ўз оталарига қарши отлантириб, шоҳдан қасд олмақчи бўлибдилар. Девлар шаҳзодалар тарбияланаётган боққа келишибди. Момир билан Сомир иккиси машқ қилаётганини кўриб, қулай фурсатни қўлдан бермасдан шаҳзодаларга ҳужум қилишибди. Шаҳзодалар ҳам девларга қаршилиқ кўрсатишибди. Бир неча соат жанг қилганларидан кейин, девлар Сомирни банди қилиб олиб кетибдилар. Момир укасига қараганда каттароқ ва кучли бўлгани учун девларга ўзини банди қилдирмай, бир неча девни ўлдирса ҳам, укаси Сомирни ажратиб олишга кучи етмабди.

Девлар Сомирни олиб қочиб кетибдилар. Бу воқеадан шоҳ хабар топиб, ғазабланиб, девлар меъини берган зарбамни унутибдилар-да, деб, мамлакатдаги барча паҳлавонларни тўплаб, ўгли Сомирни топиб, девлардан қасос олиш учун йўлга чиқибди.

Шоҳ бир неча йил кидирса ҳам девлардан асар топа олмабди.

Девлар Сомирни маконларига олиб бориб, ўз тилларига ўргатиб, ўз емишларидан едириб, тарбия қила бошлабдилар. Сомир ўн уч ёшга кирибди, билаклари кучга тўлибди. Сомир тоғлар орасида санғиб юришдан зерикиб, ғорлардан, ўрмонлардан бир неча юз айиқ тутиб келибди. Олдин ўз кучини синамоқ учун қирқ айиқнинг бўйнига аждар ёлидан қилинган арқонни боғлаб, унинг учини ушлаб туриб, айиқларни ҳайдай бошлабди. Айиқлар олдинга юргач, Сомир бир зарб билан уларни орқага тортибди. Айиқларнинг калласи узилиб ерга тушибди. Бунга қониқмаган Сомир, яна шу зайлда юз айиқни енггач, беш юз айиқни бир томонга қўйиб, иккинчи томонда ўзи туриб, айиқларнинг бўйнига солинган арқонларнинг ҳаммасини бир қўлига тутиб, уларни олдинга ҳайдабди. Айиқлар қўй подасидек олдинга иштилганда Сомир яна бир зарб билан уларни орқага қайтарибди.

Ўзининг кучини кўрган Сомир, ўз-ўзича: «Нега девлар минордай гавдаларни билан майдан кучли эмаслар?» деб ўйлабди. Ҳамма девлар уйқуга кирганда, ярим тунда энг катта девнинг олдига кириб борибди. Уни уйқудан уйғотибди. Девдан саволига жавоб беришни сўрабди. Гаплашиб ўтириб, дев Сомирни алдамоқчи бўлиб:

— Сен ўзимизнинг энг зўр авлодимизнинг ўғлисан. Шунинг учун сенинг кучинг кўп,— дебди. Бу жавобга ишонмаган Сомир:

— Нима учун менинг гавдам девларникига ўхшамайди?— деб яна девдан сўрабди.

Сомирнинг сўроғига жавоб беришдан ожиз қолган дев, ўдағайлабди. Сомир девнинг бошига бир урибди. Девнинг бошидаги икки шохи оёғидан чиқиб, ерга бир чинор бўйи кириб кетибди. Эртасига девлар уни шохи билан ерга михлаб кўйилган ҳолда топиб олибдилар. Улар бу ишни Сомир қилганини сезишибди. Девлардан бири:

— Шахзода Сомир отасидан ота-боболаримизнинг қасосини олиб бериш ўрнига бизлардан қасдини оляпти. Шунинг учун энди Сомирни кўплашиб ўлдириб юбориш керак. Агар яна бир-икки йил шу хилда улғая борса, ҳаммамизни кириб битиради,— дебди. Бир дев туриб:

— Сомирни ўлдириб бўлмайди. Чунки у олдинги йили тоғдан беш юз айикни тутиб келиб ўлдирган. Мен Сомирнинг беш юз айикдан кучли эканини ўз кўзим билан кўрганман. Шунинг учун Сомирни адаштириб келишдан бошқа чора йўқ,— дебди.

Бу маслаҳатга бошқа девлар ҳам қўшилибди:

— Сомир адаштирмоқчи бўлганимизни сезиб қолса, ҳаммамизни ер билан яксон қилади. Шунинг учун эҳтиёт бўлиш керак,— дейишибди. Девлар бир куни Сомирни овга олиб чиқишибди. Бир неча кун тоғма-тоғ юрганларидан сўнг уни бир жойда ёлғиз қолдириб, ўзлари қочиб кетишибди. Сомир ўзини девлар адаштириб кетганини билгач, қаерга борарини билмай тоғдан ўзига бир ғор топиб макон қилибди. Кечалари ғорда ётиб, кундузлари ҳар турли ваҳший ҳайвонларни тутиб, хомлигича еб, айик териларидан кийим қилиб кияр экан. Сомир девлар орасида ўсиб, баданини тук босиб кетган, ёшлигида кўрган одам танимайдиган тусга кирган экан. Сомир шундай яшай берсин. Энди гапни Сомирнинг отаси шоҳдан эшитинг. Шоҳ бир неча йиллар жигарпораси Сомирдан тириклайин айрилганига хафа бўлиб юриб, охири Сомирни эсидан чиқарибди. Кунлардан бир кун у хинд шоҳининг бир қизи борлигидан хабар топиб, уни ўзининг ёлғиз қолган ўғли шахзода Момирга лойиқ кўриб, хинд шоҳига элчи юборибди. Хинд шоҳининг қизи элчиларга:

— Қимки мени майдонда енгса, шунга тегаман. Агар шоҳнинг ўғли шу шартни бажарса, қаршилигим йўқ, — дебди. Подшо элчилардан бу жавобни эшитгач, ўғли Момирга: «Қалай, кучинг етармикан?» дебди. Момир кизни енгшига сўз берибди. Шоҳ бир неча кун сафар ҳозирлигини кўриб, лашкар билан Хиндистонга жўнабди. Шоҳ ўз лашкари билан бир неча ой йўл юриб, бир тоққа етибди. Шу тоғнинг ёнида бир неча кун дам олмоқчи бўлиб тўхташибди. Бир оз ором

олишгач, Момир токка чиқиб ов қилмоқчи бўлиб, отасидан рухсат сўрабди. Шоҳ ўғлига ижозат бериб, ёнига тўртта номдор паҳлавон ва юз элик сипоҳи кўшиб берибди. Момир тоғларни айданиб, шерлар, йўлбарслар билан олишиб уларни ўлдириб, ов қилиб юрганда, бир ёввойи одамнинг юрганини кўриб қолишибди. Шаҳзода Момир икки паҳлавон билан бир неча сипоҳини шу ёввойи одамни тутиб келтириш учун юборибди. Улар ёввойи одам юрган ерга бориб, айиқ терисини кийган бир одамни кўришибди. Паҳлавонлардан бири ёввойи одамга:

— Шаҳзода Момир сизни чақирди, биз билан юринг, — деб бакирибди. Сомир паҳлавоннинг бакириб гапирганидан хафа бўлиб индамабди. Паҳлавон Сомирнинг индамай турганини кўриб:

— Ҳақиқий ёввойи одам экан, келинглар, хаммамиз ҳар томондан ўраб олиб ушлаб, шаҳзоданинг олдига олиб борамиз, — дебди.

Икки паҳлавон ва бир неча сипоҳи ҳар томондан Сомирга яқинлашиб кела бошлабди. Сомир бу одамларнинг ўзига қасд қилаётганини кўриб, арча дарахтини илдиз-пилдизи билан кўчириб олиб, уларга отибди, паҳлавонлар билан сипоҳилар тил тортмай жон беришибди.

Шаҳзода Момир юборган одамлари ёввойи одам томондан ўлдирилганини эшитиб, тезда отасига бу хунук хабарни айтибди.

Шоҳ Сомир турган жойга келиб, энг кучли паҳлавонларини унга қарши қўйибди.

Сомир отсиз, курул-яроксиз, рақибларини писанд қилмай, ўртага тушган паҳлавонларни уриб, пачақлаб ташлай-верибди. То кечгача уришишибди. Кеч бўлгач, шоҳ урушни тўхтатибди. Кейин кўчма тахтига чиқиб ўтириб, йўлдан чиққан «балодан» кўп хафа бўлибди. Шу маҳалда шоҳнинг олдига шаҳзода Момир кириб:

— Мен шу ёввойи одам олдига ўзим бориб бир гаплашиб ёки бир ёқли қилиб келаман, — дебди.

Шоҳ ўғлининг гапига аввал қўнмабди, лекин шаҳзода гапида туриб олгач, жавоб берибди. Тонг отар-отмас шаҳзода Момир бир неча паҳлавонларни ёнига ҳамроҳ қилиб Сомирнинг кулбасига борибди. Сомир ҳам душманларининг аслаҳасиз келганларини қўриб, шаҳзодани ўз чайласидан нарироққа бориб кутиб олибди.

Сомир шаҳзода Момирни ва ёнидаги паҳлавонларни кулбасига таклиф қилибди. Момирни кийган кийимларидан «каттарок одам бўлса керак» деб, унинг тагига йўлбарс терисини ташлабди.

Сомирнинг бу идрокидан шахзода Момир: «Албатта шу меннинг укам бўлса керак» деб, Сомирдан ҳол-аҳвол сўрабди. Сомир ҳам ярим дев тилида, ярим Момир тушунарли тилда ўз бошидан кечирган воқеаларни айтиб берибди. Момир Сомирнинг бошидан кечирганларини эшитиб, унинг укаси Сомир эканлигига шубҳаси қолмай «дод!» деб юборибди. Сўнгра ўрнидан туриб:

— Ўша сендан тириклайин ажралиб қолган акамг, Момир менман, — деб келиб бошқатдан кучоклашиб, йиғлаб кўришибди.

Шахзода Момирнинг бу фиғонини кўзи билан кўриб, дили билан сезиб турган Сомир ҳам ўз жигари билан яна қайтадан кўришибди.

Икки ака-ука қаттиқ кучоклашиб кўришганларидан қовурғалари чакмоқ чакқандек қарс-курс қилиб овоз чиқарибди.

Шахзода Момир укаси билан кўришиб бўлгач, бир чопарини шоҳга суюнчи олишга юборибди, яна бир пахлавонни шахзода Сомир учун шоҳона кийимлар келтиришга жўнатибди. Шоҳ ўз ўғлининг топилганини эшитиб, чопарга қирқ минг тилла суюнчи бериб, ўзи бир отга миниб, бир неча юз амалдорлар билан шахзода Сомирнинг йўлига чиқибди. Шахзода Момир укаси Сомирга ҳам ўзиникидай шоҳона кийим кийгизиб, дулдул отга мингизиб, тоғ тарафдан тантана билан чиқиб келибди. Шоҳ Сомирга ўзини отиб, ота-ўғил кўз ёши тўкиб кўришибдилар.

Шундай қилиб бир неча кун зиёфатдан сўнг Ҳиндистон сафарини давом эттиришибди. Йўл юрсалар ҳам мўл юриб, тоғи-тошларни кезиб, кўлу, дарёларни кечиб, Ҳиндистонга етиб борибдилар.

Ҳинд шохи ҳам туркман шохини иззату ҳурмат билан ўз ўрдасига тушириб, бир неча кун туркман шохининг келганига зиёфат берибди.

Энди муддаога келайлик. Ҳинд шохининг кизи билан курашадиган кун етиб келибди. Майдонда икки тарафда икки денгиздек лашкар саф тортиб турибди.

Ҳинд шохининг кизи эркаклардек кийинган, бошида дубулға, эғнида пўлат жома, бир қўлида сипар, бир қўлида шамшир, ёнида баҳайбат Рустам гурзисидек гурзи, найзалар билан қуролланган, юзига никоб тортган ҳолда майдонга кириб келибди. Қизнинг бу дабдабаларини кўрган энг зўр пахлавонларнинг ҳам юраги шув этиб кетибди.

Ҳинд шохининг кизи майдонда туриб:

— Қани, узоқ эллардан келган пахлавон йигит келсин, майдонга чиқсин!.. — дебди.

Бу хитобни эшитган шаҳзода Момир ўз сафидан ажралиб чиқиб, ҳинд маликасининг рўпарасига бориб, расм бўйича бир-бирлари билан гурзиларини гурзиларига уриб кўришибдилар. Бу икки гурзидан чиққан овоз фалакка етиб, дунёга ёйилибди.

Ҳинд шоҳининг қизи билан туркман шоҳининг ўғли шаҳзода Момир икки хил майдондорлик расмларини ишлатиб, етти кечаю етти кундуз олишиб, охири, отдан тушиб, аслаҳаларини ташлаб, белма-бел курашга ўтишибди. Белма-бел олишиб курашиш ҳам уч кун давом этибди. Шаҳзода Момир чарчаб, ҳинд шоҳининг қизидан енгилишига кўзи етибди, қизга ўзининг енгилганлигини билдириб майдондан чиқибди.

Акасининг икки лашкар ўртасида ҳинд шоҳининг қизини енга олмай чиққанига шаҳзода Сомирнинг ғазаби келибди. У ҳинд шоҳининг қизига:

— Мен ҳам сенинг майдонингни кўрмоқчи бўлиб келган эдим! — дебди.

Ҳинд шоҳининг қизи бугун дам олиб, эртага Сомир билан майдонда курашмоқчи бўлибди.

Эртасига яна майдондорлик бошланиб, ҳинд шоҳининг қизи майдонга кириб келибди.

Шаҳзода Сомир ҳам дулдул отини жавлон урдириб ҳинд шоҳи қизининг рўпарасига борибди. У билан кўришиб жанг бошлабди. Ҳар иккиси жангнинг турли хиллари билан олишибди. Охири жанг яна яккама-якка ер устида курашишга ўтибди.

Шаҳзода Сомир билан ҳинд шоҳининг қизи етти кечаю етти кундуз бел ушлашибди. Охири саккизинчи куни шаҳзода Сомир ҳинд шоҳининг қизини ердан азод кўтариб ерга урай деганда, ҳинд шоҳи қизининг юзидаги ниқоби кўтарилиб кетиб, шаҳзода Сомирнинг кўзи қизнинг жамолига тушибди. Йигит бир оҳ тортиб, қизни секин ерга қўйибди. Ҳинд шоҳининг қизи Сомирдан йиқилган ҳисобланибди, кураш тамом бўлибди.

Ҳинд шоҳининг қизи ўз саройига бориб шаҳзода Сомирдан йиқилганига ва обрўсининг тўкилганига жуда хафа бўлибди. Хафачиликни тарқатиш йўлларини ўйлай-ўйлай, охири «рақиби» шаҳзода Сомирни тун қоронғи бўлгач, ҳеч кимга сездирмасдан бориб ўлдиришга қарор қилибди. Қош қорайгач, ҳинд шоҳининг қизи туркман шоҳи лашқари турган жойга кириб, шаҳзода Сомирнинг капасини қидириб топибди, эшикда турган посбонларга беҳуш қиладиган дори сепиб юборибди. Улар беҳуш бўлиб йиқилгач, пўлат ханжарини қўлга ушлаб ухлаб ётган шаҳзода Сомирнинг тепасига борибди. Шам ёруғи тушиб турган Сомирнинг юзини кўриб,

унга қасд қилган қизнинг юраги эриб, хушидан кетиб Сомир ёнига йиқилибди. Бир неча минутдан кейин ўзига келиб, секин ўрнидан туриб, ўз саройига қайтибди, энагаси орқали, отасига туркман шаҳзодаси Сомирга тегажагини билдирибди.

Ҳинд шоҳи қизининг бу сўзларини эшитиб, беҳад хурсанд бўлибди:

— Эй худо, мен ҳам ниҳоят куёвлик бўлар эканман, — дебди.

Ҳинд шоҳи туркман шоҳи билан тўй тўғрисида маслаҳатлашибди. Ҳинд шоҳи қирқ кеча-кундуз тўй-томоша қилиб, шаҳзода Сомирга қизини берибди. Тўй тугагач, туркман шоҳи икки ўғлини, келинини ва бутун лашкарини олиб ўз элига қайтиб келибди.

Подшолигида йўқолган ўғли Сомирни топиб келганини ва унга муносиб келин ҳам олиб келганини билдириб жарчи кўйибди. Юртга қирқ кун тўй-томоша берибди. Катта шаҳзода Момирни ҳам уйлантириб кўйибди. Бир қанча вақтдан сўнг шоҳ ўрнига шаҳзода Момирни тайинлаб, дунёдан ўтибди.

Шундай қилиб, ака-ука Момир билан Сомир мурод-мақсадига етибди.

МАЛИКАИ БИРМИСҚОЛ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо ўтган экан. У подшонинг яққаю ёлғиз Аҳмадбек исмли ўғли бўлган экан. Аҳмадбек ғам-ҳасратдан узокда вояга етибди. Кунлардан бир кун тушида гўзал маликани кўриб унга ғойибона ошиқ бўлиб қолибди. Шу кундан бошлаб Аҳмадбек бировга гапирмайдиган, бирон таомга қўл урмайдиган бўлиб қолибди. Унинг кеча-кундуз хилватда ётиши, ҳеч кимга гапирмаслиги баджаҳл отасининг гашига тегибди:

«Кимки ўғлимни гапиртирса, бўйи тенги зар тўкаман», — дея жар солдирибди. Бир кекса кампир подшонинг ижозати билан Аҳмадбек хузурга равона бўлибди. Кампир ҳол-аҳвол сўраб гап қотган замон, Аҳмадбек дилини очибди. Кампир воқеадан хабардор бўлиб, подшога хабар қилиб, суюнчи олгани югурибди:

— Суюнчи беринг, шоҳим, ўғлингиз гапирди. У Маликаи Бирмисқол исмли қизини тушида кўриб, унга ғойибона ошиқ бўлиб қолган экан. «Отам менн севса, шу қизга уйлантирсин, йўкса бош олиб кетаман», — деяпти. Бир эмас, минг маликага уйлантириш қўлингиздан келади, албатта, — дебди. Шоҳнинг жаҳли чиқибди:

— Маликаи Бирмисқолнинг отаси ўлгудай хасис. Йўқ,

мен ундай одам билан куда бўлмайман. Бориб айт, агар Маликаи Бирмисколни деса, мен ундай ўғилдан кечдим, — дебди.

Аҳмадбек воқеани эшитиб, паришон бўлиб, шаҳардан чикиб кетибди. Кеча-кундуз йўл юриб, бир тоғ бағрига етиб борибди. У ерда бир харсанг ёнида тик туриб ҳаёл сураётганда бир кишига дуч келибди.

— Ассалому алайкум, — деб салом берибди Аҳмадбек.

— Ваалайкум ассалом, кел, ўғлим, қандай шамол учирди. Қаердан чикиб, қаерга кетяпсан? — деб сўрабди киши.

— Эй отахон, менинг исмим Аҳмадбек, ўзим подшонинг ўғлиман. Бир куни тушимда Маликаи Бирмискол исмли гўзални кўриб, унга ғойибона ошиқ бўлиб қолдим. Сирни отамга кампир орқали билдирдим. Отам мендан норози бўлиб, юртдан қувиб юборди. Мен узок йўл юриб келиб, бу ерда сиздек кишини учратиб турибман, — дебди Аҳмадбек.

— Эй Аҳмадбек, менинг исмим ҳам Аҳмад, лақабим ўйчи. Ҳаёл суриб қуръа ташлайман ва бу дунё сирларидан вокиф бўламан.

Шундай деб Аҳмад ўйчи қуръа ташлабди.

— Эй ўғлим, ниятинг холис экан. Сен албатта муродингга етасан, — дебди. Иккалови дўст бўлишибди. Кетиш олдидан Аҳмад ўйчи яна бир қуръа ташлабди:

— Аҳмадбек, бир оз турайлик, ҳозир бизга яна бир одам келиб қўшилади, — дебди. Шу пайт узокдан бир киши етиб келиб уларга салом бериб кўришибди. Унинг кимлигини сўрашибди. Сўнгра бир-бирларига бошдан ўтган саргузаштларини айтиб беришибди.

— Эй яхшилар, менинг исмим ҳам Аҳмад, лақабим якпо, ҳар қадамда бир кеча-кундузлик йўлни боса оламан, — дебди. У ҳам Аҳмадбекнинг ахволига ачиниб ёрдам бермоқчи бўлибди. Учалови йўлга тушиш олдидан Аҳмад ўйчи яна қуръа ташлабди. Буларга яна бир одам келиб қўшилишини айтибди. Ҳақиқатдан шу заҳоти яна бир киши келиб қўшилибди. Булар бир-бир ўз ўтмишларини айтишибдилар, навбат меҳмонга келибди.У:

— Эй яхшилар, менинг исмим ҳам Аҳмад, лақабим кама-лақдор. Камон билан бир тоғнинг тошини ота оламан, — дебди. Шундан сўнг улар бир-бирлари билан ака-ука тутишибдилар. Улар маслаҳатлашиб, кенжа Аҳмадбекнинг ҳожатини чиқармоқ мақсадида Маликаи Бирмисколнинг юртига йўл олишибди. Аҳмад якпо уларни кўтариб олиб бир дақиқа ўтар-ўтмас Маликаи Бирмискол юртида ҳозир килибди... Улар шаҳарга кириб борибдилар. Маликаи Бирмискол ишқида келган қанчадан-қанча шох-шаҳзодаларнинг

қурбон бўлганлигини кўришибди. Шаҳарда пайдо бўлган бегона кишиларни кўрган подшо одамлари улардан кимлигини сўрашибди. Аҳмад яқпо бор гапни айтиб берибди ва шоҳ қизини Аҳмадбекка ўз розилиги билан беришни сўрашибди. Подшо бу хабарни эшитиб: «Ақлдан озган кишилар бўлса керак, кел, булар билан вақт ўтказмай, қонига зомин бўлмай, қайтиб келмайдиган қилиб кетказиб юборай», — деб ўйлаб, сардорларига:

— Шаҳар четида бир тоғ бор, тўғда катта ғор бўлиб, ана шу ғорда бир аждаҳо яшайди. Шу махлук ҳар йили юртимга кўп қирон солади. Агар шу офатдан мени халос этса, розиман, — деб хат битиб берибди. Аҳмад яқпо хатни ўқиб кўриб, рози бўлибди ва подшонн томошага таклиф қилишибди. Подшо бир қанча сарой аъёнлари билан тоғ бағрига йиғилишибди. Шу пайт Аҳмад камалакдор тоғнинг бир қоясини камалакка жойлаб аждар маконига қараб отибди. Аждар яшаётган тоғ тағ-туғи билан йўқ бўлиб кетибди. Подшо бу воқеани кўриб, ханг-манг бўлиб қолибди. Булардан кутула олмаслигига кўзи етган шоҳ Маликаи Бирмисколни Аҳмадбекка тўй-томошалар билан берибди ва қанча мол-дунё билан юртига кузатиб қўйибди. Улар узоқ йўл юриб Аҳмадбекнинг юртига яқин келиб қолишибди. Аҳмадбекнинг дабада билан кириб келаётгани ҳақидаги хабар отасига етибди. Отаси бу хабарни эшитиб, севиниш ўрнига хафа бўлиб, уни йўқ қилиш пайига тушиб қолибди. Золим подшо саройдагилар билан маслаҳатлашиб бир мапа¹ ясатибди, у заҳарланган бўлиб, чикқан киши ўша заҳоти ўлиши керак экан. Кейин уйига заҳарланган поёндоз солдирибди. Оёқ қўйган киши заҳарланар экан, охири ўғли ётган зах уйнинг тепасидан туйнук очдирибди. Аҳмадбекни йўқ қилиш учун чаён ташламоқчи экан. Бу сирларни Аҳмад ўйчи сезиб қолибди. Шунинг учун ҳам Аҳмадбекни аравага чиқармабди, поёндоздан юргизмабди. Улар зах уйда ухлаб ётишганда, Аҳмад ўйчи қиличини яланғочлаб тутиб турибди. Бир вақт туйнукдан каттақон чаён қилич дамига тушиб икки бўлак бўлиб кетибди. Шу пайт чаённинг бир томчи заҳари уйда ухлаб ётган маликанинг пешанасига тушибди. Буни кўрган Аҳмад ўйчи ўша заҳоти маликанинг пешанасидан заҳарни сўриб олиб туфлаб ташлабди. Шу воқеа устида Аҳмадбек уйғониб қолибди.

— Эй ака, мен сизни чин акам десам, сизнинг ниятингиз бошқа экан — деб хафа бўлибди. Иложсиз қолган Аҳмад ўйчи:

— Эй ука, мен сенга уч сирни айтаман ва биринчисини

¹ М а п а — подшонн ўтқизиб олиб юрадиган равоқ.

айтганимда тиззамгача, иккинчисини айтганимда белимгача, учинчисини айтганимда бошимга қадар тош бўлиб қоламан. Агар гапимга ишониб, мени тирилтирмоқчи бўлсанг, кун чиқар томонда бир тоғ бор, ораси уч ойлик йўл. Шу тоғнинг тагида булок бор. Ана шу булок сувидан олиб келиб бошимдан қўйганимда, ўз ҳолимга қайтаман, — дебди-да, учала воқеани айтиб берибди ва тошга айланиб қолибди. Шу кеча Аҳмад якпо йўлга тушибди, кўз очиб юмгунча сувни ҳозир қилибди ва Аҳмад ўйчининг бошидан қўйиб юборибди. Аҳмад ўйчи яна ўз ҳолига қайтибди. Тўрт оғанини бир бўлиб золим подшо билан жанг қилиб, уни тахтдан ағдариб ташлашибди, ўрнига Аҳмадбекни подшо қилиб кўтаришибди. Улар кўп йиллар даври-даврон суриб, муродмақсадларига етибдилар.

ШАҲЗОДА САЛМОН

Қадим замонда, Хоразм эли томонда бир подшо бўлган экан. Унинг бир эмас, тўрт азамат ўғли бор экан. Тўрттала си ҳам от чопишда, ўқ отишда, қилич уришда бир-биридан қолишмас экан. Саҳмон подшонинг бошқа ўғилларидан ақлли чиққан экан.

Подшонинг уч катта ўғли бир кун ўзаро маслаҳат қилишиб, вазирнинг олдига боришибди ва:

— Бизнинг ёшимиз улғайиб қолди, ўзимиз подшонинг ўғиллари бўлсак, отамиз бизни ҳали-бери уйлантирмоқчи эмасга ўхшайди. Отамизга ўзимиз айта олмаймиз, бир олдиларидан ўтиб берсангиз, — деб илтимос қилишибди.

Вазир шаҳзодаларнинг сўзини подшога бориб айтибди. Подшо ўғилларини олдига чақиртирибди:

— Ўғилларим, давлат иши билан бўлиб, сизларни уйлантиролмадим. Қани айтинглар, кимнинг қизини олиб берай? — деб сўрабди. Шунда катта шаҳзода ўридан туриб:

— Отажон, биз тўрт оғанимиз. Бироқ Салмон ҳали ёш, у ҳозирча уйланмаса ҳам бўлади. Агар бизга хотин олиб бермоқчи бўлсангиз, уч оғаямиз¹, бизга уч опая² қиз топиб берсангиз, — дебди. Подшога бу сўз маъқул тушиб, юртга совчиларни чиқарибди. Совчилар ҳамма ёқни қидириб, уч опа-сингилли жойни тополмабдилар. Шунда подшо совчиларни қўшни юртга юборибди. Совчилар қўшни юрт подшосининг уч қизи бор экан, деган даракни эшитиб, ўша подшонинг олдига борибдилар-да:

¹ Оғая — ўака-ука.

² Опая — опа-сингил.

— Подшоҳим, юртимиз подшосининг уч ўгли бор, сизнинг уч кизингизни олиш учун совчиликка келдик,— дебдилар.

Бу юртнинг подшоси рози бўлибди. Совчилар шод-хуррам бўлиб, юртларига қайтибдилар-да, подшодан суюнчи олибдилар.

Подшо ҳам ғоят хурсанд бўлиб:

— Ўғилларим билан ўзим бориб, тўй қилиб, келинларимни олиб келаман, — деб ҳозирлик кўришга буюрибди. Қиркта туяга мол-дунё юклаб, йўлга чиқишга шай бўлибдилар. Подшо маслаҳат қилиб кенжа ўгли Салмонни ўз ўрнига тахтга ўтқизиб кетибди. Салмон отасига:

— Отажон, мен бу ерда қолам, лекин сиздан иккита илтимосим бор. Бири: мана бу пичоғимни белингизга тақиб олинг, мени эсдан чиқармайсиз, иккинчиси: йўлингизда Харасмон деган тоғ бор, шу тоғнинг тагида ажойиб гулзор бор бор. Зинҳор бу боққа кирманг,— дебди.

Отаси кенжа ўғлининг шартларига кўнибди-да, ломлашқари билан йўлга тушибди. Кўп йўллар юришибди, дашт-сахроларни босиб ўтиб, келинларининг юртига омон-эсон етиб боришибди. У юртнинг подшоси қудасини, куёвларини дабдаба билан қарши олибди. Тўй-томоша бошланиб кетибди. Қирқ кеча, қирқ кундуз тўй давом этибди.

Подшо келинларини олиб, ўз юртига қайтибди. Йўлда келаётганларида бир тоғнинг этагида чиройли бир боғ кўришибди. Шаҳзодалар бир-икки кун шу ерда қолиб дам оламан, дейишибди. Подшо, кенжа ўғлининг шарти эсида турган экан, кўнмабди. Шаҳзодалар: «Отаман қариб қолибди, кичкина боланинг сўзига кириб юрибди-я», дебдилар-да, оталарининг сўзига қулоқ солмай, боққа киришибди. Подшо ҳам ноилож уларнинг орқасидан боққа кирибди. Қирган замон гумбур-гумбур овозлар эшитилиб боғнинг атрофида тошдан қилинган балаң деворлар пайдо бўлибди. Шу вақт оғзидан ўт-тутун сочиб баҳайбат бир аждаҳо етиб келибди. Аждаҳо подшога қараб:

— Бу боққа қадам қўйсин, деб сенга ким ижозат берди? — деб пиширибди. Подшо:

— Нима керак бўлса, ол, лекин бизни нобуд қилма,— деб ялинибди. Шунда аждаҳо:

— Қутулишнинг бир йўли бор, агар шаҳзода Салмонни менга берсанг, яхши, бермасанг, ҳозир ҳаммангни комимга тортаман,— деб оғзидан ўт соча бошлабди. Подшо қўрққанидан аждаҳонинг шартига кўнибди. Аждаҳо бир пиширган экан, ҳалиги боғнинг деворлари бирпасда йўқ бўлибди. Под-

шо омон-эсон ўз юртига етиб келибди. Қараса, шахзода Салмон йўқ эмиш. Қидиртириб, кенжа ўғлини ҳеч қаердан тополмабди. Қаерга кетганини ҳеч ким билмабди. Шахзода Салмонни аллақачон аждаҳо олиб кетган экан. Подшо кўп хафа бўлибди, катта шахзодаларни қойибди. Кеча-қундуз дард чекиб, охири касал бўлиб ётиб қолибди.

Энди сўзни шахзода Салмондан эшитинг:

Аждаҳо шахзодани олиб бориб, қўл-оёғига занжир солиб қўйибди. Шахзода:

— Е мени ўлдир, ё бўлмаса қўйиб юбор!— деб туриб олибди. Шахзода:

— Мен сени қўйиб юбораман, лекин бир шартим бор, — дебди шунда аждаҳо.

— Шартингни айт, — дебди шахзода.

— Борса-келмас, деган юрт подшосининг Моҳрў деган бир чиройли қизи бор. Менинг билишимча, шу қизни фақат сен қўлга тушира оласан. Қизни келтириб берсанг, шу куннинг ўзида сени озод қиламан, — дебди аждаҳо. Шахзода Салмон аждарнинг шартига қўнибди.

Шахзода Салмон йўл яроғларини шайлаб, жўнаб кетибди. Йўлда бораётган экан, қаршисидан бир нуроний чол чиқибди. Шахзода салом берибди. Чол алик олиб:

— Ҳа, ўғлим, йўл бўлсин?— деб сўрабди. Шахзода бўлган воқеаларни бир-бир гапириб берибди. Шунда чол:

— Болам, бошингга кўп мушкул иш тушибди. Лекин сен кўркма. Қидирган топади деганлар. Сен шу йўлдан кетаверасан, йўлингга учта пари учрайди. Шу парилар сенга ёрдам беришади. У париларга мендан салом айтиб қўйгин, — дебди-да, хайрлашиб кетаверибди.

Шахзода йўлга тушибди. Тоғ-чўлларни ошиб бир парини учратибди. Пари унинг кимлигини сўрабди. Шахзода бўлган гапни айтиб, чолнинг саломини етказибди. Пари:

— Бундан уч манзил нарида менинг синглим Сумбул пари туради. Шу сенга йўл кўрсатар, — деб бир тола сочини шахзодага берибди. Шахзода юриб-юриб, Сумбул парининг маконига етибди. Шахзода унга ҳам бошидан кечирганларини сўзлаб берибди. Сумбул пари ҳам бир тола сочини олиб шахзодага тутказибди-да:

— Бундан беш манзил нарида Кумуш пари деган бизнинг онамиз туради. Шунга бориб арз қилсанг, сенга мадад беради, — деб шахзодани йўлга солиб юборибди. Шахзода бир қанча йўлларни босиб, Кумуш парининг маконига етиб бориб, салом берибди. Кумуш пари алик олиб:

— Ҳой инсон боласи, бу париларнинг юртида нима қилиб юрибсан? — деб сўрабди. Шахзода бошидан ўтганла-

рини унга ҳам сўзлаб берибди. Кумуш пари ҳам бир тола сочини юлиб шахзодага берибди:

— Борса-келмас юртига яқинлашиб қолдинг. Сен йўлга тушиб кетавер, агар бирор кийинчиликка учрасанг, ана шу сочини куйдир, дарров кўмакка етиб борамиз, — дебди.

Шахзода яна йўлга тушибди. Минг азоб-уқубатлар билан чўлларни, кум саҳроларни босиб, Борса-келмас юртига етибди. Шу юртдаги бир кампирнинг уйига кириб борибди. Кампир уни ўзига ўгил қилиб олибди.

Кеч тушганда, кампир эшикларни бекитиб, тамбалаб қўйибди. Шахзода бунинг сабабини сўрабди. Кампир:

— Болам, бу шахар подшосининг бир қизи бор. Кечкурунлари канизлари билан кажавага тушиб шахарни айланади. Шу вақтда ҳеч ким кўчада қизга учрамаслиги керак. Учраган одамни қиз дорга остиради. Қанчадан-қанча одамлар қизни оламан, деб унга йўлиқиб кўрдилар, лекин қизнинг шартларини бажаролмай бекорга ўлиб кетдилар, — дебди.

— Қизнинг шарти қандай экан? — деб сўрабди шахзода.

— Унинг учта оғир шарти бор, — дебди кампир, — биринчиси: бир қоп юнгни бир урганда ерга киргизиб юбориш, иккинчиси: ўн ботмон тарикни бир таноб ерга сепиб, тупроқ билан аралаштириш ва шуни битта қўймай териб бериш, учинчиси: уч хонали уйни қиздирадиган ўтинни бир филга ортиб, тўқайдан келтириш. Уйнинг тошлари ўт бўлиб кетгунга қадар қиздириб, ўртадаги уйда, бир кеча-кундузгача чикмай ётиш. Шу шартлардан бирортаси бажарилмаса, қизнинг отаси у одамни дарров ўлимга буюради.

Эртаси куни кечкурун шахзода Салмон кампирнинг «хай-хай!» деганига карамай, кўчага чиқиб, қизни кутиб турибди. Канизлари билан келаётган қиз шахзодани кўриб, унга ошиқ-беқарор бўлибди. Шахзода Салмон ҳам қизнинг жамолини кўриб эс-хушини йўқотиб қўйибди. Қиз йигитдан унинг кимлигини сўрабди. Шахзода ўзининг кимлигини Мохрўга гапириб берибди. Мохрў:

— Энди мен сени қандай қилиб ўлимдан қутқараман? — деб кўп қайғурибди. Шахзода унга тасалли бериб:

— Сен қайғурма, шартингни эълон қилавер, худо хоҳласа, ҳаммасини бажараман, — дебди.

Эртаси куни подшо жар чакиртирибди. Жарчилар: «Шундай-шундай, подшонинг қизини фалон йигит оламан деб келибди. Бугун йигит шартларни бажармоқчи», деб шахарни айланиб чиқибди.

Одамлар йиғилибди. Қиз ўз кўшиқда томоша қилиб ўти-

рибди. Майдонга бир коп югни келтирибдилар. Шахзода париларнинг ёрдами билан халиги югни бир уриб ерга киргизиб юборибди. Кейин ўн ботмон тарикни келтириб, бир таноб ердаги тупрок билан аралаштириб юборибдилар. Шу замонок сон-саноксиз чумолилар пайдо бўлиб, бирпасда тарикни битта қўймай йиғиб берибдилар. Учинчи шартни ҳам париларнинг ёрдами билан бажарибди. Тўқайдан филга ортиб келтирилган ўтинни уч хонага ёқибдилар. Уй роса қизибди. Ўртанча уйга парилар сув тўлдириб қўйибдилар. Шахзода бир кеча кундузгача шу уйда бемалол ўтирибди.

Бутун шартлар бажарилгандан кейин подшо ноилож тўй-томоша қилиб Моҳруни шахзода Салмонга берибди. Опа-сингил парилар шахзода билан Моҳруни бир зумда ўз оналари олдига олиб келибдилар. Кумуш пари хурсанд бўлиб, уларни зиёфат қилибди-да:

— Аждаҳо сени кутиб ўтирибди. У сендан кизни тортиб олади. Хеч махлуқ унга бас келолмайди. Ундан кутулишнинг бир йўли бор. Яна ўн беш кундан кейин аждаҳо қирқ кунлик уйкуга кетади... Шу вақтда сен унинг бошига қилич урасан, бахтинг бўлса, ўлдириб, юртингга қайтасан, — деб маслаҳат берибди. Шундан кейин парилар шахзода билан Моҳруни олиб, аждаҳо турган боққа олиб бориб қўйибдилар. Аждаҳо хурсанд бўлиб:

— Мен сенга ваъда берган эдим, энди ўз юртингга кетавер, — деб жавоб берибди.

Шахзода Салмон хурсанд бўлгандай боғдан чиқиб кетибди. Аждаҳо кизни зиндонга солибди-да, ўзи қирқ кунлик уйкуга кетибди. Шахзода парилар ёрдамида қирқ газ келадиган боғ деворидан тушиб, аждар ётган ерга борибди. Қараса, аждаҳо ухлаб ётган эмиш. Шахзода Салмон қиличини ялангочлаб аждарнинг бошига қайта-қайта солибди. Аждарнинг боши бўлак-бўлак бўлиб кетибди. Одам боласи мақсадига етибди, эл-юрт аждаҳо балосидан кутулибди.

Шахзода Салмон Моҳруни зиндондан кутқариб омон-эсон ўз юртига етиб борибди. Отаси ўлим тўшагида ётган экан. Шахзодани кўриб, ўзида йўқ суюнибди.

— Дарров юртга тўй берилсин, — деб буйруқ берибди. Яна қирқ кеча-қирқ кундуз тўй-томоша қилиб, мурод-мақсадларига етибдилар.

БЕКТЕМИР БОТИР

Қадимги замонда Фарғона томонда Одилхон деган бир подшо ўтган экан. Унинг қирқта хотини бўлган экан. Бир-

кам қирқ хотинидан биркам қирқта ўғил кўрган экан. Бир кун подшо чўл-биёбонларда кийик овлаб юрганда бир кўрғонга бориб қолибди. Сувсаб, шу кўрғондан бир коса сув сўраб ичайин деб чақирса, рўмолини кия ёпишиб бир қиз эшик олдига келиб овоз берибди. Подшо қараса, жамоли осмондаги тўлган ойдек, ўн саккиз ёшлардаги чиройли бир қиз эмиш. Подшо қиздан бир коса сув сўраб олиб ичибди. Овдан қайтиб бориб, кўрғонга одам юборибди: «Бориб билинглар, бу кўрғон кимнинг кўрғони. Қизнинг ота-онаси билан гаплашинглар. Қизини бизга хотинликка берсин. Агар яхши гапга кўнмаса, қизни тортиб олиб келинглар!»

Подшонинг одамлари кўрғонга етиб боришибди. Уларга бир қария пешвоз чиқибди. Бу чол камбағал экан, қизи ва хотини билан шу жойда яшаб кийик, тулки, бўри овлаб терисини сотиб тирикчилик қилар экан. Чолга: «Биз Одилшоҳнинг одами бўламиз. Совчи бўлиб келдик. Қизингизни подшога берасиз, бўлмаса, зўрлаб олиб кетамиз», дейишибди. Чол кампирининг олдига кириб маслаҳатлашибди: «Агар бермаймиз десак, зўрлаб олиб кетади. Ўзимизни зиндонга солади. Ундан кўра, берайлик!..» деб, подшонинг одамларига розилик билдиришибди. Подшо тўй-томоша билан қизни саройга олиб кетибди. Одилшоҳ бу хотинидан бир ўғил, икки қиз кўрибди. Ўғлининг отини Бектемир қўйибди. Шу билан Одилхоннинг ўғиллари қирқта бўлибди. Бошқа ўғилларига қараганда Бектемир шерсавлат, баҳодир тахлит йигит бўлиб ўсибди.

Бир кун Одилшоҳ қирқ ўғли билан овқатланиб ўтириб: «Ўғилларим қирқ йигитнинг ўрнини босадиган, душман босиб келса, майдоннинг бир томонини оладиган бўлиб қолишибди. Энди буларни жангу жадал ишларига ўргатайин!» — деб кўнглидан ўтказибди. Шундан кейин подшо тўхсобасини чақириб, болаларга от миниб, тирандозлик, қиличбозлик, ишқилиб жангчига нимаики хунар керак бўлса, ҳаммасини ўргат, дебди. Тўхсобалар подшонинг қирқ ўғлига уруш хунарини ўргатишибди, аммо ўттиз тўққиз ўғли пандавокилик қилиб, ҳеч нарса ўрганолмабди. Улар: «Биз подшозодалар бўлсак, бундай ишларнинг бизга нима кераги бор», деб юраверишибди. Тўхсобалар буларнинг қилиғини оталарига айтишдан кўрқибдилар. Аммо Бектемир уруш хунарларини яхши ўрганибди.

Бир кун подшо тўхсобадан болаларининг хунарни қандай ўрганаётганликларини сўрабди. Тўхсоба: «Яхши» дебди. Шунда подшо ҳамма амалдорларини чақирибди. «Эртага ўғилларим қирқ қулоқли олтин соққани ирғитишади, кўриб томоша қиласизлар!» дебди. Подшо Бектемир кичкина, деб

биркам кирк ўглини майдонга чиқарибди. Амалдорлар ҳам томоша қилгани келишибди. Шунда подшонинг биркам кирк ўгли бирин-сирин келиб, соққани ушлаб, кўтариб олиш у ёқда турсин, лоақал жойидан кимирлата олмабди. Подшо изза бўлибди. Подшо хафа бўлганича авгон боғига бориб ҳеч кимга кўринмабди. Бектемир отасининг боғда хафа бўлиб ётганини эшитиб борибди. Бектемир қараса, отаси жуда хафа эмиш:

— Э отажон! Арслондай кирқта ўғлингиз бўлса-ю, нимадан ҳам тортиб хафа бўласиз? — дебди. Подшо:

— Биркам кирк ақангнинг арслонлигини кўрдим. Арслонлик у ёқда турсин, биркам кирки йиғилиб, битта сичқоннинг бурнини қоната олмайди! — дебди. Бектемир:

— Нима бўлди, айтинг? — дебди. Отаси:

— Биркам кирк ақанг нима қилди-ю, сенинг қўлингдан нима келарди, — дебди. Бектемир отасига: «Хафа бўлишингиз сабабини айтинг!» деб қистай берибди. Одиҳон подшо, биркам кирк ўгли кирк кулоқли соққани ўйнай олмаганини, ўзи амалдорларининг олдида ўсал бўлганини айтиб берибди.

Бектемир бу гапни эшитиб, хафа бўлиб, юраги жўш урибди. Отасининг олдидан чиқиб, тўппа-тўғри майдонга борибди-ю, бор кучини тўплаб туриб, кирк кулоқли олтин соққани даст кўтариб осмонга ирғитиб юборибди. Соққа учиб, отасининг ўрдасига бориб, равоғига тегиб, пачоқлаб ўтибди. Бектемирни ҳеч ким пайкамай қолибди. Шу онда подшонинг одамлари югуриб бориб, подшога:

— Э тақсир олам! Сиз қилдирган кирк кулоқли олтин соққа учиб келиб ўрдангизга тушди, равоғингизга тегиб синадирди, аммо соққани ким отганини ҳеч ким билмайди, — дейишибди.

Бу гапни подшо эшитиб хайрон бўлибди ва шаҳарга жарчи чакиртирибди: «Қимки шу соққани отган бўлса, келиб олиб кетсин!» Ҳеч ким: «Мен отган эдим», деб келмабди.

Шу шаҳарда олғир ўғри бор экан. Совғага кизқиқибди-ю, подшонинг олдига бориб:

— Тақсир! Соққани мен отган эдим! — дебди. Подшо:

— Агар сен отган бўлсанг, олиб кет! — дебди. Ўғри:

— Хўп, тақсир! Ҳозир беадабчилик бўлмасин, эртага, сиз йўғингизда келиб олиб кетаман, — дебди. Подшо:

— Йўқ, ҳозир олиб кет! — дебди. Ўғри подшони алдай олмай, юрагига ваҳима тушиб, энди ўлдим, деб ўйлаб: — Тақсир! Бўлмаса, битта арава олиб келай, — деб, қочмоқчи бўлибди.

— Соққани отган одам ўзи кўтариб олиб кетаверади. Ҳозир кўтариб олиб кет! — дебди подшо.

Ўғри келиб, соққани жойидан жилдира олмабди. Шунда подшо: «Сен мени алдадинг!» деб, ўғрини ўлимга буюрибди. Ўзи яна боғига қайтиб кетибди. Бектемирнинг отасига раҳми келибди: «Айтмасам, отам ҳам чекиб, касал бўлиб қолмасайди!» деб бориб, отасига соққани ўзи отганини айтибди. Отаси ишонмабди: «Акаларнинг отолмаган соққани сен отолармидинг?!» —дебди. Шунда Бектемир, ўрдага бориб, соққани кўтариб, у қўлидан бу қўлига олиб, ўйнаб, отасининг олдига олиб келибди.

Одилхон подшо Бектемирнинг бу ишини кўриб, ундан хурсанд бўлиб, хафачилиги тарқабди. Ўғлининг пешанасидан ўпибди ва соққани шаҳар майдонида ўйнаб кўрсатгин, дебди. Бектемир соққани кўтариб, ирғитибди. Бир кампир ҳовлисида чарх йнгириб ўтирган экан, соққа бориб кампирнинг оғзи билан чархнинг паррагини учириб кетибди. Бектемир ботир соққани излаб кетаётган экан, бир ҳовлидан кампирнинг йнглаб, қарғанаётганини эшитиб қолибди. Бектемир ботир тўхталиб қулоқ солса, кампир:

Жувон ўлгур етимча,
Чархимни қилдинг парча!
Чархим синса, гўрга-я,
Бир лабимдан айрилдим!
Оқбилакка етмасдан,
Сен ҳам бўлгин, мендайча,

деб, йнглаётганмиш. Бектемир ботир бу гапни эшитиб, кампирнинг олдига кириб: «Нима деяпсиз, она?!» — дебди. Кампир:

— Болам! Қирқ қулоқли соққанг келиб, чархимни сипдириб, бир лабимни учириб кетди. Ботир бўлсанг, кучингни мендай мунглюкка кўрсатмай, бориб Миср подшосига кўрсатсанг-чи! — дебди. Бектемир кампирдан сўрабди:

— Нимага ундай деяпсиз, она? Очикроқ айтинг! — дебди. Кампир болага:

— Миср мамлакатига Шавкат деган подшо бор. Унинг Оқбилак деган кизи бор. Жамоли осмондаги ойдан ўтади, икки кўзи оҳунинг кўзидан қоралик қилади. Ҳозир камолга етган, неча-неча ошиқлар унинг йўлида қон ютган. Шердай савлатинг, арслондай кучинг бор. Бориб Оқбилакни олиб келсанг-чи! — дебди.

Бектемир ботир кампирдан бу гапни эшитибди-ю, Оқбилакка ғойибона ошиқ бўлибди, соққасига ҳам қарамай, уйига қайтиб бориб, кўкрагини захга бериб ётибди. Подшо

Ўғлини йўқлатса, унинг қоронғи хонага кириб ётганини айтишибди. Кириб аҳвол сўраса, айтмабди. Онасига ҳам айтмабди. Кундан-кунга ранги кетаверибди. Подшо: «Ҳар ким Бектемирни гапга солиб, унинг юрагидати дардини билиб берса, бир мис товоқ тилла бераман», — дебди. Ҳамма одамлар кириб гапга солибди, бўлмабди. Охири бояги кампир келиб: «Мен гапиртириб, билиб бераман!» — дебди. Кампир Бектемирнинг олдига кирса, у бағрини захга бериб ётган экан. Кампир:

— Болам, тур энди! Сенинг дардингни мен биламан. Отанг айтганингга кўнади. Оқбилак мамлакатига жўнайсан. Отангдан боқувда ётган Тарлонбўз отини сўрагин! — дебди. Йигит кампирнинг гапига рози бўлибди. Кампир чиқиб, подшога:

— Э, подшоҳи олам! Ўғлингиз Миср подшосининг кизи Оқбилак ойимга хуштор бўлибди. Юрагида ишқ дарди зўр. Отам ижозат берса, бориб Оқбилакни олиб келсам, деб айтди. Агар ижозат бермасангиз, боладан ажраб қоласиз, — дебди. Подшо кампирга бир мис товоқ олтин бериб, хурсанд қилиб жўнатибди.

Подшо ўғлининг нима сабабдан бетоб бўлганини билгач, Мисрга бориб, Оқбилакхонни олиб келиш учун ўғлига қирқ йигитни ажратибди. Бектемир ботир: «Мен ўзим якка бораман! Қирқ йигитнинг кераги йўқ!» — дебди. Шунда Одилхон яхши отни ясатиб эгарлатиб, жуганлатиб, неча отга олтинкумуш орттириб берибди. Бектемир бу нарсаларни ҳам олмабди. Отаси:

— Э болам! Нимага бундай қиласан? — дебди. Бектемир:

— Э ота! Агар менни фарзандим, деб суйсангиз, бу нарсаларни кўйиб, менга Тарлонбўз отингизни беринг! — дебди. Отбоқарлар Тарлонбўзни қашлаб, супуриб, ёлу думини тараб, устига зарбофдан ишланган терлик тўқимни, устидан тилло эгарни босиб, айилни маҳкам тортиб, тилло қуюшқон, тилло умилдирикни тақиб, етаклаб чиқишибди.

Бектемир ботир ота-оналари, ака-укалари билан хайр-хўшлашибди. Ўзи кириб ётган хужранинг шипига бир қилични осиб қўйиб: «Агар шу қиличдан қон томса, Бектемир ўлди денглар ва азамни тутинглар. Агар қон томмаса, Бектемир саломат, ер юзида юрибди, денглар!» — дебди. Ок фотиҳа олиб, йўлга тушмоқчи бўлибди. Шунда Бектемир ботирнинг икки сингилчаси: «Дод, ака! Бизни ташлаб қаерга кетяпсиз? Бизни ҳам олиб кетинг!» деб додлашибди. Бектемир:

— Мен сизларга ғамзапаранг қўйлак, тилла тароқ олиб

келгани кетяпман. Тездан қайтиб келаман, — деб сингилларини алдаб жўнабди.

Бектемир ботир шаҳардан чиққунча юрган жойлари билан, кўчалар, дарахтлар билан хайрлашиб, шаҳар дарвозасидан ташқарига чиқибди-да, отига:

Кулок солгин сўзимга;
Камчи урдим човингга,
Жабр қилдим жонингга,
Оқбилак ойим шаҳрига
Ўн икки ойлик йўли бор,
Олти ойлик чўли бор.
Соғ бориб, саломат қайтайлик,
Отам Одилхон шаҳрига!

деб, отнинг човига қамчини қаттиқ солибди. Қамчи отнинг жон-жонидан ўтиб кетибди, бир кишнаб, қанот боғлаб осмонга учибди. От осмонда уч кечаю уч кундуз учиб, Миср мамлакатига бориб, бир кўкаламзор ерга кўнибди. Бектемир отдан тушиб, эгар-жабдукни олиб, серўт бир жойга беркитибди. Тарлонбўзни силаб:

Мен кетурман ёрим излаб,
Сен қолурсан энди бўзлаб.
Оқбилакман мен қайтгунча
Саломат бўл, йўлни кўзлаб!

деб, Тарлонбўзни чаманзорга ҳайдаб юборибди. Ўзи қамчинни хуржунга солиб, хуржунни елкага осиб, секин кетаверибди. Отни якка ташлаб кетишга кўнгли бўлмаб, отидан хаёлини узолмай, яна орқасига қайтибди. Назаркарда Тарлонбўз ботирнинг қайтиш сабабини билиб, тилга кириб, Бектемирга қараб шундай дебди:

Кўнглингни бўлмагин, хоним!
Насиб этсин Оқбилак ёринг
Ўғрига ўзим ушлатмасман,
Бўрига асло тишлатмасман.
Бориб, ёринг билан келсанг,
Қанот бойлаб тез учарман.
Боравер ёрингга, жон бегим!

дебди. Бектемир ботир Тарлонбўздан бу гапларни эшитиб, кўнгли таскин топиб, хотиржам жўнабди.

Бектемир ботир йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Бир шаҳри азимга кириб борибди. Шаҳарда ҳеч кимни та-

нимаиди, каерга бориб кўнарини билмаиди. Бир кампир да-
рахт соясида саватда хурмо сотаётган экан. Бориб кампирга:

— Э, она? Менга бир тўйишлик хурмо беринг! — дебди.
Кампир қараса, шахзодалардек бир йигит. Аммо бу шахар-
нинг одамига ўхшамаиди. Саватни ботирнинг олдига суриб
кўйиб:

— Тўйганингча е, болам! — дебди. Бектемир ботир хур-
модан тўйганича еб, кампирнинг кўлига бир тилло берибди.
Кейин кампирга:

— Она! Сиз кетгунча шу жойда бир ухлаб олайн, —
деб, хуржунини бошига кўйиб ухлаб қолибди. Кампир хур-
мосини сотиб бўлиб, кеч кирганда йигитни уйғотибди ва:

— Мусофирга ўхшайсан. Кўноғинг қаерда? — дебди.
Бектемир ботир:

— Э она! Мен бугунгина келдим. Борадиган жойим йўк.
Агар бир-икки кунга кўнок берсангиз, сизникига бориб тур-
сам, — дебди. Кампир рози бўлиб, уйга бошлаб кетибди.
Эрта билан Бектемир ботир кампирга бир тилло, кечкурун
яна бир тилло бериб: «Бу бугунги харажат учун, она!» деб-
ди. Кампир хурсанд бўлиб, югуриб-елиб хизматни қилибди.
Орадан уч кун ўтгач кампир нонуштадан кейин, йигитдан:

— Болам! Сўраганинг айби йўк. Сен қаердан ва нима
иш билан келдинг? — деб сўрабди. Бектемир ботир:

— Э' онажон, мен Фарғона мамлакатидан бўламан.
Шавкат Подшонинг қизи Оқбилак ойимнинг таърифини
эшитиб, ғойибона ошиқ бўлиб, ёримнинг лоақал қорасини
кўрармикинман, деб келдим. Сиз билан она-бола бўлдик.
Сизга кўлимдан келганча хизмат қиламан, сиз Оқбилакхон
билан кўришиш йўлини айтинг, — деб, бир ҳовуч тиллони
кампирнинг олдига жаранглатиб тўкибди. Кампир:

— Шавкат подшо бир ойга шикорга жўнаб кетган. Оқ-
билак унинг ўрнига подшоликни бошқариб турибди. Агар
сен унга шайдо бўлсанг, ихлос билан ҳаракат қилсанг, унга
етасан. Оқбилак ҳар жума кuni қанизақлари билан Эрам
боғига сайру томошага чиқади. Сен аттор бўлиб, боғ олди-
дан ўтасан. Оқбилак, нарсаларингни кўриш ниятида чиқади.
Шунда кўрасан, арзи-додингни айтасан. Энди сен бозорга
чикиб, атторлик моллардан сотиб олгин. Мен бир фолбин
бўлиб бориб, Оқбилакка фол очиб, кўнглини сенга мойил
қиламан, — дебди.

Бектемир ботир хуржунини елкасига илиб бозорга бо-
рибди. Бир заргар билан гаплашиб: «Менга маликалар та-
қадиган сирға, узук, билагузук, тилло гажак, тилло тумор,
тилло тароқ ясаб беринг!» деб, хуржунидаги тилло, қумун-
лардан олиб берибди. Заргар ишга киришибди. Бектемир

ботир атторликка борибди. Атторлардан оқсакич, қорасакич, гулвута, атир, упа-элик, анбар сотиб олибди. Ўзига кийим-бош ҳам олиб, уйига қайтиб борибди.

Кампир бошига чодирини ёпиниб, Оқбилак оймнинг ўрдасига борибди. Шу куни Оқбилакхон каппизаклари билан ҳаммомдан келаётса, ўрда эшигида бир кампир ўтирганмиш. Қизлардан бирига:

— Бориб, кампирдан сўра-чи, нима иш билан келди экан! — дебди. Қиз бориб:

— Ҳа, она! Бу ерда нима қилиб турибсиз, — дебди. Кампир:

— Айланай қизим! Мен фолчи бўламан. Маликага бир фол очиб қўяй деб келган эдим, — дебди. Қиз қайтиб бориб:

— Кампир фолчи экан. Маликага фол очгани келдим, деяпти, — дебди. Оқбилакхон:

— Ундай бўлса, ўрдага олиб киришлар, — дебди.

Кампирни қизлар ўрдага бошлаб киришибди. Оқбилак ойм:

— Қани, она! Бир фол очинг-чи!.. — дебди. Кампир: Оқбилак оймнинг ўнг қўлидан ушлаб, фол кўрибди:

— Айланай оппоқ қизим!

Бахтингдан очайми?

Толенгдан очайми?

Бахтингдан очсам:

Бахтинг улуг.

Толенгдан очсам:

Толенг баланд..

Аммо юрагингда дардинг бор, таъбинг хира. Хафа бўлма, болам! Кўпи билан бир ҳафта ичида ёругликка чиқасан! Сенга кўп йигитлар ошиқ экан, аммо бир ганиминг бор экан, сени ўз тенгинг билан қовуштиришга ўша ганим доим тўсқинлик қилар экан. У ганим отангми, онангми ё бирор қариндошингми, буни фолим айтмаяпти. Аммо сенга бир вафодор шаҳзода йигит ошиқ бўлибди. Фолимнинг айтишига қараганда ўша йигит сенга бир савдогар йигит бўлиб учрайди. Умрингни бекорга ўтказма, ким вафодордик кўрсатса, ундан қолма, омин, аллоҳу акбар!.. — деб, кампир фолни тугатибди.

Оқбилакхон: «Кампир кўнглимдагини тоғди!» — деб, бир ҳовуч тилло берибди. Оқбилак оймдан кейин қизлар ҳам: «Онажон! Бизга ҳам фол очиб қўйинг?» — дейишибди. Кампир уларга ҳам фол очиб, тилло тангаларини олиб, ҳақ-

ларига дуо қилиб, хайрлашиб, ўрдадан чиқиб кетибди. Орадан уч кун ўтгач кампир Бектемир ботирга:

— Бугун Оқбилак ойим Эрам боғига сайр-томошага чиқади. Боргин! — дебди.

Бектемир ботир кийимларини алмаштириб, хуржунни елкасига солиб, дарё ёқасидаги Эрам боғига жўнабди. Эрам боққа етиб қараса, боғнинг нариги чети кўришмасмиш. Бектемир ботир боғнинг атрофида айланиб юриб:

Атторману атторман,
Тилло тарок сотарман,
Шамшод тарок менда бор,
Келинг қизлар, олинг қизлар
Усма-сурма менда бор!

деб кичкираверибди. Бу товушни Оқбилак ойим эшитиб:

— Қизлар! Бориб қаранглар-а, кўчада биров бир нарсалар деб кичкиряпти. Ким экан, билиб келинглар! — дебди.

Қизлар чопқиллашиб кетишибди. Боришса, бир ёш аттор йигит. Қизларни кўриб:

Оппок, ошпок, ой қизчалар,
Бели хипча, нозикчалар!
Оқбилакхондай ёрим бор,
Ерга лойиқ молим бор;
Мушки анбар, хушбўй атир,
Тилло узук, тарокчалар,
Тилло ойнак, балдоқчалар,
Упа, элик, туморчалар...
Келиб кўринг, менда бор,

дебди. Қизлар атторнинг атрофини ўраб, нарсаларини кўра кетишибди. Биттаси чопқиллаб бориб, Оқбилак ойимга атторнинг гапларини айтиб: «Юринг, опа! Атторнинг молларини кўринг. Ёқтирганингизни олинг!» деб қистабди. Оқбилакхон ойим битта-битта қадам ташлаб, боғ эшиги ёнига келибди.

— Аттор йигит! Нималарингиз бөр? — деб сўрабди у. Аттор бояги гапларини такрорлаб, нарсаларини ерга ёзиб ташлабди. Бир жуфт тилло билагузук, бир жуфт олтин сирга, тилло туморча, тилло узукни Оқбилакхонга: «Мана бу молларни сизга атаб олиб келганман!» деб узатибди. Оқбилак ойим бундай қараса, аттор қадди-комати келишган, кўриниши жуда ҳам истарали жонон бир йигит экан. Қўлидаги нарсаларни энди олмоқчи бўлганда шабада эсиб, қизнинг юзидаги ниқобини кўтарибди. Бектемир ботир унинг

ўн тўрт кунлик тўлган ойдек юзини кўриб: «Ох!» деб, йикилибди. Малика: «Фолбин айтган вафодор ёр шу бўлса керак!» деб хаёлидан ўтказиб-да, кизларга Бектемир ботирни кўтартириб, Эрам боғига олиб кириб, гуллар орасига, олтин сўрига ётқизиб, юзига сўв сепибди. Аттор сал ўзига келгач, Окбилакхон олтин косада шарбат қуйиб унга тутибди. Бектемир ботир шарбатни ичиб, ёрининг хуснижамолига масту аласт бўлиб ўтирди. Малика сўрабди:

— Э гўзал йигит! Сиз қайси боғнинг гулисиз, қайси чаманнинг булбулисиз? Бу жойларга қандай адашиб келиб қолдингиз.

Бектемир ботир ўзининг кимлигини, Окбилак оймга гойибона ошиқ бўлиб келганини айтиб берибди. Окбилак йигитни баланд кўшкига олиб чиқиб, олдига ноз-неъмат, кимиз, шаробларни қўйиб зиёфат қилибди. Шу зайлда бир ҳафта ўтибди.

Бир ҳафтадан кейин Бектемир ботир:

— Худо иккимизни бир-биримизга атаган экан. Энди бу ердан қочайлик. Мен сизни ўз юртимга олиб кетайин. Фалон чаманзорда отим бор. Мен отимнинг олдига бориб, тайёрланиб тураман. Сиз етиб борасиз! — дебди.

Иккиси гапни бир жойга қўйишибди. Бектемир ботир кампир билан хайрлашибди. Қолган тилло-кумушни унга бериб, ўзи отининг олдига борибди. Борса, оти ўтлаб юрган экан, эгаси келганини билиб, югуриб келибди. Бектемир ботир отни қашлаб, супуриб, ёл-думини тараб, эгарлаб, жуғанлаб, тайёр бўлиб турибди.

Окбилак ойм бўлса, кизларни тўплаб, уларга ёри билан кетаётганини айтиб: «Мен сизлардан розиман. Сизлар ҳам мендан рози бўлинг! Ўлмасак, бир куни яна кўришармиз, топишармиз!» — деб, уларга катта-катта инъом-эхсонлар берибди. Қизлар: «Малика! Бизни ташлаб кетасизми?!» — деб йўғлашибди. Окбилак ойм сахар чоғида эркакча кийниб, отда чаманзорга етиб келибди.

Бектемир ботир: «Бу отни қолдирайлик! Менинг отимга миниб тез кетайлик десам, ёрим кўнглига қаттиқ олмасин!» — деб Окбилак оймнинг кўнглига қараб, икки отда жўнашибди. Дам олмай, ухламай, қирқ кечаю қирқ кундуз йўл юришибди. Бир жойга бориб чарчаб, отдан тушиб, чодир тикиб, дам олмоқчи бўлишибди. Шунда Бектемир ботир Окбилакка:

— Мен ухласам, қирқ кечаю қирқ кундузгача уйғотмай-сиз, башарти бирор ходиса бўлса, товонимга игна тиксангиз уйғонаман, — деб ёрининг тиззасига бош қўйиб, ухлаб қолибди. Орадан бир қанча кун ўтибди. Бир вақт чодирнинг

ёнига биров келибди. Оқбилак ойим юраги така-пука бўлиб кулоқ солиб турса, ҳалиги одам:

— Қиз ўғриси! Чик чодирдан! -- дебди. Оқбилак ойим кўркиб кетибди. Ерининг товонига игна санчишга кўнгли бўлмабди. Ноиложликдан йиғлаб юборибди. Ташқаридан бояги киши: «Тез чик!» деб кистай берибди. Шунда Оқбилак ойим: «Қани, ўзим чиқайин-чи!» деб, ўрнидан турган экан, этагидаги ёши Бектемир ботирнинг юзига тўкилибди. Бектемир ботир чўчиб уйғониб:

— Нима гап?— деб сўрабди. Оқбилак ойим:

— Кетимиздан отамнинг одамлари етиб келди, «ташқари чик!» деб кистаяпти!— дебди. Бектемир ботир:

— Э маликам, сира ғам еманг! Ўзим майдонга чиқман!— деб, яроғини тақиниб, Тарлонбўзни миниб, бориб қараса, кизнинг отаси Шавкат подшо сон-саноксиз аскар билан изидан қувиб келибди. Ботир: «Мана, мен келдим! Бирма-бир олишамизми, ёки отишамизми?» дебди. Душман: «Отишамиз!»— дебди. Шунда ботир: «Бўлмаса, аввал сизлар отинглар. Кейин мен отаман!»— дебди. Подшонинг аскарлари Бектемир ботирга қараб камон ота бошлашибди. Ўқлари тугабди. Аммо бирортасининг ҳам ўки унга тегмабди. Ботир: «Навбат энди менга келди!» деб, душманга қарата ота бошлабди. Ўки зое кетмай тегаверибди. Подшонинг ҳамма аскарлари ўлиб, битта ўзи қолибди. Бектемир ботир Оқбилакдан:

— Отангиз олиб келган аскарнинг ҳаммаси ўлиб бўлди. Отангизнинг якка ўзи қолди. Уни нима қиламиз?— деб сўрабди. Малика, ихтиёр ўзингизда, дебди.

Бектемир ботир: «Бир кишининг қўлидан нима келарди! Қайнотани ўлдириш яхши эмас! Ҳар ҳолда ота эмасми? Фарзандидан умидини узмай, бир кун эмас, бир кун яраш йўлини тутар» деб, подшони ўлдирмай чодирни йиғиштириб, отларига миниб, жўнашибди. Йўл юришибди, йўл юрсалар ҳам мўл юришибди. Яна бир жойга бориб, отдан тушиб, чодирни қуриб, дам олиб ўтиришибди.

Қиз билан йигит йўлга тушганда Оқбилакнинг отаси Шавкат подшо ҳам пойлаб, қорама-қора келаётган экан. Қиз билан йигит тўхтаганини кўриб, отидан тушиб, оёқ учида аста-аста юриб, чодирга яқин келибди. Тиркишдан Бектемир ботирнинг юрагини мўлжаллаб ханжар ирғитибди-да, қочиб қолибди. Ханжар ботирнинг юрагига санчилибди. Шунда Оқбилак ойим:

Бог ичидан танлаб олган
Тоза райҳонимдан айрилдим!

деб йиглабди. Тарлонбўз келиб, Бектемир ботирни ҳидлаб, кишнаб юборибди. Қиз йиглаб-йиглаб, ботирни кўмибди.

Оқбилак ойим кейин Тарлонбўзга миғибди ва: «Э жонивор! Ота юртига бормоқ мен учун ҳаром! Энди ёримнинг шаҳрига олиб бор! Ерим ўйнаб ўсан жойларга гули райҳон экиб, сув қуйиб, умримни ўша ерларда ўтказай!»— дебди. От кизни кўтариб, Одилхон подшонинг шаҳрига — Фарғона мамлакатига қараб учибди.

Бектемир ботир Тарлонбўзни миғиб, Миср мамлакатига жўнаб кетгандан кейин, унинг ота-оналари:

Юрагимизнинг чегаси,
Қирк ўғилнинг сараси,
Қачон кўринади қораси?

деб, икки кўзлари унинг йўлида интизор экан. Подшо: «Ўғлим агар қиличимдан қон томса, менинг ўлганим, деган эди», деб, бир одамни қиличнинг ёнига посбон қилиб қўйган экан. Бир вақт қиличдан қон томибди. Бу хабарни эшитиб, ҳамма: «Шундай ботир оламдан ўтдими? Хай аттанг, ёш кетди»— деб хафа бўлишиб, йиглашиб, аза тутишибди. Шунда Тарлонбўз учиб келиб, ўрдага тушибди. Устида Бектемир ботир йўк, бир гўзал малика ўтирганмиш. Бектемир ботирнинг икки синглиси кўзида ёш югуриб бориб:

— Акам қани?— деб сўрабди. Шунда малика:

— Акангиз келади!— дебди. Қизлар:

«Аканг келади» дегунча,
«Аканг ўлди!» десанг-чи!
Хумор-хумор кўзига
Тупроқ тўлди десанг-чи!
Қалам-қалам қошини
Бургут тешиди десанг-чи!

деб йиглашибди. Шунда Оқбилак ойим: «Дод!» деб отдан ўзини ташлаб, қизларни бағрига босибди. Ботирнинг ота-онаси, ҳамма яқинлари дод-вой солиб йиглашибди. Одилхон подшо, Оқбилак ойимдан ҳол-аҳвол сўрабди. Оқбилак ойим бўлиб ўтган воқеаларни подшога айтиб берибди. Шунда подшо: «Ўғлим чўлларда ғариб мазор бўлиб қолмасин. Бориб, мурдасини олиб келиб, ўрдамга кўмдирайин!» деб, қанча одамлари билан Бектемир ботирнинг қабрига қараб жўнабди. Қабрга етиб боришибди, жасадни қовлаб олиб, унинг кўзларини силаб йиғлай беришибди.

Шу пайт бир мўйсафид пайдо бўлибди:

— Э биродар! Дунёда ким ўлмайди, ҳамма ўлади. Қирқта ўғлингдан биттаси ўлса, ўлибди-да. Биркам қирқта бор-ку!

Шунга шукур қилсанг-чи!— дебди. Подшо бошини кўтариб: — Биркам қирқта ўғлим шу бир ўғлимнинг тирноғига ҳам арзимаydi. Ҳаммасидан ҳам шу ўғлимга ихлосим баланд эди!— дебди.

Мўйсафид кўлини очиб:

— Ихлосинг мадад бўлиб, муродингга ет!— деб фотиҳа ўкибди. Шу замон Бектемир ботир: «Мен узоқ ухлаб қолибман» деб, ўрнидан турибди. Одилхон-подшо қирк кеча-кундуз тўй-томоша қилиб берибди. Бектемир ботир билан Оқбилак ойим муроди мақсадига етибди.

ДОНИШМАНД ЙИГИТ

Қадим замонларда бир подшо ўтган экан. Подшо ҳукм чиқаришда гуноҳкор ва гуноҳсизларни чек ташлаш йўли билан аниқлар экан. Гуноҳкор деб топилган одамни подшо ўз олдига чақириб бир қутини кўрсатар экан. Унинг ичида иккита қоғозга, бирига «ўлим», иккинчисига эса «озодлик» деган сўзлар ёзилган экан. Гуноҳлари қай даражада бўлишидан қатъи назар шу қоғозлардан биттасини олар ва унда ёзилган ҳукм ижро этилар экан. «Озодлик» деган қоғозни олса, озод бўлар экан. «Ўлим» деган қоғозни олса, ўлимга ҳукм қилинар экан.

Кунлардан бир кун ҳасадгўйлардан бир нечтаси тўпланиб, бир донишманд йигитни подшога гуноҳкор қилиб кўрсатишибди. У йигитнинг душманлари қутидаги иккала қоғозга ҳам «ўлим» деган сўзни ёзиб, солиб қўйган эканлар. Бу сир-асрордан донишманд йигитнинг дўстлари хабардор бўлиб қолишибди ва йигитни огоҳлантиришибди.

Подшо одати бўйича гуноҳкорни чақириб, қутидан қоғозлардан бирини олишни буюрибди. Донишманд эса қоғозлардан бирини кўлига олибди-ю, ютиб юборибди. Подшо эса қутидаги қолган қоғоз орқали ҳукмни билишга қизиқиб, қутини очиб қараса, унда «ўлим» деган ҳукмли қоғоз қолибди.

Подшо йигит ютган қоғозда «озодлик» деган ҳукм бўлса керак, деб гуноҳсиз донишмандни озод қилиб юборибди. Донишманд шундай қилиб ақл-заковат билан ўлимдан қутулиб қолган экан.

ХУРШИД БИЛАН ЛАЙЛО

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир замонларда Миср мамлакатада бир подшо ўтган экан. Унинг отини Абдулазиз шоҳ дер эканлар. Шоҳнинг Абдукарим деган вазири ҳам бор экан. Абдулазиз шоҳ билан Абдукарим вазир жуда иноқ эканлар.

Улар ёшликда мадрасада бирга ўқишган, айниқса, Абдукарим ниҳоятда тиришқоқ экан. Ўзи камбағал оиласидан бўлишига қарамай, бутун куч-қувватини илмга берар, уни чуқурроқ ўзлаштиришга ҳаракат қилар экан. Абдукарим вазир ҳар вақт шоҳга:

— Бу дунё ўтар дунё, яхшилик қилсанг ҳам ўтади, ёмонлик қилсанг ҳам ўтади, халқ бизнинг онамиз бўлади. Шунинг учун халққа яхшилик қилмоқ керак. Ёмонлик қилиш ҳар кишининг қўлидан келади, аммо яхшилик қилиш ҳар кимнинг қўлидан келавермайди, дер экан. Улар ҳар бир ишни бамаслаҳат бажаришар экан. Мамлакат ҳам ўша даврда тинч ва обод экан. Лекин улар дунёнинг бир камчилигидан ниҳоятда хафа эканлар. Шоҳ ҳам, вазир ҳам бефарзанд экан.

Кунлардан бир кун шоҳнинг саройига бир қаландар келибди. Шоҳ қаландарни ўз олдига чакириб олиб унга:

— Эй қаландар, сиз жаҳонгашта одамсиз, кўп шаҳар ва қишлоқларни кезгансиз. Кўп одамларни дуо қиласиз. Менга фарзандсизликнинг чорасини айтиб беролмайсизми?— дебди. Қаландар:

— Биладан,— деб қўйнидан икки олмани чиқариб бирини шоҳга, бирини вазирга бериб, дуо қилибди.— Бирингизга худо ўғил, бирингизга қиз беради, аммо икковингиз бир-бирингиз билан куда бўласиз,— деб қаландар шоҳ билан вазирдан инъом ва эҳсонлар олиб жўнаб кетибди.

Олмани еганларидан сўнг шоҳнинг хотини ўғил туғибди. Отини Хуршид қўйишибди. Вазирнинг хотини қиз туғибди, унинг отини Лайло қўйишибди. Болалар бирга тарбия кўриб, бирга ўсишибди. Хуршид билан Лайло бир майиз топсалар бўлишиб ер эканлар, иттифоклик, меҳр-муҳаббат кундан-кунга кучайиб бораверибди. Лайло қизлар мактабида ўқиса, Хуршид ўғил болалар мадрасасида ўқибди.

Йилдан-йил, ойдан-ой, кундан-кун ўтиб, Хуршид билан Лайло ҳам ўқишни тугатибди. Улар ўн саккиз ёшга кирибдилар. Шоҳ ўғли Хуршидни уйлантириш ҳаракатига тушибди. Вазирнинг қизи Лайлогулга совчи юборибди. Вазирнинг қизи совчиларга:

— Шаҳзода Хуршиднинг кўнгли менда бўлса, ўзим билан гаплашсин. Менинг бир шартим бор. Агарда қабул этса, мен ҳам розиман,— дебди. Совчилар қизнинг айтган сўзларини Хуршидга етказибдилар. Хуршид вазирнинг уйига борибди. Меҳмонхона ўртасига парда тутилган экан. Парданинг орқасида ўтирган Лайлогул шаҳзоданинг товушини эшитиб: «Ассалому алайкум, шаҳзода!» дебди. Шундан кейин иккиси хол-аҳвол сўрашибди. Булар мактабга кирганларидан

сўнг, бир-бирлари билан кўриша олмаган эканлар. Лайлогул Хуршиднинг таклифига шундай дебди:

— Мен қарши эмасман, бироқ бир шартим бор. Агарда қабул этсангиз тўйга розиман. Шартим шу: ҳар кунни эрталаб уйингизга бораман, кеч бўлмасдан ўз уйимга кетаман,— дебди.

Шаҳзода кизнинг бу шартига хайрон қолиб, нима жавоб қайтаришини билмай қолибди. Сўнг, Хуршид ақли-хушини бир жойга тўплаб, шартини қабул қилай, уйимга боргач, бошқа чораси топилиб қолар,— деб ўйлабди. Хуршид Лайлогулга:

— Шартингизни қабул этдим— дебди.

Ўн беш кун ўтгач тўй бўлибди.

Шаҳзода учун қатор уйлар жуда яхшилаб безатилган экан. Аммо бу уйларнинг биронтасида ҳам келинчак Лайлогул кўринмас экан. Лайлогул эса, ўз шартига мувофиқ, тўйнинг эртасигаёқ эрта билан нонуштага кириб келибди. Хуршид шошилганича Лайлони кутиб олибди-да, уйга бошлабди. Улар қатор уйларни бир-бир томоша қилиб, ўн биричи уйга кирибдилар. Қанизак қизлар дастурхон ёзибдилар. Дастурхон поз-неъматга тўла эмиш. Улар суҳбатлашиб ўтириб кунни кеч қилибдилар. Лайлогул бошига паранжисини ёпишиб, отасининг уйига жўнаб қолибди. Хуршид огзини очиб кизнинг кетидан қараб қолаверибди.

Бу ахвол ҳар кунни такрорланаверибди. Кўпинча Лайлогул париллон бўлар, Хуршиднинг гапларига ҳам эътибор бермас экан. Хуршид нима гапниги билолмай огир ахволда қолибди.

Кунлардан бир кун Хуршид ўйлаб-ўйлаб мактабдош дўсти Абдумуталнинг олдига борибди. Дўсти мадраса ҳужрасида турар экан. Хуршидни хурсанд бўлиб кутиб олибди. Абдумутал саҳнатга кетгани учун улар анчадан буён кўришишмаган экан. Абдумутал Арабистоннинг кўн шаҳарларидан ташқари Ҳиндистон, Пешовур каби узоқ мамлакатларда бўлганини гапириб берибди.

Абдумутал ўттиз икки ёшларда бўлиб, анча зийрак йигит экан. Хуршиднинг хафалигини келган замон сезибди. Улар овқатланиб, чой ичиб, суҳбатлашиб ўтирибдилар. Абдумутал секин гап бошлабди:

— Дўстим, Хуршид, сиз шохнинг ўғлисиз. Ҳамма нарса сиз учун тайёр. Хусн, ақл, идрок, илмда Арабистонда яккаю ягона вазирнинг қизи сизнинг хизматингизда бўлса-ю, тагин нега хафа кўринасиз?

— Менинг хафалигимни қаердан билдингиз?— деб сўрабди Хуршид.

— Хеч кимдан, лекин бетларингиз сарғайганидан, хаёлингиз паришонлигидан гумон килмаман.— дебди у. Хуршид дўстига ҳозирги аҳволни бир бошдан айтиб берибди. Абдумутал бу сўзларни эшитиб, кўлига қоғоз-қалам олиб, қандайдир дуо ёзиб Хуршиднинг кўлига берибди.

— Мана шуни хотинингиз уйдан чиқиб кетаётганда пешанангизга ёпиштириб олинг. Қизнинг орқасидан боравринг. У сизни кўрмайди. Кетидан борсангиз, ҳамма сирасордан хабардор бўласиз,— дебди Абдумутал.

Хуршид хурсанд бўлиб, қоғозни олиб, ўртоғига миннатдорчилик билдириб уйига қайтибди. У кечани ухламай ўтказибди. Эрта билан нонуштага Лайлогул етиб келибди. Қундагидек иккиси биргалашиб нонушта килибдилар. Хуршид ҳар кун қани энди кеч бўлмаса-ю, Лайлонинг ҳуснига тўйсам, деб пнят қилар экан. Бугун эса тезроқ кеч бўлсин, бунинг сирларини тезроқ билиб олай, деб ўз-ўзидан ховликар экан.

Нихоят Лайлонинг кетар вақти бўлибди. У паранжисини ёпиниб жўнаб қолибди. Хуршид ҳам вақтни ғанимат билиб, пешанасига дўсти ёзиб берган хатни ёпиштириб хотини кетидан кетаверибди. Лайлогул тўғри отасининг ховлисига кирибди. Онаси уни кўриб:

— Ҳа, келдингми, кизим,— деб қучоқлаб кўришиб, икки юзидан ўпибди. Бошидан паранжисини олиб, айвондаги миҳга осиб кўйибди. Қанизак қиз хитойи лаганда ош олиб келибди. Дастурхон атрофида вазир, Лайло, унинг онаси ўтирибдилар. Хуршид ҳам бежавотир ўтириб олибди. Ҳаммалари овкатга қўл узатибдилар. Онаси бир суюқни Лайлонинг олдига кўйибди. Уни Хуршид кўлига олиб гўштини еган экан, ичидан ошиқ чиқиб қолибди. У ошиқни олиб тозалаб чўнтагига солиб кўйибди. Ошни еб бўлиб, устидан бир пнеладан чой ичибдилар. Лайло ўрнидан туриб:

— Ойи, мен кетдим,— деб бошига паранжисини ёпиниб жўнабди. Хуршид ҳам унинг кетидан кетаверибди. Лайло бориб-бориб бир дарвозани қоқибди.

— Олмагул, Олмагул!— деб чакирибди. Дарвоза очилибди. Ҳовлида бир келишган чиройли киз олма тўлдирилган кумуш лаганни кўтариб турган экан. Лайлогул олмадан бирини олибди. Унинг кетидан Хуршид ҳам битта олма олибди. Лайлогул Олмагулга:

— Дўстим, тезроқ кетайлик!— дебди. У киз ҳам бошига паранжисини ёпиниб чиқибди. Ҳовлидан уч киши индамасдан жўнабдилар. Бориб-бориб Олмагул яна бир дарвозанинг ҳалқасини қоқибди. Дарвоза очилибди. Лайло: «Аноргул!»— деб чакирибди. Бир киз кўлида бир лаганни анорга тўлдириб кўтариб чиқибди. Анордан Лайло бир дона, Олмагул ҳам бир

дона, Хуршид ҳам бир дона олибди. Аноргул лаганни кўйиб, бошига паранжисини ёпиниб чиқибди. Энди булар тўрт киши бўлибдилар. Улар гапиришиб, хахолашиб кулишиб борар эканлар. Кулганда Олмагул оғзидан олмагул, Аноргул оғзидан аноргул тўкилар экан. Хуршид ҳам бирга кулишиб борётганидан улар хабарсиз эканлар. Қизлар шаҳардан ташқарига чиқибдилар. Ниҳоят тевараги баланд деворлар билан ўралган бокка етибдилар. Боғнинг дарвозаси қизил ёғочдан ясалган экан. Аноргул дарвозанинг ҳалқасини қоққан экан, икки ҳайбатли дев чиқиб очибди. Девлар қизларга қараб таъзим қилишибди. Хуршид ҳам улар орқасидан бокка кирибди. У бокка қараб ҳайрон бўлибди. Боғда йилнинг тўрт фаслини кўриш мумкин экан: боғнинг бир томони баҳор — дарахтлар гуллаганмиш, иккинчи томони эса ёз, мевалар пишиб, тагига тушиб ётганмиш. Учинчи томони куз, — дарахтларнинг барги сарғайиб ерга тушаётганмиш... Тўртинчи томонида эса ҳовуздаги сув музлаб, қор паға-паға бўлиб ёғиб турган экан. Бу ажойиб боғни кўриб Хуршид ҳайрон қолибди. Қизлар боғнинг ўртасидаги йўлдан узоқда кўриниб турган кўрғон томонга юрибдилар. Қизлар ясалган қирқ уйдан ўтиб, ниҳоят қирқ биринчи уйга — саройнинг бекаси Гулиқаҳқаҳ парининг олдига кирибдилар. У Қўҳикофдаги парилар подшосининг қизи экан. Гулиқаҳқаҳ пари Лайлогулни яхши кўриб унга яқинроқ бўлиш ниятида шу ерга боғ яратган экан. Лайлогул парининг измидан чиқа олмас, Хуршидни қанчалик севмасин ҳар кун уни ташлаб кетишга мажбур экан.

Аноргул билан Олмагулга Гулиқаҳқаҳ пари Лайлогулга хизмат қиласизлар, деб тайинлаган экан.

Лайлогул билан дугоналари Гулиқаҳқаҳ пари олдига кирганларида у тилла тахт устида ёнбошлаб ётган экан. Гулиқаҳқаҳ пари қизни кўриб, ўрнидан турибди ва у билан қучоқлашиб кўришибди. Кейин ёнига ўтқазибди. Улар бир-бирларидан ҳол-аҳвол сўрашибди. Дастурхон ёзилибди. Майлар сузилибди. Хуршид ҳам қизлар базминни томоша қилиб ўтирибди.

Муסיқалар чалинибди, қизлар навбати билан рақсга тушибдилар. Орадан анча вақт ўтгач Гулиқаҳқаҳ пари ўйинни тўхтатиб қизларга:

— Чарчадинглар, энди бориб чўмилинглар! — дебди. Уларнинг ҳаммаси бокка чиқишибди. У ерда мармар тошдан ишланган катта ҳовуз бор экан. Ҳовузнинг суви ниҳоятда тик экан. Сув тагидаги қимматбаҳо тошлар кўзга кўриниб турар экан. Ҳамма қизлар ечиниб ҳовузга ўзларини ташлабдилар. Улар бир-бирларига сув сепишиб, кулишиб чўмилишар

экан. Хуршид шу пайтдан фойдаланиб хотини Лайлогулнинг ич кийимини олиб қўйнига солибди.

Хамма қизлар чўмилиб бўлиб, ўз кийимини кийибди. Бирок Лайлогул кийимини тополмай ҳайрон бўлибди. Боғнинг ичи ва ташқарисини роса қидирибдилар!

Қўйлак ҳам, биронта одам ҳам топилмабди. Париларнинг ҳаммаси ҳайрон бўлибди. Бу ерда бунақа ҳодиса ҳеч бўлмаган экан. Бундан Гуликахках пари ниҳоятда хафа бўлибди. Узича: «Бунинг тагига етмагунимча, топмагунимча, қўймайман»,— дебди газаб билан.

Пари девларни чақириб:

— Лайло, Анор, Олмагулларни уйларига олиб бориб қўйинглар!— деб буюрибди.

Тўрт дев тўрт оёкли катта тош тахтани келтириб айвонга қўйибди. Уч қиз Гуликахках пари билан хайрлашиб тахтага чиқиб ўтиришибди. Хуршид ҳаммадан аввал чиқиб ўтирибди. Девлар тош тахтани осмонга кўтариб учишибди. Қизлар ўргангани учун чурқ этишмабди. Хуршид бўлса кўзини чирт юмиб олибди. Девлар тахта тоқини ерга қўйишибди. Қизлар тушиб уй-уйига жўнабди. Хуршид уйига келиб каниз қизлардан биричи чақириб, уйда ётаман, Лайло келса, мени уйғотасан. Лекин сени сўксам, урсам ҳам кўнглингга олмагин,— деб тайинлабди.

Эрта билан нонушта вақтига Лайлогул етиб келибди. Уйга кириб кунда ўтирадиган жойига бориб ўтирибди. Лайло Хуршидни уйнинг бир бурчагида кийимларини ечмасдан маст уйқуда ётганини кўрибди. Шу вақт канизлардан бири шонилганича кириб Хуршид ёнига бориб:

— Шаҳзодам, турнинг, келин дўйим келдилар!— деб уйғотаверибди. Хуршид ўрнидан тура солиб:

— Эй лаънати, яхши туш кўраётган эдим, мени уйғотиб, тушимни чала қилдинг, бор, бир коса тиниқ сув олиб кел!— деб дўк урибди. Канизак хитой чиннида булоқнинг тоза, тиниқ сувидан келтириб қўйибди-да, ўзи чиқиб кетибди. Хуршид Лайлодан:

— Мени кечиринг, ухлаб қолибман, — деб узр сўрабди. Ундан кейин канизга, ҳозир сувга караб туриб бу кеча кўрган тушимни айтаман, таъбирини тўғри айтасан, дебди.

— Тушимда,— дебди у,— хотиним Лайлогул уйдан чиқиб, тўғри ўз уйига борибди. Ойиси бир лаган ош келтириб қўйибди. Ойиси Лайлогулнинг олдига қўйган суякни тозалаб, ичидан чиққан ошиқни чўнтагимга солиб қўйибман. Шу тушим ростмикан? — деб чўнтагидан бир дона ошиқни чиқариб дастурхон устига ташлабди.

Ундан кейин Хуршид Лайлогул ўз уйидан чиқиб кетгани,

Олмагул билан учрашгани, унинг лаганидан бир дона олма олиб кўйнига солганини айтибди. У кўйнидан олмани олиб дастурхон устига кўйибди. Кейин Лайлогулнинг Аноргул билан учрашгани, ундан бир дона анор олганини айтибди. Кейин улар билан Гулиқаҳқаҳ парининг тўрт фасллик боғига боргани, девлар билан учрашгани, Гулиқаҳқаҳ парининг уйда қизлар базми бўлгани, ундан кейин гулбоғдаги ховузда қизларнинг чўмилгани, у ерда йўқолган Лайлогулнинг ич кийимини олиб кўйнига солганини айтиб, кўйлакни олиб ёнига кўйибди.

Хуршид бошини кўтариб Лайлогулга қарабди. Лайлогул гоҳ Хуршидга, гоҳ, дастурхон устидаги олма, анорга тикилиб қарар, бирор оғиз гапиритишга ҳам мадори қолмаган экан. Хуршид кулиб индамай Лайлогулга қараб тураверибди. Тўсатдан юз берган бу сирларнинг очилишига Лайлогул чидай олмабди. Шартта ўрнидан турибди-да, паранжисини ёпиниб чиқиб кетибди. Хуршид ҳам пешанасига хатни ёпиштириб унинг кетидан жўнабди. Лайлогул тўғри Гулиқаҳқаҳ парининг олдига борибди. Бугунги воқеани унга бирма-бир айтиб берибди.

Гулиқаҳқаҳ пари кизнинг сўзларини диққат билан тинглабди-да, ўйлаб туриб:

— Сен кўп диққат бўлаверма. Мен эртага азон вақтида тош тахтага ўтириб, эрининг ховлисига борамай. Агар у китоб ўқиб турган бўлса, яхши — сенга рухсат бераман. Қайтадан тўй қиламиз. Агар мен борган чокда у гафлат уйкусида бўлса ховлисига тош ташлайман. Шаҳзода Хуршид уй-жойи билан ер остига кириб кетади,— дебди ва Лайлогулга қарабди.— Розимисан?

Қиз ҳеч нарса демабди: «Бориб Хуршидга хабар берсам, пари сезиб қолиб мени нобуд қилиши мумкин. Унга хабар бермасам, ухлаб қолса, пари уни нобуд қилиши мумкин. Унда Хуршиддан ажраламан, энди нима қилиш керак?» деб Лайлогул бир қарорга келмасдан ўрнидан туриб, кетмоқчи бўлибди.

Гулиқаҳқаҳ пари Лайлога қараб: «Бу кеча шу ерда қоламан»,— дебди. Хуршид бу ерда бўлган сўзларнинг ҳаммасини эшитиб уйига жўнабди. Хуршид бу кеча ухламабди. У саҳар вақтида ўрнидан туриб ювиниб, тоза ва янги кийимлар кийиб китоб ўқиб ўтирибди. Ниҳоят, ховли тепасида: «ғув, ғув, ғув» овоз эшитилибди. Хуршид бу овоз Гулиқаҳқаҳ парининг учар тош тахтаси эканлигини сезган бўлса ҳам, ўзини билмасликка олиб, бошини китобдан кўтариб қарамабди.

Гулиқаҳқаҳ пари ховли устида айланиб, шаҳзода Хуршидни гилам устида китоб мутолаасида ўтирганини кўрибди.

Ҳақиқатан, шаҳзода Хуршид гўзал, ақлли йигит экан. Лайлогулга муносиб экан, деб Гулиқаҳқаҳ пари ўз боғига учиб кетибди. У Лайлогулни чақириб:

— Бор, Хуршидга айт, тўйни бошласин, тўйга мен ўзим ҳам бораман,— дебди.

Лайлогул хурсанд бўлганича югуриб Хуршид қошига борибди. Қиз келса, у бечора ҳали ҳам китоб ўқиб ўтирган экан.

— Туринг, шаҳзода, китобни йиғиштиринг, аввал тўйни бошлайлик,— деб кулибди Лайлогул. Хуршид Лайлогулга парининг рухсат берганини, энди улар доим бирга бўлишларини эшитиб, жуда севинибди. Шу куниёқ тўй бошланибди. Тўйнинг учинчи куни парилар билан бирга Гулиқаҳқаҳ ҳам келиб, куёв-келинга оқ фотиҳа берибди.

Севишганлар мурод-мақсадларига етибдилар.

МУҚБИЛ ТОШОТАР

Бухоро амирининг гўзал қизи бўлган экан. У қиз қанчалик чиройли бўлса, шунчалик ғайратли экан. Унинг исми Мехринигор экан.

Мехринигор юзига никоб тортиб, худди йигитлардек қилич-қалқон билан кўп вақтини овда ўтказар экан. У бир куни саккиз юз йигит билан овга чиқибди. Бу овга чиққан йигитлар ўқ отишга, каманд ташлашга шунақанги уста эканки, агар биттаси камандни ҳалқа-ҳалқа қилиб миррих юлдузини мўлжаллаб ташласа, шубҳасиз миррих юлдузини илинтираркан. Агар Мехринигор ўзи ўқ отадиган бўлса, мабодо бу қизнинг отган ўки менинг гардишимга тегиб қолгундай бўлса, гул миҳларим тўкилиб кетадим, деб фалак титраб тураркан. Мехринигор йигитлари билан ов қила-қила бир тоққа етибди. Тоғ жуда баланд экан, бир томони кетганича тўқай экан. Тоғнинг бир чеккасидан чиройли кийик чиқиб қолибди. Мехринигор йигитларга қараб: «Мана шу кийикни ўртага олинлар, уни тириклигича тутишимиз керак, кийик кимнинг ёнидан ўтиб кетса, шу одамга жазо бераман», дебди. Саккиз юз одам ҳар тарафдан давра олиб кийикка каманд ташлабди. Кийик шунақа эпчил эканки, саккиз юз йигитнинг камандига илинмасдан чап бериб, маликанинг олдидан чиқиб кетибди. Малика ўқ-ёйни ғазаб билан отибди, тегмабди. Кийик тоғма-тоғ ошиб кетибди. Шу тоғда чўпон мол боқиб юрган экан. Кийик шунинг рўпарасидан ўтиб қолибди. Чўпон палаҳмонга тошни солиб кийикнинг шохини мўлжаллаб урган экан, кийикнинг шохи икки ёққа учиб, кийик муккасига йикилибди. Малика от қўйиб кетаётга-

нида тоғнинг бир чеккасида бир йўлбарс пишқириб маликага югурибди. От йўлбарсдан ҳуркиб орқага тисланган экан, малика отдан йиқилиб тушибди. Йўлбарс маликага етишига икки қадам қолганда, яқинда турган чўпон тош билан йўлбарснинг манглайига бир уриб, миясининг мағзини чиқариб юборибди. Чўпон югуриб келиб, маликани ўрнидан тургазмоқчи бўлибди.

Шу вақт саккиз юз йнгит етиб келибди, маликани бу аҳволда кўриб ҳайрон бўлишибди. Чўпон бечора шма қилишини билмабди. Малика дарҳол отга миниб, қўландаги узугини чўпонга ҳадя қилибди.

Малика саройга қайтгандан кейин, қайтиб овга чиқмасликка ва эркаклар либосини киймасликка қасамёд этибди.

Энди гапни чўпондан эшитинг. Бечора чўпон маликадан ажраб қолгандан кейин уйга базўр етиб келибди. Шу кундан бошлаб каттиқ касал бўлиб ётиб қолибди. Чўпон тоғ халқининг энг яхши кўрган фарзанди экан, унинг исми-лақабни Муқбил Тошотар экан. Муқбилнинг тўсатдан касал бўлиб қолганига тоғ халқи ҳайрон бўлибди. Муқбил тоғ халқининг подасини боқиб, уни йирткич ҳайвонлардан сақлар экан. Чўпон ҳар қандай ваҳший ҳайвонни битта тош билан уриб йиқитар экан. Йирткичлар Муқбилдан кўркиб, тоғ халқининг яйловларига йўламас экан. Муқбил касал бўлгандан кейин, йирткичлар тоғ халқининг мол-жонига хужум қила бошлабди.

Муқбил Тошотарнинг кекса отаси билан қари оқаси бор экан. Улар Муқбилнинг касалига куйиб йиғлашар экан. Тоғ одамлари Муқбилнинг аҳволидан ҳар куни хабар олиб туришар экан. Улар ичида бир допишманд чол бор экан. У бир куни Муқбилнинг ёнида ўтириб:

— Ўғлим, сенинг касалинг ишқ касали бўлса керак. Ростини айт, болам, бу дард сенга қайдан келди? Қайси бир қора кўзнинг нозик қарашига, қайси бир жингалак сочнинг камандига асир-мубтало бўлиб қолдинг?— деб сўрабди.

Чўпон ётган жойида кўз ёши қилиб:

— Эй ота, нимасини сўрайсиз. Менинг дардим тузалмайдиган дардга ўхшайди,— дебди.

Шунда чол яна:

— Жон болам, юрагингдаги дард-ҳасратингни айт. Агар сен яхши кўрган қиз осмондаги юлдуз бўлса ҳам олиб берамиз,— дебди.

Чўпон маликани кўрганини, унинг лутф этиб, қўлидаги узугини бериб кетганлигини бирма-бир айтибди.

Чол йнгитнинг дарди ишқдан эканлигини билиб, бу сирни тоғ халқига айтибди:

— Бизнинг Муқбил Тошотаримиз подшо қизи Меҳрини-горга ошиқ бўлибди. Энди бунга бир тadbир ўйлаб топмасаларинг Муқбилнинг дарди яна оғирлашади,— дебди.

Тоғ одамлари чари ўйлаб, бери ўйлаб:

— Подшо қизини Муқбилга бермайди,— дейишибди. Кейин улардан бири:

— Шундай бўлса ҳам киши юбориб кўрамиз, берса бергани, бермаса ҳаммамиз яқдил бўлиб урушамиз. Ё бира тўла ўлиб кетамиз, ё Муқбилни тилагига етказармиз,— дебди.

Донишманд чол бир қанча кишини эргаштириб, подшо қизига совчи бўлиб борибди. Совчилар бир қанча кўю йилқиларни подшога тухфа учун олиб боришибди. Подшо уларга қараб:

— Хўш, нима арзларинг бор?— деб сўрабди.

Донишманд чол ҳамма воқеани баён қилиб, кейин:

— Шоҳим, биз сизга қулчиликка келдик,— дебди. Подшо тутақиб кетиб:

— Э нодонлар, менинг қизимга сенлар совчи бўлиб келдиларингми? Бу қандай номус, ё мени менсимайсанларми?— деб совчиларни зиндонга солдирибди. Кейин лашкарларига қараб:

— Ҳаммангиз бориб, саҳройиларнинг мол-мулкини олиб келинг, Муқбилни тириклайин тутиб келтиринг!— дебди.

Лашкарлар тоғ одамларининг мол-ҳолларини талаб, кўп жабр-зулм қилибдилар. Муқбилнинг отаси ҳамма воқеани ўғлига айтиб берибди. Шунда Муқбил:

— Ҳали мени деб бечора халқ шу аҳволга тушдимми,— дебди-ю, палахмониини елкасига осиб, жанг бўлаётган жойга от чоштириб кетибди. Бориб қараса, подшо лашкарлари халқни эзиб-янчиб талаётган экан. Муқбил дарҳол уларга қарши жанг бошлабди. Лашкарларнинг аллақанчасини қириб ташлабди. Қолганлари ўрдага қараб қочишибди. Бориб подшога арз қилишибди:

Э шоҳи олам, Муқбил Тошотар зўр йигит экан. Ҳар қандай одамни бир мушт урса, тил тортқизмай ўлдирар экан. Жуда кўп одам ўлди, биз даргоҳингизга қочиб қутулдик.

Подшо ғазабланиб, бутун лашкарини йиғдирибди, ўзи бош бўлиб, жангга кирибди.

Муқбил узоқдан туриб тош билан лашкарларнинг бошларини учираверибди.

Подшо Муқбилга баравар келолмаслигига кўзи етиб, унга киши юборибди:

«Э паҳлавон йигит! Қизимни сенга беришга розиман. Лекин иккита шартим бор: бири шуки, қўлингда тўрттадан саккизта йўлбарсни етаклаб келасан. Иккинчиси, Ҳотамтой-

нинг бошини кесиб келтирасан. Унинг яхши оти бор, олиб келасан. Шу шартларимни бажо келтирсанг, қизимни сенга берайин ва сени ўзимга қуёв қилиб олайин», — дебди подшо.

Мукбил бу шартни қабул қилибди, ammo подшодан зиндонда ётган камбағал бечораларни чиқариб юборишни талаб қилибди. Подшо бу талабни қабул қилибди. Зиндондагиларга бош-оёқ кийим кийгизиб бўшатиб юборибди.

Мукбил тоғ халқидан фотиҳа олиб, якка ўзи шер қидириб кетибди. Юра-юра бир тўқайзорга етибди. Қамишзорда ухлаб ётган бир йўлбарсни кўриб қолибди. Вақтни қўлдан бермай, бора солиб уни бўғибди. Йўлбарс ўрнидан туриб Мукбил билан олиша кетибди. Мукбил йўлбарсни маҳкам бўғиб олиб, мушук боладай қўлда ўйнатиб, бир-икки марта ерга урибди. Йўлбарс ганграб қолгандан кейин, тумшуғига беҳуш қиладиган дори тутиб, уни ҳушидан кетказибди, тумшуғига буров солиб, йўғон занжир билан дарахтга боғлаб, яна йўлга тушибди.

Юриб-юриб бир тоққа чиқибди, унда яна бир йўлбарсга дуч келибди. Олишиб, уни ҳам енгибди: занжир билан катта дарахтга боғлабди. Шу йўсинда саккизта шерни тутиб боғлабди. Кейин уларнинг ҳаммасини бир жойга йиғиб, бирин-кетин ҳушига келтириб, тепиб-тепиб қўрқитиб қўйибди. Йўлбарслар қўрққанидан бошларини қуйи солиб турар эмиш. Мукбил тумшуғига буров солинган саккиз шерни етаклаб йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, етти кун деганда қишлоғига етиб келибди. Мукбилнинг ўлжа билан омон-эсон келганини кўрган қишлоқ халқи жуда севинибди.

Мукбил эрта билан қўлида тўрттадан саккизта йўлбарсни етаклаб, подшо саройига борибди.

«Мукбил Тошотар шартни бажариб, саккизта йўлбарсни етаклаб келаётир», деб ҳамманинг юрагига ғулгула тушибди. Одамлар уни кўришлари билан тўс-тўполоғ қилиб қоча бошлабдилар. Ясовуллар бу хабарни подшога етказибдилар. Подшони ваҳима босиб: «Мен уни ўлиб кетар деб ўйлаган эдим, аттанг, тирик қолибди», деб бир қанча лашкар билан Мукбилни кутиб олгани чиқибди. У нонлож бундай дебди:

— Балли, ўғлим, балли! Шартимни бажарибсан. Энди қўлингдаги йўлбарсларни тоққа элтиб, ўша ерда териларини шил. Кейин иккинчи шартни бажаришга кириш, — дебди.

Мукбил қишлоқдаги ёр-дўстлари билан хайрлашиб, Хотамнинг боши билан отини олиб келгани жўнабди. Тўрт ой деганда Хотамтойнинг шаҳрига етибди. «Шу кеча бирон жойда кўнай», — деб ўйлаб бораётган экан катта сувнинг бўйида қирқ ёшлар чамасидаги бир одам кўтир эчкини ювиб турганини кўрибди. Мукбил ундан:

— Хотам шаҳардами ё бирор ёкка кетганми? — деб сўрабди.

— Хотамтой шаҳарда. Йўл бўлсин, йигит. Мусофирга ўхшайсиз. Бугун бизникида меҳмон бўлинг, Хотамтой олдига эртага борарсиз.

Мукбил ўзича: «Айни муддао бўлди», — деб севиниб, халиги одамнинг уйига борибди. Уй эгаси Мукбилни яхшилаб меҳмон қилибди. Вақт ярим кечадан оққанда уй эгаси Мукбилдан сўрабди.

— Яхши йигит, Хотамтойда нима ишингиз бор эди?

— Ҳа, зарур ишим бор эди. Сиз уни танийсизми? Ўзи қандай одам?

— Ҳа, Хотамни танийман, у шу шаҳарнинг каттаси бўлади. Шундай бўлса ҳам бошқа шохлар сингари тахтда ўтирмайди, факирлардек халқ орасида юради. У кишида қандай ишингиз бор эди? — деб яна сўрабди уй эгаси. Шунда Мукбил:

— Мен жуда ҳайрон бўлиб қолдим. Юртимиз подшосининг амри билан Хотамнинг бошини олиб кетгани келган эдим. Гапингизга қараганда Хотам жуда баҳодир йигит кўринади. Мен энди у билан майдонда қандай олишар эканман?

Уй эгаси Мукбилдан:

— Хотам сизга нима ёмонлик қилган эди? — деб сўрабди.

— Хотам-ку, менга ёмонлик қилган эмас, — дебди Мукбил. Сўнгра Хотамни нима учун ўлдиргани келганини бирмабир айтиб берибди.

— Сиз бу кеча яхшилаб дам олинг, — дебди уй эгаси, — эрта билан сизни Хотамга олиб борай.

Мукбил уй эгасидан миннатдор бўлиб, уйқуга кетибди. Тонг отибди. Эрталаб нонуштадан кейин Мукбил:

— Қани, Хотамнинг уйини менга кўрсатиб кўйинг, — дебди. Уй эгаси:

— Хотам дегани мен бўламан. Подшо айтган отни бисотимда бошқа нарса бўлмаганидан, кеча сўйиб, сизга овқат қилдим. Сиз ошққ йигит экансиз, сиз учун битта бош эмас, мингтаси ҳам қурбон бўлсин, — деб Мукбил олдига тиз чўкиб бошини тутибди. Мукбил Хотамнинг мардлигини кўриб, йиғлаб юборибди.

Сўнгра бундай дебди:

— Йўқ, Сизнинг бошингизни кесадиган қўлим қирқилсин! Подшо кизини бермаса, бермай қўя қолсин. Мен сиздек сахийнинг қурбони бўлай!

Хотамнинг бир ўғли бор экан, отасига қараб дебди:

— Меҳмон тўғри айтадилар. Бари бир, сиз бошингизни

берганингиз билан: «Бу бош Ҳотамники эмас», деб учпичи шарт кўйишдан тоймайди.

Сўнгра Мукбилга қараб:

— Отам сиз билан бирга борсинлар, агар отамнинг боши билан сиздек муҳтож кишининг хожати чиқадиган бўлса, мен мингдан-мингга розиман,— дебди.

Ўғлининг сўзини Ҳотам маъқуллаб:

— Мен биронта муҳтож одам ҳатто бошимни сўраб келганда ҳам аямайман, деб аҳд қилган эдим. Энди муродимга етдим,— дебди.

Мукбил нима қиларини билмай ноилож, Ҳотам билан йўлга тушибди. Улар бир қанча кундан кейин Бухоро шаҳрига етиб келибдилар. Мукбил Ҳотам билан подшо олди-га кирибди. Подшо Мукбилни кўриб иззат билан юқори ўтказиб:

— Қани, Ҳотамнинг боши билан отини олиб келдингми?— деб сўрабди.

— Ҳотам сахий йигит экан, билмасдан мен унинг уйига бориб, меҳмон бўлиб қолибман. Бисотида бошқа нарсаси бўлмаганидан ўша сиз ишқивоз бўлган отни сўйиб, мендек бир мусофирни меҳмон қилди. Менинг аҳволимни билиб, бошини қиличга тутиб берди. Лекин мен шундай мард, сахий кишининг бошини эмас, ўзини тириклайин олиб келдим,— дебди. Подшо:

— Қани Ҳотамнинг ўзи!— деб қичқирибди. Ҳотам ўридан туриб подшога таъзим қилибди. Подшонинг рангги ўчиб, баданига титроқ турибди. Кейин Ҳотам подшога қараб:

— Сиз йўқлаган Ҳотам мен бўламан,— дебди.

Подшо Мукбилга қараб:

— Мен сенга «Ҳотамнинг бошини келтир» деган эдим. Сен буни тириклайин олиб келибсан,— деган экан, Ҳотам:

— Мен ўз юртимда бошимни бу йигитга тортиқ қилган эдим, унамади. Ноилож ўзим бирга келдим. Мана, марҳамат, бошимни кестиринг, шу бечорани муродига етказинг,— дебди.

Подшо жаллод чақириб, Ҳотамни ўлимга буюрибди. Жаллод Ҳотамни олиб кетаётганда Мукбил чидолмабди: бир мушт уриб жаллоднинг юзини тесқари қилиб қўйибди, кейин подшога ғазаб билан:

— Сен қандай номардсан! Шундай бегуноҳ, мард, олижаноб йигитни ўлдирадиган бўлсанг, қизингни бермай қўя қол! Агар ўйлаганинг одам ўлдириш бўлса, Ҳотам ўрнига мени ўлдир,— дебди. Подшо тутақиб Мукбилга қараб:

— Ўлдирсам сендан қўрқаманми!— деб жаллодни чақирибди. Мукбилни ҳам ўлимга буюрибди.

Шу пайт ичкаридан Меҳринигор югуриб чикиб, ўзини Мукбилга ташлабди. Подшо газаб билан:

— Уни ҳам ўлдилинг!— деб буюрибди. Шунда Хотам:

— Андишани билмас экансиз, таксир,— деб югурганича подшо тахтига чикиб борибди. Подшо қилич ўқталган экан, Хотам подшонинг қиличли қўлини маҳкам ушлаб, юзига бир тарсаки урибди. Подшо тахтдан ағдарилиб тушибди. Хотам Мукбилга қараб:

— Тахтга чикиб ўтиринг, йигит,— дебди. Сарой одамлари подшодан безор бўлган эканлар, ҳаммалари Мукбилга итоат қилибдилар. Сўнгра Хотамнинг ўзи бош бўлиб, Меҳринигорни тўй-томошалар билан Мукбилга олиб берибди. Подшони зиндонга солдириб қўйибди. Эл-юрт тинч ва фаровон умр кечира бошлабди.

Шундай қилиб, Мукбил Тошотар билан Меҳринигор иккиси муроди-мақсадига етибди.

ЗАР ҚОҚИЛЛИ ЙИГИТ

Қадимги замонда бир боғбон бўлар экан. Фарзанди бўлмагани учун доғи ҳасратда экан.

Ўша томондаги тоғда бир ялмоғиз кампир яшар экан. Боши ўтовдек, оғзи эшикдек экан. Қирқта дев унинг хизматида ҳозир у нозир экан.

Ялмоғиз кампир тушда бир туяни, кечкурун еттига қўйни ямлар экан. Овқатини қирқ киши ҳам кўтаролмайдиган катта қозонда пиширар экан. У, одам гўштини яхши кўрар экан, қишлоқ ва шаҳарларда юриб, кичик болаларни ўғирлар экан.

Қунлардан бир кун ялмоғиз кампир боғбон яшайдиган қишлоққа келиб, садақа сўрабди. Боғбон унинг товушини эшитиб, дарвозага чиқибди.

— Ҳой киши, — дебди ялмоғиз кампир, — нима тиласанг мухайё қиламан.

— Ўзимга яраша давлатим бор, — дебди боғбон, — фақат ўғлим йўқ. Ўлганимда тупроғимни тепкилаб кўмадиган фарзандим йўқ.

Шунда ялмоғиз кампир халтасидан олма чиқариб:

— Шу олмани хотинингга егиз, сенга ўғил туғиб беради, — дебди, — фақат шартим бор: ўғлинг ётти ёшга кирганда уни менга берасан, унга ақл ўргатаман.

Ялмоғиз кампирнинг айтгани келибди. Боғбоннинг хотини бир ўғил туғибди. Хушсурат ва шўх бола бўлибди. Ҳар бон ўғлини жони дилидек кўрар ва доим у билан ўйнар

Орадан роппа-роса етти йил ўтганда қишлоққа ялмоғиз кампир келибди.

— Етти йил бўлди, мен ўғлингни олиб кетгани келдим, — дебди кампир.

— Бувижон, ўғлимга тегма, унинг ўрнига тилаган нарсангни ол. Мен ҳеч нарсамни аямайман. Уйимни ҳам, ҳўкизларимни ҳам, боғимни ҳам ол.

Ялмоғиз кампир унинг ялиниб-ёлворишларига қарамай, боғбоннинг етти яшар боласини олиб кетибди.

Улар йўлда кетаётганларида бир кампирга рўпара бўлибдилар (бу раҳмдил пари экан). Ялмоғиз кампир бир уйга садақа сўрагани кириб кетганда раҳмдил пари болани бир чеккага чақириб:

— Ўғлим, қаерга кетаётганингни биласанми? — дебди, — сени олиб кетаётган — ялмоғиз кампир. У сени уйга обориб, ўчоққа ўт қалатади. Ўзи бир кўйнинг куйруғини тўғраб қозонга ташлайди, сенга чўмич билан айлантириб тур, деб айтади. Шу пайтда сен эҳтиёт бўл: «Буви, ёғ эритишни ўзинг кўрсат», деб айт. У чўмични олиб, қозон устига энгашганда ялмоғизни қозонга итариб юбор.

Раҳмдил пари шу сўзларни айтиб, кўздан гойиб бўлибди. Бола бўлса ялмоғиз кампирга эргашиб жўнабди.

Кейин раҳмдил парининг айтганидек бўлибди.

Ялмоғиз кампир ёғни эритиб, болага айлантириб туришни буюрибди.

— Қандай қовуришни олдин ўзингиз кўрсатинг, буви, — дебди бола.

Ялмоғиз кампир чўмични олиб, қозон устига энгашганда бола уни қозонга итариб юборибди.

Қозондаги ёғ «пиш-ш» этиб кўпириб кетибди. Ялмоғиз тил тортмай ўлибди.

Бола кўлини ювмоқчи бўлибди. Қараса, бир кўза турган эмиш. Кўзадан кўлини ювиб, бошига сув куйган экан, сочлари олтин бўлиб қолибди.

Бола ялмоғиз кампирнинг уйида айланиб юрибди. Тўсатдан бўйнига қирқта калит осилган бир мушук кириб келибди. Бола биринчи калит билан катта бир уйнинг эшигини очибди, уйда қирқта бола додлаб йиғлаб ўтирган эмиш. Болаларнинг ҳаммасини уйига кўйиб юбориб, бирин-кетин бошқа уйларга кирибди. Бу уйларда мол-дунё беҳисоб эмиш. Бола ўттиз саккизинчи уйни очса, унда учта раҳмдил дев ўтирган экан. Ўттиз тўққизинчи уйда отхона, унда учта зотли арғумоқ боғлоғлик турган экан. Қиркинчи уйда учта олтин кафасда учта чиройли қуш ўтирган экан.

Бола уйдан чиқиб, нима қилишини билмай юрибди. Шун-

да учта дев унга биттадан узук, кушлар биттадан пат, отлар думларининг толаларидан биттадан берибдилар.

Раҳмдил девлар, кушлар ва отлар бир оғиздан:

— Эй, олтин сочли бола, — дейишибди, — бошингга мушкул иш тушса, сен битта узук, битта пат, бир қилтолани ўтга ташла, биз сенга ёрдамга келамиз. Ҳозир бу ердан кет, ялмоғиз кампирнинг хизматкорлари — девлар келиб қолади.

Олтин сочли бола даҳшатли ялмоғиз кампирнинг уйида тунаб қолмай жўнаб кетибди.

Йўл юриб, йўл юрсаям мўл юриб, бир қишлоққа етиб борибди. Қишлоқнинг бир чеккасида кийшайиб турган бир уйнинг эшигини тақиллатибди.

Уйдан бир кампир — раҳмдил пари чиқибди.

— Ҳой, олтин сочли бола, қайга борасан?

— Мен ота-онасиз етимчаман, бошим оққан томонга кетяпман.

— Кел, менинг уйимда қол, — дебди кампир, — боғимга кир, тўйгунингча ўрик, шафтоли, узум еб ол. Мен сени ўз фарзандимдек кўраман.

Бола раҳмдил парининг уйида бир неча йил юрибди. Ўсиб, навқирон йигит бўлибди.

Кунлардан бир кун кампир ун, гуруч сотиб олгани уни шаҳарга юборибди.

Подшонинг учта қизи саройнинг томида ўтирган экан. Олтин сочли йигит уларга ёкиб қолибди. Подшонинг энг кичик қизи унга ошиқ бўлган экан. У бетоб бўлиб, кундан-кунга ранги кетаверибди. Подшо ҳамма табиблар, ҳақимларни чақириб, қизини даволашни буюрибди. Аммо улар қизнинг дардига ҳеч бир дори-дармон топалмабдилар. Бир куни подшо кизидан:

— Сенга нима бўлди, қизим? — деб сўрабди.

Шундагина киз олтин сочли йигитни кўрганини гапириб берибди.

Подшо катта сайил қилибди, саройнинг томига гилам ёзиб, қизларини ўтиргизиб қўйибди.

— Мамлакатдаги барча йигитлар саройнинг ёнидан ўтсинлар, — деб буюрибди.

Қизларига:

— Ким сизга ёкиб қолса, унга гул ташланг, — дебди.

Олтин сочли йигит йиртиқ-ямоқ чопон кийиб, бошига туллаган бир телпакни бостириб саройга жўнабди. У сарой ёнидан ўтиб кетаётганда подшонинг катта қизлари эски кийинган бу камбағал йигитни назар-писанд қилмабдилар. Аммо энг кичик қиз олтин сочли йигитни дарров таниб, унга гул ташлабди.

Подшо ва сарой ахллари кичик маликанинг дидига ҳайрон қолибдилар. Опалари ҳам уни масхара қилиб яхши ясаган ёш йигитларга гул отибдилар.

Куёв бўладиган йигитларнинг ҳаммасини саройга бошлаб келибдилар.

Катта кизлари танлаган йигитлар подшога ёкибди, уларга қошоналардан жой бериб, катта тўй-томоша ўтказишга амр берибди. Кичик кизи танлаган олтин сочли йигитни отхонага юбориб, унга отбоқарлар қаторида жой солиб беришга буюрибди.

Подшоҳ ўзининг кенжа қизини камбағал йигитдан айнитмоқчи бўлибди, лекин қиз ҳадеб йиғлайвергандан кейин қўлини силтаб:

— Ўзинг биласан, лекин шошмай турайлик, — дебди.

Подшо кенжа қизининг тўйини кечиктирмоқчи бўлибди, кейин бир гап бўлар, деб ўйлабди.

Кунлардан бир кун куёвларни олдига чакириб, уларни овга чиқазмоқчи бўлибди. Уларга энг яхши лочинларини, энг яхши аргумокларини берибди, энг тажрибали овчиларни кўшибди.

Олтин сочли йигит ҳам чиқишга рухсат сўрабди.

Подшо ундан кулиб дебди:

— Сенга йўл бўлсин! Яхшиси, куёвларимнинг отини кашлаб қўй. Сенга лойиқ иш — ана шу!

Уни тоза масхара қилишиб, овга жўнабдилар. Олтин сочли йигит бўлса, чўлга бориб раҳмдил дев, аргумоклар ва қушлар ташлаб кетган узук, қил ва патни ўтга ташлабди. Кўз юмиб очгунча девлар, отлар ва қушлар унинг олдида ҳозир бўлибдилар.

— Нима хизматинг бор, эй олтин сочли йигит? — дейшибди улар. — Биз тайёрмиз.

Йигит энг яхши қушларни, жониворларни овлаб келтиришни буюрибди.

Девлар отларга миниб, лочинларни қўлга олиб, тоққа жўнабдилар. Кўп ўтмай, улар қирғовул, кийик, ёввойи ғоз, оккуш, какликлар овлаб келтирибдилар. Олтин сочли йигит уларга жавоб бериб юборибди. Ўзи бўлса гўё чарчаб келган кишидек ўт устида ёнбошлаб ётибди. Бу вақтда подшонинг куёвлари чўлда изғиб юриб, овлагани бирор жонивор қидирибдилар, бироқ ҳеч нарса тополмабдилар. Девлар ҳеч нарса қўймай овлаб келган эканлар.

Куёвлар чарчаб-ҳориб шаҳарга қайтибдилар. Қарасалар, йўл устида кенжа маликага талабгор бўлган йигит ёнбошлаб ётибди, унинг ёнида овланган жониворлар уйиб қўйилганмиш. Куёвлар ҳайрон қолиб, унга ялина бошлабдилар.

— Биз ҳеч нарса овлай олмадик, куруқ қайтиш биз учун уят. Илтимос қиламиз, ўлжаларингдан бизга ҳам бир нима бер.

— Йўқ, — дебди йигит, — мени масхара қилганингизни унутдингизми?

— Бизнинг ҳамма олтинларимизни ол, — деб ялинишибди куёвлар.

— Йўқ.

— Отларимизни ол!

— Бизни номусдан қутказ, ўла-ўлгунимизча сенинг қулинг бўлайлик.

— Хўп, деб кўнибди олтин сочли йигит, — лекин бир шартим бор. Мен елкаларингга муҳримни босаман.

Ноилож қолган куёвлар унинг айтганига кўнибдилар. Йигит уларнинг елкаларига ўз муҳрини босибди. Қуш ва жониворларнинг энг ёмонларидан бир нечтасини уларга берибди, улар шаҳарга жўнабдилар.

Овдан қайтиб келиб, ҳар бир овчи ўша мамлакатнинг одатига мувофиқ ўз кўли билан подшога овқат тайёрлабди.

Подшонинг куёвлари сарой ошхонасида, олтин сочли йигит эса отхона ёнидаги ўчоқда овқат пиширибди.

Зиёфат бошланибди. Олтин сочли йигит ўзи пиширган овқатдан икки товоқ тўлдириб, подшо олдига кўйибди.

— Зоти шоҳона, бизнинг қўлимиздан ҳам овқат еб кўрсалар, — дебди. — Мен ҳам овга чиққан эдим, унча-мунча овлаб келдим.

Подшо кўнгли тортмай, паловдан ҳам, кабобдан ҳам таиб кўрибди. Овқат унга жуда ёқибди.

Йигит парининг уйида юрганида вақтини бекор ўтказмаган экан. Пари йигитни ов қилишга, овқат пиширишга, экин экишга ўргатган экан.

Эртасига подшонинг ўзи олтин сочли йигитни чақириб:

— Овга чик. — дебди, — яхши қушлар овлаб келибсан, овқат пиширишга ҳам уста экансан.

Йигит чўлга чиқибди, девлар унга яна кўп жониворларни овлаб келтириб берибдилар.

Йигит бу гал овқат пишириб, товоқнинг тагига тезак парчасини солиб кўйибди. Подшо овқатни иштаҳа билан ебди, лекин товоқ тагидаги тезакни кўриб, таажжубда қолибди.

— Нима сабабдан товоққа тезак тушган? — деб сўрабди.

Олтин сочли йигит бўлса:

— Мен саройда эмас, отхонада тураман, тушиб кетганини кўрмай қолибман, — дебди.

Подшо хижолат тортиб, йигитга саройга кўчиб бора қол, деб айтибди.

Подшо куёвларни чақириб сўрабди:

— Нима сабабдан кенжа куёвим кўрмисиз бўлса ҳам овда биринчи? Унинг овлаб келган қушлари сизникидан яхши? Унинг овқати ширин?

— Сабаби шуки, — деб жавоб берибдилар куёвлар, — бу подачи ўзи ўқ отишни билмайди, бизга хизмат қилиб, отган нарсаларимизни тўплаб юради, энг яхшисини берки-тиб ўзига олиб қолади.

Йигитнинг жигибийрони чиқиб, подшога: -

— Ҳозир сиз кимнинг қул эканини, кимнинг озод одам эканини кўрасиз, — дебди ва куёвларга, — ечиниб елкаларингизни подшога кўрсатинглар, — деб буюрибди.

Подшо бошда таажжубда қолибди, кейин куёвларига кўйлақларини ечишни буюрибди. Уларнинг елкаларида кичик куёвнинг муҳри борлигини кўрибди.

Йигит ўз кўрган-кечирганларини сўзлаб, бошидан теллагини олиб кўйибди. Ҳаммалари унинг олтин сочли йигит эканини кўрибдилар.

Олтин сочли йигит подшонинг кичик қизига уйланиб, ўз мамлакатига, боғбон отасиникига кўчиб борибди. Раҳмдил пари эса унинг болаларига энага бўлибди.

ОДИЛБЕК БИЛАН ХУРРАМБЕК

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонларда бир подшо бўлган экан. У подшонинг икки хотини бор экан.

Катта хотини вазирнинг қизи экан, кичик хотини камбағалнинг қизи экан. Икки хотинининг биттадан ўғли бор экан. Қушлардан бир кун подшо оғир хаста бўлиб, бутун юртнинг катталарини олдига чақиртирибди, вазир билан ўғилларини ҳам чақирибди. Подшо:

— Умрим тугаганга ўхшайди. Энди кичик ўғлим Одилбек менинг ўрнимга подшо бўлсин, катта ўғлим Хуррамбек унинг олдига маслаҳатгўй бўлиб, бош вазири бўлсин. Ҳукимим шу, яна булар тахт талашиб, юртда уруш-жанжал бўлмасин, — дебди-да, фотиҳа берибди.

Қушлар ўтиб, подшо қазо қилибди. Вазир юртдаги аскарларнинг ҳаммасини йиғиб келиб, саройни қуршаб олибди-да, подшонинг васиятига амал қилмай, Хуррамбекни, яъни ўзининг неварасини подшо қилиб кўтарибди. Одилбекка подшоликдан ҳатто иш ҳам бермабди. Одилбек жуда ақлли,

фаросатли йигит экан. Чавандозликда, ўк-ёй тутишда, килич чопишда ҳеч ким унга бас келолмас экан.

Бир кун юртга ёв бостириб кирибди. Подшо Одилбекни писанд килмай, ўзи лашкарларини олиб ёвга қарши чиқибди. Бироқ душманга тоб беролмай, кочиб, қалъага бекиниб олибди. Шунда юрт катталари маслаҳат беришибди.

— Одилбек — паҳлавон йигит, уруш қоидаларини ҳам яхши билади. Лашкарни шунга топширинг, худо хоҳласа, у ёвни енгади.

Хуррамбек бошқа иложини тополмай, Одилбекни лашкарбоши қилиб тайинлабди. Одилбек лашкарни олиб, қалъадан, ташқари чиқибди. Лашкарнинг бир қисмини ўнгдаги тепаликнинг орқасига яширибди, бир қисмини чап томондаги тепаликнинг орқасига яширибди. Одилбекнинг ўзи отлик аскарлари билан душманга қарши тўғри борибди. Жанг бошланиб кетибди. Айни жанг кизиган пайтда Одилбек орқага қайтибди. Ёв қочди гумон қилиб, ҳай-ҳайлаб қувиб борибди. Икки тепаликнинг ўртасига келганда, Одилбекнинг яшириб қўйган лашкарлари ёвнинг устига ёпирилибди. Одилбек ҳам орқага қайтиб, душман аскарига ўзини урибди. Уч томондан ўраб олинган ёв дарё томонга қараб кочибди. Одилбекнинг лашкарлари қувиб бориб, душманни роса қирибди, қолганлари ўзларини дарёга ташлаб фарқ бўлибди. Одилбек ёвни енгиб, тантана билан қалъага кириб борибди. Хуррамбек аҳмоқ подшо экан, Одилбекни қарши ҳам олмабди. Халқнинг ўзи Одилбекни кўтариб, саройга олиб келибди.

Хуррамбек хафа бўлиб, касалман, деб уйига кириб ётиб олибди. Халқ қирқ кунгача ўйин-кулги билан хурсандчилик қилибди.

Хуррамбек ич-этнини еб, оромини йўқотибди. Кейин бу васи вазирни чақиртирибди.

— Бува, шундай кетаверса, халқ Одилбекни подшо қилади, мен тахтимдан ажраламан, нима қилиш керак, маслаҳат беринг! — дебди. Буvasи шундай маслаҳат берибди:

— Сен касал бўлиб ётаверасан. Бир неча қундан кейин юртдаги ҳамма табибларни чақирамиз. Табиблардан бири шундай маслаҳат беради: «Борса-келмас деган юртда Гулпаризод деган пари бор. Шу парининг гулидан келтириб искаса тузалиб кетади. Агар Одилбек Борса-келмасга жўнаса, қайтиб келиши гумон, ўша томонларда ўлиб кетади. Шунда сен Одилбекдан умрбод қутуласан».

Кунлардан бир кун подшо барча табибларни йиғибди. Вазирни ҳам, Одилбекни ҳам чақирибди. Хуррамбек ўз қасалига даво сўрабди. Табиблардан бири:

— Шундай, шундай. Борса-келмас деган юртда Гул-

паризод деган бир пари бор, шунинг гулидан искасангиз, тузалиб кетасиз, — дебди.

— Бу Борса-келмас деган юртга кимни юборсак экан? — деб маслаҳат сўрабди подшо. Шунда буваси вазир ўрнидан туриб:

— Бу жуда огир иш. Одилбекдан бошқа киши бу ишнинг уддасидан чиқолмайди. Одилбек борсин, — дебди. Подшо Одилбекка юмшоқ сўзлар билан:

— Юртимизда энг зўр пахлавон сен ўзингсан. Сендан бошқа киши бу ишни эпдай олмайди. Мард йнгитсан, ўзинг борасан! — деб мурожаат қилибди. Одилбек «йўк» дегани тили бормабди-да, рози бўлибди. Вазир ўрнидан туриб, фотиҳа берибди.

Одилбек шайланиб йўлга чиқибди. Кўп йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, сахро-чўлларни босиб, уч ой деганда Борса-келмас деган юртга яқинлашибди. Яна юриб-юриб, лашкар ётган бир жойга етиб келибди. Одилбек яқинлашиб, лашкарбоқидан:

— Сизлар ким бўласиз, нима учун бу ерларда юрибсиз? — деб сўрабди. Шунда лашкарбоши:

— Биз фалон юрт подшосининг аскарларимиз. Подшоҳимиз кўндан бери касал. Мана шу Борса-келмас юртида Гулпаризод деган бир пари бор эмиш. Шу паризод қах-қаҳлаб кулганда, атрофга даста-даста гуллар сочилиб кетармиш. Касал шу гулдан искаса, дарров тузалар эмиш. Мана бир йилдирки, биз шу Гулпаризодни излаб юрибмиз. Бундан ғабланган Гулпаризод, девларига буюриб, подшоҳимизнинг Дилором деган қизини ўғирлаб олиб кетган. Биз Гулпаризодни топиб, маликани қутқарамиз десак, девлар келиб, юртимизни хароб қилиб кетаётир, — дебди. Одилбек:

— Хайр, ишингиз ўнгидан келсин, — деб йўлга равона бўлибди.

Одилбек йўл юриб, ниҳоят тоғ оралигидаги ғорга етиб келибди. У жуда чарчаган экан, шу ерда ётиб, кўзи уйқуга кетибди. Тушида бир нуроний кампирни кўрибди. Кампир: «Ҳа, болам, бу Борса-келмас юртида нима қилиб юрибсан?» — деб сўрабди. Одилбек бошидан ўтганларини гапириб берибди. «Ишинг огир экан, болам, — дебди кампир. — Хайр, сенга бир маслаҳат берай, бахтинг ёр бўлса, мақсадингга стасан», — дебди. «Қандай маслаҳат экан?» — деб сўрабди Одилбек. Кампир айтибди:

«Сен мана шу ғорга кириб бораверасан, кўп юрганингдан кейин ажойиб бир гулзорга стасан. Шунда сен юқорига қара: баланд тоғнинг чўкқисида кўк билан ўпишиб турган бир қасрни кўрасан. Гулпаризод ана шу қасрда туради. У қаср-

га чиқини одам боласининг кўлидан келмайди. Агар бахтинг бўлиб чиқа олсанг, қасрнинг биринчи дарвозасида баҳайбат бир дев қоровул бўлиб ётибди. Шу девни ўлдириб, жигилдонидан қирқта дарвозанинг калитини олсанг бас. Ундан у ёғи дарвозаларни очганингдан кейин маълум бўлади».

2 Одилбек уйғониб, кўзини очса, туши экан. «Ё пирим!» деб ўрнидан турибди-да, гўрға қараб қадам кўйибди. Узоқ йўл босгандан кейин ажойиб чаманзордан чиқибди. Юқори қарабди: Қараса, кўз тинадиган балаңликда бир қаср кўри-нибди; қаср осмонга ўрлаб, булутларнинг орасига кириб кет-ган эмиш. «Бу тоғнинг тепасига одам боласи тугул, қуш ҳам учиб чиқолмаса керак», — деб ўйлаб кўйибди Одилбек. Кейин тоғнинг ён бағри билан кетаверибди. Бир ерга борса, азамат чинор осмонга ўрлаб турган эмиш. Соясида тўрт юз киши ётгудай эмиш. Одилбек ҳалиги чинорнинг соясига бо-риб ўтирибди. Хаёл суриб ўтирган экан, бирдан чинорнинг тепасидан қуш болаларининг чийиллагани эшитилибди. Бо-шини кўтариб қараса, чинорнинг тепасида семурғ қушнинг уяси бор экан, уясидаги болалари чийиллаётган экан. Бу-лар нега безовталаниб чийиллаяпти, — деб синчиклаб қарабди. Қараса, бир аждаҳо чинорга ўралишиб, қушнинг уясига яқинлашиб бораётганмиш. У қушнинг боласини емокчи экан.

Одилбек қиличини кинидан суғуриб, чаққонлик билан аждарнинг икки газ келадиған думини қилич билан уриб, қирқиб ташлабди. Аждаҳо оғзини катта очиб Одилбекка хужум қилибди. Одилбек дарахт панасида туриб, қилич билан аждарнинг бошига урибди. Аждарнинг боши иккига бўлиниб, ағдарилиб тушибди. Одилбек қиличини тозалаб, чашма бўйида ухлаб қолибди.

Бир вақт осмонни гулдуратиб, қанотлари билан қуёш-нинг юзини тутиб семурғ қуш етиб келибди. Қараса, бола-лари чийиллашмоқда. Ҳар йил шу пайтда аждаҳо келиб, семурғнинг болаларини еб кетар экан. Қуш болаларини тирик кўриб, суюнибди. Олиб келган овқатни болаларига бериб, ўзи атроф-теваракка қарабди. Пастга қараса, аж-даҳо ўлиб ётган эмиш. Чашма бўйида бир инсон боласи ух-лаб ётган эмиш. Семурғ қанотларини йиғиб, йигитнинг олди-га тушибди. Одилбек шарпадан уйғониб қараса, олдида се-мурғ қуш ўтирган эмиш. Одилбек туриб салом берибди. Семурғ алик олиб:

— Сен одам боласи, бу ерларда нима қилиб юрибсан? — деб сўрабди. Одилбек бўлган воқеаларни ҳикоя қилиб бе-рибди. Семурғ:

— Сен менинг болаларимни аждаҳодан қутқарибсан,

энди мен сенинг йўлдошингман, нима истагинг бўлса, айт! — дебди.

— Мени шу тоғнинг тепасига олиб чиқиб қўйсанг, сендан миннатдор бўламан, — дебди Одилбек.

Семурғ Одилбекни қаноти устига ўтиргизиб, осмонга парвоз қилибди ва бир зумда уни тоғнинг устига олиб чиқиб қўйибди. Кейин Одилбекка:

— Ҳозир девларнинг уйкуга кетган вақти. Сен биринчи дарвоза тагида ётган девни ўлдирганингдан кейин, девнинг жигилдонидан калитни ол, қолган девларни ўлдираман деб вақтингни кетказма, уларнинг уйғонишига яқин қолди. Ўттиз тўққизинчи дарвозани очганингдан кейин чиройли кўшда Суюм подшонинг қизи қанизлари билан ўтирганинг кўрасан. Унга ҳам карамай, қирқинчи уйга киравер. Шу қирқинчи уйда катта бир сандиқ бор, сандиқни очганингда каттиқ овоз чиқади, бу овозга барча девлар етиб келади. Бирок сен кўркма, дарров сандиқ ичидаги қулфни олиб бура, девларнинг подшоси Гулпаризод келиб, олдинда тиз чўкади, сен қулфни икки бураб, «мени, Суюм подшосининг қизи қанизлари билан фалон жойга олиб бориб ташла» — дейсан. Гулдаста керак бўлганда, калитни уч марта бурайсан. Бор энди, сенга оқ йўл! — деб семурғ қуш учиб кетибди.

Одилбек аста қасрга кириб бораверибди. Қараса, дарвозанинг тагида баҳайбат дев ухлаб ётган эмиш. Одилбек қиличини чиқариб, девнинг бўйнига солибди. Девнинг қалласи учиб кетибди. Девнинг жигилдонидан қирқ дарвозанинг калитини олиб, бирма-бир дарвозаларни очаверибди. Ҳар бир дарвозанинг тагида биттадан дев ухлаб ётган эмиш. Одилбек ҳалиги девларга тегмай ўтиб кетаверибди. Ўттиз тўққизинчи дарвозани очиб қараса, гўзал нозанин қиз етти қанизи билан ўтирган эмиш. Бир қанизнинг қўлида соз, иккинчиси қўшиқ айтаётган, учинчиси ўйнаб турган эмиш. Қиз йиғитни кўриб, даст ўрнидан турибди.

Йиғит:

— Сен Суюм подшосининг қизи эмасмисан? — дебди.

Қиз:

— Сен ўзинг кимсан, мард йиғитга ўхшайсан, бўлмаса, бу ерларга одам боласи ўз оёғи билан келолмайди, — деб хайрон бўлиб ва: — Суюм подшосининг қизи эканлигимни қаёқдан билдинг? — дебди. Одилбек бўлган гапларни қисқа айтиб берибди-да, қирқинчи уйга югуриб кирибди. Пўлат сандиқка калит урган экан, каттиқ овоз чиқибди. Одилбек дарров қулфни олиб бурабди. Бирдан тўполон кўтарилиб, Гулпаризод етиб келибди-да, тиз чўкибди. Йиғит калитни

яна бир бураган экан, девлар хозир бўлибди. Одилбек: — Бизни Суюм подшосининг лашкарлари турган ерга олиб бор! — деб буйруқ берибди. Девлар бир зумда Одилбекни ва Суюм подшосининг кизи Дилоромни канизлари билан лашкарлар турган ерга олиб борибди.

Одилбек халиги лашкар билан бирга Суюм подшосининг юртига қараб кетибди. Суюм подшо кизини кўриб қувонибди. Одилбек калитни бураган экан, Гулпаризод келиб тиз чўкибди. Яна бир бураган экан, қахқах уриб кулибди ва оғзидан даста-даста гул тўкилибди. Гулни подшо искаган экан, дарров тузалибди. Суюм подшо Одилбекни ҳурматлаб, қирқ кеча, қирқ кундуз тўй қилиб, Дилоромга уйлантирибди. Суюм подшо:

— Бизнинг юртимизда қол, ўғлим бўласан, тахтимни сенга бераман, — деб шунча зўрласа ҳам Одилбек:

— Хизматдаги одамман, — деб кўнмабди. Кейин Суюм подшо билан хайрлашиб, хотинини олиб, девлардан бирининг орқасига миниб, ўз юртига жўнабди.

Одилбек ўз юртига етиб келибди. Эртаси куни бир даста гулни кўтариб, Хуррам подшонинг саройига борибди.

Унинг келганини эшитган Хуррамбек энди ростажам касал бўлиб қолибди. Кейин бувасини чақириб, маслаҳат сўрабди. Вазир:

— Сен қирқ туя ўтин йиғдир, унинг устига қирқ челақ лампамой куйдир-да, Одилбекни чақириб: «Сен, ука, нариги дунёга бориб, отамизнинг аҳволини, соғлигини билиб, мана шу хатни бериб кел», — деб буюргин. Йиғитни ёниб турган ўтин устига ўтирғизгин, у ёниб кетади, сен кутуласан, — дебди.

Подшо эртаси Одилбекни чақиртириб, вазир айтган гапларни айтибди. Одилбек хафа бўлиб, уйга қайтибди. Дилором ундан:

— Нима гап? — деб сўрабди. Одилбек шундай-шундай деб, бўлган гапни айтибди.

Қиз:

— Сен хафа бўлма, ўтиннинг устига ўтқазиб ўт ёкканларида, калитни уч марта бура, Гулпаризод дев бўлиб келиб, сени осмонга олиб чиқиб кетади. Бунни кўрган подшо, жони осмонга чиқиб кетди, деб ўйлайди, — дебди.

Эртаси подшонинг буйруғи билан Одилбекни ўтиннинг устига ўтқазибдилар-да, лампамой куйиб, ўт ёкибдилар. Ўт энди авж олган пайтда Одилбек калитни уч марта бурабди. Гулпаризод келиб, Одилбекни осмонга олиб чиқиб кетибди.

Қирқ кундан сўнг Дилором Одилбекка маслаҳат бериб:

— Отамиз соғ экан, сенга мана бу хатни бериб юборди, деб подшонинг олдига бор, — дебди.

Одилбек эртаси подшонинг олдига салом бериб кириб борибди. Подшонинг оғзи очилиб қолибди. Одилбек, ҳалиги хатни Хуррамбекка берибди. «Ўғлим, соғ-саломатман. Бу дунёда ҳам подшолик қилаётирман. У дунё дунё эмас экан, хатни олганингдан кейин дарров бу дунёга етиб кел, ўз тахтимни сенга бераман», — деб ёзилган экан. Хуррамбек суюниб, дарҳол қирқ туя ўтин уйдирибди, қирқ челақ лампамой қуйдириб, ўтиннинг устига чиқиб ўтирибди-да, ўт қўйинглар! — деб буйруқ берибди. Ўт қўйибдилар.

Халқ золим подшодан қутулдик деб қувонибди. Одилбекни подшо қилишибди. Одилбек қирқ кеча-кундуз юртга тўй берибди, адолат билан юртни сўраб, мурад-мақсадига етибди.

НИМА ЭҚСАНГ, ШУНИ ОЛАСАН

Бир бор экан, бир йўқ экан, жуда қадим замонда бир чол яшаган экан. Унинг хотини вафот қилган, чол балоғатга етган ўғли билан бир ўзи қолган экан.

Отаси ўғлини икки йил кейин уйлантирибди. Келини иш-ёқмас, қўпол экан. У ҳар куни арзимаган нарсалардан жанжал кўтарар, чолнинг аҳволидан хабар олмас экан.

— Нима, мени отангизга чўриликка олганмидингиз? Кийимлариши ювсам, ҳали у қилсам, ҳали бу қилсам... Менинг жоним ўнта эмас-ку, ахир? — деркан ҳар куни мингиллаб.

Чол бечора шол бўлиб қолган, эртаю кеч бир жойда қирмайландан ётар экан.

Ўғли охири тоқати-тоқ бўлиб, хотининга:

— Хўш, мақсадинг нима, нима қилишим керак? — дебди.

— Отангизни бу ердан йўқотинг. Иложи бўлса, гадоё топмас бирор жойга ташлаб келинг! — дебди хотин.

Ўғил шундай қилсам, бу лаънатининг жаврашидан қутуламан шекилли, деб ўйлаб, отасини опичлаб жўнабди. Отаси ҳам, ўғли ҳам бир-бири билан уришгандай жим кетаётганмиш. Теварак-атроф жимжит, фақат чигирткаларнинг чириллаши-ю, оёқ тагидаги хасларнинг читирлаб синишидан бошқа товуш эшитилмас эмиш.

Ўғил йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири тоғ чўққисига етиб борибди. Тоғнинг бир томони жарлик экан. У ўзича: «Агар шу жарликка ташлаб юборсам, бу ноинсофлик бўлади. Яхшиси, ана у кўрниб турган тошнинг устига

ўтказиб қўлай-да, ўзим кетиб қолай. Кейин нима бўлса бўлар, пешонасида борини кўрар», — деб ўйлабди.

— Отажон, — дебди чолни тош устига ўткизар экан, — сиз шу ерда бирпас ўтириб дам олиб туринг, мен ҳозир келаман.

Чол кулиб қўйибди. Бундан ажабланган ўгли тўхтаб:

— Отажон, нимага куляпсиз? — деб сўрабди.

— Йўқ, ўзим шундай, кетавер, йўлингдан колма, — деб жавоб берибди отаси ва яна кулиб қўйибди.

Ўгли «йўқ, айтасиз», деб оёғини тираб туриб олгандан кейин, отаси айтишга мажбур бўлибди.

— Мени бу ерга олиб келишингдан мақсад — ташлаб кетиш. Бунни билиб турибман. Хотининг шунга сени мажбур қилганини ҳам биламан. Лекин мен хафа эмасман. Чунки бунни мен ҳам ўз бошимдан кечирганман. Мен ҳам отамни ойингнинг гапига кириб, худди шу харсанг тош устига ташлаб кетган эдим. Қайтар дунё экан. Хўп, энди, ўғлим, хайр, бахтли бўл. — деб сўзини тугатибди чол.

Ўгли отасидан бу гапни эшитиб: «Нима эксанг, шуни оласан», — деган мақолни эслабди. У ногирон отасини хўрлаганига ўқиниб, чолни опичлаб уйига қайтариб олиб кетибди ва ўзи нарваришлай бошлабди.

КЎККА ТУПУРСА, БЕТГА ТУШАДИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, оч эканда тўқ экан, ўтган замонда бир девона бор экан.

У девона «ҳар ким қилса ўзига қилади, кўкка тупурса, бетига тушади», деб айтиб юрар экан. Ўнг кўзини кўрсатгич бармоғи билан кўрсатиб, «мана кўрдингларми» деб, кулиб кетаверар экан.

Шу гапдан бошқани айтмас, ҳеч ким билан сўзлашмас, бировдан бирор нарса тиламас экан. Ўша шаҳар подшоенинг воқеанавислари девонанинг гапириб юрган сўзларини подшога айтиб берибдилар. Подшо девонани ўз даргоҳига чакиртириб келтирган экан, подшонинг олдига кирганда ҳам подшо ва вазирларга таъзим қилиб ўз гапини такрорлаб: «Ҳар ким қилса ўзига қилади, кўкка тупурсанг бетингга тушади», деб тупуриб кўрсатибди.

Девонанинг гапи ва қилиғи подшога манзур бўлибди-ю, унга қараб:

— Девонахон, бизнинг олдимизга ҳар куни эрталаб салом вақтида бир келасизу шул гапни гапириб берасиз ва хазиначидан битта олтин олиб кетасиз, — дебди ва хазина-

чига қараб: — Девонага бир олтин бергин! — деб буюрибди.

Девона пулни олиб қуллуқ қилиб, айтадиган гапни яна бир марта айтиб чиқиб кетибди.

Шундан кейин девона ҳар куни эрта билан салом вақтида келиб, гапини айтиб, пулни олиб кетаверибди.

Девона подшоникига бир йилча қатнагандан кейин сарой вазири подшонинг хазинасига ачинабдими ёки девона олган пулларни ўзи олгиси келибдими, бир иложини қилмоқчи бўлибди.

Ўйлаб-ўйлаб, бир куни кечқурун ошпазига эрталабгача турли-туман таом тайёрлашни буюрибди.

Эрталаб туриб, меҳмонхонага дастурхон ёзиб, тайёрланган овқатларни тортиб, ўзи кўчага чиқиб девонанинг йўлини пойлаб турибди.

Девона вазирнинг ҳовлисига яқинлашиши билан вазир унга:

— Девонахон, бугун чойни бирга ичайлик, атайлаб сизни пойлаб турибман, — деб девонанинг «йўқ» дейишига қарамай, қўлтиғидан ушлаб, меҳмонхонага сургаб олиб кириб ўтқизибди.

Ўзи ҳам девона билан ўтириб, уни овқат ейишга кистайверибди. Бечора девона бундай лаззатли овқатларни умрида емаган, тушида ҳам кўрмаган экан: олдига суриб қўйилган овқатлардан оз-оз еб, тўйиб қолибди.

Вазир девонанинг тўйганига қарамай, унинг олдига янги-янгисини суриб қўяверибди, девонанинг кўзи очлик қилиб, ҳар хил овқатни аралаштириб сассиқ меъда бўлиб қолибди.

— Эй жаноби вазир, аҳволим ёмон-ку, энди жаноби олийларининг даргоҳига боришим қийин бўлади, — дебди девона вазирга.

— Ҳа, девонажон, нима бўлди? — ўзини билмасликка олиб сўрабди вазир.

— Эй тақсирим, сассиқ меъда бўлиб қолдим-ку!

— Ҳеч нарса қилмайди, девонахон, — дебди вазир.

— Нимага ҳеч нарса қилмас экан! Подшонинг олдига кирган замон кекириб юборсам, оғзимдан чиққан бадбўй ҳид у жанобнинг димоғларига борса, албатта ёмон бўлади-да, тақсир, — дебди девона.

— Эй девонажон, шунинг ҳам ғамини едингизми, бу жуда осон нарса.

— Қандай осон, тақсирим?

— Сиз боргоҳнинг остонасига кирганда, енгингизни мана бундай оғзингизга тутиб кириб, то чиққунингизгача оғзингиздан олманг, — деб ўргатибди вазир.

— Жуда яхши тадбир топдилар, таксирим, — деб девона вазирникидан чиқиб кетибди.

Вазир девонани жўнатиб, эгарлаб қўйилган тўриқ йўргани мишиб саройга келибдию отни отхонадаги отбоқарга бериб, ўзи подшонинг олдига кирибди.

Подшонинг олдига киргач, вазир афсусланиб:

— Мен сизнинг давлатингизга, хазирангизга ачинаман, подшоҳим, — дебди.

— Хазирандан қандай ножўя пул чиққан эканки, сиз ачинасиз! — дебди подшо.

— Бу лаънати девона кўчаларда сизни ёмонлаб, шаънингизга бўхтон сўзларни айтиб юрганмиш, сиз бўлсангиз, унга ҳар куни битта олтин инъом қиласиз.

— Мени ҳар кўни нима деб ёмонлар экан у?

— Подшонинг ўзи ҳам сассик, унинг суҳбати ҳам сассик. Мен ундан кўрққанимдан боргоҳига кираман, бўлмаса унинг берган пули куриб кетсин, деб айтаётганини ўзим эшитдим, илгари ҳар кимлардан эшитиб юрар эдим-у, ишонмасдим. Унинг суҳбати шундай сассикки, мен боргоҳига кирганимда димоғимга энгимни тутиб кираман ва ўша ердан чиққунимча энгимни димоғимдан олмайман, — деб айтяпти у аблах, менга ишонмасангиз, келганида кўрасиз.

Подшо ҳузурида вазирлар, амалдорлар, олимлар, ясовулбоши, баковулбоши ҳозир бўлибдилар, ҳаммадан кейин энгини оғзи-бурнига тутган девона келибди.

Вазир подшога қараган экан, подшо кўзи билан тасдиқ аломатини қилибди.

Девона айтадиган гапини айтиб бўлгандан кейин, подшо тайёрлаб қўйган бир қоғоз халтанинг устига: «Шул хатни олиб борганга юз олтин берилсин», — деб ёзибди. Вазир подшонинг чап ёнида ўтирган экан, хатни ўқибди. Подшо хатни узатиб девонага: «Мана девонахон» деб берибди.

Девона хатни олгач, боргоҳдан чиқиб кетибди.

Вазир юз олтинни ўқиб, девонанинг орқасидан чопибди. Югуриб бориб, девонанинг йўлини тўсиб:

Девонахон, бугунги мукофотни бизга берсалар бўларди, — деган экан, девона:

Мана, таксир, ола қолинг, — деб қўлидаги хатни вазирга берибди-ю, ўзи саройдан чиқиб кетибди.

Вазир хатни кўлига олиб, қайтадан ўқиб кўриб, шошиб хазиначига хатни узатибди.

Хатни олган хазиначи қараса, халтача устига: «Шул халтачани олиб борган одамга юз олтин берилсин», деб ёзилган, лекин халтачанинг ичида бошқа гап ҳам бор-ку, деб ўйлабди ва: «Бу ерда бир сир бўлиши керак» — деб, вазирга:

— Жаноблари, бир фасил ўтириб турсалар, ҳозир олиб чиқаман.— деб вазирни ўтқизиб, ўзи бошқа уйга кириб халтани очиб қараса, ичидаги хатда: «Шул хатни олиб борганни махфий хужрага олиб кириб ўлдиргин!» деб ёзилган экан. Хазиначи махфий хужрадаги жаллодга: «Эшикдан кирган кишини чопиб ташла!» — деб тайинлабди-да, вазирнинг олдига бориб:

— Марҳамат, таксир, мана бу хужрадан оласиз, — деб вазирни махфий хужрага киргизиб юборибди.

Эртаси куни эрталаб боргоҳи олийга ҳамма вазирлар, уламо ва фузалолар йиғилганда, девона ҳар кунги одати бўйича келиб, ўз сўзини айтибди. Подшо хайрон бўлиб, хазиначига одам юборибди, у келгач сўрабди:

— Нима учун буйруғимни бажармадинг?

— Бажардим, жаноби олийлари.

— Қани бажарганинг?!

— Бажардим, подшоҳи олам.

— Олдинда турипти-ку, бажардим дейсан!

— Мен буйруғингизни бажардим, — деб подшонинг кечаги хатини ўзига кўрсатибди.

— Ажаб, бу қандай бўлди? — деб подшо хайрон бўлибди.

— Девонажон, кеча уйқўдан туриб қилган ишларингизни айтиб беринг, — деб сўрабди подшо.

Девона кеча эрталаб вазирнинг зиёфат қилганини, сасиқ меъда бўлганини, вазир унга егини оғзига тутиб боришни тайинлаганини, подшодан хатни олиб хазинага кетаётганда, вазир чиқиб хатни ундан сўраб олганигини айтиб берибди ва «ҳар қим қилса ўзига қилади, кўкка тупурсан юзингга тушади», деб тупуриб ҳаммага кўрсатибди.

— Девонахон, бугундан бошлаб ҳар куни бир олтин эмас, беш олтин олинг ва шу гапингизни ҳамма вақт айтиб юринг — деб буюрибди подшо.

БУНЁД ПОЛВОН

Ўтган замонда Октош шаҳрида бир камбагал чол бўлиб, кампири билан жуда ҳам ночор яшаган экан. Уларнинг ҳеч фарзандлари бўлмаган. Чол билан кампир ҳар доим худога нола қилиб фарзанд сўрашар экан. Бир куни чол эшигини очиб кўчага қараса, эшик тагида бир чурқ латтага ўралган чакалок йиғлаб ётганмиш. Чол: «Бизга бу болани худо берди», — деб дарҳол кўтариб уйига олиб кириб, кампирига кўрсатибди.

Кампир эрининг кўлидаги чақалокни кўриб суюниб кетибди-да, уни бағрига босиб, ювинтириб, эски кўрпачага ўраб беланчакка солиб ухлатиб, ўзи унга кўйлакча тика бошлабди. Чол бўлса бола йиғлаб қолмасни деб, беланчакни тебратиб ўтирибди.

Орадан бир йил ўтибди. Чол билан кампир болага Бунёд деб ном кўйишибди. Бунёд икки ёшга кирганда чол унга кичкина аравача ясаб берибди. Бунёд ховлида аравачани у ёқдан бу ёққа гилдиратиб ўйнаб юраркан. Шундай қилиб, Бунёд 10 ёшга тўлибди. Уни онаси мактабга берибди. Бунёд ўртоқлари орасида энг қобилиятли, зийрак ва одобли бола экан. Шунинг учун ҳамма ўртоқлари уни ҳурмат қилар эканлар. Ойдан-ой, йилдан-йил ўтиб, у паҳлавон бўлиб етишибди. Бунёднинг овозаси подшонинг ҳам кулоғига бориб етибди. У Бунёдни ўз саройига чақирибди. Унинг кучини сиңамоқчи, ўзининг энг кучли паҳлавонларидан бири билан куч синаштирмақчи бўлиб, ўз паҳлавонини чақирибди. Паҳлавон подшо хузурига келиб:

— Менда нима ишингиз бор эди, улуғ подшоҳим,— дебди.

— Мен сени мана шу полвон йиғит билан куч синашиб кўр-чи, деб чақирган эдим,— деб айтибди подшо.

Шу вақт майдонга гилам ёзилиб, паҳлавон билан Бунёд ўртага тушибди-да, бел ушлаша кетишибди. Бутун сарой аҳли йиғилишиб, ким ютаркин деб қизиқиб томоша қилишибди. Бир маҳал тўсатдан паҳлавон Бунёдни йиқитай деганда, Бунёд ўзини ўнглаб олиб бор кучи билан паҳлавонни кўтариб ерга урибди. Подшо Бунёдга қойил қолиб, уни ўзига паҳлавон қилиб олибди.

Бунёд уйига келиб чол билан кампирга шоҳ уни паҳлавон қилиб олмоқчилигини айтибди. Чол билан кампир «Энди ўғлимиз бизни боқаркан»,— деб севинчлари ичларига сиңмай уни пешонасидан ўпибдилар. Шу вақт Бунёд:

— Мен овга чиксам майлими?— деб чолдан сўрабди. Чол унга рухсат берганидан сўнг, Бунёд ов қилмоқ учун чўлга чиқиб кетибди.

Бунёд йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири чўлга етиб борибди. У чўлда ов кидириб юриб бирдан кўзи узокдаги чинорга тушибди ва чинор томон юриб борибди. Қараса чинор тагида бир булоқ бормиш, учанқоғини босиш учун сув ичиб турганда унинг кўзи сувдаги бир қизнинг аксига тушибди. Бунёд чинор тепасига қараса, бир қиз ўлтирибди.

— Хо, сен нима сабабдан, бу ерга келиб қолдинг?— деб сўрабди у қиздан.

— Мен ота-онасидан ажралган бир шўр пешана қизман,

уйим йўқ. Мен доимо тиланчилик билан кун кечириб келаман. Менинг уйим мана шу чинор, ҳар доим кечкурунлари шу чинор устида ухлайман,— деб жавоб берибди қиз.

Бунёднинг қизга раҳми келиб уйга олиб кетмоқчи бўлибди.

«Юр, мен билан, сени уйимизга олиб бораман, у ер ўзингнинг уйингдай бўлади», — дебди-да, қизга шу ерда туришини ов қилиб қайтгандан сўнг бирга олиб кетишини тайинлабди. Бунёд кечки пайт қўлидаги овлаган ҳар хил қушлари билан қизни олдига келиб уни ўзи билан бирга олиб уйга қайтибди. Улар кеч кирганда уйга етиб келишибди. Қиз эса:

— Мен танимаган жойга кириб нима қиламан, бари бир улар мени ҳайдаб юборишади,— дебди Бунёдга.

Йигит:

— Мен бор жойда ҳеч ким сени ҳайдамайди,— дебди. Сўнгра иккаласи эшикни очиб ичкари киришса, кампир йиғлаб ўлтирган экан. Бунёд кампирнинг олдига яқинлашиб.

— Нега йиғлаяпсиз, ойи, ким сизни хафа қилди?— деб сўрабди. Шунда кампир Бунёдга қараб:

— Отангни подшонинг лашкарлари келиб, олиб кетдилар,— деб айтибди.

Бунёд эса қизни ва қўлидаги ўлжаларини онасига бериб, ўз бошидан ўтган воқеаларни гапириб, уйдан чиқиб, тўппатўғри подшонинг саройига йўл олибди. У саройга кириб, подшонинг хонаси томон юриб бориб қараса, подшо бир қанча амалдорлар билан суҳбат қилиб ўтирган эмиш. Бунёд эшикни очиб ичкарига кирибди.

Подшо Бунёдни кўриб ҳайрон бўлибди, чунки унинг ғазабдан кўзлари чакнаб кетган экан. Бунёднинг кўзи амалдорларнинг бошлиғига тушиб ҳайрон бўлиб қолибди, бу ўзининг отаси экан. Подшодан: «Сиз қандай қилиб менинг отам эканлигини билдингиз?»— деб сўрабди. Подшо:

— Лашкарларимдан бири чол сизнинг отангиз эканини билар экан, ўшандан сўраб билиб олдим,— дебди.

Бунёд отасини шунчалик иззат қилгани учун подшога ташаккур билдирибди, подшо эса Бунёдга ҳам яхши сарполар кийгизибди-да, унга отасини нима учун олиб келганлигини айтиб берибди.

— Мен сенинг отангни ўзимга устоз қилиб олиш учун олиб келдим, ўзингни энг катта лашкарбоши қилиб тайинладим, отанг бунинг учун рухсат берди. Ўз саройимдан жой ажратиб уй қуриб бераман, шу ерга кўчиб келинглар,— дебди.

Бунёд отаси билан подшо саройидан севиниб чиқиб, уйга етиб келишибди. Эри ва ўғлининг сарпо кийганини кўрган

кампир хайрон бўлиб қолибди. Чол устидаги янги кийимларини ечиб кампирга берибди. Ўғли ҳам ечиб онасига берибди. Чол уйига кириб қараса бир ёш, чиройли киз уйни чиннидек қилиб супуриб, ахлатини олаётган эмиш. Чол дарров хотинининг олдига бориб:

— Бу кимнинг кизи?— деб сўрабди. Кампир ўглининг айтган гапларини бирма-бир чолга гапириб берибди. Чол кизни чақирибди-да:

— Сени ўзимга киз қилиб оламан,— дебди.

Бунёд кизни севиб қолганидан ич-ичидан қуйиб юрибди. Бир ҳафта ўтгач, подшонинг саройидан одам келиб, уйни битганидан хабар берибди. Подшо уйни чиройли қилиб жиҳозлатибди ва бир арава юборибди. Чол келиб эшикни очибди. Аравакашни подшо юборганини билиб, уйига таклиф қилибди. Бунёд онасига подшонинг гапларини гапириб берибди. Кампир дарров кўчларини йиғиштира бошлабди. Нарсаларни аравага ортишибди-да, уйларини ташлаб, подшо саройига етиб келишибди. Подшо уларни эшик олдида кутиб турган экан. У чолни бошлаб уйига олиб кирибди. Чол уйини боғда эканини билиб, подшо билан боққа чиқибди. Боғда гуллар очилган, булбуллар сайраган, мевалар фарқ пишиб, тағларига тушиб ётган экан. Улар бир-оз айланиб юрганларидан кейин чолнинг кўзи хушманзара жойга солинган чиройли, ҳашаматли саройга тушиб, унинг чиройлилигига қойил қолибди. Уларнинг кетидан хизматкорлар, кампир, киз ва Бунёд келишибди. Шу вақт подшо чолга қараб:

— Кўчларингизни олиб кирмасангиз ҳам бўлади, — дебди. Чол-кампир ва киз билан Бунёд уйга кириб келишибди. Улар уйга киришлари билан ҳамма нарса тахт эканлигини кўриб хайрон қолишибди. Подшо чол-кампирга хизматкорлар тайин қилибди. Қизнинг оти Гулчехра экан. Орадан анча вақт ўтгач, Гулчехра ҳам Бунёдни севиб қолибди. Бир куни подшо чолдан:

— Бу киз ким бўлади? — деб сўрабди.

Чол подшога чўлдаги воқеани айтиб берибди. Подшонинг ҳам учта кизи бўлиб, улар ҳам чиройли, ақлли киз эканлар. Подшо чолга куда бўлмоқчи эканини айтибди, чол эса: «Мен билмайман. Бунёднинг ўзидан сўранг, ў нима деса шу бўлади», — дебди.

Подшо ҳам «унинг ўзидан сўраб қўя қолай», — деб саройига кетибди.

Бир куни бошқа мамлакатнинг элчиси келиб подшога хат берибди. Подшо хатни очиб ўқиса, ўша мамлакатнинг подшоси уруш бошлаш ниятида эканлигини билдирибди. Подшо ҳам элчига хат ёзиб берибди. Элчи шу ондаёқ отига ми-

ниб, ўз юртига қайтиб кетибди. Подшо хафа ҳам бўлмай Бунёдни чакиртириб бўлган воқеани гапириб берибди-да Бунёдга: «Биз яна лашкар йиғишимиз керак», — дебди

Подшо жарчисини чакиртириб халққа хабар таркатишни юборибди. Жарчи отини миниб кўчада овози борича жар солибди. Одамлар йиғила бошлабди. Бу одамларнинг ичида ёш, қарилар жуда кўп экан. Жарчи улардан ёшларини танлаб, йиғиб подшонинг олдига олиб борибди. Подшо буларни нечта эканлигини санаб чиқибди ва тикувчига кийим тикишни буюрибди. Подшо бу ёш паҳлавонларнинг ҳаммасига:

— Бориб ювининглар, — дебди. Бунёд аскарлари ҳаммомдан чиқиши билан уларга янги кийим улашиб берибди. Аскарлар кийиниб бўлишгач, Бунёд саройдаги лашкарлар билан янги келган аскарларнинг отларини бир дафтарчага ёзиб, ҳамма лашкар нечталлигини билиб, сўнгра подшога айтибди. Подшо лашкар кўп бўлганидан суюниб кетибди.

Подшо бир куни Бунёд билан овга чикса, узокдан от чоптириб келаётган бир қора нарса кўриб қолибди. Бунёд ҳам от чоптириб, қора нарса келаётган томонга кетибди. Улар бир-бирларига яқинлашгач, Бунёд қора нарса одам эканлигини билиб, қаердан келаётганини сўрабди. Бу подшо саройига келаётган элчи экан. Бунёд уни нима учун келганини сўраганда элчи:

— Подшо ҳамма нарсасини тайёрлаб қўйибди, бугун уруш бошлайди, тез ҳаракат қилинганлар, — дебди-да, ўша заҳотиёқ орқасига қайтибди. Подшо билан Бунёд шу ондаёқ саройга қайтишибди. Тез орада булар ҳам аскарларига қурооларни бериб, яна шаҳарлардан ёш йигитларни йиғишни буюрибди. Хабарчилар шаҳар ва қишлоқларга бориб у ерлардан ўнг мингга яқин паҳлавон тўплаб подшо ёнига олиб борибдилар. Подшо буларга ҳам аскар кийимини кийгизибди.

Бунёд аскарларни бир саф қилиб тизибди-да, биринкетин санаб чиқибди. Ҳамма аскарлар сони ўттиз мингга етибди. Подшо бутун аскарларга қурооллар берибди. Бунёд подшонинг рухсати билан аскарларни бўлибди, улардан ўн мингини чегаранинг ўнг томонига, ўн мингини чегаранинг чап томонига қўйиб тайёргарлик қилиб туришганда, узокдан чанг кўтариб келаётган отлик аскарларга кўзлари тушибди. Улар дарров тўпларни тайёрлаб қуроолларини қўлларига олиб туришибди. Бунёд аскарларга қараб:

— Душманлар яқин келиши билан ўққа тутинганлар, — деб тайинлабди.

Бир маҳал отликлар яқинлашгач, тўплардан ўқ отишибди. Душман бу тўпларни ва қуроолли аскарларни кўрмаган

экан. Душманларнинг кўплари тўп оркали кирилиб кетибди. Бунёднинг бир ўзи кўп душманни ўлдирибди. Буни подшо ҳам кўриб турган экан, у Бунёдни шунча душманни ўлдирганига койил қолибди. Шу орада яна душманнинг кўп аскарлари келиб, уларни ҳам ўкка тутта бошлашибди. Подшо аскарларни эса тўплардан ўк узибди, аскарлар ҳам ўкка тутта бошлашибди. Жанг ўн кунгача давом этибди. Душманлар Октош шаҳрини қўлга ололмай хонавайрон бўлиб, кўп талафотлар кўриб, тирик қолганлари қайтиб кетибди. Жанг тугагач, подшо Бунёдни чақиртириб уни сарполар билан мукофотлабди. Хизматчилар ҳам тўпларни, қуролларни йиғиштириб оморга жойлаштирибдилар. Аскарларни санашса йиғирма мишга қолибди. Бунёд уйига боргач, чол-камбирдан ва подшодан овга чиқиш учун рухсат олиб, севгилиси Гулчехра ва уй-ичлари билан хайрлашиб саройдан чиқиб кетибди.

У юра-юра охири бир ўрмонга етибди. Бунёд ўрмоннинг ичига кирса, чинорлар ўсиб ётганмиш, у салкинда дам олмоқчи бўлибди. Ўтириб у ёқ бу ёққа қарабди, бу ўрмондаги дарахтларда булбуллар сайраб, хушбўй гулларнинг хиди димогига урилармиш. Бир маҳал Бунёдни уйқу босиб ухлаб қолибди. Туш кўрса, тушида бир одам Бунёдга: «Эҳтиёт бўлгин, ўрмонда шер юрибди», — дебди.

Бунёд дарҳол уйғониб кетибди ва ўрмидан туриб ўрмонни ичкарасига йўл олибди. У кета туриб бир дарахт тагида ухлаб ётган шерни кўрибди ва ёнидан йиғирма беш ботмон келадиган гурзисини олиб бир наъра тортган экан, шер уйғонибди. Бунёд шер билан олишиб гурзиси билан уни ўлдирибди-да терисини шилиб олибди.

Бунёд яна йўлга тушибди, у ўрмоннинг чиройлилигига, ундаги турли-туман дарахтларга, гулларга, ҳайвонларга, қушларга ҳавас билан тикилиб, ўрмоннинг жуда ҳам ичкарасига кирибди. Чарчаб оёқлари тойиб, ҳеч юра олмабди-да бир дарахт тагига ётиб ухлаб қолибди. У яна туш кўрибди. Тушида бир одам Бунёдга: «Эҳтиёт бўл, бу яқин ўртада бир ғор бор, унда ҳайвонларнинг энг каттаси — йўлбарс яшайди», дебди.

Бунёд яна уйқусидан туриб йўлга тушибди. У бир тўп чинорнинг тагидаги катта ғорни кўрибди ва ғор ёнига яқин келиб бекиниб турибди. Бир вақт йўлбарс ғордан чиқа бошлабди. Бунёд гурзисини олиб наъра тортибди. Шу ондаёқ йўлбарс тил тортмай ўлибди. Бунёд бунинг ҳам терисини шилиб олибди-да, юра-юра яна чарчаб, ҳолдан кетиб ухлаб қолибди. Тушида яна халиги одам «Бунёд, эҳтиёт бўл, сенинг яқинингдаги дарахт тагида айиқ ухлаб ётибди. Бу айиқ

сеҳрли айик, унга кўлингни тегиза кўрма, сени ҳам сеҳрлаб кўяди», — дебди.

Бунёд ўрнидан турибди-да, у ёқ бу ёққа қараб ёнидаги бир қалин дарахт соясида ухлаб ётган айикни кўрибди. У дарҳол ёнидаги гурзисини олиб, уни ўлдирмоқчи бўлганда айик ўрнидан туриб, уни ўлдирмоқчи бўлган Бунёдга ялинибди:

— Менга раҳм қил, мен сенга тегмайман, нима буюрсанг шуни қиламан, — дебди.

Бунёд айикнинг гапирганига ҳайрон бўлиб, унга қараб:

— Сенга гапни ким ўргатди? — деб сўрабди.

Айик гап бошлабди:

— Мен 17 яшар кизлигимда ота-онам эрга берди. Овак тополмасдан қийналиб эрим билан кун кечирдик. Кун, ой ва йиллар ўтиб бир бола кўрдик, биз уни боқа олмадик ва бир камбағал хотиннинг эшигига ташлаб кетдик. Ўша вақтларда вабо касали тарқалган эди. Шу касал сабабли ота-онам ўлиб кетди. Бу касалдан эрим ҳам вафот этди. Мен бир ўзим қолдим, кечкурунлари уйим қоронғи зимистон бўлиб кетар эди. Бир куни мен томга чиқдим-у узокда олов ёнаётганини кўрдим, томдан тушиб, олов кўринган томон кета бердим. Оловга яқинлашсам бир кампир қозонда бодрок қовуриб ўтирган экан. Мен бориб унга салом бердим, у алик олиш ўрнига, менга: «Саломинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютардим», — деди. Мен ундан олов сўрасам, у менинг бошимга таёқ билан бир туширди-да, дуо ўқиб айик қилиб кўйди.

— Қандай қилиб сени одам қилса бўлади? — деб сўрабди. Айик бундай жавоб берибди.

— Менга подшо саройида оқаётган сувдан бир қултум берсанг, мен қайта одам тусига қираман.

Бунёд ёни билан бир қанча ўрмон қушларини отибди-да, ҳалтасига солиб, айик билан бирга кечга яқин уйига етиб келибди. Кўчада айикни кўрган кишилар кўрканидан қочишар экан. Подшо Бунёд билан айикни кўриб ҳайратда қолибди.

У Бунёддан:

— Айикни нега олиб келдинг? — деб сўрабди.

Бунёд ўрмонда нима қилгани ва айикни нималар деганини бошдан-оёқ гапириб берибди. Подшо айикқа дарров бир пиёла сув берибди. Айик уни ичиши билан устидаги пўсти тушиб, ичида 35 ёшли чиройли жувон турган эмиш. Подшо жувоннинг отини сўрабди. «Менинг отим Малика», — деб жавоб берибди у.

Бунёд хотинни бошлаб саройдан чиқиб уйга кирибди. Чол-кампир жувонни кўриб худди Бунёдга ўхшатибди. Бунёд ўрмондаги воқеаларни бирма-бир ота-онасига ҳам гапириб берибди. Чол-кампир бу жувонни ўзларига киз қилиб олишибди. Чол Бунёдга:

— Энди гап бор, эшит, — дебди. Бунёдни боқиб олгани ва уни қаердан топиб олинганлигини айтиб берибди. Бунёд чол-кампирга раҳмат айтибди. Жувон ҳам бошдан-оёқ бўлиб ўтган воқеаларни чол-кампирга айтиб берибди. Бунёд жувонни ўзининг чин онаси эканлигини билиб, у билан қучоклашиб кўришибди. Чол-кампир подшога Бунёд ўз онасини топганлигидан хабар беришибди. Подшо бунёддан овдан олиб келган нарсаларини кўрсатишни сўрабди. Бунёд копитдан ҳар хил қушлар ва териларни олибди. Подшо Бунёддан:

— Шунча терини қандай қилиб шилиб олдинг? — деб сўрабди. Бунёд ухлаганидаги воқеаларни бирма-бир гапириб берибди.

Подшо Бунёдга ном бериб: «Бунёд полвон», — дебди. Подшонинг хотини йўқ экан, у Маликани ўзига хотинликка олмоқчи бўлиб, Бунёддан ва чол-кампирдан сўрабди. Бунёд ва чол-кампир рози бўлишибди ва шу ондаёқ тўй ҳаракати бошланибди. Ҳамма нарса тайёр бўлгач, халқни тўйга чақириб, қирқ кеча-кундуз тўй қилиб берибди. Бунёд подшонинг ўғли бўлибди.

Бунёднинг Гулчехрага муҳаббати кундан-кун орта бошлабди. Бир куни Бунёд чол-кампирдан ва ота-онасидан шу кизни олиб беришларини сўрабди. Подшо шу кунгек тўйга тайёрларлик кўрибди. Қизга канизаклар тайинлабди, унга чиройли, олтин суви юритилган кўйлак кийгизишибди. Эртаси куни тўй бошланиб, меҳмонлар кела бошлабдилар, бутун халқ тўйни кўришга келишибди. Қизнинг чиройлилигини кўриб қойил қолишибди. Тўй қирқ кечаю қирқ кундуз давом этибди. Подшо билан хотини келинини кўришиб унинг ҳусни жамолига тўйиша олмабди. Бунёд билан хотини, ота-онаси ва чол-кампир бахтли ҳаёт кечириниб, мурод-мақсадларига етишибди.

АҲМАДЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир одам бор экан. Унинг икки ўғли бор экан. Каттасининг исми Юсуф-жон, кичигининг исми Аҳмаджон экан.

Отаси ўлгандан кейин Юсуфжон кичик укаси Аҳмаджонга қараб:

— Эй ука, раҳматли отамиз бўлса дунёдан ўтди, бизлар ёш қолдик, энди мен бош бўлиб, отамизнинг ош-обини берсак, сен бориб йилқилар ёнида кўз-қулоқ бўлиб, қўйларни бокиб турсанг, — дебди.

— Ажаб бўлади,¹ оға, — дебди Аҳмаджон.

Шундай қилиб, Аҳмаджон харжи харажат қилиб қўйларнинг ёнига кетибди. Аҳмаджон бориб қараса, қўйларни итлар ўтлатиб юрган экан, ҳаммасини кўздан кечирибди. Ҳаммаси жойида! Шундан сўнг ҳар куни эрталаб бир, кеч-қурун бир қўйларни санаб юраверибди. Бир куни бир қўй кам бўлибди. «Хато санагандурман»,— деб, бунинг фарқи бормабди.

Эртаси куни санаса, энди икки қўй кам бўлибди. Учинчи куни яна санабди, уч қўй кам бўлибди. Тўртинчи куни қўйларнинг атрофини айланиб қараса, бир бўрининг изига кўзи тушибди. Бу изни кўрган Аҳмаджоннинг жиғибийрони чиқибди. Ғазаби ошиб, ўз итларини қойибди, урибди, сўкибди. «Сергак бўлинг», — деб сиёсат ҳам қилибди.

Шу кечаси Аҳмад қайнатма шўрвани қайнатиб ўтирса, бир оч бўри тўрт кучукни изига эргаштириб кетаётиб экан, бир вақт қўйларни санаса яна бир қўй кам. «Ҳа, энди билдим, бу ургочи оч бўри ҳар куни бир қўйни еб ҳазм қилаётган экан», — деб, Аҳмаджон тўрт кучугини ҳам «Сенлар соткин», — деб урибди. Ўзи эса оч бўрини излаб кетаверибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, ниҳоят, бўрининг изини топибди.

Аҳмаджон бораверса олдидан катта бир бўри чиқиб қолибди. Аҳмаджон:

— Ассалому алайкум, оч бўриларнинг подшоҳи, қачон рўйиростга келасиз?— дебди.

— Эй яхши йигит, агар саломинг бўлмаса икки ямлаб бир ютар эдим, — дебди бўри.— Сен яхши одамнинг фарзандига ўхшайсан, нима билан келаётирсан, исминг нима? — деб сўрабди у яна.

Аҳмаджон ҳам бўрига таъзим қилиб:

— Эй, оч бўриларнинг подшоҳи, кўрқоқ эмас, мард одамнинг ўғлиман, исмим Аҳмаджон, кўхна Сулаймон қалъасида тураман, беш кунда бешта қўйимни бир ургочи оч бўри еб кетди, шунинг учун келдим, — дебди.

Бўри айтибди:

---

¹ А ж а б бў л а д и — хўп бўлади дегани (*хоразм шевасида*).

— Рост гапирдинг, мард одамнинг мард ўғли экансан, кўркмай келибсан, шунинг ўзи катта мардлик. Бу ерларга келган одамнинг суяклари қуриydi, гўштини бўрилар ейди. Ҳатто қушларнинг қаноти қўяди. Кел, сенга мен ёмонлик эмас, яхшилик қилай. Сенинг қўйларингни еган бўрини сенга берайин, истасанг ўлдир, истасанг қўйларингга қорол кил

— Минг раҳмат, — дебди Аҳмаджон.

Шунда Аҳмаджонга қўйларни еган бўрини чиқариб топширибди. Бўри кичкина экан. Аҳмаджонга таъзим қилиб, гуноҳкордай бошини эгиб тураверибди.

— Кел, оркамга мин, — дебди Аҳмаджон.

Бўри Аҳмаджоннинг оти оркасига шартта миниб олибди. Кейин иккаласи бўрилар подшоси билан хайр-хўшлашиб кетибдилар.

Аҳмаджон қўйлар олдига бўри билан келиб қараса, қўйларни вафодор итлари бокиб юрган экан. Аҳмаджон бўрини чатма уйга боғлаб қўйибди, ўзи бўлса бўрининг ёнбошида ухлаб қолибди. Бир вақт Аҳмаджон кўзини очиб қараса, ёнида бўри эмас, бир гўзал қиз сочини тараб ўтирган эмиш. Буни кўриб Аҳмаджон ўзидан кетиб, бир замон беҳушликдан кейин ҳушига келибди. Ҳушига келиб қараса, ҳалиги қиз Аҳмаджоннинг бошини сийпалаб ўтирибди. Аҳмаджон ўзига ишонқирамай «Тушимми бу, ё ўнгимми? — деб, ул қиздан:

— Рост айт, сен ким бўлдинг? — деб сўрабди.

— Мен сизнинг умрлик йўлдошингиз бўламан, ишонинг, бу тушингиз эмас, — дебди қиз.

Аҳмаджон бу сўзни эшитиб бир оз ҳушидан кетибди ва яна ҳушига келибди.

Қиз Аҳмаджоннинг бошини тиззасига олиб, уни бағрига босиб ўтирибди. Шундан кейин қиз:

— Сабр қилинг, ҳаммасини сўзлаб бераман, мен сизники, сиз меники. Менинг исмим Дилафрўз, Шаҳбол парининг қизи бўламан, сиз кўрган бўрилар подшоси менинг отам бўлади. Мен ҳар хил тусга қиравераман. Сиз хотиржам бўлинг, мен билан ўйнаб-қулсангиз бўлгани. Қаерда ёд этсангиз шу ерда мен ҳозир бўламан, — дебди пари қиз. Шундай қилиб, Аҳмаджон билан Маликаи Дилафрўз бир-бирга меҳри муҳаббатда бўлиб, кун-кундан яхши яшаб, яхши еб, яхши кийиб, меҳнат қилиб вайрона чатма уйда яшайверибдилар.

Энди сўзни Ғазаб подшосининг вазири Қизғонч Саҳонадан эшитамиз:

Кунлардан бирида Ғазаб юртнинг Қизғонч Саҳона исмли вазири подшо учун овга чиқибди. Ов қуши эса вазирнинг

қўлидан учиб, ҳеч жойга қўнмай, бир томонга қараб кета-
верибди. Қизғонч вазир қисниб.

«Ҳай аттанг, подшомиз касал, унга ов гўшти лозим эди,
ов гўшти топиб бориб подшога едиришни эплай олмасам,
подшо мени ўлимга ҳукм қилади», — деб қайғуриб, хавотир
қилиб, қушнинг изи билан от суриб кетаверибди.

Қуш бориб Аҳмаджон билан паризод яшаётган чатма
уйнинг устига қўнибди. Вазир бориб қушни олмоқчи бўлиб,
ногоҳонда қўзи паризодга тушибди. Вазир бир оз ўздан
кетиб, сўнг ҳушига келиб:

«Подшога бундай тўғрида хабар берсам, шояд менинг гуно-
ҳимни кечиб, ов гўштини эсидан чиқарар, мен ўлимдан қо-
ламан», — деб, отини Фазаб шаҳрига сурибди. Қизғонч ва-
зир от чоптириб қўлидаги қушнинг минг паридан бир парини
соғ қўймай, тўғри отидан тушиб подшонинг олдига кираве-
рибди. Қушни ҳам отиб юборибди, отини ҳам боғламабди.
Подшонинг олдида эса ўзини йўқотиб қўйиб, «под»ини ай-
тиб, «шо»сини айта олмай йиқилибди.

Подшонинг ёнида ўтирганлар хайрон бўлиб, ҳаммаси
Қизғонч вазирга қарашиб, «Товба, нима бўлди, жинни-пин-
ни бўлдимиз?» — деб, «ё товба, қарчиғай қуш ҳам йўқ-ку», —
деб ҳар қайси ўзича гапираверибди. Қизғонч вазирнинг
юзига сув сепиб, ўзига келтирибдилар. Вазир шунда тили
тутилиб, сўзламоқчи бўлган сўзини ҳам унутиб, бир жумла-
ни юз бўлиб «мен бир қизни кўрдим, сизга лойик» — дебди.
Бу гапни подшога қози-қузолар, ясовулу қушбегилар ту-
шинтирибди.

— Пари бўлса иншоолло яхши бўласиз, — дебдилар
ҳаммаси подшога.

Шунда подшонинг ҳам чиройи чоқ бўлиб, юзини хуш-
вақтлик босиб, бир йржайиб қўйибди. Ҳаммалари шунда,
эрини ўлдириб, қизни олиб келишга қарор қилишибди. Шун-
да подшо:

— Боринг, эрини чакириб келинг, — деб сиёсат қилибди.
Дарҳол подшонинг жаллодлари Маликан Дилафрўз пари-
зоднинг эри Аҳмадни подшо ҳузурига келтирибдилар. Аҳ-
маджон подшонинг олдига келиб, ер ўпиб таъзим қилиб ту-
раверибди. Шунда подшо Аҳмаджонга қараб:

— Подшо халқнинг нимаси бўлади? — дебди.

— Подшо халқнинг отаси, — дебди Аҳмаджон.

— Шундай экан, сен менга бир қолип катта эмас, бир
қолип кичик эмас, олтин қавушни келтир, сенга уч кун мух-
лат, келтирмасанг ўзинг ўлимлик, молинг подшолик, — дебди.

— Ажаб бўлади, — деб подшонинг олдидан чиқибди
Аҳмаджон.

Бўлган-битган ҳамма гапларни хотинига бир-бир сўзлабди. Хотини айтибди:

— Аҳмаджон, ғам еманг, етти нондан кам еманг, боринг бўри қайнотангизга, ҳамма гапларни айтинг. Менинг сандиғимдан кавушни олиб берсин.

— Аҳмаджон бўри қайнотасининг уйига бориб гапларни бирма-бир айтиб, қизнинг саломини ҳам айтиб, қиз айтган нарсани ҳам сўрабди. Бўри қайнатаси Аҳмаджонга:

— Бир қолип катта эмас, бир қолип кичик эмас, олтин кавуш ўзимники, ўзгаларга лойиқ эмас, — деб, подшонинг олдига қўй, яна ўзингга қайтади, — дебди.

Бу сўзни бўри қайнотасидан эшитган Аҳмаджоннинг чиройи очилиб, олтин кавушни олиб подшонинг олдига борибди ва:

— Бир қолип катта эмас, бир қолип кичик эмас, олтин кавуш ўзимники, ўзгаларга лойиқ эмас, — деб, олтин кавушни подшога узатибди. Буни подшо кўриб ўз ёғига ўзи коврилиб:

— Ҳай аттанг, буни на қилар эдим, кавушни бошимга урармидим, ҳай вазирлар, Аҳмаджон билан ўзларингиз сўзлашиб кўринг, бу дунёда йўқ гулни ҳам топиб келар, шояд шунда тузалгайман, — дебди.

Подшо Аҳмаджонга қараб:

— Бор, топиб кел, қизил гул бўлсин, дунёда ҳеч бир ерда бўлмаган гул бўлсин, — деб Аҳмаджонни чиқариб юборибдилар. Аҳмаджон подшонинг олдидан чиқиб яна паризод хотинининг олдига келибди. Дилафрўз ҳам эрининг аҳволига ачиниб, подшога нафратлар айтиб:

— Бунинг учун ғам ема, етти нондан кам ема, бу мушкулни ҳам битказармиз, — дебди. Бу оқшом эру хотин ўйнаб-кулиб роҳатланибдилар. Тонг отибди. Хотин айтибди:

— Мен сизни кузатиб қўяй, инсон қадами етмаган Боғи Эрам шаҳрига борасиз, гулларни кўрасиз, гуллар орасида то тушгача бекиниб ётасиз. Бир маҳал бир тўда каптар келиб бир силкиниб қизларга айланиб, сувга тушади. Шу вақт сиз бошлаб бўйнига қулф осган қизнинг кийимларини, кейин ҳаммасининг кийимларини оласиз. Улар яланғоч, сувдан ташқарига чиқа олмайди. То қулфни сизнинг қўлингизга бермагунча кийимларини бермайсиз. Агар қулфни олмай кийимларини берсангиз сизни тош қилиб ташлайдилар. Шу қулфни ўнг томонга товласангиз қизлар пайдо бўладилар, чап томонга товласангиз кўздан ғойиб бўладилар. Ҳамма ҳикмат шу қулфда. Мана бу сурмани кўзингизга суртинг. Сизни ҳеч ким кўрмайди. Бу ҳассани қўлингизга олинг, истаган жойингизга «ҳу» дегунча етказади, — деб йигитнинг

кўлига ҳассани ҳам берибди. Аҳмаджон сурмани кўзига суртибди. «Ху» дегунча бориб ҳам етиб, Боғи Эрамни сайр этиб юрибди. Кейин гулларнинг орасига кириб ётаверибди.

Бир вақт «шов» этиб бир тўда чиройли қаптарлар келиб, ҳовузга тушишга тайёрланибдилар. Аҳмаджон на кўзи билан кўрсин, ҳаммаси қип-яланғоч бир қиз бўлиб бирин-кетин сувга ўзини ташлайверибди. Сувда бир-бирига муқом этиб сузишиб ўйнашаверибдилар. Буларни кўриб Аҳмаджоннинг ақли шошиб, қулф таққан қиз қай бири эканини билмай адашиб «Вой аттанг», деб тураверибди. Шу вақт яна уч қаптар осмондан учиб келиб, ечиниб қиз бўлиб ўзларини сувга ташламоқчи бўлиб турганида, шу уч қиздан бирисининг бўйнида Аҳмаджон қулфни кўриб қолибди. Улар ўзларини сувга ташлаши билан Аҳмаджон югуриб келиб, аввал қулф таққан қизнинг кийимини сўнгра бошқа париларнинг кийимларини олиб ўтираверибди.

Бу воқеани кўриб парилар ҳам сув ичида ялиниб, ёлбориб кийимларини сўрай берибдилар. Шунда қулфли пари:

— Эй яхши йигит, яхшилик билан кийимларимизни бер, — дебди.

— Бўйнингдаги қулфни берсанг бераман, — дебди Аҳмаджон ҳам, — бўлмаса ишинг билан бўл, сен мени танимайсан, мен сени.

Парилар ҳар қанча ёлборсалар ҳам Аҳмаджон кийимларини бермабди. Охири:

— Майли, сен кийим-бошларни ерга ташла, бизлар қулфни ерга ташлаймиз, — дебдилар қизлар.

— Менга от, — дебди Аҳмаджон.

Қизлар қулфни бир тарафга узоқ отиб юборибдилар. Аҳмаджон йигит эмасми, қизларнинг кийим-бошининг ичига бир тошни солиб иккинчи бир томонга отиб юборибди. Қизлар кийимга югурганича, Аҳмаджон қулфга югуриб, қулфни қизлардан олдин олибди. Шу замон вақтни кўлдан бермай, қулфни чапга қараб бурабди. Қизлар кўздан ғойиб бўлибди. Бир оз ўтиб қулфни ўнга бураган экан, қизлар ҳаммаси таъзим билан Аҳмаджоннинг олдида ҳозир бўлибдилар. Кейин Аҳмаджон қулфнинг барча ҳикматларини қизлардан ўрганиб олибди. Аҳмаджон париларнинг подшосига:

— Мен Ғазаб шаҳридан келганман, мени подшо дунёда йўқ гулни олиб келасан деб юборган, — дебди. Париларнинг подшоси:

— Сен кетавер, гулни ўзимиз сендан олдин етказиб берамиз, — дебди. Шундай қилиб, Аҳмаджонни парилар кузатиб қолибдилар. Аҳмаджон йўлга равона бўлиб, уйига қай-

тибди. Уйига келиб караса Дилафрўз пари ёнида уч паризод, тўрт бўлиб ўтирибди экан. Шунда париларнинг подшоси Гулиқаҳқаҳ пари Дилафрўз парига:

— Ха-ха, бу йигит сенинг эрингми? — дебди.

— Сабр эт, сенга ҳам бир Аҳмад топилар, — дебди Дилафрўз пари Гулиқаҳқаҳ парига қараб.

Икки пари бир-бирига хушгўйлик қилиб турганида хон отлиси келиб Аҳмаджонга:

— Дунёда йўк гулни топиб келдингми? — деб дўк урибди. Шу вақт Гулиқаҳқаҳ пари бир кулиб юборган экан, унинг оғзидан даста-даста гул тўкилибди. Аҳмаджон бир неча даста гулни териб олиб хон отлиғи билан Ғазаб подшосининг олдига борибди. Бу гулни кўриб подшо ичидан зил кетиб «Энди нима қиламан?» — деб вазирга юзланибди. Шунда вазир:

— Эй подшойим, бу жуда эпчил йигит экан, энди бу йигит отангизнинг ошига сўйилган қора байир отни топиб келтирсин, — дебди.

Подшо Аҳмаджонга:

— Вазирнинг гапини эшитдингми? — дебди.

— Эшитдим, — дебди Аҳмаджон.

— Эшитган бўлсанг қора байир отни топиб кел, — деб дўк урибди подшо.

— Ўлиб кетган отни топиб бўлармиди? — дебди Аҳмаджон ўзига-ўзи, лекин подшога ҳеч нима демасдан чиқиб кетибди. Шунда Аҳмаджон уйига ҳам бормай, тўппа-тўғри қайнотасининг олдига борибди. Бўриларнинг подшоси ҳам Ғазаб подшосининг қилаётган ситамига қаҳри келиб:

— Майли, Аҳмаджон, сен хафа бўлма, Ғазаб подшосининг отаси ҳам золим эди, ўзи ҳам ~~золим~~, унинг отасининг ошига сўйилган қора байир от уч оёқ бўлиб ўтлаб юрибди, фалон дарага чиқиб:

Подшо отасининг
Ошига сўйилган от,
Олиб кетмоққа келдим,
Сенинг ўзинг яхши зот,
Уч оёғинг омон-ку,
Қолган оёғинг топ, —

десанг от мулойимгина келиб туради, сен унинг бўйнига белбоғингни боғлаб олиб бориб берасан.

Агар Ғазаб подшоси «Менинг отамнинг ошига сўйилган от тўрт оёқли эди» деса, «отнинг уч оёғини халқ еди, улар омонатга хиёнат қилмай қайтиб берди, бир оёғини сен еган

эдинг, уни сен кайтиб бермай омонатга хиёнат қилдинг», — деб айт.

Аҳмаджон қайнотасининг гапини қулоғига маҳкам тутиб қора байир отни излаб, дарага қараб кетаверибди. Бир тоғнинг пастидаги кенг дарага бориб қараса, уч оёқли от ўтлаб юрибди экан, Аҳмаджон:

Подшо отасининг
Ошига сўйилган от,
Олиб кетмоққа келдим,
Сенинг ўзинг яхши зот,
Уч оёғинг омон-ку,
Қолган оёғингни топ, —

— дебди. От ҳам Аҳмаджоннинг ёнига секин-аста юриб келибди. Аҳмаджон отнинг бўйнига белбоғини боғлаб олиб қайтиб, подшонинг олдига олиб борибди. Подшо на кўзи билан кўрсин, худди отасининг ошига сўйилган қора байир от. Лекин, бир оёғи йўқ. Подшо Аҳмаджонга қараб:

— Отамнинг ошига мен тўрт оёқли от сўйдирган эдим-ку, кани бунинг бир оёғи? — дебди.

— Уч оёқни халқ еган экан, омонатга хиёнат бўлмади, қайтиб берди, бир оёғини сен еган эдинг, омонатга хиёнат қилиб ўтирибсан, — дебди Аҳмаджон подшога қараб.

Подшо:

— Қассобни чақиртиринг, — деб дўқ урибди. Подшонинг буйруғи билан қассобни ҳам етказибдилар.

Подшо ғазаб билан қассобга қараб:

— Отни ким сўйди? — дебди.

— Мен сўйган эдим, — дебди қассоб титраб.

— Қозонга гўштнинг ҳаммасини солдинг шекилли? — дебди подшо.

— Йўқ, тақсир, уч оёғини солдим, бир оёғини онангиз олиб кетган эди, — дебди қассоб.

Бу сўзни эшитган подшо ғазабдан тушибди. Шунда вазир подшога қараб, Аҳмаджонни кўрсатиб:

— Бу йигитни ўлдиришни бўйнингизга олдингизми? — дебди.

— Бошқа муддао йўқ, — дебди подшо.

— Ундай бўлса бу йигитни Темирхон подшонинг қизига совчиликка юборинг, у борган совчиларнинг ҳаммасини ўтда куйдириб, кулини кўкка созуриб юбормоқда, — дебди.

Бу фикр подшога яна маъқул бўлибди.

— Сен Темирхон подшонинг қизига совчиликка борасан, битириб келсанг келганинг, битириб келмасанг бошинг

Ўлимда, молинг подшолик, — дебди Ғазаб юртининг подшоши.

— Майли, — дебди Аҳмаджон ҳам.

— Хазинадан керагингни ол, — дебди подшо.

— Менинг ёнимга қирқ полвон йингит, қирқ този ит, қирқ канизак киз, қирқ туя олтин-кумуш беринг, — дебди Аҳмаджон.

Подшо ҳаммасини айтганидек қилиб берибди. Аҳмаджон йўлга равона бўлибди. Жазирама иссиқ бошланиб, ҳаммасига Аҳмаджон чидаб, бардош бериб бораверибди. Туялар ҳам, канизлару полвонлар ҳам тоқат эта олмабдилар. Шунда Аҳмаджон қирқ полвонни қирқ канизакка, қирқ канизакни қирқ полвонга қўшиб: «Боринг, бахтингиз ёр бўлсин, туялар ҳам, олтинлар ҳам сизники бўлсин, яхши еб, яхши яшанг», — деб ҳаммасига рухсат бериб юборибди. Улар ҳам шод бўлишиб, «Ғазаб юртини қайта кўзимиз кўрмасин», — деб ҳар бири истаган томонига кетаверибдилар. Гапни Аҳмаджондан эшитинг:

Аҳмаджон пою пиёда йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, тоғдан-тоққа ўтиб бораверибди.

Бир маҳал қараса, шундай жазирама кун иссиғида бир киши эгнига-қирқ пўстин кийиб, няғи-иягига тегмай қалтираб ётган эмиш, Аҳмаджон бориб у кишига салом берибди.

— Хайрият, агар саломинг бўлмаса икки ямлаб бир ютар эдим, қани, хабар бер. Қайси ерга борасан, қайси ердан келасан? — дебди совук қотиб ётган киши.

Аҳмаджон унинг жазирама иссиқда совкотиб ётишини кўриб ажабланибди. Кейин:

— Мен Темирхон подшонинг кизига Ғазаб подшосидан совчи бўлиб бораётирман, — дебди Аҳмаджо.

— Ундай бўлса мен ҳам сен билан йўлдош бўлиб бораман, — дебди совкотаётган киши. Улар исм сўрашибдилар:

— Мен Аҳмаджон, — дебди.

Совкотаётган ғайритабиий киши ҳам: —

— Менинг исмим ҳам Аҳмад, — дебди.

Икки Аҳмад йўлга тушишибди. Йўлда кетаётиб, совкотиб бораётган Аҳмад Аҳмаджонга қараб:

— Биродар, одимингни тез ташлаб юр, бўлмаса яхлаб қоламиз, — дебди. Аҳмаджон эса терлаб-пишиб, қора терга ботиб бораверибди. Бораверсалар йўлда, қумликда яна бир узун одам ётганмиш. Унинг оёғида кишан бормиш. Аҳмадлар қараб турсалар, бу узун одам наридан ўтган қушни ҳам, беридан ўтган қушни ҳам қувлаб олиб еб ётганмиш. Аҳмадлар:

— Ассалом қуш полвони, — дебдилар.

— Ғариб кишиларга ўхшайсизлар, келинг, танишиб олайлик, — дебди куш полвони.

Улар исм айтишибдилар.

— Менинг исмим Аҳмад югирак, — дебди куш полвони. Энди булар уч Аҳмад: Аҳмаджон, Аҳмад сувушак¹, Аҳмад югирак бўлибдилар. Уччаласи Темирхон подшонинг юртига қараб йўл олибдилар. Бири совкотиб, бири югуриб, бири терлаб-пишиб бораверибдилар. Йўлда кўринган қушни ҳам, хайвонни ҳам тутиб еб бораверибдилар. Булар бораверсалар йўлда яна бир одам кўзига кўринган нарсани хода билан уриб, хом-хатала еб юрган эмиш. «Ё ажабо», — дебди булар уни кўриб. Кейин унинг ёнига бориб:

— Эй одам, биз билан танишмайсанми? — дебдилар.

— Танишай, узокдан келаётганга ўхшайсизлар? — дебди. Улар исм айтишибдилар. Янги учраган одам:

— Менинг исмим Аҳмад ўкчи, — дебди. Улар тўрт бўлиб кетишмоқчи бўлган эканлар, Аҳмад ўкчи айтибди:

— Менинг бир Аҳмад сичкон деган йўлдошим бор, уни ҳам олиб кетайлик, — дебди. Шу пайт Аҳмад сичкон ҳам етиб келибди. Бешта Аҳмад бўлиб, ҳаммаси Темирхон подшонинг юртига қараб кетишга отланибдилар. Аҳмад югирак тўрт Аҳмадни устига мингазиб олиб бир чопган экан, бир зумда Темирхон подшонинг юртида пайдо бўлибдилар. Биринчи кун подшонинг эшигини Аҳмаджон бориб супурибди. Уни ҳеч ким пайкамабди. Иккинчи кун Аҳмад сувушак бориб супуриб қайтибди. Буни подшога:

— Ўнг бўлсин, қизингизга совчи келибди, эшик олди супурилибди, — дебдилар.

— Пойланг, тутиб менинг олдимга келтиринг, — дебди Темирхон подшо.

Учинчи кун эса Аҳмад югирак подшонинг ховлисини супураётган экан, подшонинг айғоқчилари югиракни тутмоқчи бўлибдилар, лекин ҳеч бири ботиниб унинг ёнига яқин бора олмабдилар. Шунда подшога бориб хабар берибдилар. Подшонинг ўзи келиб қараса минорадек бўйли бир одам. Аҳмад югиракка подшо яқин келиб салом берибди. Аҳмад югирак подшога қараб:

— Сен мени подшонинг олдига олиб бор, — дебди.

— Юр, дебди Темирхон подшо ҳам ўзини танитмай. Подшо билан Аҳмад югирак кетаверибди. Аҳмад югиракни подшо даргоҳ ичига олиб кирибди. Аҳмад югиракнинг эгни эшикларга сифмай кўп эшиклар кўпорилибди. Охири Аҳмад югирак подшога қараб:

¹ С у в у ш а к — совкотувчи.

— Бор айт, подшо энди ёнимга чиксин, мен ҳамма эшикларини бузиб кўяман,— дебди.

Темирхон подшо:

— Подшонинг уч шартни бор, уч шартни ким бажарса шунга кизини беради,— дебди.

— Бор айт, шартини айтаверсин,— дебди Аҳмад югирак. Шунда Темирхон подшо:

— Биринчи шарт, бир жойим бор, унинг ости ҳам темир, усти ҳам темир, тўрт томони ҳам темир. Шунинг ичида қирқ туя ўтинни мойга ботириб ёқаман, унинг устига яна қирқ туя сазак ўтин, қирқ туя йилғин, қирқ туя салин¹ калаб ёқаман, ким шунинг ичидан омон чиқса иккинчи шартни айтаман,— дебди подшо.

— Иккинчи шартингни ҳам айтавер,— дебди Аҳмад югирак.

— Иккинчи шарт шуки, бир қари югирак кампирим бор, ким шу кампирдан ўзиб, олдига ўтиб келса учинчи шартни айтаман,— дебди подшо.

— Учинчи шартингни ҳам айт,— дебди Аҳмад югирак.

— Учинчи шартим шуки, қирқ таноб ерга қирқ ботмон арпа сепаман, қирқ кун ҳам сурдираман, шуним ким бир оқшомда териб берса, шунга кизимни бераман,— дебди.

— Хўп, бу шартларни бажариш биздан, кизингни тайёрлаб кўябер,— деб Аҳмад югирак чиқиб кетибди. Келиб тўрт Аҳмадга ҳамма гапларни айтиб, маслаҳат солибди.

— Ўтни ёқсин, бу менга керак нарсаси,— дебди Аҳмад сувушак.

— Кампирни икки хатлаб тутиб, ундан икки чакирим жойга ўтиб кетиш менинг ишим,— дебди Аҳмад югирак.

— Тақсирлар, арпани териб олиш бизнинг иш,— дебди сичқон ҳам.

Ҳаммалари подшонинг олдига борибдилар.

Аҳмад сувушак ҳам, Аҳмад ўқчи ҳам, Аҳмад югирак ҳам подшонинг эшикларидан ўта олмай ташқарида қолибдилар. Аҳмаддон подшонинг олдига кирибди.

— Подшойим, биз шартларни бажаришга келдик,— дебди Аҳмаддон.

— Бизнинг қорнимизни ҳам бир тўйдириб кўй,— дебди Аҳмад сичқон.

Булар подшо билан сўзлашаётганда ташқарида қолган уч Аҳмад подшонинг уч филини еб кўйибди. Филбонлар: «Вой шўримиз қуриди, подшо филларни сўраса қаердан топиб берамиз»,— деб вой-войлашибдилар.

¹ С а л и н — кумда ўсадиган ўсимликнинг бир тури.

Шу вақт Аҳмад сичкон ҳам ошхонага кириб подшога тайёрланган овқатларни еб битирибди.

Ишкилиб, ҳар бири ўз овқатини ўзи топиб еб, қоринларини тўйгазиб олибдилар.

Бир вақт Аҳмад ўкчи яхши зехн солиб ўтирса, минора бошида қора байроқ елпираб турган экан, унинг тепасида бир куш учиб юрган экан, буни Аҳмад сувушак ҳам кўриб:

— Ҳой Аҳмад ўкчи, қани, бир каромат кўрсат,— дебди. Аҳмад ўкчи бир уриб кушни отибди.

— Э, шу қора байроқ ҳам кўзимга ёмон кўринаётир,— деб, Аҳмад ўкчи уни ҳам узиб олиб ташлабди. Байроқ қоровули буни кўриб «Дод»,— деб бакирибди. Подшога хабар етибди.

— Буни ким қилди?— деб дўк урибди подшо.

— Буни момақалди роқ қилди,— дебди қоровул. Чунки у Аҳмад ўкчинини сезмабди. Уни елдирим деб ўйлабди. Шу вақт Аҳмад сувушак подшонинг олдига етиб:

— Қачонгача ўтираман, нима шартинг бўлса айт,— дебди.

Подшонинг ҳамма одамлари йиғилишибди.

Аҳмад сувушакни темир уйга солибдилар, қирқ туялаб ўтинларни ёққа булғаб ёқаверибдилар, ўтинлар тамом бўлибди.

Вазир айтибди:

— Одам гапми, қули ҳам қолмагандир.

Темир қафас совуганидан кейин очиб қарасалар, Аҳмад сувушак «совук экан» деб турганмиш. Буни кўрган халойиқ ажабланиб қолибди. Подшо иккинчи шартни бажаришга буюрибди. Кампирни бир майдонга чиқариб юборибди. Халойиқ қараб турибди. Шу вақт Аҳмад югирак кампирнинг изидан икки хатлаб етиб, уни икки қақирим йўлда қолдириб кетибди. Шу вақт Аҳмад сичкон подшонинг олдига бориб:

— Учинчи шартни тез айт, биз тайёр,— дебди.

— Йўк,— дебди подшо,— ҳали вақт бор; мен қирқ кунлик йўлга ўзар қилганман, қайси олдин келади, шунда учинчи шарт айтилади.

— Эҳе, бунинг бир балоси борга ўхшайди,— деб ўйлабди Аҳмад сичкон ва Аҳмад ўкчига хабар берибди. Алқисса, ўттиз тўққиз кун чопишибдилар. Аҳмад югирак момодан олдин бориб ўтирган экан, момо айтибди:

— Энди бир пиёла чой ичишиб олайлик, ма, сен ҳам чарчагансан, бир пиёла чой ич,— деб пиёлани Аҳмад югиракка узатибди. Аҳмад югирак пиёлани қўлига олиши билан тош бўлиб қолибди. Аҳмад ўкчи қараса, кампир югирак елиб келаётир, Аҳмад югирак эса қотиб ўтирган эмиш. Шу вақт

кўлига бир тошни олиб пиёлани назарга олиб отибди, Аҳмад югиракнинг кўлидаги пиёла чил-парчин бўлиб синиб кетибди. Аҳмад югирак қараса, кампир аллақачон манзилга етай деб қолибди.

— Вой лаънати кампирей, мени сеҳрлабди эканов,— деб Аҳмад югирак бир югурибди, шу вақт кампирнинг орқасидан етиб, ундан ўзиб, подшонинг олдига келибди.

— Айт, учинчи шартингни,— дебди Аҳмад сичқон.

— Йўқ,— дебди подшо,— кампир ҳам Аҳмад югирак билан тенг етиб келди.

Шунда жоду кампир подшога қараб:

Бовар айла эр сўзини,
Ўтди бу жувонмарг ўтди.
Меҳнатини сен куйдирма,
Ўтди бу жувонмарг ўтди,—

дебди.

Шунда подшо учинчи шартни бажаришга фармон берибди. Катта бир майдонга қирқ туя арпа сепилибди. Қирқ кун уни сурдирибди.

— Қани энди бир оқшомда териб бер,— дебди подшо.

— Аҳмад сичқон, иш бошла,— дебди Аҳмадгон.

— Хўп бўлади, подшо эрта тонгда арпасини олсин,— дебди Аҳмад сичқон.

Ишни кўринг, Аҳмад сичқон бир майдонга чиқиб:

Жик деганда етиб келинг,
Сичқонлар подшоси жик-жик.
Қирқ туя дон териб беринг,
Кам бўлмасин жик-жик,

деган экан, ҳамма сичқонлар майдонни босиб кетибди. Орадан чой ичар фурсат ўтмасдан ҳамма арпалар терилиб тайёр бўлибди.

Эрта тонг билан Аҳмад сичқон подшонинг олдига бориб:

— Шартинг бажарилди, қизни келтир,— дебди.

Темирхон подшо қирқ туя арпани ўлчаб олибди. Уч шартни бажариб, қизни ҳам олиб беш Аҳмад Ғазаб юртига қараб йўл олибдилар.

Йўлда келаётсалар бир неча шахзодалар жанг қилаётган эканлар. Ҳаммасининг ғавғоси Темирхон подшонинг қизини олиш экан. Шунда Аҳмад сувушак:

— Аҳмоқ шахзодалар, бир шахар учун эмас, бир қиз учун уришиб ётганларига қаранг,— дебди.

— Кўлимиздан олиб қўйса нима қиламиз?— дебди Аҳмад сичқон.

— Кўрсатмай ўтамиз,— дебди Аҳмад сувушак.

— Кўрсатмай ўтсак Темирхон подшонинг юртига бориб, булар беҳудага қон тўкадилар, тўғриси айтиб ўтайлик,— дебди Аҳмад ўкчи. Бу фикр ҳаммасига маъқул бўлибди. Беш Аҳмад аскарларнинг орасига кириб:

— Пўшт, пўшт — деб, кизни ҳам олиб ўтаверибдилар. Шунда кўп аскарлар Ойсулук парининг ҳуснини кўриб беҳуш бўлиб, отдан йиқилиб, кўписи «Буюрганга қуйрук, буюрмаганга юмрук» — деб, ҳар бири ўзига-ўзи сўзлаб қолаверибдилар.

Аҳмадлар Ғазаб юртига кириб келсалар, катта мотам экан.

— Нима гап?— деб суриштирибди Аҳмадлар.

— Ғазаб подшоси ўлди,— дебди одамлар.

— Ундай бўлса мотам эмас, тўй қилинлар, деб Аҳмад-жон ҳаммани тўйга айтибди.

Аҳмадларни тўрт паризод кутиб олибди.

Шунда Аҳмад-жон:

— Аҳмад сувушакка Гулиқаҳқаҳ буюрсин, Аҳмад ўкчига Гули анбар, Аҳмад югиракка Гулихиромон, Аҳмад сичқонга Эрам боғидан яна бир гўзал парини келтириб берамиз, Ойсулук парини эса менинг бир ғариб оғам бор, шунга тўй қилиб берайлик,— дебди.

Бу гап ҳаммасига маъқул тушибди. Аҳмад сичқонга ўздан ҳам кичик бир парини олдириб берибдилар. Ойсулукни Юсуфжонга тўй қилиб бериб ҳаммаси мурод-мақсадига етибдилар. Эшитганлар ҳам муродига етсин.

ГУЛ УЗУК

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир камбағал чол-кампир бор экан. Чол-кампирнинг ўғли бор экан. Чол: «Ўғлим катта бўлса, уни савдогарчиликка ўргатаман», деб бир тийинлаб пул йиғиб юрар экан. Йиллар, ойлар ўтиб, бола улғайибди. «Энди савдога ўргансин», деб боласига тўплаган пулларида юз танга берибди.

Бола бозорга бориб айланиб юрса, бир киши бир кучукни ушлаб турган эмиш. «Амаки, бу кучугингиз қанча туради?»— деб сўрабди. У киши «юз танга» деб жавоб берибди. Бола юз тангани санаб бериб, кучукни олиб уйга келибди. Иккинчи бозорда яна юз танга олиб бориб, бир мушук олибди. Учинчи бозорда бир сичқонни юз тангага олибди. Отаси жаҳли

чикиб, «Бу ўғлим жинни бўлганми, йикқан пулимни тамом қилади шекилли», деб охири юз тангани болага бермабди. Бола бозорда айланиб юриб бир носвой чоқча¹ сотадиган кишининг олдига бориб: «Бу носвой чоқчангиз канча туради?»— деб сўрабди. Сотувчи «Агар оғзи очигини олсанг элик танга, оғзи ёпиғини олсанг, юз танга»,— дебди. Бола «таваккал» деб юз танга бериб, оғзи ёпиқ носвой чоқчани олибди:

Сотувчи айтибди: «Лекин ўғлим, сен шошилиб, бунинг оғзини йўлда очиб қўйма, уйингга боргандан кейин оч!» дебди.

Бола «Бунинг ичида нима бор экан», — деб йўлда носвой ковокнинг оғзини чоққи билан² ўйибди. Шу вақт носвой ковокнинг ичидан шув этиб, бир курт чикибди-да, ерга тушибди. Бола бечора жуда кўркиб кетибди. Курт сал вақт ўтмай бир юмалаб, бўйинтуруқдай илонга айланибди. Илон одамга ўхшаб: «Менинг уругим носвой чоқчага тушиб колган эди, мен шу вақтгача банд эдим, сен мени ёругликка чиқардинг, бунинг эвазига мен сенга кўп яхшиликлар қиламан, истасанг, сени ўз элимга олиб кетаман», — дебди.

Бола аввал кўнмабди, кейин: «Бу мени бир бало қилиб қўймасин», — деб, у илон билан бирга унинг отаси — илонларнинг подшоси турадиган ерга кетишибди. Ҳалиги илоннинг боласи бир юмалаб бир отлик йигит бўлибди. Болага ҳам арғумок от, яхши кийимлар топиб берибди. Икки ботир йўлга тушибдилар. Улар кўп юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар. Охири илонларнинг подшоси турадиган ерга етиб келибдилар. Бола қараса, бу ерда одамлар жуда баҳайбат, ярмиси одамга ўхшайди, ярмиси худди кўтосга ўхшайди. Шунда бола: «Бу қандай махлуқлар?» деб сўрабди. «Кўркма, бизнинг юртимиздаги одамлар шунақа бўлади, булар отамнинг фукароси», — дебди илоннинг боласи. Бола бир канча вақтларгача шу ерда қолиб кетибди, жуда кўп ажойибот-ғаройиботларни кўрибди. Шохи бор одамлар, тўрт бошли аждарҳолар, бир чакирим ерга соя берадиган катта қушлар, одам ютар балиқларни кўрибди. Кўп вақтлар ўтгандан кейин бола юртини соғиниб, «Энди мен кетсам бўлмайди» деб туриб олибди. Илоннинг боласи ноилож: «Агар кетар бўлсанг, мен сенга маслаҳат бераман.

— Отам сендан: «Нима талаб қиласан?» деб сўраса, шунда сен «Сенинг ҳеч нарсанг керак эмас, менга ёлғиз гул узукни берсанг бас» дейсан. Агар бермайдиган бўлса, мен ҳам сен билан бирга кетаман.— дебди.

¹ Носвой чоқча — носвой ковок.

² Чоққи — пакки, қаламтарош.

Илонлар подшосининг олдига борибдилар. Шунда подшо: «Бола, сени кетмоқчи бўлиб юрганингни эшитдим, хафа бўлдик, майли, мendan нима талабинг бор, сўрайвер, менинг ўғлимни ёруғ жаҳонга олиб чиққансан», — дебди. Шунда бола: «Менга гул узук керак», дебди. Илонларнинг подшоси «йўк, инсон боласи, бу узукни ҳеч кимга бериб бўлмайди» дебди. Шунда бола: «Хайр, бўлмаса мен кетдим», — деб чиқиб кетибди. Шу вақт илоннинг боласи ҳам қайрилиб унинг орқасидан кетаверибди. Подшо қараса, ўз ўғлидан айриладиган. Кейин ўйлаб туриб: «Кел, майли, бир умр унутмайдиган яхшилик қилибсан, бир узук сендан айлансин», — деб бармоғидан узукни чиқариб берибди. Шунда бола илонлар подшохининг ўғлига қараб «Мен энди буни нима қиламан?» дебди. Илонлар подшосининг ўғли:

— Сен бу узукни маҳкам сақла, бунда ҳосият кўп. Истаган ерингга олиб боради, нима керак бўлса топиб беради. Ёлғиз бир бураб, истагингни уч марта қайтарсанг — айтганинг бир зумда тайёр бўлади, — дебди.

Бола илонлар подшосининг ўғли билан хайрлашиб, йўлга тушибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди-да, бир ерга борибди. Қорни жуда ҳам очибди. Сўнг қўлидаги гул узукни бураб: «Мен чарчадим, қорним очди, овқат тайёр бўлсин», — деб уч марта қайтарибди-да, уйкуга кетибди. Оз ухладими, кўп-ухладими, ишқилиб уйқусида отнинг кишнаган овози эшитилибди. Бошини кўтариб қараса, бир арғумоқ от кишнаб турибди, эгарланган, эгар устида бир товоқ палов буғ чиқариб турган эмиш. Бола иштаҳа билан паловни эндигина еб бўлган экан, бир товоққа коса қилинган шакардек қовун ҳам муҳайё бўлибди. Бола маза қилиб қовунни еб, отга миниб, ўз элига қараб жўнабди. Йўлда бораётиб таёк уриштираётган икки чўпонни кўрибди. Шунда бола: «Сизлар нима учун таёк уриштираётирсиз?» деб сўрабди. Улар: «Бу таёкларнинг ҳосияти кўп, мана бу менинг қўлимдаги таёк — сур таёк. Агар «ур таёк» деса, одамни уриб ўлдиради, агар «сур таёк» деса, ўлган одамни турғизади», — дебди.

Бола савдолашиб, таёкларнинг ҳар бирига минг тангдан бериб, отининг эгарига қистириб олибди. Кейин ўз юртига жўнабди. Кўп йўлларни босгандан кейин ўз юртига етиб келибди. Бола йўк бўлиб кетганидан кейин отаси ҳасратда ўлиб кетиб, онаси чарх йигириб зўрға кунини ўтказиб юрган экан.

Бола уй-жойини тузатибди, кампирга яхши кийимлар олиб берибди.

Қунлардан бир кун бола онасига айтибди: «Эна, сиз под-

шонинг саройнга боринг, подшонинг кизини хотинликка олишим керак, бермаганига қўймайсиз», — дебди. Кампир ҳар куни эрталаб бориб, подшо саройининг дарвозасини супураб экан. Буни ҳеч ким билмас экан. Подшо бир куни пойлоқчи қўйибди. Кампир каллаи сахарда келиб, подшо саройини олдини супуриб турганда қоровуллар кампирни ушлаб олиб, подшонинг олдига олиб борибдилар. Подшо воқеани англаб: «Сен кампир бир камбағал одамсан, қандай қилиб менинг кизимни оласан?» — деб ғазаб қилибди. Кейин кампирни эшакка тескари миндириб, маҳкам боғлаб, ҳайдаб юборибди. Эшак йўлда ўтлаб, сув ичиб, пешин вақтларда уйига етиб борибди. Бола онасини дарров эшакдан туширибди, кўл-оёқларини ечибди. Шундай бўлса ҳам эртаси куни онасини яна юборибди. Онаси: «Болам, энди борсам мени мут¹ ўлдирадилар, ўз кўрпанга қараб оёқ узатсанг-чи» дебди зор тавалло қилиб. Бола унамабди. «Кўркманг эна, сизни ўлдирмайди» дебди. Кампир борган экан, қоровуллар уни яна ушлабди. Подшо: «бу аҳмоқ кампирни ўлдириб, эшагига юклаб юборинглар», — деб буйруқ берибди. Қоровуллар кампир бечорани таёк билан уриб ўлдириб, эшагига тангиб, жўнатибдилар. Кампирнинг эшаги йўлда сув ичиб, ўтлаб келаверибди, ярим кечада уйига етиб келибди. Бола қараса, онасининг ўлиги эшакка ортилган, дарров чилвирни ечиб, онасини эшакдан тушириб, уйга олиб кирибди.

Шу вақт чўпонлардан олган таёқлари эсига тушибди. Сур таёқни олиб, онасини бошлаб бир-икки таёқ урибди. Шу вақт онасига жон киргандай бўлибди. Яна бир урибди, онаси тузалиб кетибди. Эртаси куни онасини яна подшонинг саройига юборибди. Шунда подшонинг жаҳли чиқиб: «Кеча бу жодугар ўлдирилган эди, яна қандай тирилиб келибди?» — деб ҳайрон бўлибди. Подшонинг бир ақлли вазири бор экан, шу вазири: «Подшоҳим, сиз қизингизни шу болага беришга рози бўлинг, лекин шундай шарт қўйинг: кун чиқиш томонда бир чўл бор, шу чўлни бола гулистон қилсин, қирқ қаватли иморат солсин, тўрт юзта гужум² ҳамма ёкка соя солиб турсин», — дебди. Шунда подшо бу талабларни кампирга айтибди.

Кампир уйига келиб, бўлган воқеани боласига гапириб берибди. Бола ўйлаб қолибди. Кейин етиб сахар вақтида турибди-да, гул узукни бармоғига солиб, уни бураб-бураб: «Кун чиқиш томонда бир чўл бор, шу чўлни гулистон қил,

¹ М у т — бекорга.

² Г у ж у м — сада, кайрагоч.

қирқ қаватли иморат сол, боғ-роғ яратиб, унда тўрт юзта гужум ўстирасан, дарахтлар мевасининг кўплигидан эгилиб турсин», — деб уч марта қайтарибди. Эртаси куни азон пайтида подшо шаҳар четига чикқан экан, қараса, Шарқдан ҳам, Ғарбдан ҳам кун чиқиб турган эмиш. Подшо вазири билан иккиси Ғарб томонга қараб юришибди. Бориб қарасалар, подшонинг кеча айтган талаблари ортиғи билан бажарилибди. Ахири «ўз сўзида турмаган номард», — деб, подшо тўй-томоша қилиб, қизини ҳалиги йигитга никоҳлаб берди.

Бир куни подшо қизини чақиртирибди. «Йигит тўғрисида билганларингни айт, унинг нималари бор?» — деб сўрабди. Шунда подшонинг қизи: «Агар айтсам, у мени ўлдиради», дебди. Подшоҳ: «Сен кўркма, у сени ўлдирмайди», — деб қизини алдабди. Шунда қизи: «Унинг гул узук деган бир узуги бор, кечаси ёстиғининг тагига қўйиб ётади, кундузи тилининг тагида бўлади», — дебди.

Подшо ўйлаб қолибди. Кейин: «Сен шу узукни менга олиб бер, мен эртага икки кишини сенинг олдинга юбораман», — дебди. Қиз кўнибди.

Кеч тушгандан кейин йигит гул узукни тили остидан олиб, ёстиғининг остига қўйибди-да, ўзи уйкуга кетибди. Қиз секин гул узукни олиб ташқари чиқибди ва подшонинг одамларига узукни бериб юборибди.

Подшо узукни қўлига олиб, бураб-бураб: «Сен шу йигитни олти денгизнинг нариги томонига ўтказиб ташла!» — дебди.

Йигит эрта билан уйғониб қараса, тўрт томони ҳам сув, олти денгизнинг нариги томонида ётган эмиш. Энди сўзни мушук, кучук ва сичқондан эшитинг.

Бир куни ит, мушук ва сичқон учаласи мажлис қурибди: «Бола ҳар биримизни юз тангадан бериб сотиб олган эди, бокди, ўстирди. Биз йигитнинг мана шу яхшилиги учун унга хизмат қилайлик, унинг узугини олиб келиб берайлик», — деган қарорга келишибди-да, подшонинг саройига қараб кетишибди. Ит саройнинг дарвозаси олдида қолибди, сичқон билан мушук ичкари кирибди. Подшо қирқ қаватли уйнинг қирқинчи қаватида турар экан. Мушук билан сичқон аста-секин подшонинг ётоғига киришибди. Подшо ёнбошлаб пар ёстикларга суяниб ўтирган экан. У, мушукни кўриб: «Қани, мошши, менинг олдимга кел-чи!» дебди. Мушук эркаланиб, подшонинг олдига бориб, тиззасига чиқиб олибди. Подшо нос чекибди-да, мушукни силаб ётиб ухлаб қолибди. Шунда мушук сичқонга имлаб, носчоқчани юмалатиб, ёстикнинг устига бир оз нос тўкибди, сичқон келиб, ҳалиги

носни думи билан подшонинг бурнига тикибди. Шу пайт подшо акса уриб юборибди. Оғзидан гул узук тушиб кетибди. Мушук дарров гул узукни олиб кочибди.

Яна учаласи бирлашиб йигитни кидириб, «Олти денгизнинг орқаси қаёқдасан!» деб кетаверибди. Охири денгиз бўйига етибдилар. «Гул узукни ким олиб ўтади» деб жанжаллашибдилар. Охири иг зўр чиқибди. Булар олти денгиздан ўтиб, бир кичик анҳор қолган экан, ўтаётганларида узук итнинг оғзидан тушиб кетибди. Учаласи хафа бўлишиб, йнглашиб-сикташиб, бир-бирларининг устиларига айб қўйишиб, йигитнинг олдига боришибди, бўлган воқеани айтиб беришибди. Йигит: «Хафа бўлманглар, ҳаммасини тўғрилаймиз», — деб уларга тасалли берибди.

Бир кун уларнинг емоққа овқатлари қолмабди. Маслаҳат қилишиб, шу ердаги денгизда балиқ тутамиз, деб йўлга тушибдилар. Денгизнинг қирғоғига бориб қарасалар, балиқчилар балиқ тутиб юрган эканлар. Шунда балиқчиларнинг каттаси: «Яхши йигит, маңа биз ҳозир тўр ташлаймиз, нимаки тушса, бахтингдан кўр, тўрга тушгани сеники», — дебди. Тўрни олиб қарасалар, катта бир балиқ тушибди. Булар балиқни олиб келиб, қорнини ёрсалар, ичидан гул узук чиқибди. Гул узук сувга тушганда балиқ уни ютиб юборган экан. Ҳаммаси жуда қувониб, суюниб, балиқни пишириб емоқни ҳам эсдан чиқарибдилар. Йигит қаҳ-қахлаб кулибди, ит осмонга қараб ҳурибди, мушук миёвлабди, сичқон чийиллабди.

Йигит гул узукни бармоғига солиб, бураб: «Бизни фалон подшонинг юртига олиб ташлайсан, подшонинг ўзини мана шу ерга — биз турган ерга келтириб ташлайсан», — дебди. «Қизни қолдирасан, мени ўша юртга подшо қиласан», — дебди-да, ўзи уйқуга кетибди. Ўрнидан туриб қараса, подшонинг саройида тахт устида ётган эмиш.

Йигит подшо бўлиб, Бухоро подшосининг қизини хотинликка олиб, онасини бир ёнига, хотинини бир ёнига ўтказиб, мурод-мақсадига етибди.

АҚЛЛИ ҚИЗ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир чол билан кампир яшаган экан. Уларнинг биргина ўғиллари бўлган экан. Чол билан кампир ўлибди, у бола ота-онаси ўлгандан кейин, ҳар кимнинг эшигида хизматкор бўлиб ишлаб юрибди. Бола доим далада мол боқиб, кўп қийинчиликларни бошидан кечирибди. Энди у ўсиб йигитча бўлиб етилибди. У далада мол боқиб юрганда: «Менинг ҳам битта яхши ёрим бўлса, мол, қўйларим кўп бўлса, уй бўлмаса ҳам,

бир қапам бўлса майли эди», — деб юрар экан. Бир кун йигит далада ухлаб қолибди. Тушида унга бир оқ соқоли, ола чопон кийган, ўрта бўйли чол келиб: «Эй йигит, тила тилагингни», — дебди. Йигит айтибди:

— Битта яхши ёрим бўлса, мол-қўйларим бўлса, уй бўл-маса ҳам битта қапам бўлса майли эди, — дебди. Шунда ҳалиги чол, дуо қилиб: «Бор ўғлим, ниятиңга етгин!» — деб ғойиб бўлибди.

Йигит чўчиб уйқудан турса, олдида ҳеч ким йўқ эмиш. Қараса, биргина эчкиси ҳам қўзига кўринмай қолибди. Йигит эчкисини излаб кетибди. Излаб-излаб охири бир тоғнинг орқасига ўтса, бир чодир турганмиш. Бу чодир қўзига иссиқ кўринибди. Йигит чодир томон юрибди. Шу пайт чодир ичидан бир чиройли қиз чиқиб, йигитнинг йўлини пойлаб турибди. Йигит бориши билан қиз унга қараб салом бериб:

— Марҳамат қилинг, йигит! — дебди. Йигит хайрон бўлиб турса, қиз яна:

— Бу жой ўзингизники, ичкари кираверинг! — дебди. Йигит қараса, ҳаммаёқ ўзи тилагандай, эчкиси ҳам шу жойда ўтлаб юрган экан. Шу кундан бошлаб йигит қиз билан бирга умр кечира бошлабди.

Бир куни қўшни мамлакатнинг подшоси ов қилиб юриб, буларнинг турган жойига келиб қолибди. Бу жойларни кўриб хайрон бўлибди. «Бу кимнинг чодирини экан?» — деб келиб қараса, чодирнинг атрофини мол-қўй ўраб олган эмиш, чодир ичида бир йигит бир қиз билан гаплашиб ўтирган эмиш.

Подшо уларга: «Ассалому алайкум», — деб кирибди. Улар ҳам «Ваалайкум ассалом!» — деб жавоб қайтаришди. Улар подшони яхшилаб зиёфат қилибдилар. Подшо қизга ошику беқарор бўлиб, ўзига хотин қилиб олмоқ ниятига тушибди ва йигитнинг молларига ҳам ҳаваси келиб шарт қўйиб уларни ҳам ютиб олмоқчи бўлибди.

Подшо йигитга: «Ўғлим, иккаламиз шарт ўйнайлик», — дебди. Йигит: «Нимадан шарт ўйнаймиз?» — дебди. Подшо:

— Биримиз уч марта бекинамиз. Қимда ким топиб олса, бутун молу дунёсини бериш, — дебди. — Агарда мени ютиб олсанг, подшолигимдан тортиб, ҳамма бойликларимни бераман. Агарда мен сени бекинган жойингдан топиб олсам, бутун мол-мулкинг, жойинг ва хотининг менинг ихтиёримга ўтади, — дебди. Йигит: «Хўп», — дебди. Подшо уйига қайтибди. Эртасига подшо йигитнинг уйи томон йўл олибди. Йигит қараса, подшо келаётган эмиш. Йигит: «Хотин, хотин, энди нима қиламиз, подшо келаётибди-ку!» — дебди. Хотини

дарров йигитни билакузукка айлантириб, қўлига тақиб олибди. Подшо келиб, йигитни қидириб тополмабди. Қиз ошни пишириб, подшонинг қўлига сув қуяётганда подшо:

— Майли, йигит чиқаверсин, мен уни тополмадим, — дебди. Йигит кизнинг қўлидан: «Ассалому алайкум», — деб тушиб келибди. Ошни ейишибди. Эртаси подшо яна келибди. Қиз жойларни ростлаб, кўрпачалар солиб, йигитни болиш қилиб қўйибди. Подшо келгач, орқасига қўйибди. У яна йигитни топа олмабди. Подшо кизга қараб:

— Майли, йигит чиқа берсин, — дебди. Йигит подшонинг ёнбошини кўтариб, ўрнидан турибди.

Учинчи кун киз йигитни офтоба қилиб қўйибди. Подшо келиб учинчи марта ҳам йигитни топа олмабди. Қиз ош қилиб, офтобада подшонинг қўлига сув қўйибди. Подшо диккат бўлиб:

— Майли, йигит чиқа берсин! — дебди. Офтоба бир юмалаб йигитга айланиб, подшо билан бирга ўтириб ош ея берибди.

Подшо эртасига йигитни ўз уйига чақириб кетибди.

Йигит эртаси подшонинг саройига жўнамоқчи бўлибди. Қиз йигитга: «Бораверишингизда катта дарвоза бор. Шу дарвозанинг икки канотида учтадан олтига ит бор. Уларнинг ҳаммаси қора, бироқ биттасининг пешонасида қашқаси бор. Ана шу итни ушланг!» — дебди. Йигит борса, киз айтганидек, дарвозанинг икки канотида итлар турибди. Йигит ҳеч кўркмасдан бориб итни ушлаб: «Туринг, подшоҳим!» — дебди. Подшо иқрор бўлиб, бир юмалаб ўрнидан турибди. Эртаси йигит иккинчи марта подшо саройига бормоқчи бўлибди, киз унга:

— Борасиз, тўғри ичкари уйга кирасиз, унинг ҳам ичида яна битта уй бор. Ана шу уйда қирқта қилични териб қўйган. Ҳаммаси қора сопли, аммо биттасининг сопи оқ. Ўшани ушлайсиз! — дебди. Йигит бориб, худди қиз айтгандек оқ сопли қилични ушлабди ва уни ҳам топиб келибди. Йигит эртасига учинчи марта подшоникига жўнабди. Хотини унга: «Борасиз, йўлда бир қамишзор учрайди. Ана шу қамишлар ҳаммаси оқ, лекин бир тўп қамиш ёш, кўм-кўк бўлиб турибди, — дебди. — Агар кўрксангиз, мен тўрғай қуш бўлиб бориб, ўша қамишга қўниб, сайраб тураман, сиз ўша қамишни ушлайсиз, ўша подшо бўлиб чиқади», — дебди.

Йигит тўқайга борса, ҳақиқатан ҳам у ер қамишзор экан. Бир вақт «чур-чур» тўрғай овози эшитилибди. Йигит ҳам югуриб бориб, ўша қуш қўнган қамишни ушлаб: «Туринг, подшоҳим», — дебди.

Подшо ўрнидан туриб, йигитнинг топганига койил қолиб, ваъдасига кўра ҳамма молларини, бутун давлатини ташлаб, тахтини ҳам йигитга топшириб, якка ўзи хаё-ху деб, саройдан чиқиб кетибди.

Йигит эса, подшонинг ўрнига подшо бўлиб, мақсадига етибди.

КИМЁГАР БОЙНИНГ ЎҒЛИ

Бир кимёгар бой бўлиб, унинг битта хотини ва биттагина ўғли бор экан. Кимёгар бой бўлса ҳам, ундан ўғлига бир чўян соққа қолибди. Кимёгар бойнинг ўғли шу соққани ўйнаб юриб бир отган экан, бир кампирнинг чархини парча-парча қилиб синдириб юборибди. Кампир:

— Кутурмай ўлгир, кимёгар бойнинг ўғли. Отангдан қолган тиллалар маст қилдимиз?! Тўлаб берасан чархимнинг товонини! — деб косов олиб тушириб қолибди.

Кимёгар бойнинг ўғли:

— Тўхтанг, тўхтанг, айтганингизни тўлаб бераман, — деган экан, кампир:

— Ўнта ўн сўмлик тилла олиб чиқиб берасан, — дебди. Кимёгарнинг ўғли уйига кириб онасига:

— Ўнта ўн сўмлик тилла топиб бер, керак бўлиб қолди, — дебди. Онаси:

— Ўғлим, отанг подшомиди ёки савдогармидики ундан тилла қолсин, — деб жерқиб берибди.

Кимёгарнинг ўғли хафа бўлиб кампир олдига келиб:

— Отамдан тилла қолгани йўқ экан, — дебди. Кампир айтибди:

— Хой, нодон бола, отангдан қолган тиллани онанг сендан яширибди бўлмаса, — деган экан, бола:

— Қандай оламан? — деб сўрабди.

Кампир:

— Бориб онангга тўртта қатлама қилиб бер дейсан, у хўб дейди. Учасини пишириб, тўрттинчисини ёққа солаётганда эпчиллик билан қўлини ёққа босасан, дод, қўйиб юбор деб ялинади. Шунда:

— Отамдан қолган тиллаларни топиб берасан, — деб қасам ичирасан, шу билан иш тамом, — дебди.

Кимёгар бойнинг ўғли уйига келиб қатлама буюрибди, тўрттинчисини солаётганда онасининг қўлини доғ бўлиб турган ёққа босибди. Онаси: «Войдод, қўлимни қўйиб юбор», — деган экан, у:

«Отамдан қолган тиллани топиб берасан», — деб қасам ичирибди. Онаси:

— Хўп, сен ёшсан, кадрига етмайсан деб, отангдан колган тиллаларни кўрсатмаган эдим, ма, ол, — деб битта кир халта топиб берибди.

— Буни нима қиламан? — дебди ўғли.

— Ҳар қўлингни солганингда биттадан ўн сўмлик тилла чиқа беради, — дебди онаси.

Кимёгарнинг ўғли суюнганича кампирнинг олдига борибди, бирдан бешта ўн сўмлик тилла берибди. Кампир айтибди.

— Ҳой ўғлим, энди шаҳарга бориб бу дунёнинг кайфини сур.

Кимёгарнинг ўғли уйига келиб онасига:

— Мен от, усти бош олиб келаман, — деб шаҳарга жўнабди. Бориб бир саройдан яхши хўжра олиб, бир ой турибди. Чой ичса ҳам, нон олса ҳам, отига беда сотиб олса ҳам биттадан тилла бераберибди. Саройдагилар жуда хайрон қолиб, — «Бу нима деган гап, бунча тиллани қаердан топади, яна ҳаммаси ўн сўмлик», — дейишиб, бу воқеани подшога етказибдилар. Эртасига подшо чақириб сўрабди:

— Сенда қандай сир бор, бунча тиллани қаердан топасан?

Кимёгарнинг ўғли:

— Бир хуржунда тилла олиб келган эдим, тамом бўлди, энди кетмоқчиман, — деб саройга қайтибди. Кечқурун уни бир кампир чақириб келибди. Чикқан экан, кампир бир хилватга тортиб:

— Сиз билан маликамиз суҳбатлашмоқчи бўлиб мени яширинча юбордилар. Юринг мен билан, — дебди. Кампир йигитни маликанинг боғига бошлаб кирибди. Малика пардоз-андозлар билан жуда бошқача бўлиб турган экан. Кимёгарнинг ўғлига бурилиб, эгилиб юз ноз-карашма билан салом берибди. Атлас кўрпачалар устига ўтқазибди. Роса зиёфат қилиб, тоза шароблар қуйиб берибди. Кимёгарнинг ўғли маст бўлгач:

— Сизни чой ичса ҳам битта ўн сўмлик тилла беради, — деб мактайдилар, шу ростми? — деб сўраган экан, кимёгарнинг ўғли:

— Албатта тўғри, мендаги тилла олган билан тамом бўлмайди, — дебди.

Малика:

— Бу тиллаларингиз қаерда туради? — дебди.

Кимёгарнинг ўғли:

— Мана, менинг тиллаларим шу халтада, — деб кир, бўш халтани узатибди. Малика айтибди:

— Мен сени бир бой шаҳзодадир деб ўйлаган эдим, хо-

зир эса ахмоқнинг ўзисан, бошимга ураманми кир халтангни!

Кимёгарнинг ўгли:

— Хой маликам, аввал бу халтанинг сирига тушунмай бекор койидингиз, қани, қанча тилла керак сизга? — дебди.

— Бир товоқ керак, — дебди Малика.

Кимёгарнинг ўгли:

— Олиб келинг товоқни, — деб халтага қўл солиб, биттадан ўн сўмлик тиллани олиб товоққа ташлайверибди-ташлайверибди. Бир пайтда товоқ тилла билан лик тўлибди.

Малика:

— Қани, мен ҳам олай-чи, менга ҳам чиқармикин? — дебди.

Кимёгарнинг ўгли:

— Ким қўл солса чиқаверади, — деб халтани берибди. Малика бир-икки қўл солиб тилла олибди-да, бир ёкка қараб кўз қисибди. Дарров тўртта ойболтаси қайралган жаллод келиб, кимёгарнинг ўглини судраб, уриб кўчага чиқариб ташлабдилар. Кимёгарнинг ўгли шилқа-шилқа йиғлаб саройга келибди. Ўн етти кун касал бўлиб ётибди. Бу орада саройбондан юз тилла қарздор бўлиб, оти ва усти бошини сотиб, онасининг олдига етиб борибди. Онаси:

— Хой, сенга нима бало бўлди, — деган экан, у:

— Хой қўйвор, олдириб қўйдим, яна отамдан қолган мерослардан олиб чик, — дебди. Онаси битта қизил кулоҳ олиб чиқиб берибди.

— Эҳтиёт бўл бунга, кейин халтани топиб кел, — дебди. Кимёгарнинг ўгли кулоҳни кийган экан, осмонга кўтарилиб кетибди, уни ҳеч ким кўрмабди, тикқа яна ўша маликанинг боғига келиб тушибди. Астагина маликанинг ёнига борибди, у ухлаб ётган экан, секингина унинг устига миниб олибди. Малика:

— Кимсан? — деган экан, у:

— Мен, мен, сизнинг ишқингиз мени яна шу ерга келтирди, — дебди.

Малика айтибди:

— Шунча қоровуллар ичидан қандай ўтиб келдингиз?

Кимёгарнинг ўгли:

— Мана бу кулоҳимни ким кийса, уни ҳеч ким кўрмайди, — дебди.

— Бўлмаса берчи, кийиб кўрай, — дебди қиз. Кимёгарнинг ўгли «Хўп мана», — деб кийдириб қўйиши билан малика осмонга кўтарилиб кетибди. Бир соатда ёруғ дунёни томоша қилиб тушибди. Тушган замон жаллодларига буюриб кимёгарнинг ўглини ҳайдаб чиқарибди. Кимё-

гарнинг ўгли яна бурнини торта-торта уйига келибди-да, онасига:

— Буни ҳам олдириб қўйдим, отамдан қолган мерослардан олиб чиқ — дебди.

Онаси битта сурнай олиб чиқиб берибди ва ўғлига қараб:

— Мана шу билан ўша подшони енгиб, қизини асир этиб халта билан қулоҳни топиб кел, — деб тайинлабди. Кимёгар ўғли ҳам «хўп» деб шаҳар яқинидаги бир тоққа чиқиб, бир чуқурликка ётиб олиб, сурнайни подшо саройига қаратиб чалибди. Подшо аскарлари устига ўк осмондан ёмғир каби ёғиб, бирпастанда подшонинг бир қанча кишилари ўлиб кетибди. «Шаҳарни ёв босди», — деб ғовға кўтарилибди. Подшо аскарлари ҳайрон бўлиб саф-саф бўлибдилар. Душман қаёқда, ҳеч ким билмайди. Шаҳар атрофида битта ҳам душмандан асар йўқ. Бу вақт малика қулоҳни кийиб осмонга кўтарилибди. Айланиб юриб тоғ устидаги бир чуқурда сурнай чалиб ётган бир йигитни кўриб қолибди. Танибди-да, дарров тушиб кимёгар ўғлининг оғзидан сурнайни тортиб олибди. Худди шу замон ўқлар ҳам тийилибди. Бечора кимёгарнинг ўғли сурнайдан ҳам ажралиб, яна ўз уйига йиғлаб борибди. Энди онаси:

— Эй ўғлим, ҳали сенга ақл кирмайди, — деб бир қалит чиқариб берибди-да, бир кўрғонни тайинлабди, — бу қалит билан ўша кўрғон дарвозасини очиб кирсан, у ёғини ўзинг биласан, — дебди. Кимёгарнинг ўғли ахтариб-ахтариб бир тоғ ўнгиридан кўрғон дарвозасини топиб, қалит солиб қулфни очибди, ичкари кирса, бир ажойиб боғ, сувлар жилдираб, гуллар очилиб, қушлар сайраб турибди. Айланиб боғнинг бурчига бориб пишиб турган нақш олмага кўзи тушибди. «Заб олма экан-да, — деб, битта олмани узиб тишлаши билан тўнғиз бўлиб қолибди. Ҳаш-паш дегунча бир қанча ерни тумшуғи билан ҳайдаб ташлабди. Охири чарчаб бир оқ олма дарахтига суянибди, дарахт силқийиб битта олма кимёгарнинг ўғли ёнига юмалаб тушибди. Шунини еган эканки, шу замон одам ҳолига келибди. Бу олмаларни «ақл қалити» дер эканлар. Кимёгар ўғли қизил олмадан тўртта, оқ олмадан тўртта олиб илгариги саройга келибди. Битта товоққа тўртта қизил олмани қўйиб кўчага чиқибди. Ким сўраса, «баҳоси 100 тилла» деб маликанинг боғи ёнидан ўтаётган экан, бир қанизак олмаларни кўриб қолибди, шонилганича маликага кириб мақтабди.

Малика:

— Бўлмаса, ҳаммасини олиб кел, — деб юз тилла пул берибди. Қанизак юз тиллани бериб олма сўраган экан кимёгарнинг ўғли битта қизил олма берибди. Қанизак:

«Қолганини бермайсизми?» — деб сўраган экан, кимёгарнинг ўғли:

— Бу олмаларнинг ҳар бири юз тилла туради. — дебди.
Канизак:

— Бўлмаса, яна пул олиб чиқиб қолганини ҳам олиб кириб кетаман, — деб битта олмани олиб ичкари кириши билан кимёгарнинг ўғли олмасини яшириб қўйиб қетибди. Канизак пул олиб чиқиб қараса, йигит йўқ. Хайрон бўлиб ичкари кирса, малика ўрнида битта тўнғиз, уйни тўс-тўполон қилиб юрибди. «Дод» деб ташқарига қочиб чиқибди одамлар йиғилиб, битта тишланган қизил олмани топиб олибдилар. Маликанинг тўнғиз бўлиб қолганлиги маълум бўлибди. Подшо хайрон бўлиб ҳар томонга одам юбориб табиб излатибди. Ҳеч ким «мен тузатаман» демабди. Охири кимёгарнинг ўғлидан сўраб кўрибдилар. У, «хўп», — дебди.

Подшо суюнганидан кимёгарнинг ўғлига пояндозлар солдирибди. Кимёгарнинг ўғли келиб: «Уйда мен ва маликадан бошқа ҳеч ким қолмасин, бирор кишининг кўзи дорига тушса, таъсир этмайди», — дебди.

Подшо ҳаммани уйдан чиқартирибди, эшикларни маҳкам бекитибди. Кимёгарнинг ўғли устидаги ясама тўннини, юзидаги никобини олган эканки, тўнғиз бўлиб қолган Малика уни таниб қолибди. Дарров ўзини кимёгар ўглининг оёқлари остига ташлабди. Кимёгарнинг ўғли аввал тўнғизни роса қамчилаб халта ҳамёни, кулоҳ ва сурнайларни топдириб олибди. Яна тўнғизга уч-тўрт аччиқ камчи тушириб чиқиб кетаётганида, у дарров йўлини тўсиб юмалаб, йиғлаб ялинибди. Охири кимёгар ўглининг раҳми келиб қўйида яшириб олиб келган оқ олмадан битта тишлатган экан, малика ўз ҳолига келибди. Кимёгар ўглининг бўйиغا осилиб, йиғлаб, қилган гуноҳларига кечирим сўрабди. Кимёгарнинг ўғли «хўп» деб саройга жўнабди. Подшо суюнганидан қизига:

— Энди кимни хоҳласанг шуни танла, — деб руҳсат берибди. Эрталаб малика тахти остидан ҳамма одамни ўтказибдилар, ҳеч ким ёқмабди. Подшо сўрабди:

— Шаҳарда яна ким қолди?

Чопарлар:

— Фалон саройда бир мусофир ётибди, фақат шу қолди, — дебдилар. Подшо:

— Майли, шуни ҳам олиб келинглар, — дебди.

Кимёгарнинг ўғлини ўз кийиминда малика тахти остига етаклаб келибдилар.

Малика қўлидаги гулни шунга қараб отибди. Шундан сўнг тўй бошланиб кетибди. Қирк кеча қирк кундуз тўй-то-

мошадан сўнг, охири кимёгарнинг ўгли маликани ўз нико-
хига олиб, муродига етибди.

КУЛОЛ АКА

Бир бор экан, бир йўқ экан, эски замонларда Кулол ака деган бир киши бўлган экан. Унинг бир хотини ҳам бор экан. Кулол ака кулолчилик қилиб базўр кун кечирар экан. Хотини жуда ҳам баджаҳл, кайсар экан, бўлар-бўлмасга эрини уришиб, кўчага ҳайдаб чиқарар экан. Кулол ака ўй-лаб-ўйлаб камбағалчйлик балосидан қутулишнинг ҳеч ило-жини тополмас экан. Бора-бора кўли ишдан совибди, уйга ҳеч нарса олиб келмайдиган бўлибди.

Бир кун хотини Кулол акани уришиб-уришиб уйдан чи-қариб ҳайдабди. Кулол ака «Бундай қилиб юрганимдан кўра, ўлганим яхши» дебди-да, ўзини дарёга ташлабди. Дарё Кулол акани гоҳ шўнғитиб, гоҳ қалқитиб олиб кета-верибди. Жон ширин эмасми, Кулол ака ўлиб-тирилиб, су-зиб бораверибди, тоза чарчаб толибди-да, ҳушидан кетиб қолибди. Ҳушига келиб қараса, дарё ўртасидаги бир орол ёқасида ётган эмиш. Дарё тўлқини уни оролга чиқариб таш-чаган экан. Кулол ака ўлгидай ҳолдан тойиб, кимирлашга ҳам мадорсиз қолиб, чўзилиб ётаверибди. Шу ҳолда ётиб кўзи уйкуга кетибди. Бир вақт гулдираган товуш уни уйғо-тиб юборибди. Кўзини очиб қараса, қандайдир қанотли бир бало унинг тепасида юрган эмиш. Кулол аканинг эс-песи чиқиб, «ўлим шу экан-да», — деб ўйлабди. Бирдан ҳалиги қушга ўхшаган махлук Кулол акага чанг солмоқчи бўлиб-ди. Кулол ака «Нима бўлса, шу бўлсин!» деб ҳалиги мах-луқнинг оёғига маҳкам ёпишиб олибди. Қуш Кулол акани осмонга кўтариб чиқиб кетибди. Бу қуш девларнинг под-шоҳи экан.

Ҳалиги девларнинг подшоҳи бир кечаю бир кундуз учиб-ди. Ахир қанстлари толиб, чарчабди-да, Кулол акага ялина бошлабди.

— Одам боласи, ўзингни дарёга ташлаганингдан бери сени пойдайман. Ўз қарамоғимдаги девларни йиғиб кавоб қилиб бераман, деб ўйлаган эдим, энди қарасам, сен қувлик қилган экансан. Энди мени қўйиб юбор, дунёда нимаики истасанг, шуни берай, оёғимни қўйиб юбор, — дебди. Кулол ака кўнмабди. Дев ҳолдан тойиб, борган сари пастлаб уча-верибди. Кейин дев яна ялиниб:

— Одам, нима мақсадинг бор, айт! — дебди. Кулол ака:

— Мени ўз маконингга олиб борасан, қолган шартимни кейин айтаман, — дебди.

Кулол аканинг ҳам қўллари толиб кетган экан, бир ерга тушиб, дам олишибди. Ўшанда ҳам Кулол ака девнинг оёғини кўйиб юбормабди. Кейин дев яна осмонга парвоз қилибди. Яна бир кеча-кундуз учиб ўз маконига етиб борибди. Девнинг макони тоғлиқ жой экан. Ўша ерда қирқта ғор бор экан. Ғорларнинг ичи олтин-кумушлар билан тўла экан. Кулол ака девга:

— Мана шу олтинларингдан хуржунимнинг икки кўзини тўлдириб берасан. Қачон келсам, олтинларингдан бераверасан. Менинг шартим шу, кўнсанг омон қўяман, бўлмаса, ўлдинг, — дебди. Дев ноилож кўнибди. Кулол ака хуржуннинг кўзларини олтинга тўлдирибди. Дев ўз қаноти тагидан бир неча тук олиб берибди:

— Қачон мен керак бўлсам, мана шу тукнинг бирини тутатсанг, мен дарров ҳозир бўламан, — дебди. Кулол ака хуржунини олиб, девнинг елкасига минибди-да:

— Мени ўз юртимга олиб бориб кўй, — деб буйруқ берибди. Дев осмонга кўтарилиб, бирпасда Кулол акани дарёнинг ёқасига олиб бориб кўйибди.

Кулол ака хуржунини елкасига ташлаб, уйига қараб йўл олибди. Уйига етиб, эшикни тақиллатибди. Хотини «Қим экан у?» деб, эшикнинг тиркишидан мўралаб қарабди. Қараса, ўзининг эри, елкасида хуржун бор, вақти чоғ эмиш. «Бир гап борга ўхшайди», деб дарров эшикни очибди. Эрхотин кўришиб уйга киришибди. Кулол ака бўлган воқеаларни хотинига айтмабди.

— Хотин, мен фалон ерда бир мачитга имом қилиб кўйдилар, мачитга келиб номоз ўқийдиганларнинг ҳаммаси бой одамлар экан, хуржунимни олтинга тўлдириб бердилар, — дебди. Хотини ҳам гўл экан, Кулол аканинг гапига ишониб кўя қолибди.

Кулол ака турган жойда ўлғидай очкўз, бераҳм бир бой бор экан. Бир кун ана шу бойнинг хотини Кулол аканинг хотинидан:

— Қаёқдан сизлар бунчалик бой бўлиб кетдинглар! — деб сўрабди. Кулол аканинг хотини:

— Менинг эрим фалон жойда мачитга имом бўлиб, дунё орттириб келди, — дебди. Хотин бориб бойга, шундай-шундай деб гапирибди. Очкўз бой дарров Кулол аканинг олдига югуриб келибди.

— Тез мени ҳам ўша жойга олиб борасан, мен ҳам мачитга имом килсинлар, — деб кистайверибди. Кулол ака ноилож кўнибди. Лекин шарт кўйиб:

— Йўл узок, хавф-хатар кўп, ғинг-пинг дейдиган бўлсанг, мачитга имом бўлмайсан, — дебди. Бой:

— Бошимга қандай кун тушса ҳам, кўндим, — дебди. Шундай қилиб, иккаласи йўлга тушиб кетаверишибди. Кулол ака девнинг тукини йўқотиб қўйган экан. Пиёда кўп йўл юришибди, йўл юришса ҳам, мўл юришиб, қирк кун деганда девнинг маконига етиб боришибди. Қарасалар, бир тоғ оралиғида қирқта дош қозон қурилган, қозонларда турли-туман овқатлар пишиб турган эмиш. Улар роса қоринларини тўйдириб олишибди-да, «нима бўлар экан, кўрайлик» деб шу ердаги бир чинор дарахти тепасига чиқиб олишибди. Кулол ака бойга бўлган гапнинг ростини айтибди ва девларнинг келишини кутамиз дебди. Буни эшитган бой дағдағ қалтирай бошлабди. Шу вақт гулдираган товуш эшитилибди. Осмон қоронғулашиб, қирқта дев учиб келиб ерга кўнибди-да, чинорнинг тагига ўтириб, суҳбат қуришибди.

— Шундай-шундай, мен бир одам боласининг кўлига тушиб, зўрға қутулдим, бугунги зиёфатни шу қутулганим учун бераётирман. Энди ўша одам боласи менинг кўлимга тушса, тириклайин пишириб ейман, — деб мактанибди. Буни эшитган бечора бой кўркқанидан эси оғиб қолибди-да, чинордан пастга ғурс этиб ағанаб тушибди. Девлар «Ана, одам боласи келиб қолди» деб қирқтаси қирк томонга ура қочибди. Кулол ака ҳам кўрқиб, дарров пастга тушибди. Қараса, бечора бойнинг жони аллақачон жаҳаннамга кетибди.

Кулол ака хуржунларга олтинлардан тўлдириб, йўлга тушибди. Юриб-юриб қирк кун деганда, ўз уйига етиб келибди. Бойнинг хотини:

— Эрим қани? — деб сўрабди, Кулол акадан.

— Эрингиз фалон юртда катта мачитга имом бўлиб қолдилар. Мана, мана бу олтинларни хотинимга олиб бориб бер, деб топширдилар, олинг! — дебди. Хотини суюниб-суюниб хуржунни кўтариб кетибди.

Шундай қилиб, Кулол ака хотини билан мурод-мақсадга етибди.

ОЙПАРИ

Бор эканда, йўқ экан, оч эканда тўқ экан, ўтган замонларнинг бирида Хусанбой исмли камбағал бир бечора йигит бўлган экан, унинг ётарга уйи, турарга жойи ҳам йўқ экан. Туғилиб ўсган қишлоғидаги эски масжиднинг хужрасида ётиб юрар экан. Хусанбойнинг қиладиган ҳунари эрта-лаб қир-адирларга бориб, эртадан кечгача тўрт-беш боғ шувоқ юлар экан-да, уни орқалаб бозорга олиб чиқиб сотиб, пулига нон-пон олар экан. Сотган ўтини қўндалик тирикчи-

лигига зўрға-зўрға етар экан. Хусанбой ҳар куни эрталаб ўрнидан турганда: «Э худо, бор қилсанг бор қил, бу тирикчилик жонимга тегди, жонимни олсанг олиб кўя қол», — дер экан.

Кунлардан бир куни, узок бедор тунлардан бир туни, хужрасида оч-наҳор ётиб, бир туш кўрибди. Тушида бошига ой тукқан эмиш; оёғига кун тукқан эмиш; киндигига чўлпон уялаган эмиш. Чўчиб уйғонса, туши эмиш. Енини қарабди, беш тийин пули бор экан, ўшани олиб масжиднинг кекса имоми олдига чиқибди. Имом салласини қозондай қилиб, «Ким келар экан?» деб қавшаниб ўлтирган экан, бир алпозда кийинган йигитни кўриб унинг саломига зўрға алик олибди.

— Имом почча, — дебди Хусанбой, — бу кеча бир туш кўрибман, тушимда бошимга ой тукқан эмиш, оёғимга кун тукқан эмиш; киндигимга чўлпон уялаган эмиш. Шу тушимнинг таъбирини айтиб берсангиз, деб манави тангани олиб чиққан эдим.

Имом Хусанбойнинг қўлидаги тангани кўриб:

— Уғлим, сен жуда яхши туш кўрибсан, аммо бу тушингни таъбирини айтиб берадиган киши олти ойчалик йўл, қирқ кунчалик чўлда яшайди. У париларнинг доноси Ойпаридир. Унга бориб учрайсан, ўша тушингни таъбирини бирма-бир айтиб беради, — дебди.

Хусанбой бир халта талқонни қилиб, халтасига солиб, ёнига осиб, «Ойпари қайдасан», — деб, узок йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, қуш учмаган чўллардан, одам юрмаган йўллардан ўтибди. Икки ой бўлганда бир жойдан чиқиб қолибди. Йўл бўйида бир уй турган эмиш. Хусанбой жуда чарчаб қолган экан, уйнинг соя ерига чўзилибди, аста-секин кўзи уйкуга кетиб қолибди. Шарпадан уйғониб кетиб сўқмоқ йўлга кўзи тушибди, қараса, икки отлиқ келаётган эмиш. Олдинги отдаги киши мудраб, орқадаги отдаги киши ухлаб келаётган эмиш. Хусанбой: «Пиёда юриб жуда чарчадим, шу ухлаб келаётган одамни отдан тушириб қолдирай-да, ўзим отга миниб олай», — деб ўйлабди. Отлиқлар яқинлашиб келганда қараса, орқадаги отлиқнинг қўли орқасига боғланган эмиш. «Бунга ёрдам бериб ажратиб ҳам оламан-ку», — дебди ўзига-ўзи. Эпчиллик билан сакраб отдаги кишини туширибди-да, отга ўзи миниб, қўлини орқасига қилиб кета берибди. Отлар яна ўз мақомида йўлида давом этибди. Ол-ол юришибди, ол юрса ҳам мўл юришибди, орадан икки кечаю икки кундуз ўтибди. Бир маҳал олдиндаги киши орқасига қайрилиб қараса, отдаги киши бошқа эмиш.

— Мен билан келаётган киши бошқа эди, сен бошқасан. Кимсан, қандай зотсан, айт? — дебди биринчи отлик, Хусанбой то жавоб бергунча бўлмай, қиличини ғилофидан суғирибди-да, унга ўкталибди.

— Шошма, мени ўлдирма, сенга бир сир айтаман, — дебди Хусанбой.

Отлик бир оз шаштидан тушибди, қилични қайтариб «шарақ» этказиб кинига солиб қўйибди.

— Сирингни айт, агар ёлгон гапирсанг ўрнингда келаётган одам аҳволига тушасан, — дебди.

— Сирим шулки, — дебди Хусанбой, — мен бир туш кўрдим. Тушимда бошимга ой тукқан эмиш, оёғимга кун тукқан эмиш, киндигимга чўлпон уялаган эмиш, бу тушимнинг таъбирини имом поччадан сўрасам, у киши:

— Ўғлим, сен жуда яхши туш кўрибсан, аммо бу тушнинг таъбирини айта оладиган киши олти ойчалик йўл; қирк кунчалик чўлда яшайди. Унинг оти Ойпари. Шу Ойпарига учрасанг, тушингни таъбирини батафсил айтиб беради, — деди. Мен ўша Ойпарини излаб юрибман.

— Хах, — дебди олдиндаги отлик, — насиб сенда эканда. Ха, майли, нима ҳам дер эдим. Отлик шундай дебди-да, йўлда давом эта берибди. Юриб-юриб, чўлда бир боғнинг устидан чиқиб қолишибди. Бир гўзал боғ эмиш. Гуллар очилган, булбуллар сайраган эмиш. Тўрт томондан турли нағмаларнинг ёқимли овози келиб турган эмиш. Икковлашиб қатта дарвозадан боққа киришибди. Боққа кирган замониёқ бирдан олдинги отлик жуда келишган қизга айланиб қолибди. Йигит: «Бу қандай бўлди?» деб хайрон бўлиб турган экан, қиз унга қараб шундай дебди:

— Хайрон бўлманг, излаган Ойпарингиз мен бўламан. Бу, мейинг боғим! Катта уйга Ойпари, кичик уйга Хусанбой жойлашибди.

Орадан кунлар, кунлар кетидан ойлар ўта берибди. «Хусанбой айтган тушимнинг таъбирини айтар», — деб кутармиш, аммо Ойпаридан ҳеч нидо чикмасмиш.

Бир куни Ойпари йигитга юз тилла берибди-да:

— Бозорга борасиз, бир отни тўрт одам-тўрт томонидан суяб, сотгани олиб киради. Шу отни юз тилла бўлса ҳам оласиз. Одамлар сизни мазах қилиб, кулишади. Қанчалик мазах қилишса қилиша беришсин, сиз отни қўлдан чиқарманг, — дебди.

Йигит «хўп» дебди. Юз тиллани олиб бозорга борибди. Бозорда юлдузни кўзлаган ҳар отлар турганмишки, аста қўя беринг. Аммо Ойпари айтган от йўқ эмиш. Йигит кутипти, кутипти, тоқати тоқ бўлиб энди кетай деб турган ҳам

эканки, бозорнинг кун чиқиш томонидаги дарвозадан тўрт одам тўрт томонига ёпишган бир от кириб келибди. От ориқлигидан ётса туролмас эмиш, турса ётолмас эмиш. Бир одам калласидан, иккинчиси думидан, қолганлари эса икки биқинидан суяб олган эмиш. Хусанбой отга яқинлашиб бориб «Отни сотасизларми?» — деб сўрабди.

— Сотамиз, — дейишибди ҳалиги кишилар.

— Нархи қанча? — сўрабди Хусанбой.

— Юз тилла, — дейишибди.

— Мана, олинглар, — деб Хусанбой қўлидаги бор тиллани санаб берибди.

Бозордагилар, овозларининг борича «хо-хо»лаб, бақришиб Хусанбойни мазах қила бошлабдилар:

— Анаву йигитни қаранглар. Ориқ, турса ётолмас, ётса туролмас отни юз тиллага олди. Бу отнинг бозордан чиқишга ҳам ҳоли йўқ-ку, ахир, йигит. Қувса етадиган, қочса қутулдирадиган манаву отлардан олсанг-чи, нодон бола!

Хусанбой уларнинг кулишига, мазахлашига ҳеч парво қилмабди, отни етаклаб уйига қайтибди.

— Олиб келдингизми, — дебди Ойпари, — энди яйдоқланг-да, бокқа қўйиб юборинг.

Хусанбой отни яйдоқлаб, ўтлагани бокқа қўйиб юборибди. Орадан кунлар, кунлар кетидан ойлар ўта берибди. Хусанбой «Тушимнинг таъбирини айтар», — деб Ойпарининг оғзини пойлармиш. Ойпаридан эса нидо чикмас эмиш. Бир куни Ойпари Хусанбойга қараб шундай дебди:

— Нонимиз тугаб қолди. Фалон мамлакатдаги фалон подшонинг олдига борсангиз. Унда хизмат қилиб, бир оз буғдой топиб келсангиз, уни тегирмонда туйиб, ун қилиб, нон ёпсанг.

Хусанбой:

— Қандай бўларкин? Подшо хизматида бўлиб нон топгандан кўра, ўтин сотиб тирикчилик ўтказганим маъқул эмасми, — дебди.

— Бораверинг, нима гап бўлишини кейин биласиз, — дебди Ойпари. Хусанбой подшонинг саройига борибди, уни аввал саройга қўйишмабди, бир иложини қилиб, ичкарига кириб олибди. Подшо вазири билан гаплашиб турган экан. Хусанбой подшони кўриб кўрқибди, кейин: «Кел-э, у ҳам одам-да», — деб салом бериб, яқинлашибди. Подшо Хусанбойнинг саломига алик олмабди, ким келди деб бир қиё ҳам бокмабди.

Вазир Хусанбойни таниб қолиб:

— Нима қилиб бу ерда тентираб юрибсан? — дебди.

— Таксирим, бирон бир юмуш берсалар, — деб келдим. Вазир подшоҳга карабди, подшоҳ «эртага келсин», — дебди. Хусанбой ташқарига чиқар-чикмас, вазир подшоға шундай дебди.

— Подшойим, юмуш сўраб келган ҳалиги йигитнинг хотинини танийман. Ўтган куни овдан чанқаб қелаётиб, бир кўрғонга дуч келдим. Бир коса сув сўраб, кўрғоннинг ичка-рисуға бош сукдим. Ушанда хурлиқо бир аёл кўринган эди. Сизнинг гўзалларнинг гўзали бўлмиш қирқ хотинингиз унинг кўлига сув куёлмайди, ҳеч бири унинг босган изига арзимайди. Бу йигит ўша аёлнинг бирон кимсаси бўлса керак, ишонмасангиз каломулло шариф урсин.

Бу гапдан подшонинг юрагига ўт кетибди, кўзлари чакнабди, соқоллари титрабди. «Қандай бўлмасини ўша гўзал менки бўлиши керак», — дебди.

Вазир томоғици бир кириб кўйибди. Бу: «Хўп бўлади шоҳим, сизнинг айтганингиз бажо келтирилади», — дегани экан.

Подшо:

— Ўша фаришта билан шу куни ишратда бўлай, олтин керак бўлса олтин, зар керак бўлса зар ол-да, уни ёнимга олиб кел! — дебди.

— Сабр қилинг, подшойим! Донишмандлар, «Сабр қилсанг гўрадан ҳолва битар, бесабрлар ўз оёғидан йитар» деганлар! Гап бундай бўлади, — дебди вазир, — эртага йигит олдингизга яна келади. Келганда сиз қаттиқ оғриб қолган бўласиз. Йигитга қандай бўлмасини йўлбарснинг сутини олиб келишни буюрасиз.

Эртасига Хусанбой подшо хузурига яна келибди. Келса, подшо инқиллаб ётган эмиш. Хусанбой салом бериб кирибди-да, юмушга буюришларини айтибди.

— Мен қаттиқ оғриб қолдим, — дебди подшо, — табиблар «Йўлбарснинг сути дори бўлади», дейишди. Менга қайдан бўлмасини йўлбарснинг сутини топиб кел, хоҳлаганингча хизмат ҳақини бераман.

Йигит буни эшитиб, хангу манг бўлиб қолибди. Охири Ойпарининг: «Подшо қандай юмуш буюрса, хўп дея беринг,» дегани эсига тушиб, «хўп» дебди. «Йўлбарсдек ваҳший ҳайвоннинг сутини қаердан топиб бўлади?» деганича ғамгин бўлиб уйга қайтибди.

— Намунча ғамгин бўлмасангиз? Қалай, подшо қандай юмуш буюрди? — деб сўрабди Ойпари. Хусанбой подшо саройида кўрган-билганларини сўзлаб берибди, сўзининг охирида: «Подшо йўлбарснинг сутига тузадар эмаш», — дебди. Ойпари мийиғида қулибди-да, «Подшонинг белида

нони, тиззасида қони бўлади, қониши кечиб бориб нонини ейсиз-да!» — дебди.

— Эртага подшонинг олдига бориб ўнта қўй, ўн чорак ғалла сўранг. Ўн кундан кейин йўлбарснинг сутини олиб келаман, денг, — дебди Ойпари сўзининг охирида.

Тонг отипти. Хусанбой подшонинг олдига бориб унга шундай дебди:

— Юмушингизга тайёрман. Менга ўнта қўй, ўн чорак ғалла беринг. Шу бугундан бошлаб сананг, ўн кун деганда мендан йўлбарснинг сутини ола беринг.

Подшо вазирга қараган экан, у томоғини бир кириб, «рози бўлаверинг» деган ишорани қилибди. Подшо бошини кимирлатиб Хусанбойнинг шартларига рози бўлибди. Хусанбой ўнта қўйни ҳайдаб, ўн чорак ғаллани Қўкон арава-сига ортиб, уйга қайтибди.

Ойпари билан, ҳар куни бир қўйни сўйиб ея берибди. Орадан бир кам-ўн кун ўтибди. Шунда Ойпари Хусанбойга қараб:

— Энди нима қиласиз, ваъда этган кунингиз ҳам келиб қолди, — дебди. Йигит:

— Сиз бор, менинг нима ғамим бўларди, — дебди.

Ойпари қўлига қоғоз, қаламни олибди. Бир хат битибди. Кейин қозикдан юганни олиб бокқа чиқиб, юганни шилди-ратибди. Юган овозини эшитган от бир зумда пайдо бўлибди. Қараса от жуда семириб, яхши бўлиб кетибди: юлдузни кўзлар эмиш. Икки оёғини осмону фалакка кўтариб, учмоқчи бўлиб нукул қишнармиш. Ойпари отни эгарлаб-жабдуқлаб, Хусанбойнинг қўлига хатни тутқазиб, йўлга солиб туриб шундай дебди:

— Сиз ана у сўқмоқдан кета берасиз, кейин тўрт томонга кетган кўча келади. Уларнинг бирига «Борса-келар» деб, иккинчисига «Борса келмас» деб, учинчисига «Борса ботар», тўртинчисига «Борса ботмас» деб ёзиб қўйилган. Сиз ўнг қўл томондаги «Борса ботар» деб ёзилган кўчадан кета берасиз. Юриб-юриб бир катта тўқайзорга дуч келасиз. У тўқайзордан одам-кў одам, ҳозиргача ҳайвон ёки қуш ҳам ўта олманган. Аммо қўрқманг, мен ва тагингиздаги тулпор сизга доим ҳамроҳмиз. Тўқайзорда бир кишига дуч келасиз, хатни ўша кишига берасиз. Кейин нима бўлишини кутасиз.

Ойпаридан бу сўзни Хусанбой эшитиб, қулоғига исирға қилиб тақиб олиб, йўлга равона бўлибди. Отнинг туёғи ерга дам тегармиш, дам тегмасмиш, шамолига дарёлар дам музлармиш, дам музидан тушармиш. Қушни қувиб ўтибди, шамолни шошиб ўтибди, охири кўз очиб юмгунча тўрт кўчанинг муюлишига олиб борибди. Хусанбой бундоқ қараса,

кўчаларнинг бошида, Ойпаридан айтгандай, ёзувлар бор эмиш:

«Борса келмас», «Борса келар», «Борса ботар», «Борса ботмас». Хусанбой отнинг бошини «Борса ботар» деган ёзуви бор кўчага бурибди, бир оз юрган экан, шундай бир манзарага дуч келибди: бир томони катта тўқайзор эмиш, иккинчи томони чексиз қамиш битган ботқоқлик кўл эмиш. Чангалзор — тўқай билан ботқоқлик шундаймишки, асти мен таърифламай кўя қолай, сиз эшитмай кўя қолинг, чангалзордан одам тугул пашша ҳам ўтмаганмиш, ботқоқликдаги балчиқлар бўлса, лўла болишдай, лўла болишдай пуфаклар чиқариб вакирлаб қайнаб ётганмиш. Унинг устидан одам-ку одам, ҳатто пашша, чивин учиб ўтмаганмиш. Хусанбой «Тупроғим шу ердан олинган экан-да», — деб ўзини ўлимга ростлаб турган ҳам эканки, ёнида бирдан бир одам пайдо бўлиб қолибди.

— Хизмат? — деб сўрабди у.

— Ассалому алайкум, мана бу хатни олиб келган эдим, — дебди Хусанбой. Чол саломга алик олиб, сўнг кўлидаги хатни олиб ўқиб кўриб:

— Сен Ойпаридан келибсан-да, жуда соз. Мен йўлбарсларимни чақираман, сен кўркма, сенга тегмайди, — дебди. Кейин чол Хусанбой умрида ҳеч эшитмаган қандайдир овоз билан «хай-хай»лаган экан, овозидан қамишларнинг қадди букилибди, тўқайдаги толларнинг барги тўкилибди. Орадан бир зум ўтар-ўтмас, «Қандай юмушингиз бор, ота!» деб тўда-тўда йўлбарс бўкириб-бўкириб етиб келибди. Баҳайбат бир соғин она йўлбарсни четга олиб чиқиб, икки соноч¹га чоч қилиб сутидан соғиб, яна икки катта йўлбарсни олиб қолиб, қолганларга жавоб бериб юборибди. Соночлардаги йўлбарс сутини кўлига бериб, икки йўлбарсни олдига солиб, «Шу одам қачон жавоб берса сўгин келасизлар», — деб йўлбарсларга тайинлаб, Хусанбойни йўлга солиб юборибди.

Хусанбой соночни кўтариб, йўлбарсларни ҳайдаб кўрғонга етиб келибди, Ойпаридан уни кўриб ўзида йўқ суюнибди.

— Энди, — дебди Ойпаридан, — соночдаги сутни олиб, йўлбарсларни олдингизга солиб, пиёдалаб подшонинг олдига бориб.

Кун пешин вақти экан. Хусанбой кўлида соноч, олдида икки баҳайбат йўлбарс йўлга тушибди. Буни кўриб, дўкондорлар дўконларини ёпиб-ёпмай қочиб юрибдилар. Бир зумда кўчада одамзод қолмабди. «Бир йигит кўлида соноч, олдида икки йўлбарс билан кўча оралаб келяпти», — деган

¹ Соноч — мев.

хабар подшога ҳам етибди. Подшо вазирига буюрибди:
— Фақат кўлидаги сутни олиб келсин, йўлбарсларни ўз жойига қайтариб юборсин!

Вазир аркнинг минорасидан туриб:

— Ҳой Хусанбой, кўлингдаги соночдаги сут йўлбарс сутни эканлигига подшоёи олам ишондилар, соночни ўша жойга қўй-да, йўлбарсларни ўз жойига қўйиб кел, — деб бакирибди.

Бу сўзни эшитиб, Хусанбой йўлбарсларнинг кулоғига бир нима деб шивирлапти. Йўлбарслар бошларини силкиб-силкиб жўнаб қолипти. Кейин Хусанбой соночдаги сутни олиб подшонинг олдига борибди, сутни бериб, бир қанча олтинни олиб уйига қайтипти. Хусанбой кетгач, подшога қараб вазир шундай депти:

— Подшоҳим, бу йигит билан юрган хотин одам эмас, балки пари бўлса керак. Эрта индин келса очик айтасиз-кўясиз.

— Нима дейман, — дебди подшо.

— Сен билан турган аёл пари экан, — деб вазир подшога ўргатипти, — менга ана шу парини хотинликка берасан, ё бўлмаса бирон пари топиб берасан, дейсиз. Ўша парини ёки бошқасини топиб берса бергани, бермаса ўлимга ҳук қиласиз, аёл сизга қолаверади.

Орадан икки, уч кун-ўтибди, Ойпарини Хусанбойга «Подшонинг олдига боринг-чи, яна қандай юмуш буюрар экан, — дебди.

— Хўп бўлади, — деб Хусанбой подшонинг саройига борибди.

— Келдингми, — дебди подшо, айтишларича, сен билан боғда турган аёл пари эмиш. Менга уни, бўлмаса унга ўхшаш бир пари топиб берасан. Топсанг топганинг, тополмасанг бошингни танангдан жудо қиламан. Подшодан бу гапни эшитган Хусанбой муддат сўраб ғамгин уйига келипти.

— Мунча хафа бўлмасангиз. Тагин бирон бир гап ўтди-ми? — деб сўрабди Ойпарини.

— Гап бўлганда қандок, — дебди Хусанбой, — подшонинг кўнгли пари хотин истаб қолибди. Аввал ўлмасам ҳам энди пари хотин излаб ўлиб кетадиганга ўхшайман.

— Ғам еманг, мен бор эканман, сиз ўлмайсиз, подшо олдида бўйнингизни ҳам эгмайсиз. Эрталаб подшо саройига борингда, унга учраб «Хўп, пари хотин олиб келиб бераман, аммо менга йигирма қўй, йигирма чорак ғалла беринг, йигирма кундан кейин пари хотин сизнинг қўйнингизда бўлади, денг» — дебди Ойпарини.

Тонг отипти. Хусанбой подшонинг хузурига борибди.
— Қандай маслаҳатга келдинг, — дебди подшо, — кўлингдаги парини берасанми ё бошқа бирон бир парини хотинликка олиб келасанми? Еки бошингни танангдан жудо қилайинми?

— Мен розиман, — дебди Хусанбой, — фақат йигирма кун муддат берасиз, йигирма кўй, йигирма чорак ғалла берасиз. Йигирма кун муддат ўтгандан кейин парилардан бирини кўйнингизда кўра берасиз.

Подшо ноилож рози бўлибди. Йигирма кўй, йигирма чорак ғаллани аравага ортиб Хусанбой уйига келибди. Ойпари билан Хусанбой кўйларни сўйиб ёб, ғаллани тегирмонда торттириб ун қилиб, нон ёптириб еб-ичиб кун ўтказиберишибди.

Бир кам йигирма кун деганда Ойпари Хусанбойга қараб:

— Мана, бир кам йигирма кун ҳам ўтди-кетди, энди нима қиласиз? — дебди.

— Сиз бор, менинг нима ғамим бўлади, — дебди Хусанбой.

Ойпари кўлига қалам ва бир варақ қоғозни олиб, бир нималарни ёзиб, Хусанбойнинг кўлига тутқазиб, шундай деб тайинлапти:

— Кун ботиш томонга кета берасиз. Аммо шуни бир билиб кўйинг: бу ғал жуда кўп қийинчиликларни енгиб ўтишга тўғри келади. Зулмат шаҳридан ўтасиз, ютар кўлни кечасиз, ёнар тоққа борасиз, сўнг мақсадга эришасиз. Ёнар тоғнинг ёнбағрида бир кампир макон тутган. Унинг олдига бориб дадил: «Ассалому алайкум», — дейсиз. Кейин кўлингиздаги хатни унинг кўлига тутқазасиз.

Хусанбой «хўп» дебди-да, отни миниб йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Зулмат шаҳридан ўтибди, ютар кўлидан кечибди, охири ёнар тоғнинг олдига бориб қолибди. Қараса, ёниб турган тошдан қилинган уйнинг ёнида бир кампир ўлтирган эмиш. Ҳайбати оламни тутган эмиш. Ен атрофида турли-туман суяклар эмиш. Хусанбой унинг олдига бориб «Ассалому алайкум, момо», — дебди.

— Э одамзод, саломинг бор-да, бўлмаса икки ямлаб бир ютар эдим! Нима хизмат билан келдинг, гапир, — дебди кампир. Хусанбой ёнидан Ойпари берган хатни олиб унинг кўлига тутқазибди.

— Ҳа, сен Ойпарининг олдидан келибсан-да, қалай, яхши юрибдимми?

— Ҳа, яхши юрибди, — дебди Хусанбой, — мен унинг энг яқин кишиси бўламан. Кампир бу гапни эшитиб, Хусан-

бойни зиёфат устига зиёфат қилибди. Зиёфат туагандан кейин кампир унга қараб шундай дебди:

— Болам, сен кета бер. Қизлар «Обиҳаёт» сувида чўмилгани кетишган эди, ҳали замон келиб қолишса айтаман, сендан олдин етиб боришади.

Хусанбой кампирга раҳмат айтиб, орқасига қайтибди, кўз очиб юмгунча вақт ўтмасдан от уни уйига етказиб келибди. Уйда хилма-хил кийинган, бир-биридан чиройли қизларни кўриб ҳайрон бўлиб қолибди. Ҳатто Ойпарини ҳам танимай қолибди. Шу куни базм катта бўлибди, ўйин-кулги билан тонг отибди. Эрталаб, Ойпари Хусанбойга қараб:

— Мана шу бир кам қирк пари сизнинг ихтиёрингизда бўлади, улардан бири Қунпари мен билан бу ерда қолади, қолган бир кам қирк қизни олиб подшонинг олдига борингда, унга тақдим этинг, — дебди.

Хусанбой Ойпарининг айтганини қилиб, бир кам қирк парини эргаштириб подшонинг саройига борибди. Қизларни кўриб, подшонинг оғзини таноби қочибди, сўлаги оқибди, кўзи сузилибди. Эси оғиб қолибди, хурсанд бўлганидан нуқул «хи-хи-хи» дермиш. Эриб кетиб, Хусанбойга кўтарганича тилла бериб, қолганига яна келарсан, дебди. Хусанбой қизларни ўша жойда қолдириб уйига қайтибди. Орадан уч кун ўтибди, эрталаб дарвоза қаттиқ тақиллабди. «Эрта саҳарлаб келган ким бўлди экан?» деб Хусанбой дарвозани очса бир қанча отлиқ аскарлар билан подшонинг вазири турган эмиш.

— Тез бўл, саройда сени подшоларнинг подшойи, султонларнинг султони йўқлаяптилар, — дебди вазир. Хусанбой қаерга кетаётганлигини Ойпарига айтиб қўйишга ҳам улгуролмабди. Хусанбойни кўрган подшо ғазаб билан бакирибди:

— Менга пари деб қимларни олиб келган эдинг, аҳмоқ, сен кетган куннинг эртасига қизларнинг кўз олдидан бир-бир думалаб, қаптар бўлиб учиб кетишди. Қайтиб келар деб кутдим, биронтаси ҳам қайтмади.

Подшо Хусанбойга шундай деб айтибди-да, «Сени ўлдириб, уйингдаги парини олмасам юртга подшо бўлганим беқор» деб қўнглидан ўтказибди, кейин вазир тайинлаган гапларни айтибди:

— Мен сенинг билимдонлигингга қойил қолдим. Жуда билагон одам экансан. Энди охири шартим бор: бу шартим шуки, отам илгари менинг ўрнимда юртга подшо эди, вафот этиб, мен унинг ўрнига подшо бўлдим. Энди сен у дунёга бориб билиб келасан: отам у дунёда ҳам подшомникин ёки подшо эмасмикин?

Хусанбой «энди ўлдиран экан-да», деб баттар хайрон бўлибди, нима қиларини билмай боши қотибди. Муддат сўраб, жуда ҳам ғамга ботиб уйига қайтибди.

— Намунча ғамга ботмавангиз. Подшо тагин бирон бир гап қилдимиз? — дебди Ойпари.

— Ха, подшо бу гал ўлдиришга ахд қилди. У дунёга бориб, отамнинг подшо ёки подшо эмаслигини билиб келасан, — деб буюрди дебди Хусанбой.

— Шунга ҳам ғамми? Мен бор эканман ҳеч ғам еманг. Албатта у дунёга бориб, подшонинг отаси нима иш қилаётганлигини билиб келасиз. Эртага подшонинг олдига бориб: «Майли, у дунёга бориб отангизни подшо ёки подшо эмаслигини билиб келаман. Аммо менга қирқ кун муддат бера-сиз. Бунинг устига, қирқ қўй, қирқ чорак ғалла, қирқ арава шох бера-сиз», — денг.

Эртасига азонлаб Хусанбой подшонинг ҳузурига бориб, Ойпари тайинлаган гапларнинг ҳаммасини унга айтибди. Подшо «бу охири ўлар экан, пари менга қолар экан», деб ўзида йўқ хурсанд бўлиб, қирқ қўй, қирқ чорак ғалла, қирқ арава шохни юклаб берибди. Хусанбой қирқ қўйни, қирқ чорак ғаллани, қирқ арава шохни олиб уйига қайтибди. У билан бирга подшо кишиларидан ҳам бир нечтаси келибди.

Ойпарининг буйруғи билан подшо кишилари қирқ арава шохни катта тошлоқнинг ўртасига ғарам қилишибди, энг тепасига Хусанбойни ўтқизишибди. Ғарамнинг устига лампа мойидан сепишиб, ўт ёқишган экан, аланга осмону фалакка кўтарилибди. Буни ўз кўзлари билан кўриб турган подшо одамлари чопганларича бориб подшога «Ҳалиги йигитнинг кули кўкка совурилди, ўз кўзимиз билан кўрдик», деб айтишибди. Подшо: «Энди ниятимга етдим-а» деб кўнглидан ўтказибди, хабар келтирганларга бир кап, бир кап тилла берибди. Подшони хурсандчиликда қўйинг-да, эндиги гапни Ойпари билан Қунпаридан эшитинг: Ойпари Қунпари билан биргаликда тутун орасидан ғарамнинг устига учиб тушиб, Хусанбойни олиб, уйига келиб, ҳар куни бир қўйни сўйиб унинг ёғи билан гўштига палов дамлаб, кайф-сафони қила берибди.

Бир куни подшодан чопар келибди, Ойпари, «хизмат», деб чиққан экан, «Подшо сизни чақиряпти», — дейишибди. «Бораверинглар, мен ҳозир етиб бораман», — деб чопарларни жўнатиб юборибди. Пешин пайтида Ойпари подшонинг ҳузурига етиб борибди. Подшо уни кўриб, хангу манг бўлиб қолибди.

— Подшойи олам, мени нимага чақиртирдилар, — дебди Ойпари.

— Чақирганимнинг сабабини билмайсанми, нодон. Ва-
зирим таърифингни баён этгандан буён сенга ошику бека-
рорман. Хусанбойдан кутулиш учун кўп шартларни буюр-
дим, у ҳаммасини, билишимча, сенинг ёрдамнинг билан ба-
жарди. Охирги шартни айтдим, ҳозир уни бажаргани у
дунёга сафар қилди. Энди сен менинг хотинимсан. Подшо
шундай дебди, кўзлари чакнаб, қўллари титраб Ойпарига
яқинлашиб, унинг оппоқ момикдай билагидан ушлаб ўзига
торта бошлабди.

— Таксирим, тўхтанг, — дебди Ойпари. — Сизга бир
саволим бор.

— Сен билан савол-жавоб қилиб ўлтиришга бардошим
йўқ, — дебди подшо.

— Йўқ, саволимни тинглайсиз, — дебди Ойпари, — бўл-
маса оқибати ёмон бўлади.

— Ҳа майли, саволингни бирига жавоб берсам-бера қо-
лай, айт, — дебди подшо.

— Ҳалиям саволим битта, у ҳам бўлса, сиз Хусанбойга
шартингизни бажариш учун неча кун муддат бергансиз? —
дебди Ойпари.

— Қирк кун, — ғазаб билан дебди подшо.

— Ҳа балли, қирк кун кутасиз, — ғазабга ғазаб билан
жавоб берибди Ойпари.

— Вой, нодон-ей, ахир у ғарам билан биргаликда куйиб
кул бўлиб, асфаласофилнинг кетди-ку, ахир. Кутма, энди у
нариги дунёдан қайтиб келмайди, — деб масхара қилиб
кулибди подшо.

— Йўқ, — дебди Ойпари, — қайтиб келади. мардларга
ўлим йўқ! У, шартингиз ўлим билан баб-баравар эканли-
гини била туриб, ўзини ўтга ташладими, сиз ҳам ваъдангиз-
да туринг-да, қирк кун кутинг, номардлик қилманг. Хусан-
бой у дунёдан қайтиб келмаса, мен сизники бўлай.

Подшо Ойпарининг гапларидан ниҳоятда ғазабланибди,
аммо охирини ўйлаб ноилож кўнибди, қирк кун кутишга
қарор қилибди. Орадан бир кам қирк кун ўтибди. «Энди
нима қиламиз?» деб сўрабди Ойпари: «Сиз бор, менинг нима
ғамим бор, шунча бало-офатлардан сақлаб қолдингиз, бу
гал ҳам сақлаб қолишингизга имоним комил», — дебди
Хусанбой.

Ойпари кулибди. Қўлига қоғоз билан калам олибди,
бир нарсаларни ёзибди. Кейин Хусанбойни олиб, ўт ёқилган
тошлоқ ёнидаги арикка кўмиб, кулни унинг устига тортиб
қўйибди.

Тоғг отибди. Подшо тўйни бошлаб вазир, уламо ва ако-
бирлари билан карнай-сурнай тортиб ўт ёқилган ерга келиб-

ди. Одамларига кулни у ёк бу ёкка суришни буюрибди. Одамлар сураётган экан, бирдан, кулнинг ўртасидан «Мен бу ёкдаман!» деган овоз келибди. Одамлар чор атрофга тум-таракай қочиб қолибди. Подшо хушидан кетибди, сепилган сувдан ўзига келиб, ёнида кулиб турган Хусанбойни кўрибди. Подшонинг эси ўзига келганини кўрган Хусанбой унга қараб шундай дебди:

— Подшойи олам! Илтимосингиз билан у дунёга бордим. Кишилардан суриштириб отангизни топдим. Отангиз у дунёда ҳам подшо эканлар. Сухбатлашиб ўтирдик, катта зиёфат килдилар. Укангиз ҳам у киши билан бирга экан. Отангиз укангизни тўй килмоқчи эканлар. Сизни тўйга айтиб юбордилар. Қолган гаплари мана бу қоғозга битилган хатда.

Хусанбой шундай дебди-да, қўлидаги хатни подшога берибди. Подшо икки букланган хатни ўқибди, Хусанбой айтган гапларнинг ростлигига ишонибди. Кейин шу ернинг ўзида, укасининг тўйига тайёргарлик кўришни буюрибди. Яна қирқ арава ўтинни тошлоққа келтиртирибди. Укамнинг тўйига деб, қоп-қоп тилла, яхши зарбобу кимқоб тўнлардан олиб энг яқин кишилари билан бирга ғарамнинг устига чиқиб ўтирибди. «Лампа мойидан кўпроқ сепинглар», — деб буйруқ қилармиш. Подшонинг бемаъни хатти-харакатидан зада бўлган халойиқ Хусанбой билан Ойпари бошлиқ ғарамга лампа мойидан сочиб, ўт ёқиб юборибди. Бир нафасда ғарамни олов олибди, шуъласи оламни тутибди. Халқ бефаҳм подшодан қутулганига шукур қилиб, алангаси осмону фалакка етаётган ғарам атрофида ўйин-кулги қилибди. Хусанбойни подшо қилиб кўтармоққа қарор қилишиб, бордонга солиб саройга олиб борибдилар. Ойпари ўнг қўл вазир, кунпари чап қўл вазир бўлибди.

Подшоликнинг эртасига Ойпари Хусанбойга қараб шундай дебди.

— Тушингизнинг таъбирини энди айтиб берай: бошингизга ой тукқани мен, оёғингизга кун тукқани чап қўл вазирингиз бўлмиш ўртоғим Кунпари, киндигингизга чўлпон уялагани подшолик давлати. Энди сиз шу халқ орасидаги қизлардан бирини танланг. Тўй-томоша қилиб сизни уйлантирамиз. Биз парилар бола кўрмаймиз, шунинг учун сиз билан бўла олмаймиз. Сиз бола-чақали, эварали-чеварали бўлинг. Биз қачон керак бўлиб қолсак чақиртирарсиз, — деб Ойпари билан Кунпари сочларидан бир тола-бир тола беришибди. — Ушбу толани ўтга ташласангиз, ўша замон тайёр бўламиз.

Икки пари шу гапларни айтиб, бир-бир думалаб, иккиси икки қаптар бўлиб, осмону фалакка кўтарилибди.

Хусанбой бир чўпоннинг қизига уйланиб, адолат ва ақл билан юртни сўраб, мурод мақсадига етибди.

ҚИРОНОҒА

Бор экан, йўк экан, оч экан, тўк экан.

Қадим ўтган замонда бир бойнинг ўғли бўлган экан. У бойнинг ўғли бир куни туш кўрса, тушида бир паризод кулиб, «мени ол» — деб кўздан ғойиб бўлган эмиш. Бойнинг ўғли ўрнидан тура солиб, паризодни ахтариб кетиб қолибди. Бораверибди, йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, неча сувсиз чўл юрибди, ўрдак кўнган кўл юрибди, хуллас, бир жойга етиб, отидан тушибди.

Шу ерда бир фурсат дам олган экан, бир киши келиб: «Мен Қироноға бўламан, сен кимсан?» — дебди. Бойнинг ўғли эса: «Сен Қироноға бўлсанг, мен паризодга бораётган бойнинг боласи Қурбоноға бўламаң» — дебди.

Қироноға айтибди:

— Сен мен билан дўст бўласанми, агар дўст бўлсанг паризоднинг ҳам оласан, лекин паризоднинг ўзи сеники, қирк канизи меники, — дебди. Қурбоноға рози бўлибди. Иккиси бирга кетибдилар. Бориб паризоднинг шаҳрига кирибдилар. Қироноға айтибди:

— Сен шу ерда ўтир, мен паризоднинг уйига бир кириб чикаман. Қурбоноға эса:

— Борма, сени тутсалар ўлдирадилар, — дебди.

— Сени тутсалар ўлдирмайдиларми? Менда хунар бор, сенда нима бор? — дебди Қироноға.

— Менда хунар йўк, фақат паризодни тушимда кўрганман ва у менга «мени ол» деган, мен эса «яхши» деганман, — дебди Қурбоноға. «Гапни кўп чўзма эй лапашанг, туш деган нарса тесқари йўйилади», — дебди Қироноға. Қироноға шундан сўнг дарров ит суратига кирибди-да, кўчама-кўча юриб кетибди. Қизнинг уйига етгандан сўнг мушук суратига кириб уйга кирибди. Қироноға қизнинг қирк канизи билан ухлаб ётган пайтига дуч келибди. Қараса, паризоднинг ёнида бир сандиқ турганмиш. Қироноға дархол одам қиёфасига кириб, қизни секин сандиққа солиб кўтарибди, буни ҳеч бир киши билмабди.

Паризодни келтириб Қурбоноғага топшириб, ўзи яна қайтиб қанизларнинг ҳаммасини уйғотибди-да: «Маликангиз фалон шаҳарга кетди, менга эса айтди қанизакларимни ҳам изимдан олиб кел деб, мен сизларни олиб кетишга келдим».

Аввал кизлар «чуйда-чуй» бўлибдилар, сўнг Қироноғанинг гапига кириб, унинг кетидан йўл олибдилар. Қизнинг отаси подшо эди. Қизининг ўғирланганини эшитиб қирқ девини юборибди. Қироноға дарров бундан хабар топиб: «Сен паризодингни ҳам қирқ канизни билан олиб кет, мен овлаб изингдан етиб бораман» — дебди, йигитга. Қурбоноға кизларни олиб кетгандан сўнг девлар Қироноғанинг ёнига келиб қизни суриштирибдилар. Қироноға айтибди: «Мен уларнинг қаердалигини биламан, лекин уларнинг кирган жойига бир-бирлаб кирасызлар, кизлар ҳам шундай қилиб кирди, кейин кизларни олиб қайтасизлар» — деб девларни бир тоғнинг ғорига бошлабди. Ўзи уларга «Мана шу ерга кирдилар» — деб кўрсатиб, ўзи мушук суратига кириб, улардан олдин ғорга кириб кўлига пичок олиб тураверибди. Девлар бирин-бирин кирган эканлар Қироноға кирганининг жонини жаҳаннамга юбораверибди. Қирқ девни ўлдириб, уларнинг қирқ отини ҳам олиб, қуролларини ҳам олиб, Қурбоноғанинг изидан етиб бориб, уларга қирқ от билан қуролларни тақсимлаб берибди.

Канизларнинг ҳар қайсиси бир от миниб, қаерга боришларидан беҳабар Қироноғанинг изидан йўл бошлабдилар. Бир чўлга чиққанларида Қироноға Қурбоноғага айтибди: «Дўстим, мана сен севганингга етишдинг, мен қирқ канизини олдим, энди сен ўз юртингга кетасан, мен ўз йигитларим ёнига бораман» — дебди.

Паризодни олиб Қурбоноға, канизларни олиб Қироноға ҳар қайсиси ҳар томонга ажралиб кетибдилар. Қироноға қирқ йигитига қирқ канизни олиб бориб бериб, уларнинг ҳар бирини хотинлик қилибди. Қурбоноға тушида кўрган паризодни олиб тўй қилиб муродига етибди.

ГУЛ САНОБАРГА НИМА ҚИЛДИ, САНОБАР ГУЛГА НИМА ҚИЛДИ?

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо ўтган экан. Бу подшонинг бир-биридан келишган, бақувват уч ўғли бўлган экан. Кунлардан бир куни подшо уччала ўғлини ёнига чақирибди-да, уларга қараб шундай дебди:

— Ёнар шамчиروқларим, мен энди анча қариб қолдим. Оёғимдан мадор кетди, белимдан қувват. Куним яқинлашиб қолганга ўхшайди. Ҳаётимнинг охири кунларида сизларга яна бир-икки Ҳасихатомуз гап айтмай, қулоқ солинглар. Мен дунёдан ўтгандан кейин сафарга отланинглар. Йўл юрасизлар, йўл юрсангизлар ҳам мўл юрасизлар, охири уч йўлнинг

бошига етасизлар. Биринчи йўлнинг бошида «Борса келар!» деган ёзув бор. Иккинчи йўлнинг бошида «Борса келмас!» деган ёзув бор. Учинчи йўлнинг бошида «Борса гумон!» деган ёзув бор. Ҳамманглар биринчи, яъни «Борса келар!» деган ёзув бор йўлдан кетинглар. Бехатар мақсадга эришасизлар. «Борса келмас!» ва, учинчи «Борса гумон!» деб ёзилган йўлдан асло-асло юрманглар. Хавф-хатарга дучор бўлиб, беҳуда ўлиб кетасизлар.

Орадан уч кун ўтибди, подшо вафот этибди. Ўғиллари дод-фарёд қилишиб, оталарини иссиқ-совуғини яхшилаб ўтказишибди.

Отасининг ўрнига энг катта ўғил подшо бўлибди. Кунлардан бир кун икки укасини ёнига чақириб, уларга қараб шундай дебди:

— Укаларим, отамиз бизларга насиҳат қилиб, уч йўлдан бири — «Борса келмас»га асло бора кўрманглар, деган эди. Бу йўлда қандай хислат бор экан. Бориб шуни билиб келмоқчиман. Ўрнимга сен подшо бўлиб турасан, — дебди кўрсатғич бармоғи билан иккинчи укасини кўрсатиб. Укалари «борманг» деб қанчалик ялиниб-ёлвормасинлар, катта акалари озиқ-овқатни ғамлаб, Қорабайир отини миниб, қирқ йигитни ёнига олиб йўлга тушибди.

Булар йўл юришибди, йўл юрсалар ҳам мўл юришибди. Тоғлардан ўтишибди, дарёлардан кечишибди, охири уч йўлнинг бошига етиб боришибди.

Биринчи йўлнинг бошида «Борса келар!» деган ёзув бор эмиш. Иккинчи йўлнинг бошида «Борса келмас!», учинчи йўлнинг бошида «Борса гумон!» деб ёзилган эмиш.

Йигит отининг бошини тўғрига — «Борса келмас!» деб ёзилган кўчага бурибди.

Йигитлар: «Отангиз насиҳатининг аксини қилмангизчи», — деб неча бор айтмасинлар, подшонинг катта ўғли ўз сўзидан қайтмабди. «Арслон изидан, йигит сўзидан қайтмас», деганлар, «Борса келмас»га борамиз дедикми, борамиз», — деб туриб олибди.

Шундай қилиб, «Борса келмас!» йўлига равона бўлибдилар. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Биринчи кун қанчалик тинч ўтган бўлса, иккинчи, учинчи кун ҳам хавф-хатарсиз ўтибди. Ҳеч қандай воқеа рўй бермабди.

Юриб-юриб, охири катта бир тоғнинг олдига келиб қолишибди. Шунда йигит:

— Отларга дам бериб, ўтга қўяйлик, ўзимиз ҳам бир оз тамадди қилиб олайлик, — дебди.

Отлардан тушиб, ўтга қўйишибди. Энди олдиларига дас-

турхон ёзиб, пишириб олган овқатларидан қўйишган ҳам эканки, бир томондан жаранлаган овоз келибди. Йигит сапчиб ўрнидан туриб, ён атрофига карабди. Ҳеч нарса йўқ эмиш. Тоғнинг энг баланд чўққисига қараган экан, чиройли бир кийикка кўзи тушибди. Қийикнинг шоҳи ҳам, тукининг ҳар бир толаси ҳам олтиндан эмиш, кўзни қамаштирарли даражада ловуллаб ёнб турган эмиш. Шуъласига тоғнинг қоронғу даралари ҳам ёруғ бўлиб турган эмиш.

Подшовачча йигитларига кийикни тириклайин ушлашни буюра туриб шундай дебди:

— Ана шу кийикни ушлаймиз. Қийик кимнингдир олтидан чиқиб қолиб, ушлай олмаса, унинг ўнг юзига қора суркаймиз.

Йигитлар рози бўлишибди. Қий-чув бошланибди, ҳамма томони олтиндан бўлган, сехрли кийикни ушлашга бор қучгайратларини сарф қилишибди. Йигитларнинг ҳар бири ёшлигидан ов билан шуғулланган зўр овчилар бўлганлигидан бир зумда кийикни ўртага олиб қолишибди. Қийик қоча-қоча подшоваччанинг олтига чиқиб қолибди. Подшовачча ушлайман деб отдан ўзини ташлаганда, қийик эпчиллик билан унинг ёнидан ўтиб кетиб, қочишда давом этибди.

Бу воқеадан подшовачча жуда ҳам изза бўлибди. «Қандай бўлмасин уни ушлайман!» деб бақирибди-да, кийикнинг орқасидан қувиб кетибди. Қийик қочганича бир боққа кириб кетибди. Йигит ҳам уни қувиб, боғ дарвозасининг олтига бориб қолибди. Бир илож қилиб боғнинг ичкарасига кирибди, дарвоза ўз-ўзидан шарақлаб ёпилибди. Подшовачча бундоқ қараса, боғнинг ўртасида бир ҳовуз бор эмиш, унинг тепасидаги супада жуда ҳам гўзал қиз ўлтирган эмиш. Атрофида ранго-ранг гуллар очилиб ётган эмиш, шоҳларида қумри, тўтилар ёқимли наволарини чалаётган эмиш. Қиз шундай хуснли эмишки, супа атрофидаги гуллар унга томон эгилиб чиройидан сўрашармиш. Қизни кўрган йигитнинг оғзи очилиб, хангу манг бўлиб қотиб қолибди. Қизнинг кўзи йигитга тушибди, дарров ўрнидан туриб, у ёқ бу ёғини йиғиштирибди.

— Хуш келибсиз йигитча, қани, супага марҳамат, — дебди.

Қизнинг таклифидан подшовачча эриб кетибди. Аста-секин юриб супага келибди.

Қараса, дастурхонда турли-туман мевалар, хилма-хил овқатлар турган эмиш. Қават-қават атлас, барқут кўрпачалар солинган, юмшоқ пар ёстиқлар ташланган эмиш. Нозу неъматлар ўртасида шахмат тошлари терилган ҳолда турган эмиш.

Подшовачча кўрпачаларнинг бирига ўлтиргандан кейин меҳмон қила туриб қиз гап бошлабди:

— Яхши йигит, адашиб бу ерларда нима қилиб юриб-сиз?— дебди.

— Сиз силаб ўлтирган кийикни тоғдан кочирган эдим, ўшани ушлаб кетгани келдим,— дебди йигит.

— Яхши. Бу ерга одам кирса оёғи куяди, қуш учса қаноти синади. Сиз кийикни ахтариб келиб қолибсиз, эйди бир шартим бор. Икковимиз мана шу шахматни ўйнаймиз. Ўйинда мен ютсам сиз менинг ихтиёримдасиз, нима қилсам қиламан. Бордию мен ютказиб сиз ютиб олсангиз, мен сизнинг ихтиёрингизданман; нима қилсангиз қиласиз,— дебди.

Йигит бошини эгиб, рози бўлганлигини билдирибди. Шахмат ўйини бошланибди. Ҳар икки томон жуда ҳам каттик ўйнашибди. Лекин, бари бир, киз ютибди. Шунда киз хизматкорларини чақириб:

— Мана бу йигитнинг кийимларини дарров ечинтириб, оёғига чорик ва эгнига эски жомакор кийимлардан кийинтиринглар. Қўлига чоракилик кетмон бериб бокка кўйинглар. Умр бўйи менга қул бўлиб боғни чопиб юрсин,— деб буйруқ қилибди.

Кўз очиб юмгунча подшоваччани ечинтириб, оёғига бир пуд келадиган чорикни кийгизишибди, устига эски-тускиларни ёпишибди. Қўлига чоракилик кетмонни бериб, орқасига бир тепиб ичкари бокка киритиб юборибдилар.

Подшоваччани боғни чопишда кўйинг-да, икки оғиз гапни тоғнинг этагида қолган қирқ йигитдан эшитинг: қирқ йигит подшоваччани кутишибди-кутишибди, охири тоқатлари тоқ бўлибди. Орадан ўн кун ҳам ўтибдики, подшоваччадан дарак йўқ эмиш. Охири, озиқ-овқатлари, ичарга сувлари қолмай орқаларига қайтиб кетишга мажбур бўлишибди. Қистаб йўл юриб, қирқ кун деганда шаҳарларига, кириб келишибди.

Ўша кун саройга бориб, подшоваччанинг ўрнига подшо бўлиб қолган иккинчи укасига тоғдаги воқеани сўзлаб берибдилар. Укалари роса кутишибди, ҳеч дараги бўлмагач, акамиздан айрилиб қолибмиз-да, деб, унинг иссиқ-совуғини ўтказишибди. Беш, ўн кун ўтказиб туриб, ўртанча подшовачча «Акамнинг тирик ёки ўликлигини ўз кўзим билан кўрмасам бўлмайди», деб, кенжа укасини ўрнига подшо қилиб, ёнига қирқ йигитни олиб, йўлга чикибди.

Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Баланд тоғлардан ўтишибди, азим дарёлардан кечишибди. Охири отаси айтган уч йўлнинг бошига боришибди.

Қараса, биринчи йўлнинг бошида «Борса келар!» деган ёзув бор эмиш. Иккинчи йўлга қарабди, унда «Борса келмас!» деган ёзув бор эмиш. «Шу йўл акамнинг йўли эди, у менинг ҳам йўлимдир», деб кўнглидан ўтказибди ўртанча

подшовачча. Учинчи йўлда «Борса гумон!» деган ёзув бор эмиш.

Ўртанча подшовачча «Борса келмас!» ёзув бор йўлга тушибди. Қирқ йигитнинг ҳаммаси «Ахир бу отангиз борманглар деган йўл-ку, ўзингиз биласиз-ку, ахир акангиз ҳам шу йўлда ҳалок бўлгандилар», деб гапира бошлабдилар.

Подшовачча уларнинг гапига парво қилмай, йўлида давом этибди. Қирқ йигит ноилож унга эргашибди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Қуш учмаган чўлдан ўтишибди, поёнсиз йўлдан юришибди, охири баланд бир тоғнинг тагига келиб қолишибди. Шунда ўртанча подшовачча йигитларига қараб:

— Отдан тушиб, дам беринглар. Ўзимиз ҳам оз-моз овқатланиб олмасак бўлмайди, ҳали кўп юрадиганга ўхшаймиз,— дебди.

Подшовачча биринчи бўлиб отдан тушган ҳам эканки, узок-узоклардан бир овоз келибди. Подшовачча, бу ниманинг овози бўлди, деб чор атрофга қарабди, бирдан кўзи тоғнинг чўққисидаги кийикка тушибди. Кийикнинг шохи ҳам, тукининг ҳар бир толаси ҳам олтиндан эмиш, ҳамма ёққа шуъласини сочиб ёниб турган эмиш.

— Во ажабо,— деб бақарибди йигит,— анавуни қаранглар! Йигитлар тоққа қараб, кийикни кўриб, огизлари очилиб, хангу-манг бўлиб қолишибди. Шунда подшовачча буйруқ қилибди:

— Қандай бўлмасин кийикни тириклай ушлаймиз. Агарда кимнингдир олдидан чиқиб қолиб, у ушлай олмай қўлдан чиқарса, ундай кишининг юзига лой чаплаб йигит деган номга доғ туширди,— деб шарманда қиламиз.

Кийик қочармиш, булар қувармиш. Кийик ғойиб бўлиб кейин бирдан подшоваччанинг олдида пайдо бўлибди. Подшовачча уни ушлаймай деб ўзини отдан ерга отган ҳам эканки, кийик «лип» этиб олдидан ўтиб кетибди. Подшовачча жуда ҳам мулзам бўлибди. Кийикнинг орқасидан қувмай деса, йигитлар олдида шарманда бўлганини ўйлабди, қувай деса акасининг аҳволига тушишни аниқ билиб қолибди.

«Кел-э,— дебди подшовачча ўз-ўзига,— бир бошда ахир бир ўлим бор-ку!» — дебди-да:

— Йигитлар, мен кийикни қувлаб кетдим, тириклайин ушламасдан қайтмайман. Беш кун кутинглар, келмасам ўлдига чиқаринглар-да, орқангларга қайтинглар,— дебди.

Подшовачча шундай деб айтибди-да, кийикнинг орқасидан қувлай бошлабди. Кийик бир жойга бориб термилиб турармиш, подшовачча етай деганда, яна қочиб қолармиш. Шундай қилиб, кийик қочиб бориб бир қўрғонга кириб кетиб-

ди. Подшовачча ҳам қувганича бориб, бу ҳам дарвозадан боғнинг ичиға кириб қолганда, бирдан дарвоза шақирлаб ёпилиб қолибди. Подшовачча қараса, дарахтларда турли-туман мевалар пишиб ётган эмиш. Ўртада бир ҳовуз бор эмиш. Супада турли-туман матолардан қилинган кўрпачалар солик эмиш. Ўртадаги дастурхонга хилма-хил мевалар, шаробу антахурлар қўйилган эмиш. Дастурхоннинг ўртасида доналари ҳам, тахтаси ҳам олтиндан ишланган шахмат турган эмиш. Шахмат ёнида ўлтирган қиз таърифдан ташқари эмиш. Ой деса оғзи бор эмиш, кун деса кўзи, момиқ бадан, қалам қош, сарвқомат эмиш. Супа атрофидаги гуллар ҳар замон, ҳар замонда «хуснингдан пича бер», дегандай унга қараб интилар эмиш. Қиз подшовачча қувиб келган олтин кийикни «Сенга қимлар озор берди» деб эркалатиб ўлтирган эмиш.

Йигит супага яқинроқ борибди-да, қизга қараб овоз қилибди. Қиз ёнига қайрилиб, йигитни кўриб:

— Хуш келибсиз, қани, супага марҳамат,— дебди.

— Раҳмат,— дебди йигит,— нарироқ турсангиз бўлгани, мен овим бўлмиш ёнингиздаги кийикни ушлаб олай.

— Хўп бўлади,— дебди қиз,— бу бокка одам кирса оёғи куяр-эди, мабодо устидан қуш учиб ўтса қаноти синади. Кийикни қувиб келиб қолибсиз. Шартим шулки, икковимиз мана бу шахматни ўйнаймиз. Мен ютсам сиз менинг ихтиёримда бўласиз, нима қилсам қиламан. Бордию сиз ютиб олиб, мен ютқазиб қўйсам мен ҳам, қийик ҳам сизнинг ихтиёрингизда миз, нима қилсангиз қила берасиз. «Ошналарим, сен шахматга анча устасан, ўйинда сенинг олдинга тушадиган киши йўқ, дер эдилар; ўйнасам ўйнай қолай» деб ўйлабди ва «Хўп ўйнасақ ўйнабмиз-да», деб супага чиқибди. Шахмат ўйини бошланиб кетибди: гоҳ йигитнинг қўли баланд келармиш, гоҳ қизнинг қўли баланд келармиш. Кеч бўлибди, ўйин давом этармиш, тонг отибди, ўйин ҳамон давом этармиш. Охири эртасига пешин вақт бўлганда қиз ютиб чиқибди. Шунда қиз хизматкорларини чақириб:

— Бу йигитнинг усти бошини ечиб, оёғига чорик, устига эски-туски қийимлардан беринглар, қул бўлиб, умрбод хизматимни қилиб юрсин,—дебди.

Подшовачча қиличини ғилофидан суғириб, қизни чопишга интилган экан, қўли қотиб қолиб асло қимирлата олмас эмиш. Уни, қиз айтгандай қилиб, қийинтириб қўлига катта бир гурзи бериб, темирчилик қиласан, деб ичкарига олиб кириб кетибдилар.

Катта акани боғни чопишда, ўртанча акани темирчиликда, қизни супада ҳаёл суриб ўлтиришда қўйинг-да, икки оғиз гапни тоғ бағрида қолган қирқ йигитдан эшитинг:

Қирк йигит ўртанча акани кутишибди-кутишибди, тоқатлари тоқ бўлибди. Бу орада йигит айтган беш кун ҳам ўтибди, ҳамон подшоваччадан дарак йўқ эмиш. Еярга овқатлари, ичарга сувлари қолмабди. «Энди кетмасак бу ерда қузғунларга ем бўламиз», деб орқаларига қайтишибди. Йўл юришибди, йўл юрса ҳам мўл юришиб, қирк кун деганда подшо саройига етиб келишибди. Кичик ука кеча-кундуз мижду қоқмай акасининг йўлига тикилиб ўлтирган экан. Қирк йигит орасида акасини кўрмай «Дод!» деб ўзини тахтдан отиб юборибди. Ҳушидан кетибди, анча вақтдан кейин ҳушига келиб, йигитларга қараб:

— Ҳеч нарса сўзламанглар, ҳаммасига тушуниб турибман,— дебди.

Кейин кунлар кетидан кунлар, тунлар кетидан тунлар ўта берибди. «Акам ўлган экан-да» деб, кичик ука акасининг иссиқ-совуғини ўтказибди.

Орадан ўн, ўн беш кун ўтказиб туриб, вазирларини ённга қакирибди.

— Мен ҳам отам борма деган, акаларим бориб ҳалок бўлган йўлга отланишга қарор қилдим. Ҳеч ким билмасин,— дебди.

Вазирлар подшоваччани қайтармоқчи бўлиб, у дейишибди бўлмабди, бу дейишибди бўлмабди, подшовачча ўз сўзида туриб олибди. Ўрнига вақтинча вазирни подшо қилиб, қирк йигитни олиб йўлга равона бўлибди.

Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, булут ўпар тоғлардан ўтибди, таги йўқ денгизларни кечибди, ботқоқларга ботибди, чўлларда қотибди, охири юриб-юриб учга бўлинган йўлнинг устидан чиқиб қолибди.

Биринчи йўлнинг бошида «Борса келар» деган ёзув бор эмиш. Иккинчи йўлнинг бошида «Борса келмас!» деган ёзув бор эмиш. Учинчи йўлнинг бошида «Борса гумон!» деган ёзув бор эмиш.

Кенжа ўғил ҳам «Борса келмас» йўлини танлабди-да, отининг бошини шу йўлга бурибди. Бирга келаётган қирк йигити: «Отангиз борманглар деб насиҳат қилган, икки акангиз бедарак йўқолган бу йўлга юриб нима обрў орттирардингиз, бефойда ҳалок бўлиб кетамиз», деб қанчалик ялиниб-ёлворишмасин, йигит йўлда давом эта берибди. Йигитлар ҳам, нима бўлсак бўлдик, деб унга эргашишибди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. «Борса келмас!» йўлидаги сафарнинг биринчи куни хавф-хатарсиз ўтибди.

Иккинчи кунни ҳам тинч ўтибди. Ҳеч қандай воқеа рўй бермабди. Юриб-юриб охири кеч бўлганда катта бир тоғ-

нинг олдига келиб қолишибди. Шунда кенжа подшовачча:

— Ўзимиз ҳам, отлар ҳам бир оз дам олсак!— дебди.

Отлардан тушиб, чигаллашган оёқларини ёзмаган ҳам эканларки, тоғнинг тепасидан «жаранг-журунг» овоз келибди. Аммо ҳеч нарса кўринмабди.

Бир пайт йигитлардан бири чинкириб юборибди. Нукул: «Ана уни қаранглар! Ана уни қаранглар!»— дер—эмиш.

Ҳамма у кўрсатган томонга қарабди. Қарашса, тоғнинг кун чиқиш бағрида бир кийик ўтлаб юрган эмиш. Кийикнинг ҳамма ери олтиндан эмиш, унинг шуъласига ён атроф ёп-ёриқ бўлиб турган эмиш.

Кенжа подшовачча:

— Қандай бўлмасин олтин кийикни тириклай ушлаймиз. Шарт шу:— Кимнинг олдидан ўтиб кетса, унинг юзига қора суртамиз, шарманда киламиз. Чунки, ёнидан келган кийикни ушлай олмай ўтказиб юборган йигит — йигит эмас, — дебди.

Йигитлар олтин кийикка қизиқиб кетиб, бирданига «Хўп, айтганингиз бўлсин!»— деб юборишганини ҳам сезмай қолишибди.

Ов авжига чиқибди. Кийик ҳеч ўзини ушлатмас эмиш. Уни эрталабгача қувиб-қувиб ҳам ушлай олмабдилар. Бирдан кийик йўқолиб қолибди.

Подшовачча: «Қаерга кетдикин?»— деб ўйлаб турган экан, кийик унинг ёнида пайдо бўлиб, унга термилиб турган эмиш. Подшовачча ушлай деб, қўлини чўзган экан, кийик «лип» этиб ёнидан ўтиб кетиб, қочишда давом этибди. Подшовачча кийикни ёнидан ўтказиб юборганига жуда ҳам изза бўлибди. «Ўлсам — ўламанки, қочириб юборган олтин кийикни ушламай қўймайман»,— дебди ўзига-ўзи.

— Ҳой йигитлар,— дебди, у қўлини оғзига карнай қилиб туриб,— мен олтин кийикни қочириб юбордим. Шу кийикни ушламай қайтмайман. Мени уч кун кутинглар, уч кунда қайтмасам «ўлди» деб, орқаларингга қайта беринглар!

Подшовачча шундай дебди-да, кийикни қувий бошлабди. Кийик қочиб-қочиб бир даранинг ичига кириб кетибди. Подшовачча ҳам дарага кирибди. Қараса, кийик чарчаб дам олиб турган эмиш, подшовачча «мана етдим» деган ҳам эканки, кийик яна қочиб қолибди. Тошдан-тошга, дарадан-дарага сакраб эмиш. Дарадан чиққач, чопқиллаганича бориб катта бир кўрғонга кириб кетибди. Йигит: «Ушламасам, энди ушладим, кўрғондан ҳеч қаёққа чиқолмайди»,— деб отини кўрғонга бурибди. Дарвозадан ичкарига кирган замони, шарақлаб дарвоза бекилиб қолибди.

Подшовачча ён атрофига қараб, ҳангу манг бўлиб қолибди. Боғнинг ўртасида катта шиша ҳовузда кўм-кўк зилол

сув лим-лим бўлиб турган эмиш. Ховузнинг ўртасида гулларга ўралган супа бўлиб, унга турли-туман гиламлар тўшалган эмиш. Гилам устидаги қат-қат кўрпачалардаги олтин шахмат ёнида бир қиз ўлтирган эмиш, у ҳалиги олтин кийикни бошқўзини силаб, «сени бирон кимса тағин хафа қилдими?»— деб эркалатиб турган эмиш. Бу сўзни йигит эшитиб, «Ҳа, жодугар, икки акам шў ерда ҳалок бўлган экан-да»,— деб кўнглидан ўтказибди. Йигит ўзимни билдирай деб йўталибди, қиз қайрилиб ҳам қарамасмиш. Йигит каттиқрок йўталибди. Қиз ўгирилиб қараганда, йигит:

— Хой яхши қиз, нарирок қочиб туринг, мен қочирган кийигимни ушлаб олай.— дебди.

— Хуш келибсиз! Одам қадами босмаган, қуш қанот қоқиб ўта олмаган бу ерга қандай кириб қолдингиз. Бунинг устига, менга қарашли олтин кийикни мен ушлаб олай дейишга қандай ҳаддингиз сиғади?

Бу гапдан йигитнинг боши қотиб қолибди, аммо бўш келмабди.

— Кийикни ана у тоғдан қочирдим, қувиб-қувиб бу ерга келдим. Кийик сафардаги менинг биринчи овим. Ўлсам ўламанки, бу овни қўлдан чиқармайман.

— Хўп,— дебди қиз,— жуда мард ва қайсар йигит кўри-наси. Бир шарт қўяман, шуни бажарсангиз олтин кийикни ола қолинг. Аммо шуни билиб қўйинг, шартим ичида ҳам шарт бор. Енимга келиб ўтирасиз, икковимиз мана бу олтин шахматни ўйнаймиз, ким ютса ўша нима деса қилади, яъни сиз ютсангиз олтин кийик билан менинг ихтиёрим сизнинг қўлингизда бўлади. Нима қилсангиз қиласиз. Агар мен ютсам, сизни истаган куйимга соламан. Шу шартимга қўна-сизми? Йигит «Кўндим», дебди-да ҳовуз устидаги сўпага югурибди. Бир зумда ҳовузнинг суви кенгайибди, ҳалиги очилиб турган гуллар чаканак тиканга айланиб йигитнинг йўлини тўсибди. Қиз уларга қараб туриб:

— Бунга ҳам йўл бёринглар, тақдирини бир синаб кўрсин.— дебди.

Йигит қизнинг қаршисига ўлтириб, шахмат ўйнашга тушибди. Шу пайт боғ ичидан қизни чақирган овоз келибди. Йигит овоз акасиники эканлигини таниб қолибди. Қиз: «Кўймади бадбахт, қўймади»,— деб боққа кириб кетибди. Шунда йигит яхшироқ ўлтириб олай деб, шахматни сал кўтарган экан, унинг тагида қиз томонда қизил бир китоб очик ҳолда турган эмиш. Китобни дарров олибди-да ўз томонига очиб қўйибди. Қиз қайтиб келибди, ўйини бошланибди. Кечга-ча ўйнашибди, ҳеч ким юта олмабди. Пешинга яқин йигитнинг қўли баланд кела бошлабди, бундан қизнинг жаҳли

чикиб, кўзи олайиб кўли калтирай бошлабди. Шунда киз:

— Ҳайинни эртага колдирамиз,— дебди.

Йигит:

— Йўк, ўйнайсан,— деб туриб олибди. Киз ноилож бир икки юриш қилган экан, йигит бир «киш» бериш билан мот қилибди! Бирдан шарақлаб дарвозалар очилиб кетибди, кўрғонлар қулабди; ҳовуздаги сувлар қурибди, гуллар қаддици кўтарибди. Киз:

«Тақдирим сизнинг кўлингизда экан-да»,— деб ўрнидан туриб, икки букилиб:— Мен ҳам, мана бу қора кийгим ва боғу роғларим ҳам сизнинг ихтиёрингизда,— дебди.

Йигит хурсанд бўлиб ён атрофига қараса, икки акасининг кийим кечаги чинор дарахтининг шоҳида осиглиқ турган эмиш.

— Мендакалардан ҳам келганмиди?— дебди йигит қизга қараб.

— Ҳа, кўп келган, аммо шахматда енгилиб бири қарол, бири ҳаммол, яна бири мешқоб бўлиб ишлайди.

— Анаву кийимларнинг эгасини чақир,— дебди йигит.

Киз чикиб, ҳалиги икки подшоваччани чақириб кирибди, подшовачча икки акасини танибди. Уларнинг сочи оқариб, ранги сарғайиб кетган эмиш. Кейин ўзини танитибди, ака-укалар топишиб хурсанд бўлишибди. Подшовачча туяларга молу дунёлардан орттириб кийикни ҳам кўшиб бериб акаларини ўз юртига жўнатибди.

— Мен мана бу қиз билан биргаликда кейинроқ бораман,— дебди йигит акаларига. Акалари жўнаб кетган қуни қизга қараб йигит шундай дебди:

— Мен сени оламан, тўй тараддудини қила бер.

Киз:

— Мен розиман, аммо отамнинг олдидан бир ўтишингиз керак. У киши рухсат этсалар, тўйни бошлай берамиз,— дебди.

Подшовачча қизнинг отасини олдига борибди.

— Қизингизни олгани келдим,— дебди у подшога қараб,— тўйни бошласак.

Шунда Подшо:

— Бир шартим бор, ўшани бажарсанг, майли, қизим сеники бўла қолсин,— дебди.

— Шартингизни айтинг,— дебди йигит.

— Шартим шулки,— дебди подшо, «Гул Санобарга нима қилди, Санобар гулга нима қилди?»— шуни маъносини айтиб берасан.

Йигит подшодан муҳлат олиб, йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири дашту биёбонда

Ўсган бир туп чинорнинг тагида сояламоқчи бўлибди. Очнахор йўл юрганлигидан жуда чарчаб қолган экан, чинорнинг тагида кўзи уйқуга кетиб қолибди. Бир пайт чириллаган овоздан уйғониб кетибди. Чинорга қараса аллақандай парранданинг болалари чинкираётган эмиш. Бирдан тўполон кўтарилиб, осмонни қора булут қоплабди. Подшовакча тирмашиб чинорга чиқибди. Қараса бир уяда икки-уч бургут боласи осмонга қараб, чириллаб турганмиш. Осмондан бўлса оғзидан ўт сачраб, тишини қайраб, қанотини кокиб, бир махлуқ тушиб келаётган эмиш. Йигит эпчиллик билан йиғса бир газ, ёзса қирқ газ бўладиган қиличини кинидан суғурибди. Ҳалиги махлуқ чинорга яқинлашганда эпчиллик билан унга қилич солибди. Икки орада қаттиқ-олишув бошланибди. Ҳалиги махлуқ қанотлари билан уриб чинорнинг шохларини парча-парча қилиб юборармиш, оғзидан ўт чиқарармиш. Йигит ҳам бўш келмабди, зарба устига зарба бераверибди. Охири махлуқ «шалоп» этиб ерга тушиб жон берибди. Йигит пастга тушиб, ҳалиги махлуқнинг гўшtidан лахтак-лахтак кесиб, яна чинорга тирмашиб чиқиб бургутнинг болаларига берибди. Шу пайт икки бургут келиб қолибди. Чинорда турган йигитни кўриб, она бургут уни парча-парча қилиб юборишга ҳаракат қилибди. Онасининг важохатини кўрган бургут болалари тилга кириб, чириллаб туриб, шундай дебди:

— Эй она, бу одамзодга зарар етказма! Хар йили, бола кўриб, уларни асраб-авайлаб вояга етказганда ажраб қолардинг. Биздан ҳам ажраб қолган эдинг-у, ёнимизда турган мана шу йигит сақлаб қолди. Уни қара, ҳамма ёғи тимдаланган, қип-қизил қон; осмону фалакдан келган бало билан олишиб, уни енгди. Ишонмасанг пастга қара.

Она бургут ерга кўнибди, ҳалиги махлуқнинг ўлигини кўриб, учиб яна чинорга чиқибди. Шунда она бургут йигитга қараб шундай дебди:

— Эй одамзод, болаларимни балодан сақлаб қолиб, жуда катта иш қилдинг. Яхшилигингга яхшилик қилмоғимиз лозим. Тила тилагингни!

Йигит подшоҳнинг «Гул Санобарга нима қилди, Санобар гулга нима қилди?» деган жумбоғини ечишга отланганлигини ҳикоя қилиб берибди. Кейин сўзининг охирида:

— Агар подшо айтган жумбоғни ечсам, у кизини менга беради,— дебди.

Шунда бўргут:

— Эй, йигит, подшо сени жуда мушкул юмушга буюрибди. Бу жумбоқни ечиш учун етти дунёни кезиб чиқиш керак бўлади. Қуш учиб ўта олмаган тоғлардан учиб ўтишга, одам юрмаган йўлларда юришга, ботқоқларда ботишга, поёни

йўқ дарёларни кечиб ўтишга тўғри келади. Шуларга чидай оласанми?— деб сўрабди.

— Чидайман!— дебди йигит.

— Яхшилигингга яхшилик қайтарганим бўлсин,— дебди она бургут,— орқамга мин!

Йигит бургутнинг орқасига мирибди. Бургут болалари билан хайрлашиб қанотини ёзибди-да, осмону фалакка кўтарилибди. Булутлар орасидан учибди, шамолни қувиб етибди, қуш ўта олмаган тоғлардан ўтиб, охири бир шаҳри азимга етиб борибди.

— Сенга берилган жумбоқ очиладиган юртга ҳам етиб келдик. Мен бу ерда қоламан, кейинроқ олдингга етиб бораман. Энди ўзинг танҳо бахтингни синаб кўрасан. Бажарининг лозим бўлган ишларни айтаман, яхшилаб қулоқ сол: шаҳарнинг қок ўртасида бир кўча бўлиб, унинг ички томонида тўрттадан саккизта дўкони бор мўйсафид чол дўкондорлик қилади. Бозордан майда-чуйда сотиб, белбоғингни тўлдирасан-да, ўша чолни олдига келиб: «Ота, мана шу тугун дўконингизда туриб турсин, мен ҳалироқ келиб оламан»,— дейсан. Шомгача олдига келмайсан, сени кутиб-кутиб зериканидан кейин уйига жўнайди. Сен ҳам унга кўринмай, қора-қора бораверасан. Чол икки қанотли дарвозали уйга кириб кетади. Бу уй уники, орадан бир-икки дақиқа ўтказиб туриб, эшикни тақиллатасан, ҳалиги чол чиқади. «Ота, кўчада юрувдим, бирдан кўриниб қолиб, уйингизга кириб кетдингиз. Ҳалиги тугунга келган эдим»,— дейсан. У: «Тугунинг дўконда қолган, эртага эрталаб дўконга келсанг олиб кетсан», дейди. Сен: «Шаҳарга мусофирман, кирарга жойим йўқ»— дейсан. У: «Йўқ, уйимда кўрган-билганларингни бошқаларга айтиб кўясан»,— дейди. «Ҳеч кимга айтмайман»,— деб сўз берасан. Ҳадеб кистай берганингдан кейин, «кўймадинг-кўймадинг-да» деб, уйига олиб киради.

Кейин сени ўтказиб кўйиб, иккита товоқда-ош сузиб киради. Ошнинг бир товоғини сен билан ейди, иккинчи товоқдагисини аввал ити билан қушига, улардан қолган-қутганини қуруқ қалланнинг олдига кўяди. Қуруқ қалла емаса уни муштлаб уради. Қалланни урган сари қуш юм-юм йиғлайди. Бу воқеани кўриб, ўзингни ҳайрон бўлганга соласан. «Нимага бундай қиласиз»,— деб сўрайсан. Олдинига, «Мен сенга нима кўрсанг эътибор қилмайсан, савол берсанг қалланг кетади»,— демабмидим, деб дўқ-пўписа қилади. Сен унинг дўқидан асло кўрқмай яна: «Нима учун ошни аввал ит билан қушга бердингизу кейин қуруқ қаллага бердингиз. Бунинг устига қаллани муштладдингиз!»— деб қайта-қайта сўрай бер. «Кўймадинг-кўймадинг-да», деб бошдан ўтгизла-

рини гапириб беради. Шунда подшони сенга берган жумбоғи ҳам ечилади. Гапни эшитганингдан кейин сени ўлдирмоқчи бўлади. Шунда сен: «Майли ўлдирсангиз ўлдилинг, аммо ўлимим олдидан таҳорат ушатиб, охириги марта номоз ўкиб олай», дейсан. Обдастада сув беради, уни олиб ховлига чиқасан, бу пайт мен сени томда пойлаб турган бўламан, томдан сакраб тушиб, орқамга миндираман-да, осмонга кўтариламан.

Йигит бу гапларни исирга қилиб кулоғига тақиб олиб, шаҳарни оралаб кетибди. Шаҳарда юриб-юриб катта бир кўчанинг устидан чиқиб қолибди. Кўчанинг у томонида тўртта, бу томонида тўртта дўкон бор эмиш. Дўконларни томоша қилиб юриб, йигитнинг кўзи серсоқол, сариқ чопонли дўкондорга тушиб қолибди. «Бургут айтган дўкондор худди шунинг ўзи», — дебди-да, бозорга бориб бир белбоғ майда-чуйда сотиб олибди. Кейин дўкондорнинг олдига келиб:

— Ассалому алайкум, — дебди. Чол саломига алик олгач, унга яқинроқ бориб;

— Отахон, бозордан мана бу майда-чуйдаларни сотиб олган эдим, дўконингизга бир нафас қўйиб, бир жойга бориб келсам майлими? — дебди.

— Хўп, аммо, эртароқ келинг-да, — дебди дўкондор.

Дўкондор кечгача кутибди, йигитдан дарак бўлмабди. Охири кутиб-кутиб зерикиб уйига қайтибди.

Энди ечиниб, салласини қозикқа илган ҳам экан, бирдан дарвоза тақиллаб қолибди, чиқиб дарвозани очса, рўпарасида боя тугун қўйган йигит турган эмиш:

— Ҳалиги тугунга келган эдим, — дебди йигит.

— Дўконда кутдим-кутдим келмадинг. Тугунинг дўконда қолган, эртага оласан, — дебди чол.

— Шаҳарга мусофирман, кирадиган жойим йўқ, сиз бир кечага кўноқ бера олмайсизми? — дебди йигит.

— Йўқ, — дебди чол, — уйимда кўрган-билганларингни бошқаларга айтиб қўясан.

— Ҳеч кимга айтмайман, — деб қайта-қайта қасам ичибди йигит.

Охири чол: «Қўймадинг-қўймадинг-да» деб, йигитни уйига олиб кирибди. Подшовакча уйга кириб, кўзи қават-қават кўрпачаларда чўнкайиб ўлтирган итга тушибди. Уйнинг четида бир қуш турган эмиш. Остонада эса қуруқ ерда бир калла ётган эмиш.

Чол бир вақт икки товоқда ош олиб кирибди. Унг қўлида, ги товоқдаги ошни йигитнинг олдига қўйибди, иккинчи товоқдаги ошни эса итнинг олдига қўйибди. Ўзи бемалол ўлтириб олиб ошни ея бошлабди. Кейин итдан ортиб қолган ошни

олиб, кушнинг олдига кўйибди, кушдан ортганини эса калла-
ни олдига кўйибди. Калла емаса, муштлаб урармиш. Подшо-
вачча бунни кўриб хайрон бўлибди. Сўрамоқчи бўлиб неча
бор оғзини ростлабди-ю, кўчада берган ваъдаси эсига тушиб
сўрай олмабди.

Охири бўлмабди, «нима бўлса-бўлар» деб, чолга қараб:
— Нимага бундай қиласиз?— деб сўрабди.

Дўкондор йигитга қараб бир хўмрайибди-да, ҳеч нима
демабди. Подшовачча иккинчи, учинчи, маротаба сўрабди.
Кейин, «қўймадинг-қўймадинг-да, айтишга айтаману кейин
каллангни оламан»,— дебди чол.

— Айта беринг, бошим керак бўлса сизга берганим бўл-
син,— дебди йигит.

Дўкондор ҳикоясини бошлабди:

— Бу куш менинг хотиним, анаву куруқ калла хотиним-
нинг ўйнаши. Мен хотинимни жуда ҳам яхши кўрардим. Ни-
ма деса шуни қилардим, нима истаса ўшани олиб берардим.
Шайтон йўлдан уриб хотиним менга хиёнат қилиб, ёмонлик
кўчасига кириб кетди. Кунлардан бир куни ўйнаши билан
мени ўлдиришга аҳд қилибди, бундан мен беҳабарман. Кеча-
си ухлаб ётганимда ўйнаши ўткир болтани кўтариб келибди.
Хотиним ётган еридан секин сирпаниб чиқибди-да, ўйнашига
эшикни очиб қўйибди. Буни фаҳмлаб қолган ана у итим ўй-
нашни ўлдириб, калласини олиб келибди. Шу кундан бошлаб,
итим иззату икромда. Дуо билан хотинимни куш қилиб,
қафасга солиб қўйганман. Хотинимнинг оти Гул, менинг отим
Санобар, «Гул Санобарга нима қилди, Санобар Гулга нима
қилди?» деган биз бўламиз. Хотиним Гулга мен вафодор ёр
бўлдим, аммо Гул Санобарга хиёнат қилди, Санобар Гулни
дуо билан куш қилди. «Гул Санобарга нима қилди, Санобар
Гулга нима қилди», деган сўзнинг маъноси ана шу.

— Сен бу сирни билдинг, энди ўлишинг керак,— деб дў-
кондор ханжарини қинидан суғурибди.

— Мен ўлимга тайёрман, аммо ўлимим олдидан сиздан
бир илтимосим бор, озгина сув берсангиз, таҳорат олиб, сўнг-
ги мартаба намоз ўқиб олсам,— дебди йигит.

Дўкондор рози бўлибди. Йигит ташқарига чиққан ҳам
эканки, томдан бургут учиб тушибди. Йигит унинг орқасига
минган ҳамон, бургут осмону фалакка парвоз қилибди. Тўп-
па-тўғри учиб келиб чинорга қўна туриб:

— Энди ўзинг кета берасан, бундан буёғига учишга ҳақ-
қим йўқ,— дебди.

Йигит бургутнинг бир сиқим патидан олиб, у билан
куюқ-пишиқ хайр-маъзур қилиб, йўл юриб, йўл юрса ҳам
мўл юриб, подшонинг олдига келибди. Дўкондорнинг

уйида кўрган-эшитганларини подшога айтиб берибди.

Подшо йнгитнинг сўзидан қаноатланиб, қирк кечаю қирк кундуз тўйни бошлаб, кизини унга берибди.

Тўй ўтгандан кейин келин билан куёв узок сафарга жўнашибди. Подшовачча ўз юртига келиб подшо бўлиб, икки акасини икки қўл вазир қилиб, хотини билан апоқ-чапоқ бўлиб яшаб, муроду мақсадига етибди.

ХУСНИЯБОНУ

Гарданшоҳнинг бир кизи бор экан, унинг оти Нодираи даврон экан. Отаси бу кизни Хўжа баззоз деган савдогарга берибди. Нодираи даврон киз туғибди, отини Хусниябону қўйишибди. Унинг чиройи тенгсиз экан. Қиз 8—9 ёшга борганда, онаси ўлибди. Қиз 16—17 ёшга борганда, отаси савдога борадиган бўлиб қолибди. Подшога маълаҳат қилиб:

— Қизим ёш, сизга қолдириб кетсам,— дебди. Отаси кизни подшога топшириб, савдога кетибди. Қиз 17—18 ёшга етибди. Бир куни кўчадан ўтаётган одамларнинг шовқинини эшитиб, кўчага қарабди, кўчадан кетаётган одамларнинг хаммасини қўлида тилладан гишт эмиш. Бир киши отлик, қолган 400 киши у минган отнинг оёғи тагига тилла гиштни қўйиб кетаётган эмиш. Қиз бобосидан бу кишининг кимлигини сўрабди: Подшо:

— У киши — менинг эшоним, кўп бузрук киши,— дебди.

— Унчалик бўлса эшонингизни мен уйга чақириб меҳмон қилсаму дуосини олсам,— деб киз подшодан илтимос қилибди. Подшо хурсанд бўлиб, ижозат берибди. Қиз меҳмондорчиликка эшонни айттирибди. Эшон:

— Хўп, майли, эртадан кейин бораман,— деб жавоб берибди. Икки кундан кейин эшон бошлиқ меҳмонлар келишибди. Меҳмонларни уч кунгача зиёфат қилишибди. Хусниябону эшонга ва унинг ёнидаги 400 муридга инъомлар бериб жўнатибди. Орадан уч кун ўтгандан кейин кизнинг уйига қароқчилар келибди. Бир қанча хизматкорларни ўлдириб, бор нарсаларни олиб кетибди. Қиз бир пана жойда ўтириб ўғрибошини кўриб қолибди. Тузукрок тикилиб қараса, ўғрибоши ўша эшон экан. Дод-фарёднинг вақти ўтди, деб эрта билан подшога воқеани хабар қилибди.

Подшо:

— Ўғрилардан бирортасини таниёлмадингми?— деб сўрабди. Қиз:

— Ўғрибошини ўз кўзим билан кўрдим, у эшонингиз экан,— дебди. Подшо эшоннинг номини эшитиб, «сенга эшондан бошқа бўхтон қиладиган киши йўқми»,— деб қазабла-

ниб, Хусниябонуни дорга буюрибди. Жаллодлар келиб, дорга осамиз деб турган бир вақтда шоҳнинг бир вазири ўрнидан туриб:

— Ҳеч бир подшо аёлларнинг қонини тўкмаган. Агар қабул қилсангиз, ҳар иккала ожизани дашту биёбонга чиқариб ташласак, қурт-қумурскалар еб кетса,— дебди. Подшога бу гап маъқул келиб, розилик берибди. Вазир киз билан доясини озгина овқат билан бир биёбонга обориб ташлаб келибди.

Улар биёбонда бир неча кун юришибди. Узокдан бир дарахт кўрибдилар, унинг тагига етиб боришибди. Дарахт тагида бир чашма-булоқ бор экан. Шу дарахт тагини макон қилиб олиб, шу ерда кун кечириб юришибди. Кечаси тунни иккига бўлиб, ярим кечагача дояси, кейин киз пойлаб ўтказишар экан. Бир кун кечаси доя ухлаб киз навбатчилик қилиб турганда, дарахтга иккита қуш келиб қўнибди ва бири иккинчисидан сўрабди:

— Эй, жўраи қобил, бу дарахтнинг тагига шу пайтгача одамзоднинг қадами етмаганди. Булар бу ерга қандоғ келиб қолдикми? — Иккинчиси:

— Мен бир вақт уламоларимиздан эшитгандим. Гиёмарос вақтида шу ердан бир подшо аскарлари билан ўтган экан. Шу вақтда шу чашма ёнида дам олишган экан. Шу жойнинг ҳавоси подшога ёкиб, кўп ўтиришда мактабди. Шунда вазирларидан бири айтиптики, «Сиз шу жойни шунчалик мактайсиз, агар розилик берсангиз, шу ерга илму ҳикмат билан бир нарсани қолдириб кетсак». Подшо сўрабди: «У нима деганинг?»

Вазир айтибдики: «Шу ерга бир тилсим қилиб кетсак, бирмунча вақт ўтгандан кейин келадиган одамлар сиз билан бизни гапириб эслаб юришса». Подшога бу гап маъқул бўлиб, подшолигидаги хазиналарини иккига тақсим қилиб, бир тақсимини шу ерга тилсим қилишга буйруқ берибди. Ҳалиги жойни қовлатиб, ҳаммом тахлит қилиб, хазинани беркитибдилар. Хазиналарни бир кизнинг номига аташибдики, у киз исмининг бош ҳарфи «Х» бўлиши керак.

Биринчи қуш:

— Агар шу келганларнинг бири подшозода, бири энагаси бўлса эҳтимол. Агарки, маликада ақлу хуш, фаросат бўлса, шу дарахтни орқага олиб, 21 қадам юриб, ўша ерни қовласа, ҳалиги хазинанинг йўли очилади. Бизнинг қилган меҳрибончилигимиз шу бўлади,— дебди. Қушлар тонг отганда учиб кетишибди. Қиз энагасини уйғотибди ва энагасига:

— Энажон, мен бир сир эшитдим, иккита парранда шу дарахтда одам забонида гапиришиб, шу сўзларни айтиб учиб

кетди, биз энди синаш учун шу ерни кавлашимиз керак,— дебди.

•Иккаласи кушлар айтган жойни ковлашибди. Охири гумбазнинг йўли очилибди. Гумбазнинг ичида сайр-томоша килиб, айланиб, уламоларнинг қолдириб кетган номасини олиб ташқарига чиқишибди. Номанинг мазмунидан билишибдики, шу тилсимлар Хусниябонуннинг номига аталган экан. Борлиқ нарса шу кизнинг кўлидан ўтиши керак экан. Қиз энасига айтибдики:

— Эйнажон, сиз ҳам кириб томоша килиб чиқинг,— дебди. Энаси эшик олдида борса, унга шер ва аждаҳо хужум қилибди. Қиз борса, ҳеч нарса йўқ эмиш. Малиқа дояси билан маслаҳатлашиб, «Сиз иккала ўғлингизни махфий бориб олиб келинг»,— деб уни ўз қишлоғига юборди:

Дояси кечаси қишлоққа бориб, иккала ўғлини олиб келибди. Улар хазинанинг тепасига бир айритомга ўхшатиб капача килиб беришибди. Ўғиллардан биттасининг кўлига бир қанча пул бериб;

— Сен бориб от-арава, ёғоч, уста олиб кел,— дебди малика. 400 та уста йигилибди. Усталар маслаҳатлашиб, ишни бўлиб олишибди. Усталар тез кунда катта бир шаҳарни бунёдга келтиришибди. Тул хотин, етим болалар бу ернинг овзасини эшитиб, кела берибди. Келганларни малика уй, иш билан таъминлайверибди. Орадан кўп ўтмай, шаҳар аҳолига лик тўлибди.

Шундай кунлардан бирида малика одамлари билан овга чиқибди. Булардан ташқари яна иккита одам ов килиб юрган экан. Малика зеҳн солиб қараса, улар подшо бобосининг мерганлари экан. Уларга ўзини танитмабди-ю мерганларни уйига таклиф қилибди, меҳмондорчиликни ўрнига қўйибди. Эрта билан жўнаш вақтида уларга қош-оёқ сарпо бериб жўнатибди. Мерганлар подшога навқар бўлганларидан бери бунақа сарпони кўрмаган эканлар. Мерганлар ниҳоятда хурсанд бўлиб, қизни мақташиб ўз шаҳрига етганини билмай қолишибди. Мерганлар келаётганида подшо тахтда ўлтириб уларни кўриб турган экан. Ҳалигилар ўзи билан ўзи бўлиб, подшога салом бермай ўтиб кетишибди. Дарвозага бориб хайрон бўлиб қолишибди. Чунки улар подшога салом бермаганликларини энди пайкашибди. Подшо ғазабланиб, уларни олдига чақирибди. Мерганлар кўрка-кўрка подшонинг олдида боришибди. Подшо бу қийимларни қаёқдан олганликларини сўрабди. Мерганлар:

— Эй шоҳи олам, биз овга борувдик. Фалон сарчашманинг бўйида ажойиб шаҳар бино бўбди. Шаҳарни бир шаҳзода қурдирибди. Бизга сарполарни ўша берди,— дейишти.

Подшо бу гапни эшитибок, кўнглида «Мен ҳам ўша ерга бир борсам»,— деб ният қилиб кўйибди.

Эртасига подшо одамларини олиб овга чиқиб кетибди. Улар ов қилиб юрганда, олдинги икки мерган Гарданшоҳнинг овга чиққанини Хусниябонуга хабар қилишибди. Малика дабдаба билан турли инъомларни подшо хузурига юборибди. Орқасидан шаҳзода суратида ўзи ҳам жўнабди. Дастурхон келгандан кейин, орқасидан «шаҳзода келяпти» деб подшога хабар келибди. Подшо киришга ижозат берибди. Шаҳзода одоб билан кириб, шоҳнинг қаторига ўтирибди. Шу куни подшо билан ҳамсухбат бўлиб, кетиш вақтида, «Биз томонга ҳам бир борсалар»,— деб подшонини меҳмонга таклиф қилибди. Эртасига кечкурун подшо одамлари билан меҳмон бўлиб келибди. Малика атрофидаги одамларнинг ҳаммасига иш бўлиб берибди. Шоҳни уч кечаю, уч кундуз зиёфат қилишибди. Улар жўнаш олдида, катта-кичик уламолар хузурда ота-бола тутунишибди. Малика келганларнинг ҳаммасини совға-саломлар билан жўнатибди. Кетиш олдида шоҳ маликани ўзиникига таклиф қилибди. Малика рози бўлибди.

Орадан ўн беш кун чамаси ўтибди. Шундан кейин малика бир қанча кишилари билан отасининг юртига жўнабди. Шаҳар кўчаларидан ўтаётиб қараса, илгари ўзи турган уйнинг дарвозасига қулф солинган эмиш. Малика буни кўриб, ичидан хўрсинибди. Подшога «ўғли»нинг келганини хабар қилишти. Подшо унинг йўлига чиқиб арқони давлати билан кутиб олибди ва ўз тахтига ўтказибди. Уч-тўрт кун тургандан кейин, малика подшодан кетишга ижозат сўрабди. Улар энди ҳар ҳафтада кўришиб турадиган бўлишибди. 3—4 бор келгандан кейин подшо бир куни:

— Ўғлим, агар майлинг бўлса, сени шу ердан уйлантириб қўйсам,— дебди. Шунда малика ўрнидан туриб, қуллук қилиб:

— Мен у уйни уч-тўрт марта кўрдим, эшигига қулф солинган, кум сепилган «гуноҳқор уй»ни менга берсангиз,— дебди. Шунда подшо ғазабланиб:

— Эй нуридийдам, бу ховли тўғрисида сендан бошқа одам гапирганида, тилини комидан суғуриб олардим. Бўпти шу уй сенга бўлсин,— дебди. Малика одамлари у уйни тозалаб, илгаригидан ҳам зиёда қилиб ясатишибди. Бир куни, малика отасидан илтимос қилиб:

— Сизнинг пиризабон эшонингизни бир меҳмон қилсам,— дебди. Подшо розилик берибди. Малика уйни роса ясатибди. Эшонга одам юбориб:

— Бугун бизникига меҳмонга келсалар,— деб таклиф қилибди. Эшон илгари сафаргидай тўрт юз муриди билан

бирга келибди. Подшо ҳам келибди. Малика уларга уч кечаю уч кундуз шоҳона зиёфат берибди. Учинчи кун эшон кетибди. Эшон кетиши биланок малика шаҳар кўрбошисини айттирибди. Малнка кўрбошидан:

— Шаҳарда нима гап?— деб сўрабди.

— Шаҳзодам, гап кўн-у гапиришга ожизман,— дебди кўрбоши. Шаҳзода ундан тўрт юз киши билан кечқурун маҳфий суратда шу ерда ҳозир бўлишини илтимос қилибди. Улар малика айтганидай, уйга келиб, яшириниб олишибди. Кўрбоши келиб малнкага: «Тайёрмиз,— дебди. Малика кўрбошига; «Ўғрилар ҳамма нарсани ўғирлаб кўтаргунча, тегилмасин»,— деб тайинлабди.

Ярим кечада ўғрилар келибди. Ўғрилар юкларни елкаларига кўтарган вақтда кўрбоши одамларининг ҳар биттаси биттадан ўғрини ушлаб боғлашибди. Эрталабгача ўғриларни камаб қўйибди. Эрта билан малнка шоҳ олдига саломга борибди ва шоҳга таъзим қилиб:

— Отажон, бугун ўғрилар кириб, бизнинг ҳовлини талаб кетди. Лекин ўғриларни қўлга туширдик,— дебди. Подшо ўғриларни олиб келишни буюрибди. Бир вақт эшон бошлиқ ўғриларнинг ҳаммасини подшо ҳузурига олиб келишибди. Подшо ғазабланиб, кизи Хусниябонуни бегуноҳ жазолаганига энди ишонибди, ўғриларни осншга буюрибди. Ўтирганлар:

— Эшондан келган окибат шуми? — деб турганда, малика ўзини туюлмайд, бошидан тож-зарини олиб ташлабди, сочлари белига тушибди, отаси унинг оёғига ўзини ташлабди. Отаси хайрон бўлиб: «Тушимми, ўнгимми?» — деб ўйлаб турганида, кизи: «тушингиз эмас, ўнгингиз», — деб яна ўзини таништирибди. Сўнг бир ҳафта Хусниябодда, бир ҳафта отасининг шаҳрида турадиган бўлиб малика жўнаб кетибди. Шу билан улар муроду мақсадларига етибди.

СУНБУЛ ҚУШ

Қадим замонда бир подшонинг уч ўғли бўлган экан. Бир кун подшо ўғилларини олдига чакириб:

— Болаларим, ҳаммангиз шикорга чиқиб Сунбул қуш овлаб келинг,— дебди.

Болаларнинг ҳар бири яхши отлардан бирини миниб йўлга тушибдилар. Йўл юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар, бир катта йўлнинг бандига бориб етибдилар.

Учаласи ҳам отдан тушиб ким қайси йўлга кетишини маслаҳат қилиб турсалар, бирининг кўзи бир ёзувга тушибди. Бориб ўқисалар: «Борса келар ўнгда, борса келмас чан-

да, тўғри юрган гумона» дейилган эмниш. Ака-укалар чўп ташлашибдилар. Каттаси борса келарга, ўртанчаси гумон, кичкинаси борса келмасга тушибди. Улар «Хар кимнинг ови олдидан бўлсин, соғ кўришайлик» — деб шу ерда уч йўлга бўлиниб кетибдилар.

Икки каттаси йўл юраверсин, гапни кенжасидан эшитинг. Кенжа бола бир ерга етиб борса қирк дев базм қуриб ўтирибди эмниш. Бола кўриниши билан қирк дев бирдан ўрnidан туриб болани «ман ейман», «ман ейман» деб ўртага олибдилар.

Кенжа бола шу ерда отаси берган қирк ботмонлик ўк-ёйини бир айлантириб ўк узиб, қирк девни бир-бирига ёпиштириб, яна йўлини давом эттираверибди. Яна уч кун йўл юриб, бир подшонинг шаҳрига борибди. Бу юрт подшонинг бир гўзал кизи бор бўлиб, бир дев шу кизни олиш учун ҳар кун бир одамни еб юрар экан, подшо бўлса кизини девдан олиб қолишни ўйлаб, соч-соқоли оқариб кетибди экан.

Кенжа бола шаҳарга етиб бориб бу мотамни кўриб қайғурибди. Кейин бир чолга учраб:

— Ота, ота, дев ҳар кун бир одамни қаерда еб кетади? — дебди. Чол кенжа болага одам еб кетадиган жойни кўрсатибди.

Кенжа бориб қараса, бир одам боғлиқ турибди экан, дарров Кенжа уни бўшатиб, ўзи шу одамнинг ўрнида кўлига олмос исфиҳон қилччини олиб тураверибди. Бир вақт бир довул бошланибди, кейин ер юзини қора булут тутуни босибди, ундан кейин кучли сел ёғибди ва охири бир дев келиб Кенжага чанг солибди. Кенжа бола ҳам бўш келмай, девнинг кўлига бир қилч солиб тўрт бармоғини узиб туширибди. Шунда девнинг қаҳри келиб Кенжа болага яна ҳамла қилибди, бола ҳам исфиҳонини даст кўтариб девнинг белига урибди. Уч кун шундай уришибди. Охири бола девни енгиб, калласини қилчга илдириб олиб ўйнаб бораверибди.

Курашдан хабардор бўлган шаҳар одамлари боланинг куч-қувватига офаришлар айтиб, унинг изи билан бирга бораверибдилар. Подшо ва вазирлар ҳам, уларнинг хотин-халажлари, кизлари ҳам йигитни томоша қилибдилар, кўп кизлар унга ошиқ бекорор бўлибдилар.

Шунда подшо йигитнинг олдига келиб:

— Сен юртимни мотамдан қутқардинг, энди сен шу юртининг баходирини бўлдинг, кел, сенинг иззатинг учун қирк кун тўй берайин, — дебди.

— Қулдук! — дебди Кенжа ботир.

Шунда подшонинг кизи болани кўшқидан кўриб турган экан, ошиқ ҳам бўлган экан. Келиб отасига:

- Ота, шу болани менга беринг, — дебди.

— Куёвликка лойик экан, кизим, сеники бўлсин, — деб кизини Кенжа болага никохлаб бериб, яна қирк кеча-кундуз тўй берибди.

Ою кунлар ўтибди. Боланинг эсига отасининг «Сунбул куш» дегани ва икки акаси тушиб хўрсиниб ўтирган экан, подшонинг кизи кириб келибди ва:

— Мендан ҳам бўлак ёрингиз борга ўхшайди, — дебди. Шунда боланинг қаҳри келиб:

— Сенинг дардинг ёр, менинг дардим ота-онам, иниларим, — деб, ўрнидан турибди. Подшонинг кизи тавба қилиб, йигитнинг кўнглини олибди. Шунда йигит:

— Мен Сунбул қушни излаб элимдан чикиб сенинг элинга келиб тушганман. Менга бу ерда ором олиб ўтириш харом, — дебди.

— Сунбул куш бундан яна қирк кунлик йўлда, бир боғда бор. Шу боғда бир қоровул бор, қоровулни қўлга олиб, ундан Сунбул қушни тутиб беришни сўрасангиз, сизга тутиб беради, — дебди қиз.

Кенжа бола қирк кунлик йўлга равона бўлибди. Қирк кун йўл юриб қиз айтган боғга етиб борибди. Боғ атрофини қирк йўла айланса ҳам қира олмабди. Охири бир кечаси боғнинг бир еридан эшик очилиб, ундан шу боғнинг қоровули чикибди. Кенжа бола дарҳол қоровулни қўлга тушириб:

— Ё Сунбул қушни тутиб бер, ё жонингдан умид уз! — дебди.

Боғбон кўрқканидан юзидан қони қочиб, қўллари калтираб, қирк кунгача ўзига келмас бўлиб қолибди. Қирк кундан сўнг ўзига келиб қараса, халиям боланинг исфихон қиличи бўғзида турганмиш.

— Тутиб бераман, — дебди қоровул. Қоровулни қўйиб юбориб, Кенжа бола бир чеккада ўтирибди. Қоровул тўр қуриб бир Сунбул қушни тутиб Кенжа болага олиб келиб берибди. Кенжа бола қоровул билан хайрлашиб изига қараб жўнабди. Энди икки оғиз сўзни подшонинг кизидан эшитинг:

Кенжа бола кетганидан бери қиз унинг йўлига чикиб, ёрнини кутиб ўтираверибди. Бола тўрт ой деганда етиб келибди. Қизга айтибди:

— Сен шу ерда бўл, мен юртимга борайин, отам билан сўзлашиб, сени тўй қилиб олиб кетаман, — дебди. Қиз рози бўлиб қолаверибди, кенжа бола йўлга тушиб уч йўлнинг бандига борибди. Борса, икки акаси йўлда ўтирибди. Лекин икки акасида ҳам Сунбул куш йўқ экан. Акалари билан қў-

ришиб, сўрашиб бўлиб, Сунбуя кушни кўрсатибди. Акаланинг бунга рашки келиб:

— Биздан кичик бўлиб, биз қила олмаган ишни бу қилди, — деб, иккови маслаҳатлашиб, Кенжа боланинг икки кўзини ўйиб олиб ўзини қудукқа ташлаб, икки кўзни Сунбул қушнинг олдига ташлабдилар. Сунбул қуш ҳам ақлли қуш экан, эгасининг икки кўзини икки қаноти остига яшириб қўяверибди. Икки ака Кенжани ўлдига чиқариб, отасининг олдига бориб, Сунбул қушни берибдилар.

Гапни Сунбул қуш сир сақлаб юриб, бир кунни подшога:

— Ота, Кенжа ўғлингиз бир қудукда икки кўзидан ажралиб, ярим ўлик ҳолда ётибдир, сиз бориб уни олиб келинг — дебди. Подшо-Сунбул қушнинг бу гапини эшитиб дарҳол аскарлари билан йўлга чиқибди. Сунбул қуш уларни қудук бўйига бошлаб борибди. Қудукқа арқон солибдилар ва Кенжа болани тортиб олибдилар. Подшо ва аскарлар кўрса, боланинг икки кўзи ўйиб олинган экан. Ҳаммалари зор-зор йиғлабдилар. Шунда бир ёқдан Кенжанинг хотини ҳам қирқ қанизи ва отасининг беш юз аскари билан етиб келибди. Қиз ҳам кўрибдики, ёрининг кўзи ўйилган. Қиз ҳам зор-зор йиғлаб сочини юлибди. Сунбул қуш айтибди:

— Қасоскорман, агар подшо шу эгамнинг икки кўзини ўйган ўғилларидан ўч олмаса, мен эгамнинг икки кўзини бермайман, — дебди. Шунда подшо ҳам, халқ ҳам Сунбул қушнинг гапини маъқулаб икки катта акасини отининг думига боғлаб судратибди. Сунбул қуш икки қаноти остидаги икки кўзни ялаб эгасининг кўзига қўйибди. Кенжа бола соғайибди. Шунда подшо ҳам шод бўлиб, қизни тўй қилиб олиб берибди, ҳаммалари муродга етибдилар.

ЧИННИЙ БИЛАН БАХТИЁР

Ўтган замонда Самарқанд шаҳрида Одилшоҳ номли бир хон яшаган экан. Одилшоҳ эллик ёшларга бориб қолган бўлса-да, бефарзанд экан.

Кунлардан бир кун шоҳ қушни мамлакатдан бир бинокор устанинг қизини хотинликка олибди. Орадан бир йил ўтгач, подшо бир ўғил кўрибди. Подшо хурсанд бўлганидан етти кечаю кундуз ўз одамларига зиёфат берибди. Подшонинг ўғлига Бахтиёр деб ном қўйибдилар. Бахтиёр йил бўли эмас, балки кун, ҳафта, ой бўли ўсаверибди.

Ниҳоят у мактаб ёшига етибди.

Ота-она маслаҳатлашиб:

— Агарда Бахтиёрни домлага ўқишга берсак, улар жо-

хил, болани-уради, сўкади. Шунинг учун Бахтиёрни Биби-халфага — отинбувига бера қолайлик, — дейишибди.

Шундай қилиб ёш Бахтиёрни отинойига топширибдилар. Отинойининг кўлида ўнга яқин киз бола ўқир экан. Биби-халфанинг номи Чинной бўлиб, Биби-халфа унинг лакаби экан. Чинной энди ўн саккиз ёшга чиққан бўлиб, кўп ақлли, чиройли, ширин сўзли, хуш тамизли киз экан.

Чинной Бахтиёрни ўқишга олиб қолган кундан бошлаб, уни мактаб интизомига ўргата бошлабди. Ундан ўқишни қаттиқ талаб этаверибди. Бахтиёр бўлса ўқишнинг иккинчи кунидан бошлаб тўполон, шўхликни бошлаб юборибди. У кизларни сочидан ушлаб тортар, дўпписини олиб қочар, баъзи кизларни юмалатиб урар, айримларини ерга йикитиб олиб, устига миииб, «чув-чув»! деб оёғини ерга тепар эди.

Бахтиёрнинг бу ҳаракатларини кўрган би-халфа — Чинной уни ўз олдига чақириб, гуноҳига яраша жазо берар, баъзи кунлари уни аямай йигирма-йигирма беш қамчи урар экан. Лекин Бахтиёр ўзининг шўхлик ҳаракатини тўхтатмабди. Бахтиёр отинойидан еган қалтақларини ота-онасига ҳеч айтмас экан. Орадан бир неча йил ўтгач, Бахтиёр саводли бўлиб, мактабдан чиқибди.

Ота-она маслаҳатлашиб Бахтиёрни уйлантирмоқчи бўлишибди.

Бир кун Одилшоҳ Бахтиёрни ўз олдига чақириб:

— Ўғлим, энди сен катта йигит бўлиб қолдинг, тўй қилмоқчимиз. Арқони давлатимизда бўлган бирорта ар-бобнинг қизини танлагин. Кўзимиз тириклигида тўй қилиб, орзу-хавасни кўриб қолайлик — дебди. Бахтиёр жавоб қайтармай, жим турибди. У бир оз кизариб ерга қараб отасига:

— Жавобни кейин бераман, — дебди. Бахтиёр отасининг олдидан чиқиб кетибди. Орадан уч-тўрт кун ўтгандан сўнг, Бахтиёр ойиси орқали:

— Агарда мен хотин оладиган бўлсам, ўзимни ўқитган Би-халфа — отинойимни оламан, — дебди. — Бу сўзни эшитган ота-она Бахтиёрни бу ишдан қайтаришибди.

— Би-халфа — отинойинг, домланг бўлади. Домла эса ота-она билан тенг бўлади. У сенга таълим-тарбия берган одам, уят бўлади. Бундан ташқари, у киз паст табақадан, бизлар шоҳ авлодларимиз. Сен шахзодасан, — деб насиҳат қилишибди. Бахтиёр кўнмабди: «Айтганим — айтган, сўзим бир», — дебди.

Одилшоҳ Би-халфа — Чиннойга совчи юборишдан бошқа чора тополмабди. Совчилар бориб қизнинг катта акасига учрашибдилар.

У:

— Чинниойнинг отаси бир камбагал одам эди, у отасидан ёш етим қолган. Ўзининг ғайрати билан ўқиган, отинойи бўлган. У ўз меҳнати оркали рўзғор ўтказди. Мени ҳам, онасини ҳам Чиннигул боқадди. Унинг ихтиёри ўзида. Бу умр савдоси. Мен ҳеч нарса дея олмайман. Ўзи билан гаплашинглар, — дебди. Совчилар Чинниой билан учрашибдилар. У ўзича ўйлаб:

«Подшо — подшо, бизлар фуқаро. Бундан бошқа, Шаҳзодани ўзим ўқитиб тарбия қилган бўлсам, яна унга турмушга чиқсам, подшолар даргоҳида яхши кун кўришим гумонга ўхшайди. Ундан кўра биронта фақир, фуқорога тегсам, турмушим яхши бўлар», — дебди. Қиз бир оздан сўнг яна ўйлабди: «Мамлакатимизнинг подшоҳи совчи юборса-ю, мен ўжарлик қилиб, «йўқ» десам, одобсизлик бўлса керак, — дебди-да, — ке, таваккал, бахтим шу йигитда экан», — деб, совчиларга розилик бериб юборибди.

Одилшоҳ халққа йигирма кун тўй берибди, Шаҳзода Бахтиёр Бихалфа — Чинниойни хотин қилиб олибди. Тўйдан кейин:

— Мен ўқиган чоғимда сен менинг шаҳзодалигимни ҳурмат қилмай, кунда урар эдинг, — деб Бахтиёр ҳар кун Чинниойни юз қамчи урадиган бўлибди. Орадан неча кун ўтгандан сўнг Бихалфанинг онаси меҳмон бўлиб келибди.

Бахтиёр уйда экан. У кампир билан сўрашиб чиқиб кетибди. Шаҳзода: «Менинг устимдан онасига нима шикоят қилар экан? — деб йўлакда пойлаб, кулоқ солиб турибди. Чинниойнинг онаси у ёқдан-бу ёқдан гапириб туриб, сўз орасида:

— Куёвимиз қалай, сени ҳурмат қиладими? — деб сўрабди.

— Ҳа, куёвингиз яхши, лекин «Мени аямасдан урар эдинг», деб кунда мени юз қамчи уради. Шаҳзоданинг ургани ҳам майли, алам қилмайди, фақат, устимга хотин олмаса яхши эди, — дебди Чинниой:

Шаҳзода бу гапни эшитиб:

— Урганим алам қилмасе, устига хотин олсам алам қилар экан-да, — деб тўғри отасининг олдига чиқибди. Шаҳзода Бахтиёр-отасидан Яман мамлакатига савдогарчилик билан бориб, томошо қилиб келишга розилик сўрабди. Шаҳзоданинг мақсади Яман подшосининг қизи маликаи Меҳринигорни олиб келиш эди. У киз ниҳоятда гўзал, ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор, жамоли ойни хира қилар эмиш.

Шаҳзода Бахтиёр икки юз туя қимматбаҳо моллар, юз отга тилла ва қумуш юклабди. Ўзи билан юз отлик йигит —

коровулни ҳамроҳ этибди. Отасидан оқ фотиҳа олиб Яман мамлакатига жўнабди. Шахзода Бахтиёр йўл юриб, йўл юрсада мўл юрибди. Саҳролар кезиб, тоғ-адирлар ошиб, денгиз-дарёлардан ўтиб уч ой деганда Яман мамлакатига яқинлашибди. Йўлда бир сардобага учрабди. У булок бошига жойлашган экан. Бу жойдан шаҳар қалъаси кўриниб турар экан. Шу сардоба олдида мусофирхона ва чойхона бор экан. Мусофирхонада узоқ шаҳардан келган савдогарлар, қосиблар яшар эканлар.

Шу чойхонанинг бир бурчагида биттадан, иккитадан, учтадан бўлиб нашавандлар наша чекиб ўтирар эканлар. Уларнинг баъзилари тоғорачада кўкнори эзар, баъзилари пиёлага солиб ичар эканлар. Тагин бир гуруҳлари кўкракларини ерга қўйиб чўзилиб ётиб найча билан хўплаб ичар эканлар. Улардан бир гуруҳи тикка туриб қўлларида бўйи бир газ келадиган чилимни қўлма-қўл ўтказиб, ҳар бири «хўп» тортиб чекканда, чилим сархонасидан нашаси гуп-гуп этиб лопиллаб, алангаси чиқиб турар, унинг кайфи билан «бангининг егани ўрдак билан ғоз» деб кичкирар экан.

Яна бир гуруҳ одам булок бўйида кимор ўйнаб ўтирар экан. Шахзода Бахтиёр буларни кўриб, томоша қилиб чиқибди-да, туялар билан отларни чойхона саройига қўйиб, ўзи эса чойхонага ош буюриб, бир оз дам олмоқчи бўлибди.

Бахтиёр ошни еб бўлиб киморбозлар олдига борибди: улар билан кимор ўйнамоқчи бўлиб:

— Эй киморбозлар, мен кимор ўйнаб ютказсам туядаги молларим, тиллаларим бор. Сизлар менга ютказсангизлар нима берасизлар? — деб мақтаниб турибди.

Киморбозларнинг каттаси унга жавоб бериб:

— Агарда бизларни сизлар ютсангиз, давлатимиз етишмаса, ўзимиз сизга қул бўламиз. Сиз бу шаҳарга нима мақсад билан келган бўлсангиз, биз ана ўша мақсадингизга етказамиз, хўбми? — дейишибди.

Кимор ўйин бошланибди. Киморбозларнинг каттаси Қайтмас ўртага юз тиллани уйиб қўйибди. Шахзода Бахтиёр «гардкам!», — деб тўртта ошиқни тошга отибди, ютқизибди. Шахзода юз тиллани Қайтмасга санаб берибди.

Ўртага икки юз тиллани тўкиб қўйибди. Қайтмас эса, ошиқларни қўлига қатор қилиб терибди-ю, «Гардкам!» деб ташлабди. Ошиқларнинг тўрттаси ҳам олчи турибди. Киморбоз икки юз тиллани ўртадан тўплаб олибди. Шахзода Бахтиёр бирин-кетин Қайтмасга ютқиза берибди. Тилла ва кумушлар қолмабди. Туяларни моли билан, аввал бир туя, кейин кизишиб кетиб, беш туя, ўн туядан қўйиб, ҳаммасини ютқизибди. Отлар ҳам қолмабди. Ҳаттоки, ўйин охирида

хизматкорларни ҳам кўшиб, ўзининг кийим ва тилла қилчичини ютқазиб юборибди. Ўзи бир кўйлак, иштон билан қолибди.

Қиморбоз Бахтиёрдан:

— Сиз ким бўласиз, қаердан келдингиз, қандай ишга билан келгансиз? — деб сўрабди.

Шаҳзода Бахтиёр ўзининг ким эканлигини; асли ияти Маликаи Мехринигорни олиш учун келганини Қайтмасга айтибди.

Қиморбоз:

— Ундай бўлса, менинг кийимларимни киясиз, мен сизни Маликанинг отхонасига олиб бориб, от боқар қилиб кўяман. Малика от миниб чорвоғига саёхатга чиқади. Шу вақтда сиз унинг хусни намосини кўрасиз, — дебди.

Шаҳзода Бахтиёр рози бўлибди. Унинг бундан бошқа иложи ҳам қолмаган экан.

Энди икки оғиз сўзни Бихалфа — Чинниойдан эшитниг: шаҳзода Бахтиёрнинг Самарқанддан чиқиб кетганига бир йил бўлибди. Ундан ҳеч қандай хат-хабар йўқ экан. Оғаси Одилшоҳ зўр ташвишда, онаси эса, Бахтиёрни йўлига тикила-тикила, йиглаб кўзи кўр бўлиб қолибди. Чинниой эса, қайнотаси билан қайнонасининг тортган аламига чидай олмай, Одилшоҳ олдига бориб, шаҳзода Бахтиёрни қидириб топиш учун бел боғлаганини, буниг учун руҳсат этишларини сўрабди.

Одилшоҳ аввал розилик бермабди.

— Бор-йўғимиз мана шу битта ўғил эди, у ҳам бедарак кетди. Сен унинг ўрнига қолган нишонасен. Сен ҳам кетиб қолсанг, биз ким билан қоламиз, — деб кўз ёши тўкибди.

Подшонинг кўз ёшига карамасдан Чинниой, астойдил икки оёғини тираб: «Яхшилик билан жавоб беринг, ота, мен бориб, албатта ўғлингизни топиб келаман, ё ўзим йўқолиб кетаман» — деб туриб олибди. Иложи бўлмагач, подшо рози бўлибди.

— Баракалла, сенинг ғайрат ва химматингга! — деб, Бихалфанинг пешонасидан ўпибди-да, — бор, сенга худо оқ йўл берсин! — деб фотиҳа берибди.

Подшо:

— Ўғлим қандай тайёргарликлар билан сафарга отланган бўлса, келинимга ҳам шундай тайёргарлик кўриб жўнатилсин! — деб буйруқ берибди.

— Бихалфа эркакча шоҳона кийимлар кийибди. Чинниойнинг ўзи хипчадан келган, бўйи унча узун эмас, оқ юзли, ширин сўзли, ҳар нарсага ақли етдиган, хушсурат жувон экан. У эркакча кийимларни кийиб, белига тилла қилчичини

таким, бошига сур қоракўл телпакни босиб кийгандан сўнг, олижаноб шахзодага ўхшаб қолибди. Ўзига хизмат қиладиган қирқ канизакларини ҳам эркакча кийимлар кийгизиб, уларни муҳофаза қиладиган қоровул этиб тайинлабди. Икки юз туя, юз отга моллар ва тилла-кумушлар ортилиб, қарвон сафарга тайёр бўлибди. Бир кун Бихалфа — Чиннийнинг бошчилигида қарвон Яманга қараб йўл олади.

Улар уч ой йўл юрибдилар. Чўлу жазирамадарда кўп кийинчиликларга учраб, охири Бахтиёр тушган сардобага бориб етибдилар.

Бихалфанинг ўзи қарвон саройга туяларни, отларни ва бошқа молларнинг ҳаммасини жой-жойига қўйдирибди. Қоровулларни тайинлаб, уларнинг бир қисмини кундузи, бир қисмини кечасига тақсим қилибди. Ундан кейин чойхонанинг ҳамма жойини кўздан кечирибди. Қосиблар, қиморбозларни кўрибди. Қарвонсарой чойхонасига икки юз кишига етадиган ош буюрибди.

Бихалфа устидаги тўнни ечиб, икки йигитни эргаштириб чойхона ва унинг ёнидаги хужраларга бирма-бир қараб, у ердаги одамлар билан сўрашиб чиқибди. Уларнинг ҳаммасини чойхонада пиширилаётган ошга тақлиф этибди. У ердан чиқиб нашавандлар олдига борибди. Улар билан сўрашиб, чой ичишибди. Бихалфа ўзини ҳеч кимга танитмай, улар билан у ёқдан, бу ёқдан сўзлашиб туриб, эри Бахтиёрни нима бўлганини билиб олибди. У ердан чиқиб Чинний тўғри қиморбозлар олдига борибди.

— Салом, йигитлар, хорманглар! — дебди у. Қиморбозлар ўрниларидан туриб!

— Ваалайкум ассалом, бор бўлинг, келинг меҳмон! — дейишибди.

— Бизни ҳам ўйинингизга қабул қиласизларми? — деб сўрабди Бихалфа Қайтмасдан.

— Ха, марҳамат! — деб, Қайтмас тўрт ошникни Чинний қўлига бериб, ўтиришга жой кўрсатибди. Ўртада юзтача тилла ва кумушлар тўпланиб турган экан, Бихалфа:

— Бу пуллар қимники? — деб сўрабди.

— Бизники, ташлайверинг, — дебди Қайтмас. Бихалфа «Гардкам!» — деб ошиқларни тошга ташлабди. Тўртовни ҳам олчи туриб, Бихалфа ютибди. Қиморбозлар ўртага юз тилла қўйишибди. Бихалфа: «Гардкам», — деб буни ҳам ютиб олибди. Қайтмаснинг укаси Ўлмас уч юз тилла ташлабди. Бихалфа: «Гардкам!» — деб уни ҳам ютибди. Қайтмас билан Ўлмасда пул кўп экан. Бу тиллаларнинг ҳаммасини Шахзода Бахтиёрдан ютиб олган эканлар. Лекин Бихалфага қелганда, қиморбозларнинг иши ўнгидан қелмабди.

Киморбозлар бари юкларини одамлари билан Бихалфага ютказиб кўйибдилар.

Қайтмас билан Ўлмас:

— Ҳеч нарсамиз қолмади, энди ўзимизни тикамиз, — дейишибди.

— Мен сизларни нима қиламан? — дебди Бихалфа. Шунда киморбозлар:

— Сиз нима муддао билан бизнинг шаҳарга келган бўлсангиз, биз ўшани юзага чиқаришда ёрдам берамиз, — дебдилар.

Бихалфа:

— Агарда мен ютказсам сизларга қанчадан пул тўлашим керак? — деб сўрабди.

Қайтмас:

— Ҳар қайсимизга минг тилладан тўлайсиз, — дебди.

— Хўп бўпти, — деб, Бихалфа ошиқларни, «Гардкам!» деб ташлабди. Омади келган экан, ўйин Бихалфанинг фойдасига ҳал бўлибди.

Киморбозлар ўнтача экан, ҳаммасини эргаштириб чойхонага олиб борибди. Уларни ош, чой билан зиёфат қилибди. Кейин Бихалфа Қайтмас билан Ўлмасни қолдириб, бошқаларга жавоб берибди. Биринчи галда у Қайтмасдан ўз эри Шаҳзода Бахтиёрни қаерда, нима иш қилаётганини, нима мақсад билан келганлигини сўрабди. Киморбоз шаҳзода тўғрисида билган ва кўрганларини батафсил сўзлаб берибди. Бихалфа эса Бахтиёр унинг эри эканлигини билдирмасдан, Қайтмас билан Ўлмасга:

— Энди Маликаи Меҳринигорни қўлга киритиш маслаҳатини қилайлик, — дебди. Қайтмас:

— Хўб, жонимиз билан, — дебди.

— Сиз биз билан борасиз. Орқангиздан йигитларингиз бориб арқ деразаси ёнида турадилар. Ўша жойда бир катта занг осиглиқ турибди. Ўша зангни қучингиз борица ипидан тортасиз. Сизнинг қучингиз зарбидан ҳалиги занг иккига бўлиниб, учиб кетади. Ундан кейин, подшо ўз амалдорларига: «Бориб кўринглар, яна кимнинг ажали етди экан», — деб амр қилади. Амалдорлар дарвозага чиқиб, ҳаммамизни меҳмонхонага олиб қиради, ундан кейин қиз ҳам келади, ўтиради. Агарда ўша кечаси сиз қизни гапиртира олсангиз, ютасиз. Гапиртира олмасангиз эрта билан сизни ўлдириб бошингизни найзага санчиб қалъа деворига осиб қўяди, — дебди.

— Маликани гапиртириш учун меннинг номимни «Чирок поя», Ўлмаснинг номини «Қаравот» қўйиб, биримизнинг номимизни тилга олиб: «Бир ҳикоя қил!» — деб буюрасиз.

Мен хикояни тамом килиб, охирида савол ташлайман. Сиз шу саволга тескари жавоб қайтарасиз. Агар Малика сизни хоҳлаган бўлса, хатойингизни тузатади, — деб ўргатибди Қайтмас.

Бихалфа бу фикрга рози бўлибди. У ўзига тобе йигитларни олиб, киморбозлар билан биргалашиб подшо арки дарвозасига келибди. Бихалфа загнинг ичини ушлаб каттик тортиб юборибди. Амалдорлар буларни подшонинг олдига, қизнинг саройига олиб кирибдилар.

Уларни шоҳона, ҳашаматли уйга, ундан яна бир гўзал хонага олиб кирибдилар.

Ўйнинг ичида, худди ёзнинг тиниқ кечасида осмонда ўн тўрт куйлик тўлшиг ой ёруғ бериб тургани каби, Меҳринигоройнинг чехраси етмиш кават парда орасидан кўриниб турган экан. Бу уйда ўтирган меҳмонларнинг оғзи очилиб, ақли лол бўлиб, анграйиб жойларида қотиб қолибдилар. Улар меҳмонлар олдига дастурхон ёзибдилар. Пиширилган турли-туман овқатлар қўйибдилар. Ширин, нордон ичимликлар ҳам тортилибди.

Меҳмонлар олдига яхши кийинган ёш-ёш созандалар чиқиб, турли оҳангда соз чалиб, қўшиқ айтиб, катта хурсандчиликлар қилибдилар. Маликани Меҳринигор хам ўз канизақлари билан суҳбатлашиб ўтирибди.

Унинг ёнида ҳам ёш-ёш қизлар, созандалар машқ қилиб ўтиришар экан. Бир навбат қизлар ўйнаса, иккинчи навбатда йигитлар музика чалар эдилар. Шундай қилиб, ярим кеча бўлганини сезмай қолибдилар. Маликани сўзлатиш керак эди, бироқ у ҳеч гапирмасдан ўтирар эди. Бихалфанинг юраги сикилибди. «Буни гапиртирмасам, менга ўлим», — деб қўйибди ўзига-ўзи.

— Чирок поя! — деб кичкирибди Бихалфа.

Қайтмас:

— Ха! — деб ўрнидан турибди.

— Бирор нарса айт! Жуда зерикиб кетдик, — дебди Бихалфа.

— Мен нима дейман, мени «чирок поя» — дейишса, менинг устимда чирок ёниб турса, мenden нима маъно чиқади? — дебди.

— Ҳозир бошингни ташангдан жудо қиламан, — деб Бихалфа ёнидан қиличини чиқарибди.

— Ҳай, ҳай, бир қошиқ конимдан кечинг, тавба қилдим, ҳозир айтаман, — дебди.

«Бир бор экан, бир йўқ экан, тўрт оғайин бор экан, — деб бошлабди, — Чирок поя. — Уларнинг бири дурадгор, бири машиначи, бири заргар, бири домла экан. Кундузи бу-

ларнинг ҳар қайсиси ҳар ерда юриб, кечаси бир жойга келиб ётар экан. Бир кун дурадгор ёғочдан бир киз ясаб унинг токчасига қўйибди. Уни кўрган дўсти машиначи шоҳи атласдан кийим тикиб кизга кийгизиб қўйибди. Уни кўрган заргар дўсти, ўртоғим чиройли кўғирчоқ ясади, деб қимматбаҳо нарсаларни унинг бўйнига осибди. Қулогига тилла зирак ва кўлига биллагузуклар тақибди. Энг охирида домла токчада бу чиройли кўғирчоқ кизни кўриб, фақат буни жони йўқ экан, мен унга жон ато қилишим керак, деб аҳд қилибди. Домла бир дуо ўқиса кизга жон кириб, аксириб, токчадан пастга тушиб домлага салом бериб ўтирибди. Ўша куни улар бир ерга йигилишиб, кизни қайси биримиз олицимиз керак? — деб жанжал кўтаришибди. Дурадгор, машиначи, заргар ва домла, кизни мен оламан, мен оламан, деб даъво қилишибди. Энди сиз айтинг-чи, кизни қайси бири олиши керак?» — деб сўрабди Чирок поя.

Бихалфа бўлса, тескари жавоб берибди.

— Қизни дурадгор устага бериш лозим, — дебди у. Шу ойда ҳамма ёқ жимжит бўлиб, йиғилганлар маликадан жавоб кутибдилар. Иккинчи уйдан бир ёқимли майин овоз — Маликаи Меҳринигор овози эшитилибди:

— Э, Шаҳзода, — дебди у Бихалфага қараб, — сиз ўзингиз олижаноб йигитга ўхшайсизу, аммо ҳукмингиз нотўғри, — дебди ва сўзини давом эттириб: — Агар домла кизга жон ато қилмаганда эди, орадан бир оз фурсат ўтганда заргар у зеби зийнатларни бозорга олиб бориб сотар эди. Машиначи ҳам шундай қилар эди. Дурадгор уста ҳам «Курк кўғирчоқдан ҳеч нарса чиқмади-ку», — деб ёғочдан бир сандалча ясаб сотиб юбориши турган гап эди. Мана шу мулоҳазаларга кўра, мен кизни домлага ҳукм қиламан, — дебди Малика.

Малика гапирганидан сўнг, икки уйда ўтирган меҳмонларнинг ҳаммаси хурсанд бўлиб чапак чалиб юборибдилар.

Бихалфа — Чиниюй Маликаи Меҳринигор билан тонг отгунча суҳбатлашишга муяссар бўлибди. Созандалар музика чалар, киз-йигитлар ўйинга тушар экан. Зиёфат катта бўлибди, вақт сахарга етибди. Дехқонлар ҳўкизини сугориб, кўшга кўша бошлабдилар. Дарахтлардаги булбуллар уйқудан уйғониб сайрай бошлабдилар. Қизил ва рангоранг гуллар очилиб, очилган гулларнинг баргида хаводан тушган шудринг марваридсимон кўриниб, тонг ёриша бошлабди...

— Қизингиз Маликаи, Меҳринигор келган шахзодани хоҳлади. У билан гаплашди... Подшо хурсанд бўлиб, хабар берган кишиларга ниъом ва эҳсонлар берибди. Подшо ўша

кудан бошлаб кизи учун халкка қирқ кун тўй-томоша берибди.

Бихалфа ҳам йигитлар билан карвонлар турган сардобага борибди. Ундаги икки юз туя мол, юз отга ортилган тилладарнинг ҳаммасини тўёна қилиб подшо саройига юборибди.

Қирқ кечаю қирқ кундуз Маликан Мехринигорнинг тўйи катта тантана билан ўтибди. Тўйдан сўнг Бихалфа подшо олдига кирибди:

— Эй меҳрибон подшо. Энди менга рухсат берсангиз, Маликани олиб ватанимга кетсам. Бу шодиёнадан ота-онамнинг хабардор этиб, уларни хурсанд этсам, — деб илтимос қилибди. Ундан подшо:

— Бор-йўғим шу битта фарзандим. Сен уни олиб кетма, мени гафгини этма... Ўзинг шу ерда қол, менинг ўрнимга подшоҳ бўл. Мен қариб қолдим. Мен сенга вазир бўлиб хизматингни қилиб юрай, — дебди. Бибахалфа кўнмабди.

— Хизматингиз бўлса, қайтиб келай, ҳозирча менга жавоб беринг! — дебди.

Подшо ноилож жавоб беришга мажбур бўлибди. У ўз одамларига тайёргарчилик кўриш учун фармон берибди. Тўрт юз туя мол, икки юз отга тилла, кумуш ва бошқа қимматбаҳо анжомларни ортибдилар. Бихалфа:

— Маликанинг отбоқарини чақиринглар! — дебди. Отбоқар келиб шаҳзодага таъзим қилибди. Бихалфа қараса, дарҳақиқат ўзининг эри шаҳзода Бахтиёр экан. Бахтиёр отбоқар кийимида оёғида эски этик, кийимлари эски, йиртик ва ифлос. Мўйлов-соқоллари ўсган, ҳеч шаҳзодага ўхшамайди. Бихалфа хизматкорларга:

— Отбоқарни ювинтиринглар, соқол-мўйловини олдиришлар, янги ва енгил кийимлардан кийдиришлар, бу киши Маликанинг отига жиловдор бўлиб борсинлар! — деб фармон берибди.

Ҳамма йўл анжомини тайёрлаб, Маликанинг атрофида қирқ қанзак, уч юз аскар, ноғора-сурнай билан шаҳардан жўнаб кетибдилар. Подшо ўз арқони давлати билан саф тортиб уларни кузатиб қолди.

Чинниой — Бихалфа Малика билан, кузатиб борувчи лашкарлар — ҳаммаси кечалари машъаллар ёқиб узок йўл юрибдилар. Йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар.

Шаҳарга бир тош йўл қолганда, карвон бир дарё бўйига тушибди. Шу ерда қўй, мол сўйиб улар карвонда кетаётган одамларни овқатлантирибдилар. Шу ерда бир кун дам олишибди. Бихалфа отбоқарни бир чеккага чақириб:

— Мени шу кўрнинган шаҳарда бир соатлик ишм бор.

Агарда ўз вақтида қайтмасам, у вақтда мана шу карвонда бўлган бутун бойликларни, Маликаи Мехринигорни олиб хоҳлаган жойингизга кетаверинг. Мен уларни сизга бағишладим, хайр кўришгунча, омон бўлинг! — деб отига мишиб, камчи уриб «чух» деб, шаҳар томон йўл олибди.

Отбоқар хўжасининг бу сўзини эшитиб, хайрон бўлиб турган жойида котиб қолибди.

Карвонлар шу кеча тушган жойларнда кўнибдилар. Эртаси чошгоҳда шаҳар томонидан чанг-тўзон осмонга кўтарилибди. «Бир неча минг аскар, аркони давлати билан келаётган ким экан?» — деб қарашибди.

«Бу оломонни куёв йигит олиб келаётган бўлса керак» — деб ўйлабди Бахтиёр. У кўринган одамлар яқинлашибди. Бахтиёр қараса, ўзининг отаси Одилшоҳ экан. Подшо отдан тушиб ота-ўғил йиғлашиб, қучоқлашиб кўришибди. Отаси:

— Келин муборак бўлсин ўғлим, қани, шаҳарга марҳамат қилинглар. Сизларни кутиб олиш учун чиққанмиз, ўғлим! — дебди. Шаҳзода Бахтиёр нима дейишини билмай қолибди. «Булар мени бу ерга келиб тўхтаганимни қаердан билган эканлар» — деб ўзича ўйлабди.

— Хай, энди нима бўлса, бўлди! — деб индамасдан карвонни бошлаб отаси билан шаҳарга тушиб кетибди.

Уша кун Бихалфа карвонни дарё бўйида қолдириб шаҳарга тўғри Одилшоҳ саройига келиб унга хабар берган: «Ўғлингиз Яман подшосининг кизи Маликаи Мехринигорни олиб келаяпти, уни кутиб олиш керак, — деган экан ва яна мени айтди, — деб билдириб қўйманг! — деб тайинлабди Чинной. Одилшоҳ ўғлини соғ-саломат келгани учун халққа йиғирма кун тўй-томоша берибди. Шаҳзода Бахтиёр эса: — Шунча ташвиш ва қийинчиликлар билан Маликани олиб менга ташлаб қетган йигит ким бўлди экан? — деб кеча-кундуз ўйлабди.

Кунлардан бир кун, эрталаб понушта вақтида Бихалфа нессик нон, сомса, бир коса қаймоқни дастурхон билан Бахтиёрнинг уйига киргизиб юборибди. Ўзи ҳам «Сизлар билан бирга понушта қилай», — деб улар олдига кириб борибди. Шаҳзода Бахтиёр, Малика Чиннойни яхши хурмат билан кутиб олишибди. Чой ичиб ўтириб, у ёқдан-бу ёқдан гаплашиб, Бихалфа Шаҳзода Бахтиёрдан сўрабди:

— Бундай гўзал паризод Маликани қаердан топдингиз? — дебди.

Шаҳзода бошидан ўтган бутун воқеаларни бошдан-оёқ ҳалоллик билан, тўғрисици бирма-бир айтиб берибди. Бу сўзларни эшитиб, Маликаи Мехринигор хайрон бўлибди. Чинной шу вақтда:

— Маликани олиб охири сизга ташлаб кетган йнгит ажаб яхши одам эканда, — дебди.

Шахзода:

— Ха, билмайман у йнгит шахзода эдимми ёки хизир эдимми? — деб жавоб қайтарибди.

Чинниой:

— Ўша кишини кўрсангиз танийсизми? — дебди.

Шахзода:

— Билмайман, бир жойда оркасини ўгириб турган экан, чап қулогининг оркасида мошдек холи бор, ўша холига кўзим тушиб колган эди, ўшандан таъидим, — дебди Шахзода.

Шундан сўнг Чинниой ўзининг чап қулоғи оркасидаги холини шахзода Бахтиёрга кўрсатиб:

— Мана шу қора холга ўхшайдими? — деб сўрабди.

Ха-ха, худди ўшанинг ўзи, — деб ўрнидан туриб Бихалфани кучоклаб олиб, у ёк бу ёкларидан ўпиб, кўп миннатдорчилик билдирибди шахзода.

Маликаи Меҳринигор ҳам ўрнидан туриб, Чинниойни кучоклаб, ўпиб:

— Вой, опа-ей, мен сизга теккан эдим-ку, мени қаерга ташлаб кетиб колдингиз? — деб кучоклаб кўришиб, учовлари ҳам дўст бўлиб яшашга сўз берибдилар. Шахзода Бахтиёр ўз қилмиши — хатолари учун Бихалфадан узр сўрабди. Чинниой кечирибди ва шахзода Бахтиёр билан бирга ҳаёт кечира бошлабдилар. Малика эса улар хизматида доим тайёр бўлиб, мурод-мақсадларига етибдилар.

ШОМУРОД ҚЎРҚОҚ

Амударёнинг қибласида тўрт дев макон этиб, ҳаммани кўрkitиб молларини олиб хазина қочиб¹ ётаверибди. Шу девлардан озгина кунчиқарда шақал увласа уйига қочадиган Шомурод деган йнгит хотини билан яшар экан.

Аслида шақаллар: «Шомурод кўрқоқ» деб, уни ҳаммавақт кўрқитар, ўтин тердиришга ҳам фурсат бермас эканлар. Кунлардан бир кун Хоразм хони элатга яширин жар солибди: «Қимда ким элни кўрқитаётган тўртта девни шу элатдан йўқ қилса хазинадан бир ботмон тилла бераман».

Бунни эшитган Шомурод кўрқоқ хотинига: «Сен эшитдингми, подшонинг бир ботмон олтини юз-кишининг умрига етади, агар шуни ким олган бўлса дунёда бахтли одам» — деса, хотини айтибди: «Дев деган ҳам бир бало парса, у минг кишини

¹ Хазина қочиб — роҳатда.

еб кетади». Шомурод: «Шу девлар билан мен бир уришиб кўраман»,— дебди. Хотини кулибди-да: «Шақалдан кўрқиб девнинг ёнига бормок ким, сен ким!»— дебди. Шомурод хотинига: «Сен менга бир мояк (тухум), бир арқон; бир шакаша¹ катик келтириб бер, мен девларнинг ёнига бораман»,— дебди. Хотини айтган нарсаларни тошиб келтириб Шомуродга берибди. Шомурод йўлнинг бир ерига қатикни, иккинчи бир ерига арқониши, учинчи бир ерига мояк (тухумни) кўмиб, бир тошбақани қўлтиғига солиб девларнинг ёнига бориб: «Мени худо сизларни еб келишга юборди»,— дебди.

Девлар айтибди:

— Сен кимсан?

— Мен азроилман,— дебди Шомурод кўрқок. Девлар айтибди «Сенинг азроил эканингга биз ишонмаймиз».

Шомурод айтибди: «гапни кўн чўзманг! Бир-бир келиб олдимда ечиниб, ўзингизни ўлимга чоғланг».

Шунда девларнинг каттаси: «Азроилнинг бити ҳам одам ўлдиради, қани, сенда шу борми?»— дебди. Шомурод: «Мана!»— дебди ва қўлтиғидан тошбақани олиб, кўрсатибди. Девларнинг ранги ўчиб қолибди. «Юрнинг, олдимга тушинг»,— дебди Шомурод.

Девлар Шомуроднинг олдига тушиб бораверибдилар. Шунда бир дев: «Кел, қани, бир куч синашиб кўрайлик»— дебди. Шомурод: «нимани синаб кўрмоқчисан?»— дебди. Дев бир тошни қўлига олиб сиқиб қўйган экап, тошнинг уни чиқиб кетибди. Шомурод кулиб уч одим ташлабди-да моякни (тухумни) ердан олиб: «Мана, қара»,— дебди. Дев қараб турибди. Шомурод моякни қисиб юборибди, оку сариғи араллашиб, бармоқларининг орасидан оқа бошлабди. Дев лол бўлиб яна Шомуроднинг олдига тушиб бораверибди. Иккинчи дев: «Мен ҳам бир кучимни синаб кўрмоқчиман», дебди. Учинчи дев: «Мен ҳам»,— дебди. Бир дев ерни тешибди уч газ ер ўйилибди, яна бир дев эса ерга бир панжа уриб уч газ ернинг тупроғини кўтариб олибди. Шунда Шомурод: «Энди сизлар менга қараб туринг!»— деб сиёсат билан ерни бир тешибди, ернинг «мияси» чиқибди, югуриб бориб иккинчи бир ерга бир панжа урган экан, ернинг «ичагини» тортиб ола берибди. «Яна озгина ҳаракат қилсам ерни бутунлай йўқ қилиб юбораман»,— дебди Шомурод. Девлар Шомуроднинг «азроил» эканига ишонч билдириб, сўнг унга ёлборибдилар:

— Бизларни ўлдирма, бизлар бу ердан бутунлай кетамиз,

---

¹ Ш а к а ш а — кўза.

сенинг худойингга тоқған нарсаларимизни берамиз. Сен уларни хозир олиб кетасан,— дебдилар. Шомурод:

— Тошган нарсаларингизни шу турган жойимга олиб келинг ва шу ерда кагта бир ховли ясанг, кейин гаплашамиз,— дебди.

Девлар бу амрни вақт-замон ўтмай бажарибдилар. Бу хабарни Хоразм хони эшитиб Шомуродни ўз олдига чакирибди ва хазинадан олтин берибди.

Гапни девлардан эшитинг. Булар кочиб бораётирса, бир шакал уларнинг олдига чикиб: «Девлар, нега мунча шошиб колдингиз?»— деса, девлар айтибди: «Азроилдан кочиб кетаётирмиз»:

Шакал айтибди: «Азроил эмас, Шомурод кўрқокдан деб айтинглар-ей, ахмоқ девлар!»

Девлар шакалга: «Азроил эканлигини синаб билдик»,— деса, шакал: «Юринг, кани, мени кўрса бир неча йўлга қочмасмикан!»— деб девларни олдига солиб келаверибди.

Шомурод караса, шакал девларни бошлаб келаётир. Шомурод дарров бир кўдига ханжар олиб шакалга югуриб, уни ханжар билан уриб ўлдирибди. Девлар эса олотос кочиб кетишибди. Шундай қилиб, Шомурод кўрқок «Шомурод ботир» деган ном олиб муродига етибди.

ЗОРЛИҚ БИЛАН МУНГЛИК

Жуда қадим замонда бир подшо бўлган экан. У подшонинг тўртта хотини бўлган экан, улардан энг кичиги Гулбахра хомиладор бўлибди. Буни эшитган подшо:— Менга ҳам худо фарзанд берар экан,— дебди.— Бу бола туғилса, мен бу ерда бўлсам, қувонганимдан юрагим ёрилиб ўлар,— деб сафарга чикиб кетибди.

Қунлар кетидан тунлар ўтибди, Гулбахранинг ой кунни етибди. Қундошлар тиширича қолишибди. Қандай қилиб бўлса ҳам бола туғилиши билан уни йўқотиш пайига тушишибди. Улар бир жодугар мастон кампирни топиб унга:

— Сен шу туғиладиган болани йўқотсанг, сенга кўп олтин берамиз,— дейишибди.

Мастон йўлда келаётса, бир ит туғиб ётган экан, унинг иккита боласини этагига солиб олибди ва Гулбахранинг олдига етиб келибди. Подшоларнинг хотини, раҳимиз бўйича мўрининг устига чикиб туғади, деб Гулбахрани алдаб мўридан тугдирибди. Гулбахра бир ўғил ва бир киз туғибди. Кампир дарров болаларнинг ўрнига кучукларни алмаштириб қўйибди ва Гулбахрага «Сен кучук туғдинг»,— дебди. Бола-

ларни эса бир чўлга олиб чиқиб қарга-қузгун еб кетар, деб ташлаб келибди.

Бир она кийик ўтлаб юриб болаларнинг олдига келиб қолибди. Унинг икки боласини яқинда бўрилар еб қўйган экан, кийик болаларни дарров эмиза бошлабди. Кийик уларнинг устига соя бўлиб иссиқдан, бағрига босиб совуқдан сақлаб катта қилибди, болалар йўлга юрадиган бўлишибди.

Бир куни бир овчи она кийикни отиб қўйибди, кийик ярадор бўлиб тоғу тошлардан ўтиб болалар олдига келибди ва жон берибди. Болалар кийик устига ўзларини ташлаб йиғлай бошлашибди. Шу пайт бир чол келиб қолибди. Болаларни дарров қўлига олибди ва уйига олиб борибди. Чол бечоранинг на боласи, на хотини бор экан, ҳаммаси ҳам дунёдан ўтган экан, унинг уйи ҳам тоғда, бир горга ўхшаган жойда экан. Чол болаларга уст-бош кийдирибди, йиғласа кулдирибди, ўғилнинг отини Зорлик, қизнинг отини эса Мунглик қўйибди.

Зорлик билан Мунглик ўн ёшга тўлибди. Зорлик жуда кучли паҳлавон йигит бўлибди, ҳар куни овга чиқиб ҳар хил нарсаларни отиб келадиган бўлибди, ҳам чолни, ҳам синглисини боқибди.

Кунлардан бир кун чол оламдан ўтибди, уларнинг ўзлари якка-ёлғиз қолишибди. Бир куни Зорлик овга чиқиб бир подшони кўрибди, унга ўзи овлаган қушлардан берибди. Подшо болани кўриб «Менинг ҳам шунақа бир ўғлим бўлса», — деб сукланиб қарабди. Бу подшо Зорликнинг отаси экан, лекин улар бир-бирларини танимабдилар.

Подшо уйга бориб ов вақтида кўрган болани кўп мақтаб гапириб берибди. Унинг хотинлари дарров жодугар кампирни чакиртириб: — Сен уларни ўлдирмаган экансан, подшо уларни овда кўрибди, — дейишибди. Жодугар кампир Зорлик ва Мунглик яшаётган жойга борибди ва Мунгликнинг олдига кирибди. Ундан гап сўраб ўзи иўлга ташлаб кетган болалардан бири эканлигини билибди ва қиздан акаси борлигини ва унинг ҳар куни овга чиқиб кетишини ҳам билиб олибди. Жодугар Мунгликка:

— Эй қизим, ўзинг бунақа қилиб ёлғиз ўтирма, аканг келса, менга Ойнаи жаҳонни келтириб беринг, мен уни кўриб зерикмай ўтирай, дегин, — деб гап ўргатиб кетибди.

Кечкурун акаси келгач, қиз унга ёлбориб: «Мен ўзим бу кўрғонда якка-ёлғиз ўтириб жуда зерикаяпман. Менга энди Ойнаи жаҳонни олиб келиб беринг, уни томоша қилиб ўтирайин», — дебди.

Йигит синглисига ҳамма нарсани гамлаб бериб, Ойнаи жаҳонни кидириб кетибди.

Зорлиқ ўн кечаю, ўн кундуз йўл юриб, Қизилкум деган жойга бориб етибди ва у ердаги бир булоқ ёнига келиб, дам олиб ўтирган экан, бир томондан бир бахайбат нарса кўришибди. У Зорлиқнинг олдига келиб:

— Эй одамзод, сени бу ерга ажал қувиб келибди, мен сени сўйман,— дебди. У даҳшатли нарса дев экан. Зорлиқ унинг белидан ушлаб осмонга отиб юборибди. Дев ерга тушиб келаётди: «Мени кутқариб ол, нима десанг айтганингни қиламан»,— деб ёлборибди. Зорлиқ девни ушлаб олибди ва унга: «Мени Ойнаи жаҳон бор жойга олиб боргин»,— дебди. Дев Зорлиқни устига миндириб осмонга олиб чиқиб кетибди ва бир жойга олиб бориб қўйибди. «Мана энди бу ёнига ўзинг борасан»,— деб жўнатиб юборибди.

Зорлиқ юра-юра бир чинор остига етиб келибди. Шу пайт бир томондан шарпа эшитибди. Қараса жуда катта аждар келаётган эмиш, чинор тепасида эса уни кўрган семурғнинг болалари фарёд қилаётган эмиш. Зорлиқ дарров қўлига камонини олиб икки ўк билан аждарнинг икки кўзини кўрибди, кейин қиличи билан уни майда-майда қилиб чопиб ташлабди. Семурғнинг болалари Зорлиқни ўз ораларига яшириб қўйибдилар. Бир вақт семурғ бир томондан қор-ёмғир билан учиб келибди ва майдалаб ташланган аждарни ютиб юборибди. Болалари олдига чиқиб у ёқ-бу ёққа қарабди ва:

— Одам хиди келаётир, уни сизлар кўрмадингизми?— деб болаларидан сўрабди. Болалари яшириб қўйган Зорлиқни кўрсатиб:

— Аждарни шу йигит ўлдирди,— дейишибди. Семурғ Зорлиқнинг бу қилган ишларига хурсанд бўлиб:

— Тила тилагингни,— дебди. Шунда Зорлиқ:

— Менга Ойнаи жаҳон керак,— дебди. Семурғ.

— Бу жуда кийин иш, аммо аждарни ўлдириб, менинг болаларимни ўлимдан сақлаб қолганинг учун, майли, сенинг хожатингни чиқарай, ҳозир сен менинг устимга миниб мен билан бирга денгиз остига шўнғиб кирасан ва мен тўхтаган жойда қўлингга нима илниса, ўшани маҳкам ушлайсан,— дебди. Семурғ Зорлиқни устига миндириб, денгиз остига учиб кирибди. Зорлиқ қўлига илинган нарсани маҳкам ушлаб олиб чиқибди. Қараса, у нарса Ойнаи жаҳон экан. Семурғ Зорлиқни устига миндириб, уни ўз кўрғонигача олиб бориб қўйибди. Зорлиқ синглиси билан кўришибди ва Ойнаи жаҳонни унинг қўлига берибди. Илгариги одати бўйича Зорлиқ яна овга чиқа бошлабди.

Мунглиқ бир кун Ойнаи жаҳонга қараб ўтириб, унда отаси билан онасини кўрибди. Қараса, отаси подшо эмиш, онаси эса бир горда ётган эмиш, онаси ёнида иккита този ит

хам бор эмиш. Кечкурун буни акасига айтиб берибди. Зорлик эртасига овга чикиб яна ўша подшоно кўриб қолибди ва уни уйига таклиф қилибди. Подшо кўргонда Мунгликни хам кўрибди. Мунглик дарров Ойнаи жаҳонни подшонинг олдига кўйиб, овқат қилгани кетибди. Подшо Ойнаи жаҳонга қараб бутун сирни — Зорлик ва Мунглик ўзининг болалари эканлигини билиб ҳушидан кетиб йиқилибди. Сўнгра кечкурун болаларни шаҳарга олиб кетибди. Уч хотинини ва жодугарни қамоққа олдирибди. Болаларининг онасини гордан олдириб келибди. Уч хотинини халқнинг олдида дорга остириб, жодугарни отнинг думига боғлаб чўлга ҳайдаб юборибди. Зорлик билан Мунглик ота-онасини топиб муродо мақсадига етибди.

ИЛОН ОҒА

Бир чол бор экан, унинг уч қизи, бир хотини бор экан. Чол бозорга боришида кизларидан сўрабди:

— Кизларим, бозордан нима олиб келиб берай?

Энг катта қизи, «атлас кўйлак» дебди, ўртанчаси; «Менга бир куёв олиб келиб беринг» дебди. Энг кичиги бир олма буюрибди. Чол бозорга кетибди. Куёв билан атлас кўйлакни олибди. Лекин олма топа олмабди. Қета туриб бир қаландарни кўриб қолибди, қаландар чолдан:

— Нима ахтариб юрибсиз?— деб сўрабди. Чол:

— Қичкина кизим олма деган эди, олма ахтариб топа олмадим,— дебди. Қаландар:

— Бизнинг чорбоғда бир туп олма бор, керагини шундан бориб олинг,— дебди.

Чол бориб, олмани кўриб ўзишга яқинлашганда, бир илон олмага ёпишиб олиб, олмани уздирмабди. Чол илонга:

— Э жонивор, мен кўп олмайман, бир донагина оламан,— дебди.

Илон:

— Қимга олма?— деб сўрабди. Чол айтибди:

— Қизимга.

— Қизингни менга берасанми?— дебди Илон.

Чол эса:

— Сен бир захарли илон, ҳайвон нарса, инсон боласи сенга хотинликка ярамайди,— дебди илонга қараб.

— Агарда кизингни менга берсанг, хуржинингни бир кўзида олма бераман, дебди илон.

Чол ўйлабди. «Ҳайвон нарсага инсон боласи тўғри келмайди. Қе, бир сўйлади-сўйлади-да» деб, илонга айтибди:

— Хайр, қизимни бераман, қани, олмани бер.

Хуржинни тутибди, бир кўзини олма билан тўлдирибди. Илон чол билан хайрлашибди. Чол уйига етиб келганида; у эшикдан чол кирибди, бу эшикдан Илон оғанинг юборган совчилари келибди. Чол айтибди:

— Кет тез, мен илонга киз бермайман. Илон ким, менинг кизим ким. Шундай хури-пари кизимни бир захарли илонга бераманми!?

Совчилар кетибдилар. Илон оғанинг олдига борибдилар.

— Ха, қандай аҳвол, савдо битдим, йўқми?— деб Илон оға сўрабди.

Хотинлар айтибди.

— Чол дейдики, «мен хайвонга киз бермайман. Менинг кизим ким, илон ким, захар солувчи илонга менинг кизим хайф».

Илон оға айтибди:

— Хўп, шундайми, сизлар томоша қилинглар, мен бу чолни бир кашшок қилайки, уч боласи, уч кўчада хору зор бўлсин. Хотини иккаласини сичкон уйдаги нонга зор қилиб кўяман.

Шу кундан бошлаб Чолнинг ва болаларининг ҳоли кийинлашибди. Болаларини хайдабди. Хотини, ўзи ниҳоятда очликдан ҳолдан кетибдилар. Ейиш учун овқат йўқ. Илон оғага хабар берибди: «Майли, кизимни бераман. Мени ўз ҳолимга келтирсин» деб ёлборибди.

Илон яна совчи юборибди. Чол кўнгандан кейин, тўй бошланибди. Жуда катта тўй қилибдилар. Куёвнавкарлар келибди, уларнинг ичида ерга судралган, вишиллаб илон келибди. Илон куёв уйнинг бурчагида кулча бўлиб ўтирибди. Куёвнавкарлар кетибдилар. Шу вақтда куда хотинлар кўрпа солибдилар.

— Э куёв, куёв қаерда қолди?

— Куёв орқангизда, оёқ остингизда!

— Вой ўлай, ҳали бизнинг куёвимиз илонми?! Эртага, дўст-душман олдида, бизнинг ёш кизимиз бу захарли тукларини сочиб турган илон олдида ўтирадимми?! Шўргинам курсин, кизим! Сени отанг сотмай ўлсин,— деб онаси кизи бечорага ачиниб, ёпишиб йиглабди.

Бирмунча вақт ўтгандан кейин, онаси хушига келибди. Илонни кўрпа устига чиқазишибди. Илон вашиллаган ҳолда кўрпа устида кулча бўлиб қизни кўтариб олибди. Хотинлар эшикка чиқиб кетибдилар. Бунда, фақат куёв билан киз қолибди. Етишга ҳаракат қилибдилар. Шунда куёв дебди:

— Ҳеч бир бўйра чўпни сикқундек очик жой қолмасин, шундай маҳкамлаб бекитинг. Менинг никобимни ёстик остидан олманг, агарда кўзимдан нари бўлса, мендан умид қил-

манг, каптар бўлиб учиб кетаман. У вақтда мени кўришни истасангиз, кўлингизга солган узукка караб, пўлат хасса, пўлат паранжи, пўлат ковуш кийиб, қирқ кечаю, қирқ кундуз йўл босасиз. Дунёда нима хайвонот бўлса, менда шулардан уч юзтадан бор. Шулардан сўраб етиб борасиз. Кейин менинг маконимга кириб борасиз,— деб гапириб турган вақтида, қизни энабий¹ чакирибди. Дебдики:

— Э кизим, сенинг куёвинг жуда чиройли, суксур бир йигит экан-ку. Никобини ечаётганда кўркмадингми? Ҳай кизим, эртага кундуз кунни, дўст-душманларнинг олдига никобини кийиб чикмасин, куладилар. Учокда ўт бор, никобини олиб чикиб ёкиб юбор.

Қиз никобини олиб чикиб ёкиб юборибди. Шу вақтда, дарров никобининг тутуни куёвнинг димоғига кирибди. Сесканиб туриб:— Мен айтмадимми, энди мени кўришни истасангиз етиб борасиз,— деб бир каптар бўлиб уйнинг туйнугидан учиб чикиб кетибди. Қиз бечора хафа бўлиб, отасига йиглаб:

— Отажон, қандай бўлмасин менинг бу арзимга етинг. Эримни кидириб у тарафга бормоқ учун қирқ кечаю қирқ кундуз йўл юриш керак, куёвингизни тайинлаган нарсалари: пўлат хасса, пўлат паранжи, пўлат ковуш эди. «Ёттим деганда паранжи, хасса, ковушга қарайсан, пиёзнинг пўслоғидай қолса агар, шу — етганинг» деган эди. Шуларни тез топиб беринг,— дебди.

Чол бир амаллаб топиб берибди. Қиз йиглаб йўлга равона бўлибди. Кўп юрса ҳам мўл юриб, туя йилкичига дучор келибди. Қиз бечора йиглаб йилкичидан сўрабди:

— Йилкичилар, ҳой йилкичилар, бу йилки кимнинг йилкиси?

— Бу йилки Илон оғанинг йилқиси.

— Илон оғанинг ўзи қани?

— Бундан бориб от йилкичидан сўранг.

Яна талай йўл юриб, от йилкичига етибди қиз.

— Йилкичилар, ҳой йилкичилар, бу кимнинг йилқиси?

— Илон оғаники.

— Илон оғанинг ўзи қани?

— Биздан нариги йилкичилардан сўранг.

Шундай қилиб қиз бечора, яна бир неча йилкичилардан ўтиб, сўраб, энг охири кийик йилкичига етиб борибди.

— Йилкичи, ҳой йилкичи, бу йилки кимнинг йилқиси?

— Илон оғанинг йилқиси.

— Илон оғанинг ўзлари қани?

— Ҳу... мана шу кўриниб турган кўк тутун Илон оғанинг

¹ Э н а б и й — янғаси.

тутуни. Тўғри бормасдан ховуз олдида дам олинг, онаси жуда ёмон хотин.

Қиз кўркиб хавф билан ховузга борибди. Ховуз бўйида чанкаган ҳолда, сув ичмоқчи бўлиб ўтирибди. Шу вақтда бир кичик бола, обдаста кўтариб сув олиш учун ховуз бўйига чиқибди. Қиз ҳалиги болага ёлвориб:

— Ука, сувингдан бер, ичай, жуда чанқадим, ҳам чарчадим,— деб зорланибди. Бола сув бермабди:

— Мен сув бермайман, бу идишда сув ичиб бўлмайди,— дебди.

— Бу сувни кимга олиб борасан?

— Илон оғага.

Қиз, яна кўймасдан, ёлбориб сувидан ичишни сўрабди. Бола ноилож берибди. Сув ичиб туриб, кўлидаги узугини сув ичига ташлабди. Болага қараб:

— Менинг келганимни, сендан сув сўраб ичганимни Илон оғага айтмагин. Сувни олиб кирганингда, «нега ҳаялладинг» деб сўраса, «ўйнаб қолдим» дегин. Менинг келганимни айтмагин. Сувни кўлига куймоқчи бўлсанг, биринчи куйишда жуда оз куйгин. «Ҳой, кўпроқ куй» деб уришса, кўлини тўлдириб куй. Учинчи «қуй» дейишида, обдастани ағдариб юбор. Шу вақтда менинг кўлимдаги узук кўлига тушади, кейин менинг келганимни билади.

Бола сувни олиб кирибди. Илон оға дарғазаб бўлиб:

— Бунча ҳаялладинг?— деб сўкибди. Бола кўркқанидан:

— Ўйнаб қолдим,— дебди.

— Сувни куй,— деб обрез ёнига ўтирибди. Бола сув куйибди. Биринчи куйишида жуда оз куйибди.

— Нима учун куймайсан? Кўпроқ куй,— деган экан, кўпроқ куйибди. Учинчи куйишида кўлига ағдариб куйиб юборибди. Илон оғанинг кўлига сув билан бирга бир узук тушибди. Илон оға ажабланиб, «Ё ажабо, бу узук менга қайдан келди?» деб, бир оз ўйланиб туриб боладан сўрабди: «Кўчада ким бор?».

— Ҳеч ким йўқ.

Илон оға кўчага чиқибди. Илон оға уйининг кетида, бир бузилган девор орқасида, Илон оғани кутиб қиз турарди. Илон оға буни билиб, девор орқасига қараб юрибди. Иккиси топишибди. Илон оға ачиниб, қизга:

— Мен сизга айтган эдим-ку, нима учун келдингиз? Мен сизни қаерга жойлайман, менинг бир ялмоғиз кампир онам бор. Шамол, қуюн билан мўридан келади, жуда кўркинчли, хайбатли, эҳтиёт бўлмасангиз ютиб қўяди. Энди мен сизни сандикка солиб қўяман. Онам келганда сиз кўркманг, мен олдингизда бўламан. Онам бесаранжом бўлиб, «Попу, бу

нима, одам иси келади. Бу ерга ҳеч ким келмас эди-ку. Одам келса оёғи куяди» деб тўполон қилади. Шу вақтда мен: «Опа, келининг келди», — дейман-да, сандикни очаман, дадиллик билан чиқиб салом берасан, агар салом қилмасанг, икки ямлаб бир ютади. Кейин сендан гап сўрайди. Сен дадиллик билан жавоб бер. Онам сенга иш буюради. «Мен бош юваман, холангникига бор, менга ойна, қатик, тарок, қайроқ, оқ ип, қора ип олиб кел», — дейди. Бизнинг уйдан чиққандан кейин бир эгри-бугри девор келади. Шу деворнинг кесагидан жиндек еб кўриб «Вой, мунча ширин девор, гилватага ўхшайди-я», — дегин. Яна жиндек юргандан кейин, бир ҳовуз келади, суви хидли, бугана сув, ичиб кўриб, «Вой, мунча ширин сув, обизамзамга ўхшайди» деб мактаб ўтиб кетасан. Яна бир оз юргандан кейин ёнбошлаган бир дарвоза келади, шуни силаб ўтиб кетасан. Бир саройга ўхшаган ҳовлига кириб борасан, шу саройда, бир ит ҳам бор. Итнинг олдида беда, отнинг олдида суяк туради. «Э, бу галати-ку» деб, отнинг олдидаги суякни итнинг олдига, итнинг олдидаги бедани отнинг олдига солиб, чакалакка кириб борасан. Эшикдан боришингда «Холаю, хола, ассалому алайкум, мен келдим, бувим юбордилар, «бош юваман, қатик, ойна, тарок, қайроқ, оқ ип, қора ип олиб кел дедилар» десанг, хола туриб, даргазаб бўлиб: «Сен қаердан келдинг? Кел, бошимни қараб қўй», — деб иш буюради. Шунда тиззанга бош қўяди. Сен ҳамма нарсаларингни олдинга ҳозирлаб, кетишга тайёрланиб турасан. Бошини қараган вақтингда, қирқта терак ўртасида ўтиргин, қирқта битини ўлдириб, қирқта кокилин қирқта дарахтга бойлагин-да, ойна, тарок, қайроқларни олиб қочгин. Мен, йўл устида учар от олиб чиқиб тураман. Дарҳол отга мингашиб қочамиз. Холанг орқангдан қувлайди. «Ху отим, тўс, ху отим, тўс, ху итим, тишла, ҳа дарвозам, бос» деб буйрук қилади. Оти, ити сенинг тарафингни оладлар. Шулар орқали сен қочиб қутуласан, — дебди.

Илон кизни сандикка солиб қулфлабди. Онаси шамол, қуюн, тўполон билан мўрдан келибди.

— По-пу. Одам иси келади, бу ерга ҳеч ким кирмас эди-ку? Одам қелса оёғи куярди, парранда келса қаноти куярди, — деб кўп безовта бўлаверибди.

— Э опа, безовта бўлма, келининг келди, — деб сандикни очиб кизни чиқарибди Илон.

— Мен келдим бувижон, ассалому алайкум. Сизга келин бўлдим, сизни кўриш учун орзуманда эдим, қирқ кечаю, қирқ кундуз йўл босиб келдим, — дебди қиз.

Ялмоғиз кампир қалинига қараб:

— Агар саломинг бўлмасайди, икки ямлаб бир ютар-

дим. Сен холаңнинг олдига бориб кел. Мен бош юваман, катик, ойна, тарок, кайроқ, оқ ип, кора ип олиб кел,— дебди.

Қиз кетибди. Бир оз юргандан кейин, эгри-бугри девор йўликибди, кесагидан олиб еб кўриб: «Вой, мунча ширини, гилватага ўхшайди»,— дебди.

Яна бир оз юргандан кейин, бир катта ховузга дуч келибди, сувидан ичиб «Қандай яхши, оби замзамга ўхшайди»,— деб яна йўлга тушибди.

Яна бир оз йўл юриб эгри дарвозага йўликибди. Силаб ўтиб кетибди. Бир катта, саройга ўхшаган ховлига кириб борибди. У ховлида итнинг олдида беда, отнинг олдида суяк кўрибди.

— Э, қандай қизиқ иш-а. Нахотки ит олдида беда, от олдида суяк турса,— деб бедани отнинг олдига, суякни итнинг олдига ташлабди. Чакалак томонга юриб кетибди.

— Ха, хола, холаю, ассалому алайкум. Мени бувим юбордилар. Бош ювар эканлар, катик, ойна, тарок, кайроқ, оқ ип, кора ип беринг экан, тез келгин дедилар,— дебди.

— Ке, ке. Аввал менинг бошимни қараб қўй,— деб холаси қирқ терак ўртасига ўтирибди, қизнинг тиззасига бош қўйиб, бошини қаратибди.

Қиз, бош қараб туриб бир битни ўлдириб, бир кокилини бир дарахтга бойлабди. Шундай қилиб, қирқ кокилини қирқ дарахтга бойлабди-да, катик, ойна, тарокни олиб қочибди.

Орқасидан холаси бақириб, шовқин, қуюн, тўполон билан шамол аралаш қувлай бошлабди. Йўл устига чиқиб, отни ҳозир қилган Илон оға отга миндириб қочибди. Орқадан опасингил, от, итига буйруқ қилишиб, «ху отим, тишла, ху итим коп, ху дарвозам, бос»— деб қува бошладилар.

Бир канча йўл босгандан кейин, етай-етай деб қолишганида, халиги катикни чочиб юборишди.

Қатик музлаб қолибди. Булар музнинг бу ёғида, улар у ёғида қолибдилар. Опа-сингил муздан зўрға, кийинчилик билан ўтибдилар. Яна қувиб етай деганда, тарокни орқага отибдилар. Ўтиб бўлмайдиган чангал бўлибди. Улар чангалнинг у ёғида қолибдилар. Таталаниб, тирмаланиб, зўрға ўтибдилар. Яна қувиб, «етдим, етдим» деганда қиз ойнани орқасига отиб юборибди. Хар икки томон ўртасида катта дарё хосил бўлибди.

Хола айтибди:

— Хў кизим, хў ўғлим, сизлар қандай қилиб ўтдингиз?

— Э холажон, энажон, этагимизни ёзиб, тўртта катта тош солиб олдик. Биз бу ерда дам олганча, хар икковларнинг ҳам

шунақа қилиб ўтинлар-чи, деган эдилар, бирдан опа-сингил чўка бошлабдилар:

Шундан кейин, қиз билан куёв қизнинг шахрига қараб жўнашибди. Ўз жойларига етгандан кейин, яна бошқатдан тўй-томоша қилиб муроди мақсадларига етибдилар.

ОЛА ТОЙЛИ БОЛА

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир камбагал ўтинчи бор экан. Унинг бору йўғи биргина Камгап исмли ўғли бор экан.

Бир куни отаси Камгапни чақириб олиб:

— Ўғлим, мен ўлгандан кейин иш топмасанг, ўтинчилик қил, ота касби билан ота насихати фарзандни бахтли қиладди, — дебди.

Отаси вафот қилибди. Бола ошини берибди. Замон-замон, иш топилмас замон экан, бечора Камгап иш топмай кўп вақтларни ўтказибди. Бир куни отасининг: «Ўғлим, иш топмасанг ўтинчилик қил», — деган сўзи ёдига келиб, кўлига кетмон, арқон олиб ўтин кавлаб бориб ажойиб бир воқеага дуч келибди. Қараса, бир ёнтоқ ўзидан-ўзи гир айланиб турган эмиш. Камгап хайрон бўлиб, қараб турибди.

— Кел, буни тагини қазиб кўрай, — деб, бир кетмон урган экан, кетмон ғирч этиб бир нарсага тегибди. Камгап очиб кўрса, бир катта хум эмиш. Камгап хумни кавлаб олибди. Ичини очиб қараса, қип-қизил тилла экан. Қўлидаги арқонни хумга боғлаб, орқасига ортиб бораверса бир киши олдидан чиқиб қолибди.

— Болам, хумда айрон келтираётганга ўхшайсан, мен чанқаб келаётибман, бер, бир ичай айронингдан, — дебди учраган одам.

— Ҳе, ота. Ичидаги айрон эмас, дунё бор бу хумда, дунё, — дебди Камгап.

— Дунё дейсанми? Қаердан топиб олдинг? Қани оч, бир кўрайин, — дебди. Камгап хумни ерга қўйибди. Тиллани кўрган очкўз одамнинг эс-хуши йўқолиб йикилибди. Бир оздан кейин эсига келиб:

— Болам, бу тиллани биров эшитиб қолмасин, подшо билмасин, юр мен билан, сенга қизимни берай, остимдаги ола тойимни берай, — деб лаби-лабига тегмай гапирибди.

Камгапни кўярда-қўймай ола тойининг устига ўтказиб, хумни олдига бериб, отининг жоловини ўзи тутиб уйига олиб

борибди. Бу одам жуда очкўз бой экан. Унинг чиройли, лекин жуда озода, раҳмдил қизи бор экан. Шу киз ола тойли бола билан отасининг олдига чиқиб қарши олибди. Бой эса кизига қараб:

— Хой кизим, сенга куёв олиб келдим, ўйнаб-кулаверасан, яхши кутиб ол,— дебди.

— Эй ота, бу ҳали бола-ку, менга нима деб куёв бўлар экан, укамдан ҳам ёш-а,— дебди киз.

— Яхши деб ўйнайвермайсанми?— деб дўк қилибди отаси кизига. Ўзи бўлса хумни боланинг кўлидан олиб ичкарига кириб, тилласини бир ертўлага тўкиб, унинг ўрнига тутнинг шиннисини солиб тўлдирибди. Қиз бўлса отасининг қилган ишини кўриб туриб, жуда нафратланибди, болага раҳми келибди. Шундай бўлса ҳам бола билан ўйнабди, кулибди.

Бир вақт бой кириб болага:

— Сен хумда тилла деб мени алдабсан-ку, шинни экан, куёшнинг нурида шинни тиллага ўхшаб кўринишини сен ҳам билмабсан, мен ҳам билмабман, ол хўмингни уйдан чиқиб кет,— дебди. Анграйиб қолган бола нима деб жавоб беришини билмай, ноилож уйдан чиқаверибди. Шунда киз:

— Тўхтаг, мен отамнинг нияти бузуқлигини биламан, сиз кетманг, мен сизга отамнинг ола тойини эгарлаб бераман, кейин кетасиз,— дебди.

Бола кизнинг яхшилигини билиб, унга раҳмат айтибди. Қиз отасининг ола тойини йигитга эгарлаб бериб, устига миндириб жўнатибди. Бола ҳам ола тойнинг устига миниб, бир чўлга бориб етибди. Бола қараса бир қари чол мол боқиб юрганмиш. Чолнинг қўзлари кўр эмиш. Бола яқин борибди. У ҳали саломини ҳам беришга улгурмасдан халиги кўр:

Ўтин ёқилсин,

Овқат пиширилсин,

Товакка солинсин,

Олдимга келтирилсин.

Оғзимга тутилсин,— дебди.

Қари чол айтгандек, ҳамма амрга мувофиқ бўлибди. Лекин овқат чолнинг олдига келганда бола бир ёқдан еб, қорнини тўйдирибди. Қари чол овқатга тўймабди.

— Тавба, ҳар куни тўйиб қолар эдим, бугун на бало бўлди ёки нотўғри амир қилдиммикан?— деб ажабланибди чол.

— Йўқ,— дебди бола,— бугун мен ҳам сизнинг товоқдошингиз бўлдим.

— Мусофирга ўхшайсан, зиёни йўқ, каердан келиб, каерга бораётганини айт,— дебди чол.

— Менинг ҳеч кимим йўқ, иш бўлса қиламан, нон бўлса ейман, ўғли йўқнинг ўғлиман, кизи йўқнинг кизиман,— дебди, бола.

— Ундай экан, сен менга ўғил бўл, бу молларни бокиб юравер,— дебди чол.

— Хўп бўлади,— дебди бола.

Иккови ота-ўғил тутиниб, яшаб юраверибдилар. Молларни азон олиб кетиб, кеч келтириб юраверибди. Чол айтибди:

— Болам, бир гапни айтиб қўяй, сен молларни бок, лекин дарёнинг нариги ёғига ўтма,— дебди.

Кунлардан бир куни бола:

— Мен кўпдан бери фақат молларни дарёнинг бу ёғида бокаман, қел, бир дарёнинг нариги ёғига ҳам ўтиб кўрайин, нима гап бор экан?— деб, ўзига-ўзи гапириб, дарёдан ўтибди.

Дарёдан ўтиб караса, бир пари бор эмиш, сочининг хар толи бир олам хирожига тенг. Камгап ўйламай-нетмай қизнинг олдига бориб:

— Ассалому алайкум, яхши киз, ҳорманг!— дебди. Шунда паризод Камгапга қараб:

— Ҳай, кичкина бола, сен қандай қилиб бу жойга келдинг? Бу ер девнинг макони, ҳозир келади гап вақти бўлди. Тезроқ кет, бўлмаса минг жонингдан бир жонинг омон қолмайди,— дебди.

— Дев қайси тарафдан келади. Шуни айт, кейин кетман,— дебди Камгап.

— Жанубдаги кўприк устидан келади, тезроқ кет,— дебди киз.

«Хўп», дебди бола ва кетган бўлибди. Лекин жанубдаги кўприкнинг остига кириб, девнинг келишини пойлаб тураверибди.

Бир маҳал осмон остун-устун бўлиб, момақалди роқ чакнаб, булут-булутга қоқилиб, ҳамма ёқни қора туман босибди. Бола билибдики, дев келаётир. Дев кўприкка етиб келганда, оти кўприкдан ўтмай тўхтаб тураверибди.

— Ҳа, нега ўтмайсан, бу ерда ола отли Камгап бор деб кўрддингми?— деб сўз сат қилибди дев.

— Ҳа, ола отли Камгап мен бўламан,— деб, кўприкнинг тагидан чиқибди.

— Хўп, сен мард бўлсанг майдон бўш, юр,— дебди дев.

— Чикдим майдонга, мардлигини сен ҳам кўрсат,— дебди бола.

— Отишми, туттиш?— дебди дев.

— Истаганинг,— дебди бола.

Иккиси олишибди, туттишибди, бу курашни узокдан хар толи зулфи олам хирожига тенг киз — пари кўриб, ола тойли болага мадад тилаб турибди.

Етти кеча-кундуз курашиб, охири бола девни ўлдирибди.

— Хай бола, бу девнинг акаси ҳам бор, у ҳам оз фурсатда келиб қолади,— дебди киз боланинг олдига келиб.

— У ҳам шу кўприкдан ўтиб келадими?— деб сўрабди бола.

— У ҳам шу кўприкдан келади,— дебди киз.

Сарик дев ҳам кўприкка келиб, отини ўтказа олмай, бола билан айтишиб, курашиб, етти кеча-кундузда жонини жаҳаннамга сотибди. Киз боланинг мардлигига койил қолди.

— Учинчи дев ҳам бор,— дебди киз. Бола учинчи девни ҳам кўприкда тутиб олиб, етти кеча-кундуз олишиб, охири девни енгиб, жонини жаҳаннамга юборибди.

Шундан кейин киз девлар хазинасининг ҳамма калитларини боланинг кўлига бериб:

— Истаган нарсангизни бу ердан олсангиз бўлади,— дебди. Бола хазиналарни очиб кўраверибди. Киз ҳам бола билан ҳамма хазиналарни очиб кўриб бораверибди.

Кизнинг кўзи бир сандикка тушибди.

— Илтмос, менга шу сандикни очиб, шундан отамнинг кўзларини олиб берсангиз,— дебди киз.

— Отанг ким?— дебди бола.

— Отам доно чол, подачи эди, бу девлар ундан кўркар эди. Лекин бир кун отам ухлаб ётганда кўзларини ўйиб олиб шу сандикка солиб кўйишган,— дебди.

Бола, сандикни очиб кўзларни олиб кизга берибди. Лекин хазинадан ҳеч бир нарсани олмай, киз билан дарёдан ўтиб, молларни ҳайдаб чолнинг олдига борибди.

— Эй болам, бир ойдан бери қаерларда юрибсан, молларнинг ўзи келиб, ўзи кетиб юрибди. Сенсиз мен жуда зеркиб қолдим,— дебди чол.

— Ота, мен сизга яна бир йўлдош олиб келдим, ҳозир,— дебди. Шунда чолнинг кизи отасининг кўзларини тили билан ялаб, ўз жойига кўйган экан, чолнинг кўзлари очилиб, йиғитни ҳам, кизини ҳам кўрибди. Бўлган воқеаларни эшитиб роса қувонибди.

Шундан кейин ола тойли болага паризодни тўй қилиб берибди доно чол. Болали-чақали бўлиб ҳозир ҳам яшаб юрган эмишлар.

ЭРМАНА МЕРГАН

Бир бор экан, бир йўк экан, бедана бўзчи, тўргай тўкувчи, ҳакка ҳакимчи, чумчуқ чакимчи, ола қарга азончи, қора қарга қозончи, гоз сурнайчи, ўрдак қарнайчи экан, илгариги замонда бир кампир ўтган экан. У кампирнинг етти яшар ўғли бор экан, аммо унга ном қўйилмаган экан. Ўғли етти ёшга киргандан кейин кампир ўғлига:

— Хунар ўрганиб кел,— дебди. Ўғли:

— Хўп она, мен қаерга борсам бўлади,— дебди. Онаси:

— Анави қишлоқдаги эшон бобонгга бор, мен хизматга келдим, дейсан,— дебди.

— Хўп она,— деб бола эшоннинг олдига бориб унга салом берибди. Эшон саломига алик олиб:

— Нима иш билан келдинг?— деб сўрабди. Бола:

— Эшонпочча, мен сизникига хизматга келдим,— дебди.

Эшон болага қараб: «Хизматга келган бўлсанг, бор, совлик қўйлардан биттасини олиб, уни боқиб мингта қилиб бер,— дебди. Бола совлик қўйни етаклаб кампир онасининг олдига борибди. Кампир онаси: «Кел, ўғлим, хафа бўлма, бех-бех, деб орқангга қарамай, совлик қўйни етаклаб бораверсанг, битта қўйинг мингта бўлиб қолади»,— дебди. Бола «Хўп», деб эшон бувасиникига қараб совлик қўйни етаклаб кетаверибди. Бир вақт орқасига қараса, битта қўйи мингта бўлиб орқасидан эргашиб қелаётган эмиш. Орқасига қарагани учун, мингта қўй яна битта бўлиб қолибди. Бола эшоннинг олдига бориб:

— Қўйингиз мингта бўлиб қелаётган эди, орқамга қарасам, яна битта бўлиб қолди,— дебди. Эшон болага:

— Келган-кетганининг қўлига сув қуйиб, ҳовлини супуриб, тозалаб, хизмат қилиб тур,— дебди. Бола эшонникида бир йил хизмат қилибди.

Бир куни эшон болани имлаб чақирибди. Боланинг аччиги келиб:

— Эшонбува, менга ҳам ном қўйиб чақиринг,— дебди. Эшон болани саксон ёшли бир кекса кампирнинг олдига юборибди.

— Нима иш билан келдинг?— деб сўрабди кампир боладан.

— Менга ном қўйиб берар экансиз,— дебди бола. Кампир ундай бўлса мен уйга кириб чиқай,— деб юз танга пул олиб чиқибди ва уни болага берибди:

— Бозорга бориб шу пулга қўзингга нима яхши кўринса, ўшани олиб келгин,— дебди. Бола бозорга борибди. Бозорда кечгача юрибди, ҳеч нарсани ёқтирмабди. Бир вақт бир чол

бозорга камалак олиб келибди. Бола ўша камалакка харидор бўлиб қолибди ва:

— Бу камалакни сотасизми?— деб сўрабди.

— Камалакнинг бахоси юз танга,— дебди чол. Бола кўлидаги юз тангани берибди, камалакни сотиб олиб камширнинг олдига борибди. Камшир унга:

— Яхши бўлибди, сенинг отинг Эрмана мерган бўлсин. Энди бошинг оққан томонга қараб кетавер, болам,— дебди.

Эрмана мерган камалакни олиб йўлда ов қилиб кун ўтказиб кетаверибди, унинг камалагининг ўки отган парчасига бехато тегар экан. Эрмана мерган бир ерга борса, бир катта дев ётган эмиш. Дев уни кўриб: «Мен сенга дўст бўламан»,— дебди ва бир юмалаб саккиз яшарлик болага айланибди. Унинг номини Эрмана мерган Юлдузчи кўйибди. Иккаласи ов қилиб бир жойга боришибди ва у ерда бир девга дуч келишибди.

У дев ҳам Эрмана мерганга: «Мен сенга ука бўламан»,— деб бир юмалаб беш яшар болага айланибди. Эрмана мерган унга Исчи деб ном кўйибди. Энди улар учта бўлиб йўлга тушишибди. Уларга бир ерда дев учрабди. У ҳам бир юмалаб Эрмана мерганга ука бўлибди. Эрмана мерган унга Сувчи деб ном кўйибди. Улар тўрт киши бўлиб бошқа бир подшонинг мамлакатига ўтиб кетишибди. Улар боришса, бу мамлакатда сайил, улоқ бўлаётган эмиш, ит эгасини қанимасмиш. Эрмана мерган бир чолдан бу сайил ва улоқнинг нимага бўлаётганлигини сўрабди.

— Устим, подшонинг эшигида бир кул бор, у бир еганда қирк кўйини ейди, қирк қулочли занжирда туради. Подшонинг бир ўн саккиз яшар қиз бор, ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор, шакардан ширин сўзи бор, сув ичса томоғидан, сабзи еса бикнидан кўринади. Қимқи шу кулни курашда йикитса, қизимни ўша олади, деб подшо шундай катта сайил қилаётир,— дебди чол.

— Биз ҳам борсак бўлармикан,— деб сўрабди Эрмана мерган.

Албатта, истаган талабгор киши курашга тушса бўлаверади,— дебди чол. У чол подшога бориб:

— Эй подшоҳим, бир етти-саккиз яшар бола уч укаси билан бизнинг мамлакатга келиб, қулингиз билан кураш тушишга рухсат сўраяпти,— дебди. Подшо «майли»,— дебди. Эрмана мерганнинг ўзи кулнинг олдига чиқибди. Саккиз яшар болани кўрган кулнинг гаши келибди.

— Мен саккиз ёшли бола билан ҳам кураш тушаманми?— дебди.

— Эй кул, бу бола ҳам умид билан келган, ноумид қил-

магин, талабгор бўлгандан кейин курашга тушавер-да,— дебди подшо. Кул Эрмана мерганнинг белидан ушлаб:

— Эй бола, армонда колмагин, кувватинг бўлса, белмдан тузукрок ушлагин,— дебди.

— Эй кул, сен подшонинг хар кунни кирктадан кўйини егансан, кучингни кўрсат,— дебди Эрмана мерган. Кул аччиғланиб болани кўтармоқчи бўлибди, лекин уни кўтаролмай икки марта силкибди, қулдан маккажўхоридай тер чикиб кетибди. Аммо болани ўрнидан кимирлата олмай ҳолдан кетибди. Эрмана мерган «ё Хўжа-ю, хизир бувам!» деб кулни бир силкиб елкасига кўтариб олибди-да, подшонинг олдига кўтариб олиб бориб:

— Қаерга урай?— дебди ва подшонинг тахтига урибди, кул тил тортмай ўлибди. Бунни кўрган подшо:

— Қизим сизники бўлди,— дебди. Эрмана мерган: — Менга қизингизнинг кераги йўк, укаларимдан бирини танлаб, қизингизни берарсиз,— дебди. Подшо уч кун тўй-томошо қилиб қизини Юлдузчига берибди. Эрмана мерган ва унинг укалари Юлдузчини бу ерда колдириб бошқа мамлакатга қараб кетишибди.

Улар йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Кун кеч бўлганда бир кишлокқа кириб боришибди ва у ердаги бир тул хотинниқида тунашибди.

Қарашса, у хотинниқида ўт ҳам, овқат ҳам йўк эмиш. Эрмана мерган укаларига: «Сизлар шу ерда ўтириб туринглар»,— деб чикиб кетибди. Ташқарига чикиб тўрт томонга қарабди. Шу пайт бир ердан ўтга ўхшаган чирок кўришибди. Уша ерда эл борга ўхшайди, деб эрмана мерган чирокка қариб кетаверибди. Чирокка етиб борса, у ердан катта тош йўл ўтган эмиш. Шу йўл бўйида бир уй бўлиб, унинг чор атрофи очик эмиш, уйнинг ичида эса бир киз йиглаб ўтирган эмиш. Эрмана мерган уйга кирибди ва кизга қараб:

— Синглим, якка ўзинг бу ерда нима қилиб ўтирибсан?— дебди.

— Эй, акажон, сиз менга номахрамсиз, менга ини бўлсангиз, гап сўранг,— дебди.

— Хўп, сизга қиёматлик ини бўлайини,— дебди Эрмана мерган.

— Эй иним, мен катта бир подшонинг қизиман, элимизда катта бир аждаҳо пайдо бўлган, хар кунинга шу аждаҳо шу катта тош йўл билан келиб бир киз билан бир кўйни еб кетади. Бугунги кунга келиб, шаҳарда ҳеч киз колмай, навбат менга келибди,— дебди киз.

— Хафа бўлманг, мен ўша аждаҳони ўлдираман, у қачон келади,— деб сўрабди Эрмана мерган.

— Аждаҳо эрталаб кун чиқарда келади,— дебди киз. Эрмана мерган у ерга тиканни уч тўп қилиб босибди. Уларнинг орқасида камалак билан қиличини қўлига олиб аждаҳонинг келишини кутиб турибди. Эрталаб кун чиқай деганда аждаҳо етиб келибди, катта тош йўлга чиқмай туриб, ҳалиги учта ғарам қилиб қўйилган тиконларни ютиб юборибди ва Эрмана мергани ҳам ютмоқчи бўлиб дамига тортибди. Эрмана мерган камалагидан аждаҳонинг бошига қараб ўқ узибди, бошидан ярадор бўлган аждаҳо ерга ётиб қолибди. Эрмана мерган қиличи билан уни нимта-нимта қилиб ташлабди.

— Мен сизники бўлдим, энди сиз отамдан суюнчини олиб, тўйни бошлайверинг,— дебди киз. Эрмана мерган эса, «Мен сизга қиёматлик ини тутинганман»,— деб укаларининг олдига кетаверибди.

Подшо кечаси билан йиглаб, аждаҳо энди шаҳарга чапг солади, деб хавотирланиб ухламай чиқибди. Эрта билан вазирини чақиртирибди:

— Қизимдан хабар олинглар, эҳтимол қизим тирикдир, чунки дилим равшан бўлиб қолди,— дебди. Ҳеч ким юраги бетлаб хабар олгани шаҳардан ташқарига чиқолмабди.

— Қизим тирик қолган бўлса, қимки бунни бориб билиб келса, қизимни ўшанга бераман,— дебди подшо. Шунда ҳам ҳеч ким мен бораман, демабди. Шунда подшо:

— Агар бирор одам бориб билиб келса, унга Гул боғимни ҳам бераман,— дебди. Шунда қирқ ёшга қирган бир қал бор экан, шу қал ҳам подшонинг қизига, ҳам боғига эга бўлсам, мен бораин, дебди. Подшо қални яхши ясантирилган отга миндириб қизнинг олдига жўнатибди. Қал бир дўнгликдан ошиб ўтган экан, қиз билан уй кўринибди. Қизнинг олдига от чоптириб борибди. Шунда киз:

— Эй қал, биз келсак, мана бундақа аждаҳоларни ҳам ўлдириб юборамиз,— дебди ва аждаҳодан олинган тасмани қалга кўрсатибди. Қал тасмани олиб тўғри подшонинг олдига борибди ва қўлидаги тасмани кўрсатибди. Подшо қизнинг омон-эсон қолганига қирқ кеча-ю, қирқ кундуз тўй-томоша қилиб берибди.

Подшонинг қизи тўйнинг охириги куни отасининг олдига чиқиб:

— Эй ота, аждаҳони Эрмана мерган деган бир йигит ўлдирган, бу қалнинг қўлидан аждаҳони ўлдириш келармиди?— дебди. Подшо қалга баъда қилган боғини берибди.

Подшо эртасига Эрмана мергани кидиртириб тўрт томонга одам юборибди. Подшонинг одамлари Эрмана мергани иккала укаси билан бирга ҳайдаб келишибди.

Подшо Эрмана мерганни кўриб:

— Эй, Эрмана мерган, бу менинг кизим сенга лозим экан, аждаҳони ўдирганинг учун шу кизимни сенга тутдим,— дебди.

Эрмана мерган:

— Эй подшо, менинг икки укам бор, аввал уларни уйлаштириб, кейин ўзим уйланаман,— дебди. Агар сизга маъқул бўлса, шу укаларимнинг бирига қизингизни беринг,— дебди. Подшо кизини Эрмана мерганнинг Исчи деган укасига берибди.

Эрмана мерган энг кичик укаси билан бирга йўлида давом этиб, бошқа бир мамлакатга ўтиб кетибди. У ерга борса, у ерда ҳам катта тўй-томоша бўлаётган экан. Бир одамдан сўраб билишса, у ерда бир дарё бор экан, подшонинг дон-дунлари ва молу дунёси шу дарёнинг нариги томонида экан. Кимки, дарёнинг у томонига ўтаман деб дарёга тушиб, унинг ўртасига етганда, осмондан бир қўл келиб ҳалиги одамни кўтариб олиб чиқиб кетаверармиш. «Шу қўлни ким йўқ қилса, мен ўн саккиз яшар кизимни ўшанга бераман», деб бу мамлакатнинг подшоси одамларни йиғиб эълон қилдираётган экан.

Эрмана мерган «Мен ўша қўлни йўқ қиламан, деб кемага тушиб дарёнинг ўртасига борибди, шу пайт осмондан бир қўл келибди-да, Эрмана мерганнинг елкасидан кўтара бошлабди. Эрмана мерган у қўлни маҳкам ушлаб олибди, у қўл: «Омон бўлсам сен билан яна бир кўришаман»,— дебди-ю, осмонга кўтарилиб кетибди. Шундан кейин дарёнинг у томонига кемалар бемалол ўтаверадиган бўлибди. Подшо Эрмана мерганни чақириб:

— Эй йиғит, сиз подшоликка лозим йиғит экансиз,— дебди ва ўз кизини унга тутибди. Эрмана мерган: «Қизингизни укамга тутинг»,— дебди. Подшо кизини Эрмана мерганнинг укасига тўй қилиб берибди.

Уч кундан кейин Эрмана мерганнинг ўзи якка мамлакатдан чиқиб кетибди.

У йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Парилар мамлакатига етиб борибди. Кечкурун экан, бир кампирниқига салом бериб кириб борибди. Кампир дев кампир экан, «Агар саломнинг бўлмаганда, икки ямлаб бир ютар эдим»,— дебди ва:

— Бу ерларда нима қилиб юрибсан?— деб сўрабди.

— Мен бир қўлни кидириб келдим,— дебди Эрмана мерган.

Кампир ўйлаб туриб:

— Агар сен шу қўл билан олишган бўлсанг, мен сен билан беллашмай қўя қолай, сен кидириб келган қўл менинг пари

синглимнинг кўли бўлади. Унинг қирк қулоч сочи бор, у қирк кун ухлайди. Ухлаганига энди уч кун бўлди,— деб у ухлаётган чинорни кўрсатибди. Эрмана мерган кампир айтган чинорнинг олдига борибди. Қараса, чинорнинг ичи ярақлаб турган эмиш. Чинорнинг ичига кириб қараса, у ерда бир пари ётган эмиш. Эрмана мерган шарпа қилмасдан бориб, у парининг қиркта сочини чинорнинг қиркта шохига боғлабди, сўнг унинг устига мишиб туриб: «Сен билан омон бўлсам кўришарман деган эдинг, мен ўзим сени қидириб келдим»,— дебди.

Пари унга ёлвориб:

— Энди мен сизинки бўлдим, сочларимни бўшатинг,— дебди. Эрмана мерган кизнинг сочларини бўшатиб, кампирникига олиб борибди. Кампир уларнинг тўйини қилиб берибди.

Эрмана мерган парини олиб ўз юртига қайтиб келибди ва у билан бирга яшаб юраверибди. Эрмана мерган ҳар кун овга чиқар, пари эса уйда қолар экан. Пари бир кун бошини ювгани дарёга борибди, унинг битта сочи узилиб кетибди, увол бўлмасин, деб уни ўраб тилла қутичасига солмоқчи бўлган экан, унинг қутичаси тилла тароғи билан бирга дарёга тушиб кетибди. Пари жуда хафа бўлиб ўтирган экан, кечқурун Эрмана мерган ордан келибди. Қараса, хотини кўзида чакмоқдай ёш билан йиглаб ўтирган эмиш.

— Нимага хафасиз?— деб сўрабди Эрмана мерган.

— Менинг тилла тароғим, тилла қутичам билан бир тола сочим дарёга тушиб оқиб кетди, бу мамлакатда ундай тилла тароқ ва тилла қутича йўқ,— шунга хафаман,— дебди. Эрмана мерган уни юпатибди.

Парининг тилла қутичаси оқиб бориб бир мамлакатдаги тахта кўприкнинг қозигига илиниб қолибди. У мамлакатнинг бир подшоҳи бор экан, ҳар кун қирк йигити билан овга чиқар экан, овга ўша кўприкдан ўтар экан, бир кун подшо ва йигитларнинг оти шу кўприкдан ўтмай тўхтаб қолибди. Ҳар кун ўтиб юрган отлар нимага бугун бу кўприкдан ўтмайди, бу ерда парининг ўлиги, ёки бирор нарса бўлиши мумкин,— деб подшо сувчисини кўприк остига туширибди. Сувчи кўприкдан пастга тушиб, кўприкка илиниб ётган тилла қутичани кўрибди ва уни подшога олиб чиқиб берибди. Подшо қутичани очиб қараса, унинг ичидан тилла тароқ билан ёнгоқдек соч чиқибди. У сочни қулочлаб кўришса қирк қулоч чиқибди. Подшо овга бормай шу ердан уйига қайтиб кетибди. Эртасига вазирларини тўплаб: «Оламда қирк қулочли сочга эга бўлган қиз ҳам бор экан, шу қизни ким топиб келса, унга бир уй тилла бераман»,— дебди. Ҳеч ким «Мен топиб келаман»,— демабди. Охири вазирлари: «Ҳилол кампир деган

бор. У топиб келиши мумкин», — дейишибди. Кампирни подшо дархол олдириб келиб, унга мақсадшин айтибди. Кампир:

— Хўп подшоҳим, агар менинг айтганимци қилсангиз ўша кизни мен олиб келайин, — дебди.

— Қандай шартинг бор? — дебди подшо.

— Ўттизта ўткир уста топасиз, яна хуржуннинг никала кўзини тиллага тўлдирасиз, ўттиз битта туя берасиз, шунда мен кизни қирк кунда олиб келаман, — дебди кампир. Подшо кампирнинг ҳамма айтганларини топиб берибди.

Қоквош кампир ўттизта устани олиб, парилар шаҳрига етиб борибди. Усталарни дарё чеккасига туширибди. Кампирнинг бир ўзи бир қишлоққа бориб, у ердан старли озик-овкат ва ёғоч олиб келибди. Усталар олдига бориб:

— Сизлар бир кема ясайсизларки, унинг чироклари ҳам бўлсин, у сув устидагина эмас, сув остида ҳам юрадиган кема бўлсин, кемани битирган куни мени чакирасизлар, мен келиб кўраман, — дебди:

Кампир туяга миниб Эрмана мерганнинг эшиги олдига борибди. Туясининг оёғига болта билан бир уриб уни чўлок қилиб ўтираверибди. Овдан қайтиб келаётган Эрмана мерган кампирни кўриб:

— Эй хола, бу ерда нима қилиб ўтирибсиз? — деб сўрабди.

— Эй болам, мен етти марта Маккага бордим, уйим ўн уч кунлик йўлда, шу ерга келганда туям чўлок бўлиб қолди, қаерга боришимни билмай ўтирибман, — дебди кампир. Эрмана мерган унинг гапларига ишонибди ва уйига бошлаб борибди. Кампирни кўрган пари:

— Нимага бунга олиб келдингиз? Бир кун эмас, бир кун бу кампир бошимизга етмаса, деб кўрқаман, — дебди. Эрмана мерган:

— Эй, парижон, шу кампирнинг қўлидан нима келарди, етти марта ҳажга бориб келган табаррук кампир экан, хизматимизни қилиб юрар, — дебди.

Кампир парининг хизматини қилиб ўн-ўн беш кунда унга жуда ёқиб қолибди. Кампир билдирмай вақти-вақти билан усталарнинг олдига ҳам борар, уларни тезлаб келар экан. Бир куни кампир:

— Сиз пари экансиз, сизни Эрмана мерган қандай йўл билан олди? — деб сўрабди. Пари бу сирдан хабарсиз эканлигини айтибди. Кампир:

— Эрингиз кечқурун овдан келганда, ундан хафа бўлгандай ковоғингизни солиб ўтиринг, сабабини сўраганда, сизга тегиб уча олмайдиган бўлиб қолдим, сиз мени қандай йўл билан олдингиз, деб сўранг, — деб гап ўргатибди. Эрмана

мерган кечкурун келса, парининг ковоғи солик, кўзида чак-моқдай ёш, хафа бўлиб ўтирган эмиш. Эрмана мерган: «Нимага бунчалик хафасиз?»— деб сўраган экан, пари унга кампир ўргатган гапларни айтибди.

— Менинг полвон бўлишимнинг сабаби камалагим, шу камалагим ҳам ризким, ҳам қувватим. Агар шу камалагим бўлмаса, мени муштумдай бола ҳам йикита олади,— дебди Эрмана мерган хотинига ва эрталаб яна овга чикиб кетибди. Эрта билан пари кампирга Эрмана Мерганнинг гапларини айтиб берибди.

— Вой айланай болам, кечаси у ухлаганда, камалаги қаерда туради?— деб сўрабди кампир.

— Камалакин эрим доимо бошига қўйиб ётади,— дебди пари.

Кампир шу куни яна усталарнинг олдига бориб уларнинг ишини кўрибди. Усталар:

— Кема битди, парини олиб келаверинг,— дейишибди. Кампир яна парининг хизматини қилиб юраверибди.

Бир куни ярим кечада пари ва Эрмана мерган ухлагандан кейин, кампир оёғининг учи билан юриб уларнинг бошига келибди, Эрмана мерганнинг бошидаги камалакни билдирмай олибди ва дарёга ташлаб юборибди. Ўрнига келиб ҳеч нарсани кўрмаган бўлиб ухлаб ётаверибди. Эртасига тонг отса ҳам ҳар куни эрта турадиган Эрмана мерган ўрнидан турмабди. Кампир билдирмасдан парига:

— Келинг болам, бугун эрингиз чарчаб қолгандир, нонуштани қилаверинг,— дебди.

Нонуштаини қилиб бўлишса ҳам, Эрмана мерган уйғонмабди. Пари уни уйғотай деб олдига борса, Эрмана мерган ўлиб ётган эмиш. Пари кампирнинг олдига бориб дод солибди. Кампир:

— Ҳой болам, бизнинг томонимизда эри ўлган хотин, аввал бошини ювиб келади, кейин йиғи солади,— дебди, ва парини дарё бўйига олиб борибди. Пари бошини энди юваман, деган экан, кампирнинг одамлари парини кемага олиб чиқибди. Шу захотиёқ кема шув этиб шўнғиб сув остига кириб кетибди. Кампир парини подшонинг қўлига олиб бориб берибди. Подшо унга бир уй тилла берибди.

Подшо ҳар куни уч мартадан парининг олдига одам киритиб тўй муддатини сўрар экан, пари эса ҳеч бўлмаса қирқ кун эримнинг азасини тутай,— дер экан. Қирқ кун бўлса ҳам Эрмана мергандан ҳеч хабар бўлмабди. Қирқ биринчи куни подшо қарнай-сурнай билан тўйни бошлаб юборибди.

Эрмана мерганнинг Юлдузчи укаси бир куни Эрмана мерганнинг юлдузига қараган экан, осмонда унинг юлдузи йўқ эмиш. У дарҳол Исчи укасининг олдига етиб борибди. Исчи укаси ерга ётиб искаб кўрса, укаси Эрмана мерган бир уйнинг ичида ўлиб ётган эмиш. Унинг пари хотини эса бир мамлакат подшосиникида эмиш. Иккаласи дарров Сувчи укалариникига етиб келишибди ва унга:

— Эрмана мерган акамиз ўлганга ўхшайди, — дейишибди. Улар тезликда Эрмана мерганнинг уйига етиб боришибди. Қарашса, Эрмана мерган ўлиб ётган эмиш, боши остини қарашса, унинг камалаги йўқ эмиш. Сувчи укаси дарҳол дарёга тушибди ва Эрмана мерганнинг камалагини олиб чиқибди, уни Эрмана мерганнинг ёстиги остига қўйишган экан, мерган уч марта акса уриб тирилиб кетибди. кўзини очиб ўрнидан турибди, қараса, уч укаси қиличдай бўлиб унинг ёнида туришган эмиш. Улар: «Эй ака, ўлганингизга бир кам қирқ кун бўлибди, пари хотинингиз бир подшонинг мамлакатаида, эртага тўйнинг охириги куни», — дебди Исчи ўкаси. Эрмана мерган укаларига: «Сизлар шу ерда туришлар, мен ўзим парини олиб келаман», — дебди.

Эрмана мерган бир тутатқини тутатган экан, парининг отларидан бири дарров ҳозир бўлибди. Отга: «Қанчада олиб борасан?» — деган экан, от «икки соатда олиб бораман», — дебди. У отни ҳайдаб юбориб, тутатқини яна бир тутатган экан, бошқа от келибди. Ундан: «Қанча вақтда етказасан?» — деб сўраса, «Ўн минутда етказаман», — дебди. Эрмана мерган у отга миниб пари турган мамлакатга ўн минутда етиб борибди, отини подшонинг гул ховузига боғлабди ва ҳеч нарсаи билмагандай ўша ерда ўтираверибди. Пари олдидаги чўрига, бугун бошимни ювиб олай, сув олиб кел, дебди. Чўри сувга чикса, гул ховуз бўйида келишган бир йиғит ўтирган эмиш. Эрмана мерган уни гапга солиб кўлидаги узугини кўзага ташлаб қўйибди. Қиз парининг бошига сув қўяётганда, Эрмана мерганнинг узуги парининг кўлига тушибди. Пари Эрмана мерганнинг келганини билибди ва чўрига ўз кийимларини бериб, унинг уст-бошини эса ўзи кийибди ва Эрмана мерганнинг олдига чиқибди. Ўн минутда улар Эрмана мерганнинг юртига етиб борибди. Подшога, эса пари кийимидаги чўрини никоҳлаб қўйишибди.

Подшо: «Сен шум кампир мени алдабсан», — деб, кампирни бир отнинг думига боғлатиб тоғу тошларга ҳайдаб юборибди.

Эрмана мерган эса пари билан мурод-мақсадига етибди.

КИЛИЧҚОРА

Қадим замонда, Хоразм юртида уч оға-ини бор экан. Учаласи ҳам бир-бирига жуда меҳрибон, бир-бирига жонкуяр экан. Учаласининг ҳам ҳиммати бор экан. Шунинг учун каттасини Юлдузсанар, ўртанчасини Дарёбоғлар, кенжасини Қиличқора деб атар эканлар. Бу оға-иниларда юлдуз-ни санаб кимнинг бор-йўқлигини билиш, дарёни боғлаб қўйиш, қиличи билан ҳар қандай душмандан ўч олиш хусусияти бор экан.

Уч оға-ини ҳам камолга етибди. Лекин ота-онаси болаларини уйлантиришни хаёлига ҳам келтирмабдилар. Ўғиллар ҳам отасига бир нима деб айтишга уялиб юраверибдилар.

Қушлардан бир куни каттаси:

— Отамиз бизни уйлантириб қўядими, ё умримиз уй-жойсиз ўтиб кетаверадими! — дебди.

Шунда ўртанча ўғил: «Инилар, ўзимиз айта олмасак, бир кимса билан отамизнинг ёдига солайлик», — дебди.

Қичиги индамабди.

Шунда Юлдузсанар бир мўйсафид кишининг олдига укаларини бошлаб бориб, у кишига:

— Бобожон, отамизга айтиб кўринг-чи, бизларни уйлантириб қўйиш кўнглида борми, ё йўқми? — дебди. Мўйсафид чол йигитларнинг отасига келиб:

— Дўстим, сен кексайдинг, айт, бир эшитай, қачон ўғилларингни уйлантириб қўясан? — дебди. Шунда отаси:

— Рост гапни айтдинг, ўғилларимни уйлантириш ҳам фарзим, ҳам қарзим. Уларни шу икки-уч ойда бошларини жуфт қиламан, — дебди. Бу гапни эшитган мўйсафид оғанилар олдига келиб отасининг гапини айтибди. Шунда Юлдузсанар:

— Отамиз икки-уч ойда уйлантирса, бу вақт ичида биз бир шикор сафар қилиб келсак бўлар экан. Юринглар укалар, бир овга чиқиб қайтайлик, — деб, укалари билан дашту биёбонга чиқиб кетибдилар. Оз юриб, кўп юриб, саҳролар ошиб, чўллар кезиб, бир жойга борсалар, бир кўрғон бормишу, одамлар чор атрофини ўраб олиб турганмиш. Шунда оға-инилар бир кексароқ ёшуллидан сўрабдилар:

— Ота, айтинг, бу ерда на вокеалар бўлаётир? Мўйсафид кекса айтибди:

— Сўраб на қилар эдинглар, шу кўрғонда бир аждар бор. Аждарнинг ҳукми ёмон. Ҳар куни бир қўй, бир қизни еб кун кўради. Бугун подшонинг қизига навбат келди. Бир қўй билан подшонинг қизини келтирдилар, ҳозир аждар

келиб кўй билан кизни ейиши керак, шуни томоша қилиб турибмиз. Шунда Қиличқора айтибди:

— Шуни ҳам томоша қиладиларми? Аждардан элни саклайдиган бир мард топилмадими?

— Топилмади — дебдилар. Қиличқора айтибди:

— Акалар, ё ўлим, ё шу киз бизники бўлар, подшонинг олдига бориб кизни кутказишимни айтгай, сизлар кетавринг, мен аждар билан бир куч синашай. Агар қирк кунда кўришмасак Юлдузсанар юлдузни санаб бор-йўқлигимни билар, — дебди. Акалари айтибди:

— Биз ҳеч қаёққа кетмаймиз. Сен бор ерда бормиз, йўқ ерда йўқмиз. Қиличқора ўйлабди: «Подшога бориб бало борми, кизни олиб чиқай, ўзим эса кизнинг ўрнига турай» — деб, кизни халойиқ жамига кўшиб, ўзи кизнинг ўрнида турибди. Акалари ҳам томоша қилиб турибдилар. Шунда бўрон, тўполон билан аждар кўрғондан чиқиб аввал кўйни ебди, кейин Қиличқорага ёпишган экан, Қиличқора қиличчини ўз бўйига тутиб турибди. Шунда аждар қиличга тегиши билан иккига бўлинибди. Буни кўрган халойиқ Қиличқорани бошларига кўтариб қетибдилар. Қиличқора эса улардан ажралиб, акаларини топиб, бир мўйсафиднинг уйида меҳмон бўлиб қолаверибди. Подшо кизнинг соғ-омон қайтиб келганини кўриб:

— Қизим, сени ким қутқарди? — деб сўрабди. Қиз айтибди:

— На исмини, на қаерлик эканини билмадим, лекин бўйи бастини кўрдим, — дебди. Шунда подшо:

— Мен сени шу мард йигитга беришим керак, — дебди. Қиз рози бўлиб, отасига айтибди:

— У йигитни қаердан тонамиз. Подшо айтибди:

— Қўлингга олма ол, кўшкка чиқиб ўтир, мен етти ёшдан етмиш яшаргача бўлган ҳаммани олдингдан ўтказаман, шунда сен шу йигитни олма билан урасан ва тўй бошлаб юборамиз, — дебди.

Қиз билан подшо айтганидек, етти ёшдан етмиш яшаргача кўшк остидан бир-бир ўтаверибдилар. Лекин қиз биронтасини ҳам олма билан урмабди. Подшо айтибди:

— Яна қаердан ким колди ўтмаган? Шунда йигитларни уйида меҳмон қилаётган бобо:

— Менинг уйимда уч мусофир йигит бор, — дебди. Подшо айтибди:

— Шулар ҳам ўтсин. Юлдузсанар, Дарёбоғлар ўтибди, олма отилмабди. Қиличқора ўтаётган экан, киз дархол йигитни олма билан урибди. Подшо одамлари Қиличқоранинг оёғини ерга тегизмай подшонинг равогига олиб кириб-

дилар. Катта тўй бошланибди. Қирк кечаю қирк кундузли тўй тамом бўлганидан кейин куёвга бош-оёқ сарпо олиб чиқибдилар. Қиличқора сўрабди:

— Сизнинг расмингизда тўннинг ёқасидан киядими ё этагиданми?

— Эй куёвжон, шунинг ҳам расми борми, тўнни ҳамма ерда ёқасидан киядилар, — дебдилар.

— Бўлмаса, менинг икки акам бор, шулар уйланмай мен уйланмайман, қизни катта акамга муносиб кўрдим, — дебди Қиличқора. Подшо ҳам йигитнинг сўзига рози бўлиб, қизини Юлдузсанарга берибди. Қиличқора билан Дарёбоғлар тўйдан сўнг йўлга тушибдилар. Кетаётиб йўлда бир тегирмон тошини кўрибдилар.

— Кел ака, куч синашайлик — дебди Қиличқора.

— Майли, — дебди Дарёбоғлар.

— Мен кўтарай — деб. Қиличқора тошни кўтарган экан, бутун ерни қаринжа¹ босиб кетибди. Шунда қаринжаларнинг подшоси:

— Мард йигит, бизнинг мушқулимизни осон қилдинг, биз юз йилдан бери шу том остидан чиқа олмай зулматда эдик, энди сеннинг буюрганингни қилишга хамиша тайёримиз — дебди. Қаринжаларнинг подшоси Қиличқорага бир тутатки бериб:

— Қачон шуни тутатсангиз биз тайёр, — дебди. Дарёбоғлар билан Қиличқора йўл босибди, озми-кўпми йўл юриб бир подшоликка етишибди. Шу мамлакатнинг подшосида бир киз бор экан. Қизнинг камолга етганини вазиру вузоралар билиб, подшога:

— Таксир, камолга етган қизнинг бахтини боғлаб қўйманг, куёвга беринг, — дебдилар. Подшо айтибди:

— Менинг иккита шартим бор. Шуни ким бажарса, шунга қизимни бераман. Биринчиси, отамдан қолган бир ноғарам бор, шуни ким бир тепиб ёрса, иккинчиси, етти таноб ерга қирк туя тарик сепаман, шу тарикни яна қирк туядаги қопларга солиб берса.

Бу шартий эшитган вазиру вузоралар тилини тишлаб қолибдилар.

— Подшо қизини эрга беришни истамай бундай шартни қўйди, — дебдилар. Подшонинг буйруғи деб ҳамма ўрдага тўпланибди. Лекин бу шартни ҳеч ким бажара олмабди. Навбат Дарёбоғлар билан Қиличқорага етибди. Шунда Қиличқора акасига:

¹ Хоразмда чумолини қаринжа дейишади.

— Ногора тепиш ҳам, уйланиш навбати ҳам сизники, ammo бу навбатни менга беринг, — дебди. Дарёбоғлар навбатини укасига берибди. Қиличқора подшонинг ўрдасида турган ногорани кўриб, бориб бир зарб билан тепган экан, оёғи ногоранинг нарёғига ўтиб кетибди. Ҳамма: «Баракалла!» — деб юборибди. Иккинчи шартга ҳам йигит пешвоз бўлибди. Қирқ туя тарикни етти таноб ерга сочибдилар. Шунда Қиличқора қаринжаларнинг подшоси берган тутаткини куйдирган экан, бутун ерни қаринжа босиб кетибди. Қиличқоранинг буйруғини кутибдилар.

— Етти таноб ердаги тарикларни қирқ туяга солиш керак бўлди — дебди йигит. Қаринжалар шу замониёқ бир дона тарикни ерда қолдирмай қопларга солибдилар. Шундан кейин Қиличқоранинг оёғини ерга тегизмай кўшкка олиб чиқибдилар.

— Сизнинг расмингизда тўнанинг ёқасидан киядиларми ё этагиданми, — дебди йигит.

— Ёқасидан, — дебдилар.

— Ундай бўлса акам уйланмай мен уйланмайман — дебди Қиличқора. Подшо Қиличқоранинг розилиғи билан ўз кизини Дарёбоғларга тўй қилиб берибди. Тўй-томошалар тугаб, акаси ва янгаси билан хайр-хўшлашиб Қиличқора яна йўлга тушибди.

Қиличқора якка-ёлғиз йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Охири бир қўрғонга етибди. Қўрғонга кирсамми ёки кирмасамми — деб турган экан, бир кампир чиқиб келибди. Кампир ҳам уч юз олтмишни яшаган? ҳар кунда қирқ қозон половни ошагандай экан. Кампир Қиличқоранинг қиличига чанг солибди. Қиличқора индамай турса, икки ямлаб бир ютмоқчи. Уч кун олишибдилар. Ахири йигит кампирни ўлдирибди. Кампирни ўлдиргандан сўнг қўрғонга кирибди. Қўрғонга кирса бир париваши киз ўтирган эмиш, бир коса сув билан ичиб юборгудек хушсуратмиш. Қиздан сўрабди:

— Бу ерда нима қилиб ўтирибсан, бу ерда ўзингдан бошқа жонли жонивор борми?

— Эй ака, ўзингиз қандай қилиб бу ялмоғиз кампирнинг қўрғонига келиб қолдингиз? Бу ерда одам эмас, қуш учса қаноти қуяди, — дебди киз.

— Мени ялмоғиз кампирнинг ажали келтирган экан, ўлдириб келдим, — дебди йигит. Шу вақт киз ўрнидан туриб йигитнинг бўйнига қўл солиб, севинчидан кўзлари ёшланиб, йигитга:

— Шунча ишни қилибсиз, мени энди ўзингизга хотин қилиб олинг, мен сизга ўз ихтиёримни бердим, — дебди.

Қиличқора бу қизни хотинликка қабул қилибди. Бу қизнинг исми Халчаой бўлиб, Кўктемир подшонинг юртидан ялмоғиз кампир келтирган экан. Энди гапни Кўктемир подшодан эшитинг.

Бу қизни Қиличқора хотин қилиб олгани, ялмоғиз кампир ўлгани Кўктемир подшога маълум бўлибди.

Кўктемир подшо бир кампирни чақириб айтибди:

— Агар шу Халчаойни олиб келсанг бўйинг баробар зар бераман.

Бу дунёни эшитган айёр кампирнинг боши осмонга етиб: «Мен тайёр!» дебди. Шундай қилиб, айёр кампир йўлга чиқибди. Кампир келаверсин, гапни Қиличқорадан эшитинг. Қиличқора ов овлаб юриб бир куни ухлаб қолибди ва туш кўрибди. Тушида айтибдилар:

— Ўғлим, қачон қиличинг ёнингдан кетса жонинг ҳам кетади, қиличингда жонинг бор, эҳтиёт бўл. Қиличқора уйғониб қиличини ёнида кўрибди. Шу вақт кампир ҳам келиб Қиличқорани узоқдан кўриб, ўз оёғини ва қўлларини ўзи боғлаб вой-войлаб ётаверибди. Шунда Қиличқора бу вой-войни эшитиб кампирнинг олдига келса, кампирнинг қўл-оёғи боғлиқ. Йигитнинг бунга раҳми келиб, қўл-оёғини ечиб, ўзи билан уйига олиб кетибди. Халчаой эса кампирни кўриб ёмон аҳволга тушибди. Эрига бир нима дейишга ҳам тили бормабди. Қуилардан кунлар ўтаверибди. Халчаой озиб, хафа бўлиб юраверибди. Бир куни Қиличқора Халчаойдан сўрабди.

— Хар куни хафасиз, бир касалингиз борми?

— Сиз дунёдан беҳабарсиз, бундан кун ботарда Кўктемир деган подшо яшайди. Менга тўрт-беш йўла совчи юборган. Келган совчиларни ялмоғиз кампир еб қўйган. Мен ҳам шу подшоликдан бу ерга келтирилганман. Мана шу кампир Кўктемир подшонинг бир айёрига ўхшайди. Шуни кўрсам озиб-тўзаман, дебди қиз.

— Ялмоғиз нима қилди-ю, бу нима қиларди — дебди Қиличқора ва бефарқ бўлибди. Халчаой ҳам жим бўлиб қолаверибди.

— Халчаой, ёлғизликда зериккансиз, нега ҳеч ерга чиқмайсиз. — деб сўрабди бир куни кампир.

— Ўрганмаган жойимга чиқиб не топардим, шу ер яхши, — дебди Халчаой.

— Эй, шу ҳам ҳаёт бўлдим, мен ҳам зерикдим, бир шаҳар-маҳар бўлса бориб, уни-буни томоша қилиб келсам деган фикрим бор, — дебди кампир.

— Эй она, тўғриси айтсам мен ҳам зерикдим, яхшиси Қиличқора келса сўраб борардим — дебди.

— Қизим, эр деган хотинни қизганадиган бўлади, у сени ҳеч ёққа юбормайди. Лекин бир сири бўлади. Эрининг жони ўзида бўлмайди. Сен эринг келса сўраб бил. Агар «Нега сўрадинг?» деса айт: «Жонингизни жоним билан бирга кўшсангиз, икки жон бир бўлса деб сўрадим», — деб. Эринг қабул қилса гумонламайдиган бўлади, — дебди кампир.

Қиличқора овдан келгандан кейин Халчаой эркалаб ўтириб:

— Азизим, сизнинг жонингиз қаерда? — дебди. Қиличқора:

— Менинг жоним исфихон қиличимда, — дебди. Буни айёр кампир эшитиб турган экан, кечаси ҳамма уйкуга кетганда Қиличқоранинг қиличини олиб эшиги олдидан оқиб турган дарёга ташлабди. Эрталаб турсалар Қиличқора ўлиб ётибди. Кампир айтибди:

— Энди жасадни кўмиб тиңчийлик. Қиз айтибди:

— Момо, ўликни бизнинг расмимизда тобутга солиб қирқ кун кўядилар.

— Агар қирқ кун ўлик ёнида ўтирсак ўзимиз ҳам мурда бўламиз, кел қизим, қирқ кун ўтгунча у ёқ-бу ёққа чиқиб қирқ ошига нарса олиб келайлик, — дебди айёр кампир. Халчаой рози бўлибди. Кампир Халчаойни ўзи билан бошлаб олиб кетиб, тайёрлаб қўйган подшо одамларига топширибди. Шундай қилиб, Кўктемир подшо Халчаойни қўлга тушириб, кампирга бўйи баробар зар бериб, олдига қирқ қанизак қўйиб Халчаойнинг ёнига қирибди:

— Сен энди менинг хотиним бўласан, — дебди.

— Мен-ку бўлишим керак, аммо эрим кеча-ўлиқ бугун сенинг хотининг бўлишим уят, қирқ кун азасини тутиб, ундан кейин сенинг хотининг бўламан, — дебди қиз.

— Подшо рози бўлибди. Қирқ кунгача Халчаойни қирқ қанизга қўшиб бир олтин кўшкка олиб бориб кўяверибди. Халчаой кўшкда бўлаверсин, гапни Қиличқоранинг икки акасидадан эшитайлик.

Қуллардан бир куни Юлдузсанар юлдузларни қараб чиқса бир юлдуз кам. Синчиклаб қараса ўз укаси — Қиличқоранинг юлдузи йўқ. Юлдузсанар дарҳол хотинига:

— Менинг икки укам бор эди, ўзинг кўргансан. Сени олиб берган укам Қиличқорага бир гап бўлганга ўхшайди, мен бориб келаман, — дебди. Хотини: «Хўп!» — деб жавоб берибди.

Юлдузсанар йўлга чиқиб, кўрган-билганлардан укала-

рининг кетган томонини суриштирибди. Кўрган-билганлар айтишибди. Излай-излай Юлдузсанар Дарёбоғларни излаб топибди. Юлдузсанар Дарёбоғларга:

— Ука, мен юлдузларни кўрдим, укамизнинг юлдузи йўқ. Сен бутун дарёларни боғла, мабода унинг қилчи тушиб кетган бўлмасин, — дебди. Дарёбоғлар дарёларни бир-бир боғлаб қилчини излабдилар. Ахири Қиличқора ўлиб ётган кўргон олдидан оқаётган дарёни боғлабдилар. Қарасатар, укаларининг қилчи дарёда ётибди. Югуриб бориб қилчини олибдилар ва кўргонга кирибдилар, Қиличқора тобутда ётганмиш. Унинг кўлида бир сеҳрли узук бор эмиш, узукда Халчаойнинг сурати ва кетган жойи ёзилган эмиш. Акалари Қиличқоранинг қилчинини ёнига кўйган эканлар, укаси кўзини очиб турибди.

— Ха, акалар, яхшиликми? — дебди ўрнидан туриб Қиличқора.

— Яхшилик? — дебдилар ва бошқа ҳеч нима демабдилар.

— Халчаой қани? — дебди Қиличқора.

— Улимдан хабаримиз бор, Халчаойнингдан хабаримиз йўқ, — дебди акалари. Қиличқора ўз бармогидаги узукни кўриб дарҳол акалари билан йўлга тушибди. Тўғри Кўктемир подшонинг даргоҳига кириб бориб, подшога:

— Халчаой қани?! — дебди. Подшо жаллодларини чакирган экан, тўрт юз жаллод бирдан кириб келибди. Шунда Қиличқора қилчинини бир айлантирган экан ҳаммаларининг бўйини узилди. Подшоини ҳам ўлдириб, қизин олиб келган жодугар кампирни ҳам ўлдириб, Халчаойни олиб Қиличқора муроду мақсадига етибди. Акалари билан бирга ога юртига бориб, тинч меҳнатда кун кечириб халиям бирга, аҳил яшаётган эмишлар.

ЖАМИЛА

Бир дехконнинг Жамила деган чиройли бир қизи бор экан. У мактабда ўқир экан. Ҳар пайшанбалик олиб борганида отинибибиси: «Келдингми, бахти қора» деб кўришар экан. Бир куни Жамила ота-онасига:

— Отинибибим ҳамма вақт мени «бахти қора» деб чакиради, — деб йиғлабди. Ота-онаси суриштирса отинибибиси:

— Қизингиз аъзойи бадаинини қоп-қора жун босган чаложун бир йиғитга тегади, — деб жавоб берибди.

Жамиланинг отаси:

— Кел, кизимиз шундай бир рўдапога тегиб кийналганидан, эл-кўй ичида гап-сўз бўлганидан кўра, ўз кўлим билан ўлдириб кўя қолай,— деб болтани олаётганида хотини йиглаб:

— Биттаю битта кизимизни ўзимиз ўлдираемизми, ундай кўра узоқ бир юртга ташлаб келганимиз яхши, кийналганини кўрмаймиз ҳам, куймаймиз ҳам, — дебди.

Дехкон ҳам кўниб кечаси билан бир аравага жойлаб йўлга тушибдилар. Бир чўл-биёбондан ўтаётиб жуда ҳам чанқаб турганларида узоқдан бир кўрган кўришибди. Кўргонга етиб борсалар, эшиги берк экан. Сув сўрамоқчи бўлиб дехкон эшикни такиллата бошлабди, эшик очилмабди. Охири чарчабди, энди хотини такиллатмоққа тушибди. Бу ҳам чарчабди, ахири Жамила такиллатмоқчи бўлиб шундай қўл урган эканки, эшик шарақлаб очилиб кетибди. Жамила суюлганидан ичкарига бир кадам қўйиши билан эшик яна така-тақ бекилиб қолибди. Ота-онаси бу ёқдан, Жамила у ёқдан эшикни очиб учун тоза уришибдилар, ҳеч оча олмабдилар. Охири ота-онаси йиглаб-йиглаб уйларига қайтибди. Жамила ҳам йиглаб-йиглаб остона ёнида чарчаб ухлаб қолибди.

Бир вақт қорни оч қолиб уйғонибди. Секин кўрган ичини айланибди. Одамзотдан сира асар йўқ эмиш. Бир уйнинг эшиги очик экан, секин бошини ичкари киритибди, бирдан қўн кишининг каттик қулиб юборганини эшитибди. Аммо ҳеч кимни кўрмабди. Кўрқканича бошиқа томонга қараб қочибди, бир боғдан чиқиб қолибди, мевалар пишиб турганимиш. Ҳар хил мевалардан тўйганича ебди. Охири зерикибди, яна одам ахтариб бир уйга кириб қолибди. Бу уй девазаларига пардалар тортилган гулхоша экан. Уй тўрида кумушдан қилинган эшик кўрибди, калити ўзида экан, секин очиб кўрибди. Бу уйга катта дош қозонлар қурилган, гўштлар пишиб ётибди, ҳеч ким йўқ. Бир ёқда пўлатдан қилинган эшик, унда худди филнинг сонидай кулф солинган, бироқ калити ёнида турибди. Очиб қараса ичкари қоронғи, уйнинг ҳар томонидан «мен орик, сен семиз» деган овозлар чиқармиш.

Бундай қараса, уй қўл-оёғи боғланган одамлар билан лик тўла эмиш. Қиз дарров буларни ечиб қўйиб юборибди. Яна бир эшикни очиб бир уйга кирибди. Шундай қилиб, ўнта уйни очиб ундаги асир тушган кишиларнинг ҳаммасини озод қилибди. Ўзи эшикка чиқибди, ҳалиги одамларнинг биттасидан ҳам асар қолмабди. Яна бокка чиқиб, мевалардан еб юрса боғнинг бир тарафидан жуда чиройли бир иморат

кўрнинибди. Олтин эшикни очиб ичкарига кирса жуда хам ясатилган чиройли бир уй экан. Ипак гиламлар, атлас кўрпалар солинган, ажойиб ойнаклар осилдик. Шунанга уйдан кирктасини кўриб, қирқ биринчисига кадам кўйибди. Бу уй энг қимматбаҳо буюмлар билан безатилган, уйнинг ярмидан шоҳи парда тутилган. Пардани кўтариб қараса поёни кизил тилладан, ўзи оқ олтиндан қилинган бир тахтада атлас кўрпачалар устида бир одам чўзилиб ётибди. Устига оқ чойшаб ёпилган. Чойшабни бундай кўтариб қараса бир йигит, аъзойи баданини икки қаричдан жун босиб ётибди. «Ҳай, пешанамга ёзилгани шу экан-да», деб уйлардан йиглаб чиқибди. Айланиб юриб яна зерикибди. Охири «менга насиб қилгани шу бўлгандан кейин бекор юргандан кўра», деб яна қирқ биринчи уйга кириб, ҳалиги йигитнинг баданидаги жунни бир бошдан битта-битта юла бошлабди. Зерикканида боғни айланиб келиб, яна юла берибди, бир кун боғни айланиб юрса боғнинг бир бурчагидан:

Ота-опам бор эди,
Бир кўрмакка зор эди,
Улар унда, мен бунда
Кон йиглай шундай кунда, —

деган ашулани эшитибди. Ашула жуда ёқиб кетиб, овоз эгасини ахтара бошлабди. Ашула бир қудукдан чиқаётган экан. Борса, қудукнинг оғзи пўлат қопқоқ билан бекилган, қопқоқ кулфланган, қалит йўқ. Ноилож ашулани ўрганиб йигит ёнига қайтибди. Жун юлинган сари йигит қимирлай бошлабди. Ўттиз тўққизинчи кун йигитнинг қўлтиқ тагидаги жунни юлаётганда, ўнг қўлтиги остидан бир қалит чиқибди. Қалитни олиб дарров қудукка югурибди, қопқоқни очиб қараса, қудукда бўйидан сувга ботиб бир дев қиз йиглаб турибди. Жамила дарров уни тортиб олибди. Дев қиз қил яланғоч экан, яхши қийимлар кийдирибди. Иккови боғда узок гаплашиб қолибдилар. Бир вақт Жамила:

— Айтганча, менинг жиндай ишим бор эди,— дебди.

— Қанақа иш?— деб сўрабди дев қиз. Жамила воқеани айтиб:

— Четида бир оз жун қолди, шуни хам тозаласам тирилиб қоладиганга ўхшайди, — дебди. Ҳалиги дев қиз:

— Бўлмаса юлмай тура туринг, икковимиз бир ухлаб олайлик, у тирилгандан кейин ишга буюравериб сира уйку

бермайди бизга, — деб атлас кўрпалар устига чўзилибди. Жамила ҳам «хўп, майли» деб ухлашга ётибди. Дев киз Жамилани қаттиқ ухлатиб кўйиб ўзи аста қирқ биринчи уйга кирибди. Йигитда қолган жунни тез-тез юлиб тамом қилибди. Йигит уйқудан уйғонгандай қулимсираб кўзини счибди:

— Мен сенинг қадрига етмаган эканман, мени қайтадан тирилтирдинг, — деб дев кизни бир-икки кучоклаб ўпибди. Сўнг галати уст-бошлар кийиб ҳовлига чиқибди ва Жамилани кўриб қолиб:

— «Бу ким?» деб сўрабди йигит.

— Қанзим, сизни тозалаётиб зерикиб қолмай деб келтирган эдим, — деб жавоб берибди дев киз.

Жамила уйғониб қараса, йигит дев киз билан боғда ўйнашиб юрганмиш. «Шунча меҳнатим бекор кетибди-я» деб тоза хафа бўлибди, йиғлабди Жамила. Улар боғни айланиб қайтиб келиб: «Сув олиб кел, уйни супур, эшикни ёп», — деб бутун ишни Жамилага буюра берибдилар. Бечора Жамила буларга хизматкор бўлиб қолибди. Ота-онасини соғинибди, унинг устига дев киз уни жуда ёмон қийнабди. Жамила ҳар кун кечаси боғ этагига бориб тоза йиглаб келаркан. Йигит ҳар ҳафта катта шаҳарларга борар экан. Дев киз ўсма, сурма, упа, элик каби аллақанча нарсалар буюриб юбораркан.

Йигит: «Сенга нима олиб келай», — деб сўраса Жамила: «Ҳеч нима керак эмас», деб жавоб берар экан. Ахир бир кун йигит:

— Ҳар бозорга борганимда ҳеч нима керак эмас дейсан, сенга ҳам бирор нарса керакдир, буюр, мен келтираман, келтирмасам мен номард, — деб яна ялингандай бўлиб қолибди. Жамила:

— Бўлмаса менга сангилсополтош деган бир шиша бўлади, шундан топиб келинг, — дебди. Йигит: «Хўп», — деб, бир шаҳарга бориб, дев киз буюрган ҳамма нарсани олиб, сангилсополтош излабди. Ҳаммадан сўроқлаб чиқиб, ҳеч топа олмабди. Охири бир чол айтибди:

— Эй ўғлим, бу нарса бу шаҳарларда бўлмайди, Замзам дарёсининг нариги қирғоғида Лукмони ҳақимнинг бир шогирди яшайди. Сангилсополтош ўша кишидан топилса эҳтимол, — дебди.

Йигит ахтариб-ахтариб Лукмони ҳақимнинг шогирдини топиб сангилсополтош сўрабди. У киши:

— Сангилсополтош кимга керак? — деб сўрабди.

Йигит:

— Бир хизматкоримиз бор эди, шу сўрапти, — дебди.

Халиги киши:

— Уша хизматкорингизнинг юрагида алами кўп экан, кимки юрагида ғам-алами кўп бўлса, сонгилсополтошга қараб ичидагиларни айтаверади, шиша ҳам катта бўлаверади. Юраги бўшагач, агар ҳеч ким тўхтатиб қолмаса, «Энди розимап», — дейиши билан сангилсополтош қарс этиб синади, синиши билан дардини айтган киши ҳам ўлади, — дебди.

Йигит «хали шунақа денг?» деб сонгилсополтошни олиб кўргонга қайтибди. Жамилага сангилсополтошни бериб ўзи пойлаб турибди. Кечаси Жамила бокқа қараб чиқиб кетибди. Йигит ҳам билдирмай аста-секин орқасидан бораверибди. Жамила курук бир арикнинг ичига ўтириб олиб, юрагидаги аламларини айта бошлабди. Ота-онасининг камбағаллиги, отинбибисининг «бахти қора» деб чақириши, ота-онаси билан шу кўргонга келиб эшигида ажралиб қолишлари, ўзи ёлғиз йигитни жунини тамом қилай деганида ўзи қутқарган дев қизнинг алдаганини, унинг зикналлиги — ҳаммасини бирма-бир айтиб «Юрагим бўшади энди», — дейиши билан йигит орқа томондан келиб дарров Жамиланинг оғзини бекитибди. Сангилсополтош жуда шишиб, оғирлашиб, синай деб қолган экан, дарров унинг оғзини маҳкамлаб бекитибди ва синмайдиган ерга кўмиб ташлабди. Сўнг Жамилани кучоғига олиб:

— Шунча дардингиз бор экан, нега менга айтмадингиз, дев қиз қудукдан қандай қилиб чикди деб ўйлагандим-а, — дебди.

Жамила:

— Уни нима учун ва ким қудукқа ташлаган? — деб сўрабди.

Йигит:

— Уни мен ташлаганман. Менинг бир ялмоғиз кампир онам бор, ўша менга шу дев қизни олиб бермоқчи бўлган. Бу қиз онамнинг устози жодугар девнинг қизи бўлади. Мен буни хохламай калитимни яшириб юрганим учун онам билан жодугар дев иккови галожун қилиб, ҳамма ёғимга жун бостириб юборган. Мана, сизнинг шарофатингиз билан мен аслимга келдим, — дебди.

Жамила:

— Мен янги келганимда адашиб ҳўв ана у уйга кириб қолгандим, уй бўш, аммо кўп кишининг кулганини эшитдим, улар нима-я, — деб сўрабди.

Йигит айтибди:

— Улар менинг ака-укаларим, ажина бўлиб кетишган, кўзга кўринмайди, — дебди. Жамила ўнта уйдан қўл-оёғи боғлиқ бир қанча кишиларни бўшатиб юборганини айтибди.

Йигит:

— Яхши қилибсиз, уларни ҳалиги ака-укаларим ейиш учуй йиғиштириб келишган эди. Сиз уларни ризкидан маҳрум қилибсиз, энди улар пайт пойлаб ўч олиб қолмасалар, деб кўркаман, — дебди. Худди шу вақт дев қиз уйгошиб қолибди. Қараса ёнида йигит йўқ. Дарров боққа юғурибди. Шафтоли тагида Жамила билан сўзлашиб турганини кўриб:

— Хой, саними?! — дебди-да, қилич олгани уйга қараб чопибди.

Йигит бунн билиб қолиб юғуриб келиб дев қизнинг биллагидан маҳкам ушлаб қолибди. Дарров қўл-оёғини боғлаб яна ўша қудуққа ташлабди. Пўлат қопқоғини қулфлаб қалитини ҳам бир тиркишдан қудуқ ичига ташлаб юборибди ва:

— Энди бу ердан қочиш керак, — дебди.

Жамила: «Қандай қилиб қочамиз?» — деб сўрабди. Йигит: «Онамнинг уйида битта ойна, бешта тароқ ва битта қайроқ тош бор, шунн бориб олиб кела олсанг, бу ердан тасмом қочиб қутула оламиз», — деб, қандай қилиб кириб бориш йўлларини тушунтирибди.

Жамила йигит тайинлаган йўл билан бориб, бир тўқайзор ичидаги дарвозани топиб, дарвозанинг очиқ қанотини ёпиб, ёпиқ қанотини очиб ичкари кирибди. Ўнг қўлдаги туя олдидаги суякни олиб чап қўлдаги итнинг олдига ташлабди. Ит олдидаги похолни туя олдига солибди, сўнг тўқилиб ётган тутдан уч донасини еб, шохдаги тутдан яна қоқиб қўйиб ичкари кирибди. Аввал икки марта тўғрига, икки марта ўнгга ва икки марта чап томонга қараб эгилиб салом берибди. Сўрида ётган кампир бошини кўтариб:

— Агар шу саломнинг бўлмаганда икки ямлаб бир ютардим-да, кел болам, — дебди.

Жамила:

— Ойна, тароқ билан қайроқ тошларингизни бериб турсангиз, деб келган эдим, — дебди.

Кампир:

— Хўп, жоним билан, — деб ҳалигиларни олиб чиқиб берибди-да:

— Тўхта болам, бир оз бошимни қараб қўй, ўтир, тиззанга бошимни қўйиб озгина мизғиб олай, кейин кетарсан, — дебди.

Кампирнинг мақсади қизнинг тиззасига бош қўйиб, қон сўриш экан. Бунн билган йигит Жамиланинг сонига қўй жигарини боғлаб жўнатган экан. Жамила:

— Хўп, майли, — деб ўтирибди.

Кампир огзини Жамиланинг сонига кўйиб, кўзини юмибди. Жамила ҳам бош қараётган киши бўлиб, ялмоғиз кампирнинг аргамчидай узун сочлари билан кўл-оёғини секин-аста боғлай берибди. Кампирнинг кўзи уйкуга плингач, кайчи билан ўз этагини, сонига боғланган жигар ипини кесибди-да, секин оёғини кампирнинг боши остидан суғуриб олиб ойна, тарок ва кайроқ учовини кўтариб қочибди. Йигит ҳам икки учар отни тайёрлаб турган экан. Биттасига дарров Жамилани миндирибди-да, Жамиланинг ота-онаси ёлдига қараб отни қувибдилар. Бир вақт орқаларига қарасалар, ялмоғиз кампир оғизларидан ўт сочиб қўсндай учиб келаяпти. Энди етай-етай деганда йигит кайроқни ташлаб юборибди. Кўз очиб юмгунча булутдан баланг сип-силлик бир тоғ пайдо бўлибди. Кампир жаҳли чиқиб ярмидан сирлиб қайтиб тушибди, аччигидан бир тишини суғуриб болта, бир тишини суғуриб теша қилиб хаш-паш дегунча пиллапоя ясаб тоғдан ошиб яна қувиб қолибди. Бир вақт йигит билан Жамила орқасига қараса ҳар тукни бир найза бўлиб, ўкдай учиб келаяпти эмиш. Дарров тароқни ташлаб юборибдилар. Орада жуда катта қалин бир чангалзор пайдо бўлибди. Кампир жаҳли билан ўзини чангалзорга урибди. Битта ҳам уст-боши қолмай ҳаммаёғи қонга беланиб минг азоб билан бундан ҳам ўтиб яна қува бошлабди. Орадан бирор соат ўтгач, Жамила орқасига қараб тили икки қарич осилиб ҳал-лослаганича чопиб келаётган ялмоғиз кампирни кўрибди. Дарров ойнани ташлаб юборибдилар. Орада жуда ҳам катта ва кўркинчли бир дарё пайдо бўлибди. Кампир жаҳли билан бир сакраган экан, дарёнинг қоқ ўртасига келиб тушибди, гарқ бўлиб кетганича қайтиб чиқмабди. Булар суюлганича Жамилаларнинг уйига етиб борибдилар. Жамиланинг уйида йиглай-йиглай онаси кўр бўлиб, отаси қувватдан кетиб қолган экан. Буларни кўриб, онасининг кўзи очилиб, деҳқон отаси қувватга кириб кетибди. Уч кеча-уч кундуз тўй-томоша қилиб, ҳалиги йигитга Жамилани кўшиб кўйибдилар. Тўйда Жамилани «Бахти қора» деб чакирувчи отинибисиси келиб «Бахтли қизга бахтли куёв муборак бўлсин», — дебди. Шундай қилиб, улар мурод-мақсадларига етибдилар.

ОЛТИН БЕШИК

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир кампир билан чол бор экан. Уларнинг икки қизи ва асраб олган

бир ўгли бор экан. Ойлар, йиллар ўтибди, кизлар ҳам, ўғил бола ҳам улғаяёрибди.

Кунлардан бир кун кампир билан чол ўтириб маслаҳат қилишиб: «Ўғлимиз балоғатга етиб қолди, уйлантирсакми-кан?» деб бош қотиришибди. Кейин ўғилларини олдиларига чақириб:

— Ўғлим, энди сенинг ёшинг улгайди — ўн саккизга кирдинг. Биз сени уйлантирсак деган эдик. Мана шу шаҳардаги кимнинг кизини сенга олиб берайлик? — деб сўрабдилар.

Йигит ўйламай-нетмай:

— Мен сизнинг мана шу катта кизингизни оламан, — деб жавоб берибди. Кампир билан чол «Бу қандок бўлар экан?» деб бош қашибдилар. Акасининг сўзини эшитган опа-сингил ҳам ўйлаб қолишибди.

Шундан кейин бола ҳадеб «Дада, мен сизнинг катта кизингизни оламан», — деб кистайверибди. Опа-сингил акасининг феъли ёмон эканлигини билиб, гапни бир жойга қўйиб, уйдан қочибдилар, Йўл юрибдилар, мўл юрибдиларда бир жойга етибдилар. Бир оз дам олайлик, деб дарахт остига ўтирибдилар. Шу ерда кичик синглицининг сув ичкиси келибди. Нарирокда бир катта ҳовуз бор экан. Қизча югуриб бориб сув ичаман деганда, опаси:

— Ичма, кийик бўлиб қоласан! — деб қичкирибди. Кейин улар яна йўлга тушибдилар. Укаси:

— Ҳалиги жойда бир пой ковушим қолибди, — дебди. Опаси:

— Бор, дарров олиб кел, лекин ҳалиги сувдан ичма! — деб тайинлаб юборибди. Укаси опасининг гапига қирмай, ҳовуздаги сувдан ичибди-да, кийик бўлиб қолибди.

Икки пой ковушини икки шўх қилиб, опасининг олдига келибди. Опаси қаттиқ хафа бўлиб, укасини қойибди, йиғлабди, лекин фойда бермабди. Опаси ноилож синглицини етаклаб йўлга тушибди.

Бир тоғнинг этагида оқиб турган чашма бўйида ўтириб дам олишибди. Укаси чашма бўйида ўтлаб юрибди, опаси бир тошнинг устида мунгли кўшиқлар айтиб ўтираверибди.

Бир вақт ҳалиги ўтирган тоши ёрилиб, катта киз тошнинг ичига кириб ғойиб бўлиб кетибди. Укаси бир вақт қараса, опаси йўқ. Йиғлаб-йиғлаб опасини қидиришга тушибди. Қидириб тоғларни айланибди, ҳар бир тошни синчиклаб қараб кўрибди. Қараса, ҳалиги опаси ўтирган тошнинг орасидан бир тутам соч чиқиб турган эмиш. «Опамни тош ютибди» деб яна қаттироқ йиғлабди, қуйиниб:

Очил-очил, тошей,
Мен сенга йўллошей
Бир опам бор, кўрайин,
Дийдорига тўййин.
Очилгайсан, очил,
Очилсанг ҳам очил,
Очилмасанг ҳам очил,
Очил дейман, очил... —

деб кўшиқ айтиб тошни тирмалаб йнглайверибди. Бирдан тошнинг ичидан опасининг:

Очил, тошим, очил,
Очилсанг ҳам очил.
Лешанда бир сннглим бор,
Дийдорина этма зор,
Мен укамни кўрайин,
Дийдоринга тўййин... —

деб айтаётган кўшигининг овози келибди. Шу вақт бирдан тош тасирлаб ёрилиб кетибди-да, опаси тошнинг орасидан чиқиб келибди.

— Сен менинг сўзимга кирмай, ховуздаги сувдан ичдинг-да, мана кийик бўлиб қолдинг. Сенга ўпка қилиб, чиқмай деган эдим, лекин сенга ичим ачиди, — деб укасини бошлаб яна йўлга тушибди. Юриб-юриб бошқа бир подшоҳнинг юртига етибдилар. Шу юртда бир кампирникида туриб, кун кўра бошлабдилар.

Кунлардан бир кун шу юртнинг подшоҳи ўтиб кета туриб, кизни кўриб қолиб, унга ошиқ бўлибди. Подшоҳ кампирникига совчи юборибди, қиз ҳам розилик берибди. Подшоҳ тўй-томоша қилиб, катта кизни хотинликка олибди.

Орадан бир қанча вақтлар ўтибди. Кунлардан бир кун подшоҳ овга чиқиб кетибди. Подшоҳнинг катта хотини кичик хотинига:

— Юринг, боққа чиқамиз, ховуз бўйида ўтирамыз, — дебди-да, кизни бошлаб олиб бориб, ховузга итариб юборибди. Укаси кийик буни кўриб турган экан.

Подшоҳ ов овлаб келгандан кейин янги олган хотинининг уйига кирибди. Қараса, хотини уйида ўтирибди. Шундай бўлишининг сабаби: катта хотини бир чўрини кичик хотини суратига кириштириб, кийимларини кийдириб, ясашиб кўйган экан. Подшоҳ буни сезмабди.

Подшоҳ ҳар гал кичик хотинининг олдига келганда, оёк кийимни ечиб оёғини хотинига уқалатар экан. Шунда кийик укаси: «Бу поччамнинг оёқлари, бу опамнинг оёқлари, деб айланиб юрар экан. Бу гал у «Бу поччамнинг оёқлари, бу чўрининг оёқлари» деб кичкира берибди. Подшоҳ хайрон бўлиб хотинидан:

— Нима гап ўзи? — деб сўрабди. Хотин гапни бошқа ёққа буриб юбориш учун:

— Менинг шу кунларда жуда кийик гўшти ёгим кел-япти, мана шу кийикни ҳозир сўйиб берасиз! — деб туриб олибди.

Бу сўзларни эшитган кийик-киз югуриб ховузнинг бўйига борибди-да:

Пичокларни қайрадилар,
Томогимга тирадилар,
Ҳозир мени сўядилар.
Қайда бўлсанг, этиш тезроқ,
Нима десанг, шу бўлайин,
Опа, сендан ўргилайин,
Ўлмай туриб бир кўрайин,
Дийдорингга бир тўяйин,
Жоним опам, этиш тезроқ... —

деб чинкириб йиғлайверибди. Шу вақт ховузнинг ичидан опасининг овози эшитилибди:

Ўзим дарё ичинда,
Сочим дарё ташинда.
Олтин бешик кошимда,
Ҳасан-Хусан кошимда,
Жон укажон, йиғлама,
Юрак-багринг доғлама
Ўламан, деб чоғлама,
Тез поччангга хабар бер...

Шоҳнинг вазири шу вақт ховузнинг бўйида турган экан, ҳамма гапларни эшитиб олибди-да, дарров бўлган гапларнинг ҳаммасини подшоҳга айтиб берибди. Подшоҳ одамларни йиғиб, ховузнинг сувини қуриптибди.

Қарасалар, подшоҳнинг кичик хотини икки ёнида икки бешикда Ҳасан-Хусан ўғилларини тебратиб аллалаб ўтирган эмиш. Подшоҳ хотинини кўриб, жуда суюниб кетибди,

кучоқлаб ўпибди, болаларини суюбди. Кейин чўри хотинини отнинг думига боғлаб, тиканзордан чоптирибди. Катта хотинини ҳам ўлдирибди. Кичик хотинининг ота-оналарини олдиртирибди.

Шу юртда бир улуғ ҳаким бор экан. Шунини олдиртириб, хотинининг укасини даволашга берибди. Ҳаким кийикни зам-зам суви деган бир сувга чўмилтирган экан, киз дарров ўз суратига кирибди. Ундан кейин подшоҳ юртга жар чиқартириб, қирқ кеча-қирқ кундуз тўй-томоша қилиб, мурад-мақсадига етибди.

ТЎПЛАМГА КИРИТИЛГАН ЭРТАҚЛАР ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА ИЗОҲЛАР

1. Пахлавон Рустам. Айтувчи: Анвархон Аҳмедов. Чимкент. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.

2. Олмос Ботир. Айтувчи: Оллоназар Отаниёзов. Хива. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.

3. Гулиқаҳқаҳ. Айтувчи: Файзи кори кизи. Тошкент. 1926 йил, инв. №59. Езиб олувчи: Музайяна Алавия.

4. Аҳмаджон билан Лукмонжон. Айтувчи: Шариф Раҳмонов. Китоб. инв. №1773. Езиб олувчи: Қомил Имомов.

5. Қирон ботир. Айтувчи: Нуржонбой Иброҳимов. Шовот. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.

6. Булбулигўё. Айтувчи: Ҳасан Худойберди ўгли. Тошкент. 1937 йил, инв. №667. Езиб олувчи: Назат Султонов.

7. Кенжа ботир. Айтувчи: Анвархон Аҳмедов. Чимкент. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.

8. Майна. Айтувчи: Ҳамро Зарипова. Китоб. 1967 йил, инв. №1773. Езиб олувчи: Қомил Имомов.

9. Зиёд ботир. Айтувчи: Тўраҳўжа ота. Тошкент. 1941 йил, инв. №137. Езиб олувчи: Жамолиддин Асомиддинов.

10. Опа-сингиллар. Айтувчи: Ҳамро Зарипова. Китоб. 1967 йил, инв. №1773. Езиб олувчи: Қомил Имомов.

11. Қилич ботир. Айтувчи: Пўлдош Ғозиев. Андижон. 1935 йил, инв. №224. Езиб олувчи: Ҳоди Зарипов.

12. Момир билан Сомир. Айтувчи: Шариф Мусаев. Тошкент. 1941 йил, инв. №202. Езиб олувчи: Нуриддин Шарипов.

13. Маликан Бирминскол. Айтувчи: Қал Усмон. Китоб. инв. №1773. Езиб олувчи: Қомил Имомов.

14. Шаҳзода Салмон. Хонка. Езиб олувчи Фаттоҳ Абдуллаев.

15. Бектемир ботир. Айтувчи: Мамаюсуф Болтабой ўгли. Андижон. 1957 йил. Езиб олувчи: Собиржон Иброҳимов.

16. Донишмаид йигит. Айтувчи: Собир Юсупов. Хоразм. инв. №1773. Езиб олувчи: Комил Имомов.
17. Хуршид билан Лайло. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
18. Мукбил Тошотар. Айтувчи: Насриддин Забилхуллаев. Тошкент. 1944 йил, инв. №160. Езиб олувчи: Жамолиддин Асомиддинов.
19. Зар кокилли йигит. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
20. Одилбек билан Хуррамбек. Айтувчи: Қадам Тагриберганов. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
21. Нима эксанг, шуни оласан. Айтувчи: Собир Юсупов. Хива. 1972 йил, инв. №1773. Езиб олувчи: Комил Имомов.
22. Бунёд Полвон. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
23. Аҳмадлар. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
24. Гул узук. Айтувчи: Комил Оллоберганов. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
25. Асома киз. Айтувчи: Тоғиной Расулов. Тошкент, 1944, инв. №938. Езиб олувчи: Хажийшо Шомаронова.
26. Киласар. Собиринг ўғли. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
27. Кулол ака. Айтувчи: Абдиқарим Нурмонов. Тошкент. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
28. Ойпар. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
29. Киронага. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
30. Гул Санобарга нима қилди, Санобар Гулга нима қилди? Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
31. Хусниябону. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
32. Сунбул қуш. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
33. Чининой билан Бахтиёр. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
34. Шомурод кўрқок. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
35. Зорлик билан Мунглик. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
36. Илон ога. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
37. Ола тойли бола. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
38. Эрмана мерган. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
39. Қиличқора. Езиб олувчи: Буюк Қаримов.
40. Жамла. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
41. Олтин бешик. Айтувчи: Қутлимурод Машарипов. Ургенч. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.

МУНДАРИЖА

Пахлавон Рустам	5
Олмос ботир	13
Гулиқаҳқаҳ	16
Аҳмаджон билан Лукмонжон	21
Қирон ботир	27
<u>Будбудиғўё</u>	31
Кенжа ботир	44
Майна	54
Зиёд ботир	57
Опа-сингиллар	67
Қилч ботир	72
Момир билан Сомир	76
Маликаи Бирмискол	82
Шаҳзода Салмон	85
Бектемир ботир	89
Донишманд йигит	101
Хуршид билан Лайло	101
Мукбил Тошотар	108
Зар кокилли йигит	114
Одилбек билан Хуррамбек	119
Нима эксанг, шуни оласан	125
Кўкка тупурса, бетга тушадн	126
Бунёд полвон	129
Аҳмадлар	136
Гул узук	149
Ақлли қиз	154
Қимёгар бойнинг ўғли	157
Кулол ака	162
Ойпарн	164
Қиронога	177

Гул Санобарга нима қилди, Санобар Гулга нима қилди?	178
Хусниябону	192
Сунбул куш	196
Чинний билан Бахтиёр	199
Шомурод кўрқок	210
Зорлиқ билан Мунглик	212
Илон ога	215
Ола тойли бола	221
Эрмана мерган	225
Қиличқора	234
Жамила	240
Олтин бешик	246
Тўпламга киритилган эртақлар ҳақида қисқача изоҳлар	251

На узбекском языке

УЗБЕКСКОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

ЗОЛЮТАЯ КОЛЫБЕЛЬ

С к а з к и

Редактор *Ш. Иноғомова*

Рассом *А. Гуломов*

Расмлар редактори *Ю. Габдалилов*

Техн. редактор *Е. Потанова*

Корректор *А. Азимов*

ИБ № 2994

Босмахомага берилди 17.05.84. Боснишга рухсат этилди 27.11.84.
Р-02228. Формати 84×108/32. Босмахома қоғози № 3. Адабий
гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 13,44 + 0,21 вкл.
Шартли кр.-оттиск 14,28. Нашр л. 14,86 + 0,4 вкл. Тиражи
60 000. Заказ 1681. Баҳоси 1 с. 70 т. Гафур Фулом ном-
даги Адабнёт ва санъат нашриёти, 700129. Тошкент, Па-
воний кўчаси, 30.

Нашриётлар полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
ЎзССР Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия
ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонаси, Тошкент —
700129. Навоний кўчаси, 30.

Олтин бешик: Эртақлар /Редкол.: С. Азимов ва бошқ.—
Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985.—256 б. — (Ўзбек
халқ ижоди: Қўп томлик.)

Сарл. олдиди: ЎзССР ФА, А. С. Пушкин номидаги тил ва
адабиёт ин-ти.

Ўзбек халқ ижоди сериясидан нашр қилинаётган ушбу «Олтин бешик» тўпламига ўзбек
халқ эртақларидан намуналар киритилди.

Бу эртақларда мардлик, жасурлик, бурчга садоқат, ватанпарварлик ва вафодорлик
туйғулари тараннум этилади.

Золотая колыбель: Сказки.